МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2013

«Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону»

Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 24 жовтня 2013 р.)

Частина 2

Харків 2014

УДК 027.021(477)
ББК 78.34(4Укр)я431
К 68

Укладач Н. І. Капустіна
Науковий редактор Л. В. Глазунова

К 68 **Короленківські читання 2013.** «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 2 / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. Н. І. Капустіна ; редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2014. – 258 с.

Друга частина збірника матеріалів конференції складається з повідомлень, проголошених на секціях «Історико-бібліотекознавча спадщина у медіа-просторі» та «Бібліотеки, музеї, архіви: соціокомунікаційний обмін». Видання розраховане на фахівців сфери соціальних комунікацій.

УДК 027.021(477)
ББК 78.34(4Укр)я431

ПЕРЕДМОВА

XVI міжнародна науково-практична конференція **«Короленківські читання 2013»** відбулася 24 жовтня 2013 р. у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) під егідою Міністерства культури України та за участю співорганізаторів – Харківської державної академії культури, Харківського обласного відділення Української бібліотечної асоціації.

Цьогорічна конференція присвячена 110-річчю відділів ХДНБ – бібліотекознавства і рукописів та автографів. Досить символічною є тема конференції 2013 року «**Бібліотеки, музеї, архіви в медіа-просторі регіону»**, адже сьогодні медіа-простір виводить на новий рівень комунікативні функції культурних закладів. Метою конференції стало обговорення теоретичних і практичних аспектів діяльності бібліотеки, музею, архіву в сучасному медіа-просторі. Головне завдання заходу – розглянути питання взаємодії із засобами масової інформації, просування бібліотечних послуг за допомогою соціальних медіа, бібліотечної блогосфери, використання подкастів, медіа-ресурсів бібліотек, архівів, музеїв, застосування мультимедіа-технологій, функціонування історико-бібліотекознавчої спадщини у медіа-просторі.

У науковому заході взяли участь 194 представники наукових, обласних, галузевих, бібліотек вузів, музейних і архівних установ. Серед них – провідні фахівці бібліотек і навчальних закладів з 11 регіонів України, Російської Федерації, Республіки Молдови. Заочна участь колег з близького і далекого зарубіжжя (Грузії, Польщі, Російської Федерації) забезпечувалася шляхом скайп-підключень, постерних доповідей та повідомлень. Найширше були представлені бібліотечні заклади Російської Федерації, серед яких вперше – Російська національна бібліотека, Державна публічна науково-технічна бібліотека Сибірського відділення РАН; бібліотеки вузів – Санкт-Петербурзького державного університету культури і мистецтв, Челябінської державної академії культури і мистецтв, Тамбовського державного університету ім. Г. Р. Державіна і Тамбовського державного інституту культури і мистецтв, Муніципальна установа культури «Централізована бібліотечна система м. Арзамаса» (Нижньогородська область). Традиційними учасниками читань можна вважати польських фахівців з бібліотек Технічного університету (м. Лодзь), Гданського університету (м. Гданськ), Кримської республіканської установи «Універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка», Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» та багатьох інших.

Інформаційну підтримку конференції забезпечували Українська бібліотечна асоціація, програма «Бібліоміст», інформаційно-довідковий портал «Library.ru», науково-виробниче підприємство «Ідея» і всеукраїнський інформаційний журнал «Бібліотечний форум України». На конференцію надійшло понад 80 доповідей, серед учасників п'ять докторів наук, 19 кандидатів наук, аспіранти, директори, головні та провідні спеціалісти.

На пленарному засіданні доповідачі наголошували на відсутності стратегії розвитку бібліотек у новому комунікаційному середовищі. Аналіз сучасного стану медіа-простору регіону дозволив зробити висновки про перспективні напрями та рівні реалізації стратегії книгозбірень у використанні медіа-сервісів, які допомагають запропонувати користувачам більш глибоку і цікаву концепцію самореалізації.

На секційних засіданнях («Бібліотека у новій медіа-реальності», «Історико-бібліотекознавча спадщина у медіа-просторі», «Бібліотеки, архіви, музеї: соціокомунікаційний обмін») розглядався комплекс питань, пов'язаних із роллю і місцем бібліотечних, музейних та архівних установ у регіональному медіа-просторі, веб-представництвом, формуванням медіа-грамотності фахівців і користувачів, формуванням, збереженням та розкриттям історико-культурного значення музейних, архівних фондів, колекцій та окремих документів. Найбільш представницькою була секція «Бібліотека у новій медіа-реальності», в межах секції працювала сесія «Медіа-ресурси і можливості сучасної бібліотеки», а також постерна сесія; було презентовано віртуальну вітрину «Медіа-ресурси сучасної бібліотеки». Повідомлення її учасників переважно висвітлювали питання застосування соціокомунікативних технологій, пошуку нових каналів взаємодії з користувачами для організації соціальних форм кооперації, обміну і самоорганізації та ін. Активно обговорювалися питання створення медіа-продуктів, залучення користувачів і утримання їх уваги, шляхи формування та підвищення рівня медіа-грамотності фахівців.

Неабиякий інтерес учасників викликав майстер-клас відомої журналістки, редактора телепроекту «Простір ідей» 5 каналу Т. О. Терен «Інформаційна привабливість бібліотеки: професійність обговорення бібліотечних проблем у ЗМІ».

Відбулися презентації видань *«Експертиза цінності документних пам'яток»*[1] (автор – завідуючий науково-дослідним відділом книгознавства,

---

[1] Експертиза цінності документних пам'яток: прогр. та навч.-метод. матеріали до курсу для студентів з напряму «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.» / Харк. держ. акад. культури, Харк. держ. наук, б-ка ім. В. Г. Короленка ; [авт.-уклад. І. Я. Лосієвський]. Харків. Сага. 2013. V 312 с.

колекцій рідкісних видань та рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка, професор кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури, доктор філолологічних наук І. Я. Лосієвський), *«Історія бібліотечної справи в Україні»*[2] доцента кафедри документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури, кандидата педагогічних наук В. В. Сєдиха. Фахівці науково-дослідного відділу бібліотекознавства і бібліографознавства ХДНБ презентували довідник «Бібліотеки Харкова»[3], покажчик змісту збірників «Короленківські читання (1998 – 2012)»[4].

У рамках конференції відбулося відкриття меморіальної дошки визначній харків'янці, відомому бібліотекознавцю, педагогу, публіцисту Любові Борисівні Хавкіній.

Відвідувачі наукового заходу здійснили екскурсії Бібліотекою та ознайомитися з історичною фотогалереєю *«1886 – 2011. Від Харківської громадської до Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка»,* музейною експозицією *«Харківська громадська бібліотека: перше 30-річчя»*, стендами *«Фундатори харківської бібліотечної школи», «Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна»,* тематичними виставками тощо. Насиченість заявлених у програмі заходів не завадила особистому спілкуванню фахівців, налагодженню контактів та обміну досвідом в кулуарах конференції.

За підсумками роботи конференції прийняті рекомендації, в яких наголошено на необхідності створення дієвого інструменту управління інформацією та системою комунікацій бібліотек, що дозволить:

- сформувати власну медійну інфраструктуру бібліотек, архівів, музеїв інтегровану в сучасний медіа-простор регіону;
- вирішити питання ефективної участі бібліотек у створенні нових можливостей для налагодження комунікації з користувачами;
- підвищити якість, точність, достовірність, інтелектуальність даних; ефективність пошуку і розповсюдження інформації;

---

[2] Сєдих, В. В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посіб. / В. В. Сєдих ; Харк. держ. акад. культури. Харків. ХДАК. 2013. 212 с. : іл.

[3] Бібліотеки Харкова : довідник // Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харк. обл. від-ня Укр. бібл. асоц. ; [уклад.: Л. В. Волошина, О. В. Непочатова]. – 2-е вид., допов. і переробл. Харків. 2012. 216 с.

[4] «Короленківські читання» (1998 – 2012) : покажч. змісту / М-во культури України, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; [уклад.: Н. І. Капустіна, О. В. Непочатова]. Харків, 2013. 54 с.

- продемонструвати цінності, значущість інноваційного шляху розвитку бібліотек у суспільстві;
- зміцнити довіру та лояльність користувачів до бібліотек;
- заохотити і підвищити відповідальність суспільства по відношенню до збереження культурної спадщини.

Конференція завершилася підбиттям підсумків роботи, обговоренням рекомендацій, концертом «Перлини хорової музики» студентів Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського. Хід конференції висвітлено в розділі сайту (http://korolenko.kharkov.com/korchit13/kor131.htm) і блозі «Короленківські читання 2013» (http://www.korolenkivskchit.blogspot.com/).

Змінюється тематика конференції, розширюються її межі, з кожним роком збільшується кількість учасників, однак незмінним залишається позиціонування конференції як майданчика, де поєднуються наука і практика, висвітлюються основні наукові дослідження провідних науковців та обговорюється передовий досвід бібліотекарів-практиків.

Збірник матеріалів конференції складається з двох частин. У першій частині вміщені матеріали пленарного засідання та секції «Бібліотека у новій медіа-реальності», а також сесій: постерної та «Медіа-ресурси і можливості сучасної бібліотеки». Матеріали розміщені за тематикою секції та сесії «Медіа-ресурси і можливості сучасної бібліотеки». Друга частина містить повідомлення, що були проголошені на секціях «Історико-бібліотекознавча спадщина у медіа-просторі» та «Бібліотеки, музеї, архіви: соціокомунікаційний обмін». Електронні версії першої та другої частин збірника містяться за адресами:

http://ru.calameo.com/read/000632945a4e6116e5419;

http://ru.calameo.com/read/000632945ac253540a98f

Маємо надію, що матеріали науково-практичної конференції, присвячені ролі і місцю бібліотечних, музейних і архівних установ у регіональному медіа-просторі, привернуть увагу бібліотечної громадськості.

СЕКЦІЯ 2 «ІСТОРИКО-БІБЛІОТЕКОЗНАВЧА СПАДЩИНА У МЕДІА-ПРОСТОРІ»

КАБІНЕТ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ім. Л. Б. ХАВКІНОЇ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Людмила Володимирівна Глазунова,
заступник директора з наукової роботи
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Олена Петрівна Скорик,
завідуюча сектором науково-методичного
відділу Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка

Анотація. *Йдеться про розвиток Кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної у контексті науково-методичної діяльності Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.*

Ключові слова: *Кабінет бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної, історія Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, обслуговування користувачів, бібліотекознавчі ресурси.*

Кабінет бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної є одним з найбільших і найстаріших спеціалізованих бібліотечних підрозділів в Україні та країнах пострадянського простору. Він був заснований у 1903 р. як відділ бібліотекознавства при Харківській громадській бібліотеці (нині Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка) з ініціативи відомого бібліотекознавця Любові Борисівни Хавкіної. Відкриття Кабінету було першою в Російській імперії спробою об'єднати матеріали з бібліотечної справи для професійної підготовки бібліотекарів [11].

Біля витоків відділу бібліотекознавства стояли Л. Б. Хавкіна, О. С. Чемпковський, О. А. Дідріхсон. Також *«…доля відділу була пов'язана з іменами М. А. Гельферіха, В. В. Патокова, А. П. Комарова, А. П. Кадлубовського, М. О. Маслова та М. Г. Плєського, які кілька років працювали в комісії правління, відповідальної за його справи»* [8].

До кінця 1904 р. у фонді відділу була сформована колекція, що містила 2200 документів з питань бібліотечної справи. Презентація підрозділу

відбулася 15 грудня 1904 р. Завданням відділу було опрацьовування питань теорії, методики і практики бібліотечної справи на підставі досвіду бібліотек. Його діяльність мала три напрямки: довідково-консультаційний, навчальний та науково-дослідницький [6].

У процесі формування до відділу бібліотекознавства надходила література з найвідоміших бібліотек світу: Нью-Йоркської публічної, Паризької національної, Бібліотеки Британського музею, Токійської імператорської та інших. *«…З організацією відділу бібліотекознавства більш цілеспрямованими і регулярними стали зв'язки з найбільшими російськими, зарубіжними книгозбірнями, громадськими організаціями. З'являються ґрунтовні бібліотекознавчі розробки, робляться перші кроки в представленні їх на різних авторитетних форумах. На третьому з'їзді російських діячів з технічної і професійної освіти (1904 р.) Л. Б. Хавкіна висуває перший проект бібліотечної освіти в Росії. На міжнародній виставці у бельгійському місті Льєжі (1905 р.) репрезентуються досвід діяльності ХГБ та праця Л. Б. Хав-кіної «Библиотеки, их организация и техника» (С.-Пб, 1904 р.). Пізніше бібліотека брала участь у таких зборах бібліотечної громадськості: Перший всеросійський з'їзд з бібліотечної справи (С.-Пб., 1911 р.), Перший загальноземський з'їзд зі статистики народної освіти у Харкові (1913 р.) тощо. Незмінною складовою названих форумів були експонати відділу бібліотекознавства»* [8].

Проте не всі творчі задуми Л. Б. Хавкіної було реалізовано. *«…Не судилося створити при відділі бібліотекознавства довідкове бюро та постійні курси бібліотекарів і т. ін. І все ж відділ бібліотекознавства відіграв важливу роль в історії бібліотеки, заклавши основи її методичної та наукової діяльності. Створення його стало явищем…»* [13].

Історія відділу тісно переплетена з історією країни. Революційні події 1917 р. потребували змін і у Бібліотеці. Це вплинуло і на обслуговування фахівців бібліотечної сфери. Починаючи з 1920-х років функції відділу бібліотекознавства виконували різні структурні підрозділи бібліотеки. І лише у 1993 р., з нагоди 90-ї річниці відділу бібліотекознавства, при науково-методичному відділі було організовано читальний зал бібліотекознавчої літератури.

У зв'язку зі 140-річчям від дня народження Любові Борисівни Хавкіної 11 жовтня 2011 р. у межах ювілейних заходів до 125-річчя ХДНБ ім. В. Г. Ко-роленка відбулося відкриття та презентація Кабінету бібліотекознавства, якому присвоєне її ім'я. Кабінет створений на базі читального залу бібліотекознавчої літератури. З нагоди ювілею тут

організовані постійно діючі стендові експозиції *«Фундатори Харківської бібліотечної школи», «Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна».*

Зараз у Кабінеті бібліотекознавства зосереджено 9 тис. документів з дисциплін соціально-комунікаційного циклу: соціальних комунікацій в цілому, бібліотекознавства, бібліографознавства, інформатики, книго-знавства, періодичної преси та видавничої справи, документології, архівної та музейної справи. Серед видань, що зберігаються у фонді Кабінету, є справжні «перлини», а саме: колекція періодичних бібліотекознавчих видань кінця XIX – початку XX ст.: журнали «Библиотекарь» (1910 – 1914), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927 – 1930), «Бібліологічні вісті» (1923 – 1930), «Библиографические известия»; газети «Книгоноша», «Библиографические листы». А також праці видатних українських та зарубіжних фахівців минулого, а саме: Д. А. Балики, Н. Я. Фрідьєвої, Ю. О. Меженка, К. І. Рубинського, М. О. Рубакіна, Л. Б. Хавкіної, П. Отле та багатьох інших. Провідні бібліотекознавці України, Російської Федерації та інших країн близького зарубіжжя Ю. М. Столяров, М. Я. Дворкіна, Г. М. Швецова-Водка, В. В. Сєдих та інші надсилають у дар Кабінету бібліотекознавства як власні праці, так і видання своїх установ.

Кабінет бібліотекознавства обслуговує фахівців бібліотечної справи, викладачів та студентів Харківської державної академії культури, Харківського училища культури та інших навчальних закладів, що готують фахівців інформаційних дисциплін. Щороку кабінет обслуговує в середньому 800 користувачів, найбільшу частину яких складають фахівці (70%), а також студенти (20%) та науковці (10%). Кількість відвідувань щороку становить близько 4000, видається понад 14000 документів.

Найкращому задоволенню потреб споживачів сприяє використання різноманітних форм та методів роботи, що розкривають фонд кабінету, забезпечують як професійні, так і навчальні потреби [3]. Співробітниками надаються такі послуги: оперативне надання документів за запитом користувачів; довідково-бібліографічне та інформаційне обслуговування, в т.ч. у через «віртуальну довідку», організація книжкових виставок, у т. ч. віртуальних; складання бібліографічних списків тощо.

Бібліографічна робота складається з довідково-бібліографічного обслуговування та бібліографічного інформування. Щороку довідковою службою та методичною службою «Колегам-бібліотекарям» виконується близько 500 довідок, у т.ч. віртуальних. Виконуються також письмові довідки. Так, під час підготовки до проведення циклу заходів Першої

Всеукраїнської школи бібліотечного журналіста було виконано дві письмові довідки за темою «Бібліотечна журналістика».

Провідні фахівці бібліотеки обслуговуються в режимі індивідуального розповсюдження інформації. На сьогодні налічується 20 абонентів, які одержують понад 500 повідомлень щороку за 60 темами. Серед 35 абонентів групового інформування – відділи ХДНБ та колективи провідних бібліотек Харкова (ЦНБ ХНУ, ХОУНБ), що одержують повідомлення за темою «Нове у бібліотечно-бібліографічній справі» (майже 300 повідомлень щороку).

Щокварталу проводяться дні фахівця, присвячені найбільш цікавим для теоретиків і практиків темам. Ці заходи мають великий резонанс серед бібліотечної громадськості міста. Програми заходів завжди насичені і включають новини, повідомлення фахівців про найбільш цікаві події в бібліотечній сфері, огляди нових надходжень, виставки, презентації.

З 2007 р. працівники кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної створюють віртуальні виставки. Прикладом може бути тематична виставка *«Дмитро Іванович Багалій і бібліотечна справа України»* (http://korolenko.kharkov.com/ Bagalej.htm). Матеріали виставки висвітлюють діяльність видатного українського історика, громадського діяча Д. І. Багалія у галузях культури, бібліотечної та архівної справи, музеєзнавства, розкривають сторінки біографії вченого, його внесок у створення та функціонування провідних бібліотек країни, а саме: Харківської громадської бібліотеки (до організації якої у 1886 р. він безпосередньо причетний – був членом Правління і його головою), бібліотеки Харківського університету, Всенародної бібліотеки України при УАН (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського) [1].

До 140-річчя видатного бібліотекознавця, бібліографа, організатора відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки Л. Б. Хавкіної було підготовлено віртуальний проект «*Любов Борисівна Хавкіна. Харківський період діяльності (1871 – 1918)*» (http://korolenko.kharkov.com/ virtual_vistavki/Havkina/proekt.html). У проекті відображено харківський період життя та діяльності, представлено бібліографічний список публікацій науковця та літератури про неї. Окремо висвітлено її діяльність у Харківській громадській бібліотеці. У розділі «Оцифровані ресурси» подано вибрані повнотекстові матеріали про діяльність Л. Б. Хавкіної [4].

Важливе місце в діяльності відділу належить формуванню основ інформаційної культури користувачів. Щороку користувачам надається

понад 500 консультацій з методики та технології пошуку відомостей в довідково-пошуковому апараті (ДПА) Кабінету, його структури, інших джерел пошуку документів, користування ДПА Бібліотеки, інших відділів. У підрозділі оформлена дошка інформації *«Кабінет бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної інформує»,* де представлені відомості про заплановані заходи, правила користування ХДНБ, про кабінет бібліотекознавства (пам'ятка користувачеві*)*, опис ДПА тощо.

З 1996 р. працівниками Кабінету бібліотекознавства укладався щоквартальний, єдиний в Україні, зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова *«Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство»*. На основі квартальних випусків формувалися та видавалися кумулятивні річні науково-допоміжні покажчики в друкованому та електронному режимі (на сторінці віртуальної методичної служби ХДНБ «Колегам-бібліотекарям»). Згодом відбулися суттєві зміни як у змістовному наповненні, так і у формі представлення матеріалу. З 2007 р. генерується однойменна база даних (БД). З 2013 р. БД має назву *«Соціальні комунікації: зведений каталог надходжень до бібліотек Харкова»* і містить бібліографічну інформацію про документи з дисциплін соціально-комунікаційного циклу, що надходять до 15 провідних наукових та публічних бібліотек, бібліотек ВНЗ за поточний квартал. Відображаються різноманітні за цільовим призначенням друковані видання, електронні ресурси віддаленого доступу, неопубліковані документи (дисертації), автореферати дисертацій українською, російською, англійською та іншими мовами. БД поповнюється оперативно. Якщо друковане видання має електронну версію, то в примітках подається електронна адреса.

Кабінет бібліотекознавства також надає у користування власні електронні інформаційні ресурси. Так, з 2010 р. розпочато ведення ретроспективної БД з бібліотечної справи **«***Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство : каталог ХДНБ ім. В. Г. Короленка*». В основу роботи над нею покладено дослідження бібліотекознавчого фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка, починаючи від найдавнішого (1859 р.) і до початку регулярного інформування користувачів про нові надходження (1993 р.).

З 2013 р. розпочалося формування змішаної БД *«ХДНБ ім. В. Г. Короленка: видання та публікації про Бібліотеку»,* в якій міститься фактографічна та бібліографічна інформація, друковані та електронні ресурси. У БД представлені матеріали про ХДНБ та публікації її працівників у професійних і непрофесійних виданнях, ЗМІ, інтернет-ресурсах. Окремо виділені персоналії. БД містить гіперпосилання на повнотекстові електронні

ресурси. Доступ до названих БД на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка надано з 2013 р.

Розпочато створення БД *«Бібліотечна журналістика»*, в якій збирається інформація про теоретичні та практичні основи бібліотечної журналістики, електронні періодичні видання з бібліотечної справи. Матеріали цієї БД активно використовувалися у роботі локальних шкіл журналіста (для співробітників Бібліотеки) та Першої Всеукраїнської школи бібліотечного журналіста, що відбулася 21 – 24 жовтня 2013 р.

Створюються повнотекстові бібліографічні електронні ресурси, представлені як на сайті у розділі «Видання бібліотеки», так і на сторінці віртуальної методичної служби «Колегам-бібліотекарям» (http://korolenko.kharkov.com/metod/index.php), найбільш значущими є: щоквартальні та кумулятивні річні зведені каталоги нових надходжень до провідних бібліотек Харкова *«Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство»* за різні роки видання (http://korolenko.kharkov.com/metod/met11.php), персональні покажчики, присвячені видатним бібліотекознавцям Харківщини, наприклад, Л. Б. Хавкіній (http://korolenko.kharkov.com/vydav_1.htm#d3) тощо [4] .

Співробітники Кабінету бібліотекознавства брали участь у створенні Національною парламентською бібліотекою України (НПБУ) фундаментальних науково-допоміжних покажчиків *«Бібліотечна справа і бібліотекознавство України (2001 – 2005)»* та *«Бібліографознавство України (1996 – 2000)»*, що доступні на фаховому ресурсі НПБУ «Бібліотечному фахівцю» (http://profy.nplu.org/download. php?lng=uk) [1].

До 105-ї річниці заснування відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки розроблено тематичну віртуальну екскурсію, що висвітлює історію та сьогодення Кабінету бібліотекознавства (http://korolenko.kharkov.com/metod/met5.php) [1].

Працівники Кабінету шанують історію, не забуваючи традиції відділу бібліотекознавства. Широко відзначені ювілеї відділу бібліотекознавства, проведені наукові заходи. У листопаді 2004 р. відбулася міжрегіональна науково-практична конференція *«Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи»*, присвячена 100-річчю відділу бібліотекознавства. У травні 2008 р. проходили міжнародні наукові читання *«Перший в Україні відділ бібліотекознавства. До 105-ї річниці заснування»*. Матеріали цих конференцій видані. На читаннях 2008 р. був презентований фільм *«Історія становлення та розвиток традицій відділу бібліотекознавства в Харківській державній науковій бібліотеці ім.*

В. Г. Короленка», який в подальшому був представлений на багатьох заходах міжнародного, всеукраїнського і регіонального значення.

До ювілею відділу бібліотекознавства створено інтерактивний плакат *«Кабинет библиотековедения: к 110-летию со дня основания»* (https://smore.com/sbdf). Плакат містить історичну довідку, відомості про послуги, інформаційні продукти (віртуальні проекти, експозиції тощо) та список публікацій про Кабінет. Розділи забезпечені гіперпосиланнями для детальнішого ознайомлення та користування представленою інформацією. Плакат, створений за допомогою сервісів Smore, Calameo, Фотокомок–Фотоколаж он-лайн, YouTube, було подано на конкурс програми «Бібліоміст» «Марафон непересічних бібліотечних ідей-2013» у номінації «Майстер бібліотечної інфографіки».

Постійно проводяться локальні дослідження, спрямовані на покращення формування та сприяння використанню підсобного фонду. Проведені дослідження за темами «Якісний склад бібліотекознавчої літератури у фонді основного зберігання та його відображення у довідковому апараті бібліотеки», «Періодичні видання та видання, що продовжуються, бібліотекознавчої тематики у фондах ХДНБ», «Л. Б. Хавкіна і ХГБ: у витоків методичної роботи», «Укомплектованість фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка авторефератами дисертацій з бібліотекознавства, бібліографознавства» тощо [3]. Поетапно (з 2003 р.) проводиться дослідження бібліотекознавчого фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Результатом дослідження є чотири випуски каталогу *«Документи з бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства у фонді Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка»*, що охоплюють період 1859 – 1950 рр. (http://korolenko.kharkov.com/metod/index.php?id=6&sub=1). Триває підготовка п'ятого випуску, який буде охоплювати період 1951 – 1955 рр.

Співробітники Кабінету беруть активну участь у роботі «Школи бібліотечного журналіста ХДНБ» і «Всеукраїнської школи бібліотечного журналіста». Були підготовлені доповіді та лекції, виконані практичні завдання. Опрацьовані матеріали використовуються у локальному дослідженні *«Бібліотека у медіа-просторі регіону (моніторинг електронних повнотекстових періодичних та продовжуваних видань з питань соціальних комунікацій в Інтернеті, матеріалів про ХДНБ)»*.

Працівники Кабінету також беруть участь у роботі віртуальної методичної служби «Колегам-бібліотекарям» (http://korolenko.kharkov.com/metod/met0.php), яку науково-методичний відділ веде з 2008 р.

До її структури включені розділи, за які відповідає кабінет бібліотекознавства, де представлена інформація про послуги Кабінету, нові надходження видань з бібліотекознавства до бібліотек Харкова, віртуальні проекти, комунікативний навігатор «Бібліотечна періодика» (http://korolenko. kharkov.com/metod/index.php?id=8&sub=2) та інші.

З 2010 р. працівники Кабінету бібліотекознавства ведуть сторінки сайта ХДНБ, де розміщено інформацію про електронні ресурси «Про нас пишуть…» (http://korolenko.kharkov.com/HGNB_SMI/pressa.html) (відображає публікації про діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка у місцевих ЗМІ та у фахових виданнях) та «Публікації працівників…» (http://korolenko. kharkov.com/vydav/vydav_2011.html). Ці ресурси, що оперативно поповнюються, сприяють формуванню позитивного іміджу бібліотеки та розширенню зв'язків з громадськістю.

Отже, можна констатувати, що Кабінет бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної, діяльність якого спрямована на всебічне різноманітне забезпечення професійного розвитку фахівців, виконує завдання, визначені Л. Б. Хавкіною у доповіді «Об устройстве отдела библиотековедения». Також підкреслимо, що історія відділу бібліотекознавства вивчена недостатньо і потребує подальших досліджень. Кабінет бібліотекознавства має великі перспективи щодо популяризації наукових знань з бібліотекознавства та інтелектуалізації практичної бібліотечної діяльності. Це насамперед налагодження та активізація міжнародних, внутрішньодержавних та регіональних зв'язків, створення та розповсюдження власних та корпоративних інформаційних продуктів, впровадження інновацій, сприяння створенню позитивного іміджу ХДНБ у медіа-просторі регіону та світу.

Використані джерела

1. Глазунова, Л. В. Бібліотекознавчі електронні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка в забезпеченні професійного розвитку фахівців галузі / Л. В.Глазунова // Бібліотечно-інформаційний сервіс : сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 – 15 жовт. 2010 р. / Харк. нац. техн. ун-т сільського господарства ім. П. Василенка, Бібліотека. – Харків, 2010. – С. 173 – 180.

2. Глазунова, Л. В. Інформаційна інтеракція бібліотек Харкова як фактор розвитку зведеного бібліотекознавчого ресурсу регіону / Л. В. Глазунова // Короленківські читання 2012. Взаємодія та партнерство

бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 11 жовт. 2012 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2013. – С. 203 – 207. – Електрон. аналог: режим доступу : http://korolenko. kharkov.com/vydav/korolen.2012.pdf (дата звернення: 16.09.13).

3. Глазунова, Л. В. Роль читального залу бібліотекознавства ХДНБ ім. В. Г. Короленка в інформаційному забезпеченні бібліотечної громадськос-ті Харкова / Л. В. Глазунова, О. П. Скорик // Короленківські читання – 2007 : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 8 жовт. 2007 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2007. – С. 74 – 82. – Електрон. аналог: режим доступу : http://korolenko.kharkov.com/44.htm (дата звернення: 16.09.13).

4. Глазунова, Л. В. Фахові електронні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка у системі професійних комунікацій бібліотекарів / Л. В. Глазунова // Матеріали четвертої міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», Львів, 25 жовт. 2012 р. / Нац. ун-т «Львів. політехника», Наук.-техн. б-ка. – Львів, 2012. – С. 105 – 115. – Електрон. аналог: режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/ bitstream/ntb/15477/4/9-105-115.pdf (дата звернення: 16.09.13).

5. Глазунова, Л. В. ХДНБ ім. В. Г. Короленка як центр виробництва бібліографічної інформації з питань бібліотечної справи / Л. В. Глазунова // Українське бібліотекознавство в історичному вимірі : за матеріалами Міжнар. наук. читань з нагоди 105 річниці від. бібліотекознавства / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». – Харків, 2012. – С. 121 – 129. – До 140-річчя від дня народж. Л. Б. Хавкіної. – Електрон. аналог: режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/vydav/KOROLENKO_125_HAVKINA.pdf (дата звернення: 16.09.13).

6. Капустіна, Н. З історії створення відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки / Н. Капустіна // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 2 листоп. 2004 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 39 – 47. – Електрон. аналог: режим доступу: http://korolenko. kharkov.com/28.htm (дата звернення: 16.09.13).

7. Корнієнко, М. Є. Мультимедійний проект «Любов Борисівна Хавкіна: харківський період діяльності» / М. Є. Корнієнко // Від XIX до XXI століття: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 – 14 жовт. 2011 р. / Держ.

закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». – Харків, 2011. – С. 62 – 65. – До 125-річчя ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Електрон. аналог: режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/84.pdf (дата звернення: 16.09.13).

8. Кунич, О. П. Методична робота ХДНБ ім. В. Г. Короленка: становлення, тенденції розвитку / О. П. Кунич // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 2 листоп. 2004 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 3 – 39. – Електрон. аналог: режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/ 28.htm (дата звернення: 16.09.13).

9. Перепеча, А. М. Документні ресурси ХДНБ ім. В. Г.Короленка з бібліотечної справи як об'єкт дослідницької діяльності / А. М. Перепеча // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 2 листоп. 2004 р. / Харк. держ. наук. б-ка
ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 132 – 140. – Електрон. аналог: режим доступу : http://korolenko.kharkov.com/28.htm (дата звернення: 16.09.13).

10. Перепеча, А. М. Розвиток методичної діяльності ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 1930 – 1960 роки (узагальнююча довідка за результатами дослідження) / А. М. Перепеча // Збірник наукових статей / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2007. – Вип. 5. – С. 33 – 50. – Електрон. аналог: режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/67.htm (дата звернення: 16.09.13).

11. Хавкина, Л. Б. Об устройстве отдела библиотековедения / Л. Б. Хавкина // Отчет Харьковской общественной библиотеки за семнадцатый год ее существования (с 1 окт. 1902 г. по 1 окт. 1903 г.). Прил. № 4. – Харьков, 1915. – С. XXXI – XXXV.

12. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: екскурс у давню і новітню історію // Хроніка Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: інформ. бюл. / Харк. держ. наук. б-ка
ім. В. Г. Короленка. – Х., 1999. – С. 38.

13. Черевко, А. О. З історії становлення і розвитку методичної роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1903 – 1931 рр.) / А. О. Черевко // Історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка: пошуки, дослідження, відкриття / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 1996. – Вип.1. – С. 46 – 58.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕРВИСОВ ВЕБ 2.0 В ОТОБРАЖЕНИИ ИСТОРИИ КАБИНЕТА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ им. Л. Б. ХАВКИНОЙ

Вирютина Екатерина Николаевна,
методист научно-методического отдела
Харьковской государственной научной
библиотеки им. В. Г. Короленко, Украина

Аннотация. *Раскрыты технологические особенности представления историко-библиотековедческого наследия средствами интернет-сервисов. В частности, охарактеризован интерактивный плакат, посвященный истории Кабинета библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной, созданный с использованием сервисов Веб 2.0 – Smore, MapBox, Calameo, YouTube*

Ключевые слова: *история библиотековедения, Кабинет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной, Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко (ХГНБ), информационные технологии, интернет-технологии, социальные сервисы, сервисы Веб 2.0,* Smore, MapBox, Calameo, YouTube, *интерактивные плакаты.*

Кабинет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной ХГНБ является преемником и продолжателем традиций отдела библиотековедения Харьковской общественной библиотеки. Основанный в 1903 г. по инициативе Л. Б. Хавкиной, отдел стал первым в Российской империи. В течение многих лет здесь аккумулировались и пропагандировались библиотечные знания, проводилась методическая работа, в деятельность библиотек внедрялись новые технологии.

На современном этапе, следуя традициям отдела, сотрудники Кабинета библиотековедения активно внедряют инновации, используют интернет-технологии в освещении историко-библиотековедческого наследия, популяризации деятельности, создании информационных ресурсов и продуктов. Эти наработки отражены в различных публикациях, воплощены в виртуальных и стендовых экспозициях, электронных ресурсах и видеоматериалах. Объединить их в один информационный продукт и предоставить доступ к этому разнообразному контенту позволили технологии веб 2.0.

Одним из таких информационных продуктов является интерактивный плакат «Кабинет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной: 110-летие со дня

основания». Это виртуальный проект, созданный с помощью он-лайн инструментов сервиса Smore.com. Функции мобильного конструктора позволили представить материал в различных формах: фактографической справки, видео, фотогалереи, виртуальной книжной выставки, карты, библиографического списка. В каждом разделе плаката содержится краткая информация, материалы иллюстрированы и снабжены гиперссылками.

Первый раздел плаката – «Страницы истории». Кратко изложена информация о ключевых датах в деятельности Кабинета. Ответ на вопрос, что сподвигло организовать в Харьковской общественной библиотеке отдел по вопросам библиотечного дела, можно получить из первоисточника, обратившись к электронной версии «Доклада об устройстве отдела библиотековдения», представленного Л. Б. Хавкиной в апреле 1903 г. на экстренном собрании членов Библиотеки. Об основателе отдела, выдающейся личности, библиотековеде конца XIX – начала XX в. – Любови Борисовне Хавкиной можно узнать из виртуального проекта, посвященного харьковскому периоду ее деятельности.

Следующий виртуальный продукт – карта. Как известно, с целью формирования фонда отдела библиотековедения основатель отдела Л. Б. Хавкина обратилась с просьбой к российским, зарубежным библиотекам, а также к другим организациям. Откликнулось на призыв более 50 учреждений, среди них: Российская императорская библиотека, Библиотека Конгресса и Нью-Йоркская публичная (США), Парижская национальная, Библиотека Британского Музея, Токийская Императорская библиотека, Международный библиографический институт и др. К концу 1904 г. отдел располагал 2200 документами по вопросам библиотечного дела. Карта «Партнеры отдела библиотековедения», созданная в сервисе MapBox, представляет географию партнерских связей периода 1903 – 1904 гг. Карта создана на основании отчетов Харьковской общественной библиотеки за 1903 – 1904 гг. В дальнейшем планируется совершенствовать и наполнять карту новыми сведениями.

История отдела богата событиями, интересными фактами, о чем повествует фильм «История становления и развития традиций отдела библиотековедения в ХГНБ им. В. Г. Короленко». В 1993 году, к 90-летию отдела библиотековедения по многочисленным просьбам ученых и библиотечной общественности Харькова при научно-методическом отделе был открыт читальный зал библиотековедческой литературы. Новые страницы в истории отдела написаны в 2011 г., когда в связи со 140-летием со дня рождения Л. Б. Хавкиной читальный зал был реорганизован в

Кабинет библиотековедения ее имени. Раздел «Кабинет встречает гостей» посвящен этому знаменательному событию. Почетную миссию открытия совместно с директором Библиотеки. Заслуженным работником культуры Украины В. Д. Ракитянской выполнили проректор по научной работе Харьковской государственной академии культуры, заслуженный работник культуры Украины, действительный член Международной академии информатизации Н. М. Кушнаренко и профессор кафедры библиотековедения и информатики, председатель отделения библиотековедения Международной академии информатизации, академик Академии гуманитарных наук Ю. Н. Столяров (Москва). В презентации Кабинета принимали участие ведущие библиотековеды Украины и России М. Я. Дворкина, Н. М. Березюк, В. В. Седых и другие.

В разделе «Кабинет библиотековедения сегодня» предлагается посетить виртуальную экскурсию по Кабинету: перейдя по гиперссылке, можно убедиться, что сегодня это – центр информации по библиотечному делу и смежным отраслям знания, научная база библиотековедческих и библиографоведческих исследований, центр повышения квалификации библиотекарей, база производственной практики студентов.

Здесь оказываются услуги по оперативному получению документов, составлению библиографических списков и подготовке фактографических, аналитических, тематических справок, осуществляется справочно-библиографическое и информационное обслуживание, проводится поиск по традиционным каталогам, картотекам и электронным ресурсам, организуются книжные выставки, экспозиции, в т.ч. виртуальные, предоставляются доступ к сети Интернет и консалтинговые услуги.

Фонд Кабинета насчитывает 9 тыс. документов по информатике, библиотековедению, библиографоведению, документологии, издательскому делу, архивоведению и музееведению. Среди них – издания, подаренные известными библиотековедами Украины, России, Белоруссии, а также других стран – Н. М. Березюк, М. Я. Дворкиной, В. А. Ильганаевой, Е. И. Кузьминым, Н. Н. Кушнаренко, В. В. Седых, М. С. Слободяником, А. В. Соколовым, Ю. Н. Столяровым, В. Р. Фирсовым, Г. Н. Швецовой-Водкой и другими. Раздел «Кабинет получает подарки» содержит небольшую книжную выставку «Из коллекции книг-подарков авторов Кабинету библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной».

Сотрудниками Кабинета ведется активная работа по созданию и распространению различных информационных продуктов, в частности интерактивных. Информация о них представлена в разделе «Кабинет

создает информационные продукты», здесь же с помощью системы гиперссылок предоставляется доступ к ним. С 2013 г. на сайте ХГНБ предоставлен доступ к базам данных, которые формируют сотрудники Кабинета. База данных «Библиотечное дело. Библиотековедение. Библиография: электронный каталог» насчитывает более 1000 записей. В базе данных «ХГНБ им. В. Г. Короленко: издания и публикации о Библиотеке» представлены материалы о ХГНБ, публикации ее сотрудников в профессиональных и непрофессиональных изданиях, СМИ, интернет-ресурсах. Особое внимание уделено персоналиям. БД содержит ссылки на полнотекстовые электронные ресурсы. «Социальные коммуникации: сводный каталог поступлений в библиотеки Харькова» отражает информацию о документах социально-коммуникационного цикла, которые поступают в 15 ведущих библиотек города.

В подразделе «Каталоги» предоставлен доступ к электронным версиям эксклюзивных печатных продуктов Кабинета. С 1996 г. выпускается уникальный (единственный в Украине) сводный каталог новых поступлений в ведущие библиотеки Харькова «Библиотечное дело. Библиотековедение. Библиографоведение». По результатам фондоведческих исследований, проведенных сотрудниками Кабинета, подготовлено четыре выпуска каталога «Документы по библиотековедению, библиографоведению и книговедению в фонде Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко», охвачен период 1896 – 1950 гг.

В помощь работе с профессиональным ресурсам создан коммуникативный навигатор «Библиотечная периодика». Материал в путеводителе сгруппирован в соответствии с современными научными представлениями о месте библиографоведения в системе социально-коммуникационных наук и включает периодические издания Украины, России, зарубежных стран по библиотековедению, библиографоведению, документологии, книговедению, информологии, журналистике, музееведению, архивоведению. Описание источников обеспечено гиперссылками на место постоянного хранения ресурса: сайты библиотек, издательств, репозитарии вузов и т. п. В примечаниях отмечены особенности доступа к ресурсу, например, необходимость регистрации. Доступ к информационным продуктам Кабинета предоставлен также в разделах виртуальной методической службы «Коллегам-библиотекарям».

В разделе «Кабинет приглашает посетить экспозиции» помещены виртуальные выставки и экспозиции, ставшие визитными карточками

отдела. С виртуальными проектами можно ознакомиться, перейдя по ссылкам. К юбилею выдающегося теоретика и практика библиотечного дела сотрудниками Кабинета был подготовлен виртуальный проект «Любовь Борисовна Хавкина: харьковский период деятельности». Проект отражает основные биографические сведения о библиотековеде до 1918 г. включительно. В нем предоставлены полнотекстовые материалы из ее творческого наследия и деятельности в ХОБ, списки ее трудов и литературы о ней, раскрыты эксклюзивные материалы дореволюционного периода, например, статьи из «Харьковских губернских ведомостей» 1899 – 1916 гг., «Вестника воспитания» 1902 – 1913 гг., «Школа и жизнь» 1914 – 1916 гг.

Виртуальная выставка **«Дмитрий Иванович Багалей и библиотечное дело Украины» была разработана к 160-летию выдающегося украинского историка и общественного деятеля. Представлены материалы о деятельности ученого на библиотечной ниве, вкладе Д. И. Багалея в развитие культуры, библиотечного и архивного дела, музееведения.**

Стендовая экспозиция «Основатели Харьковской библиотечной школы» посвящена вкладу выдающихся деятелей науки и культуры, одних из первых представителей отечественной библиотечной науки Л. Б. Хавкиной, Н. Ф. Сумцова, Д. И. Багалея, К. И. Рубинского, в развитие ведущих библиотек города – Харьковской общественной библиотеки, библиотеки Харьковского университета и становление харьковской библиотечной школы.

Формат плаката ограничил возможность наполнения раздела «Кабинет библиотековдения в публикациях», поэтому включены только источники, имеющие электронный аналог. Библиографическое описание снабжено ссылками на электронные версии представленных публикаций. В основном это материалы научно-практических конференций и сборников. Ознакомиться с проектом можно на главной странице сайта библиотеки, а также в разделе «Виртуальная экскурсия по библиотеке. Кабинет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной». Плакат популяризировался на странице блога «Методист библиотеки», в социальных сетях.

Надеемся, что специалистам и заинтересованным читателям будет интересно узнать не только об истории отдела, но и о современных услугах и информационных продуктах, которые предоставляет Кабинет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко.

Список сервисов, использованных при создании плаката:

1. Smore.com – создание плаката.
2. Ru.Calameo.com – размещение публикаций.
3. http://www.fotokomok.ru/collage-online/collages.php – создание фотоколлажа, работа с фото.
4. Youtube – размещение видео.
5. MapBox-создание интерактивной карты.

Использованные источники

1. Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: творча спадщина і сучасність : матеріали наук. конф., присвяч. 130-річчю з дня народж. Л. Б. Хавкіної, 30 жовт. 2001 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [упоряд. О. П. Кунич]. – Харків, 2001. – 40 с.
2. Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: харківський період діяльності (1888 – 1918) : зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна]. – Харків, 2004. – 151 с. – Електрон. аналог : режим доступу : http://korolenko.kharkov.com/30.htm.
3. Глазунова, Л. В. Бібліотекознавчі електронні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка в забезпеченні професійного розвитку фахівців галузі / Л. В. Глазунова // Бібліотечно-інформаційний сервіс : сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 – 15 жовт. 2010 р. / Харк. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. П. Василенка. – Харків, 2010. – С. 173 – 180.
4. Глазунова, Л. В. Інформаційне забезпечення професійних потреб фахівців бібліотечної галузі: досвід та перспективи діяльності ХДНБ ім. В. Г. Короленка / Л. В. Глазунова // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 2 листоп. 2004 р. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 120 – 131.
5. Глазунова, Л. В. Коммуникативный навигатор «Библиотечная периодика» в системе профессиональных ресурсов виртуальной службы «Коллегам-библиотекарям» ХГНБ им. В. Г. Короленко / Л. В. Глазунова // Библиотечное дело – 2012: библиотечно-информационная деятельность в пространстве науки, культуры и образования : скворцовские чтения : материалы семнадцатой междунар. науч. конф. (Москва, 25 – 26 апр. 2012 г.). – Москва, 2012. – Ч. 2. – С. 23 – 25.

6. Капустіна, Н. З історії створення відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки / Н. Капустіна // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 2 листоп. 2004 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 39 – 47.

7. Корниенко, М. Е. Любовь Борисовна Хавкина. Харьковский период деятельности. Виртуальный проект / М. Е. Корниенко // Библиотечное дело – 2012: библиотечно-информационная деятельность в пространстве науки, культуры и образования : скворцовские чтения : материалы семнадцатой междунар. науч. конф. (Москва, 25 – 26 апр. 2012 г.). – Москва, 2012. – Ч. 2. – С. 240 – 242.

8. Кунич, О. П. До питання про науково-методичну діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка / О. П. Кунич // Збірник наукових статей / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2000. – Вип. 3. – С. 4 – 19.

9. Кунич, О. П. Методична робота ХДНБ ім. В. Г. Короленка: становлення, тенденції розвитку / О. П. Кунич // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 2 листоп. 2004 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 3 – 39.

10. Подгайная, А. В. История становления и развитие традиций отдела библиотековедения в ХГНБ им. В. Г. Короленко / А. В. Подгайная // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань: матеріали міжнар. наук. конф. У 2 ч. Харків, 26 – 27 лют. 2009 р. / Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2009. – С. 87 – 89.

РОЛЬ ХАРКІВСЬКОГО БІБЛІОТЕЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА У ФОРМУВАННІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД БІБЛІОТЕЧНОЇ СТАТИСТИКИ

Василенко Ольга Миколаївна,
директор Інституту науково-методичного
забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи
Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,
канд. іст. наук, Київ, Україна

Анотація. *Розглянуто один із аспектів становлення і розвитку бібліотечної статистики як галузі науково-практичної діяльності на теренах України у період кінця XIX – початку XX ст., пов'язаного з діяльністю представників Харківського товариства поширення в народі грамотності. Розглянуто творчий доробок відомих фахівців бібліотечної справи і статистики І. Дриженка, С. Жилкіна, Л. Хавкіної та ін. у сфері формування методологічних засад бібліотечної статистики.*

Ключові слова: *бібліотечна справа України, історія бібліотечної статистики, А. Дідріхсон, І. Дриженко, С. Жилкін, Є. Мединський, Л. Хавкіна, С. Сірополко.*

З упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну діяльність статистична інформація набуває ще більшої значущості як важлива складова інформаційного забезпечення бібліотечного управління та соціуму. Наразі статистичні відомості, які ґрунтуються на статистичних спостереженнях і характеризують багатоаспектну бібліотечно-інформаційну діяльність, є звичним явищем у роботі бібліотек. Однак становлення і формування бібліотечної статистики (БС) як галузі науково-практичної діяльності відбувалося поетапно протягом тривалого історичного періоду.

Визначальним етапом, який характеризується переходом від описово-пізнавальної статистики до формування методологічних засад БС на теренах України, є період кінця XIX – початку XX ст., коли активно збільшувалась кількість публічних книгозбірень. Розвитку мережі загальнодоступних бібліотек сприяли не тільки офіційні адміністративні та земські установи, а й громадські просвітницькі організації, членами яких були відомі діячі науки, освіти, культури, представники передової прогресивної інтелігенції. Доцільно виокремити харківську спільноту, яка зробила вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи України взагалі та БС зокрема.

Особлива заслуга щодо актуалізації значущості статистики для розвитку бібліотечної справи та виробленню підходів щодо її організації належить відомим нині діячам бібліотекознавчої та статистичної науки, яких об'єднала співпраця у Харківському товаристві поширення в народі грамотності (далі –ХТПНГ). Як відомо, Товариство, започатковане у 1869 р., першим у Східній Україні почало організовувати безоплатні народні бібліотеки. За п'ятдесят один рік плідної діяльності ХТПНГ було засновано п'ять бібліотек у Харкові та 427 у селах губернії, тоді як на усій території Російської імперії на 1894 р. налічувалося «862 бібліотеки усіх розрядів». Необхідність аналізувати, удосконалювати та контролювати діяльність бібліотек поставила перед правлінням ХТПНГ завдання виробити єдині методологічні підходи до організації БС. З огляду на

кількість діючих бібліотек і читалень, цілком закономірно, що саме Харківським товариством було порушено цю проблему і намічено шляхи її вирішення.

При першій харківській народній бібліотеці (відкрита у 1891 р.) було створено Комітет для влаштування сільських бібліотек і народних читалень, діяльність якого, крім організаційно-підготовчої роботи щодо створення нових і утримання існуючих бібліотек, полягала й у складанні бланків і форм звітів, інструкцій, правил, підтриманні постійних контактів зі створеними бібліотеками та земствами. До компетенції Комітету належали організаційно-методичні аспекти проведення статистичних досліджень у народних бібліотеках. На підставі отриманих і всебічно проаналізованих даних ухвалювалися важливі організаційні рішення. Так, дослідження читацького попиту визначало напрями поповнення фондів бібліотек, впливало на тематику народних читань, а вивчення складу читачів першої народної бібліотеки (1894 р.) дозволило визначитись із місцем відкриття філіалу бібліотеки у Харкові. У 1895 р. Комітет видав «Руководство к устройству бесплатных библиотек и читален», в якому, крім нормативних документів, наводилися зразки форми звіту бібліотеки та розробленої статистичної форми, що містила показники про склад читачів, зміст читання, відвідування бібліотеки. «Руководство...» користувалося великим попитом не тільки серед бібліотек Харківщини, але й було затребуване іншими установами та організаціями, які мали бібліотеки та діяли на території Російської імперії, а тому воно неодноразово перевидавалося.

З розвитком мережі бібліотек у ХТПНГ періодично поставали питання, які стосувалися удосконалення організації БС, і правління Товариства призначало спеціальні комісії для вирішення проблем у цій сфері. Так, у 90-х роках XIX ст. було порушено питання про встановлення однакових форм статистичної звітності в бібліотеках Товариства. У 1897 р. створено Особливу комісію з представників комітетів читалень ХТПНГ, за участю професора І. І. Міклашевського і завідуючого статистикою при Міській управі Харкова М. І. Петрова, яка працювала над об’єднанням статистичного матеріалу. Результатом роботи комісії стало розроблення статистичних таблиць для внесення облікових записів, які було прийнято в усіх чотирьох бібліотеках, створених на той час ХТПНГ. Однак спроба упровадити єдині методи статистичного обліку та форму бібліотечної звітності зазнала невдачі. Насамперед це було пов’язано з тим, що комісія 1897 р., не зробивши акцент на обов’язковості збирання визначеного нею переліку статистичних показників (що є необхідним для зведення звітності),

надала право бібліотекам доповнювати загальні рубрики таблиць окремими даними, які характеризують особливості кожної з них. Згодом довільне внесення змін до статистичного обліку призвело до загальної несумісності статистичних даних, якими звітувала кожна бібліотека.

Покласти край такому становищу та вирішити існуючі на той час проблеми в галузі організації БС мала на меті Міжбібліотечна статистична комісія (далі – МСК), яка була створена восени 1910 р. Як зазначається в архівних документах, приводом для її організації слугувало визнання правлінням ХТПНГ неможливості підбивати підсумки культурно-просвітницької діяльності установ Товариства через використання філіями різних форм звітності. Тому першочерговим завданням комісії було визначення єдиної системи статистичних показників і розробка уніфікованої форми статистичної звітності для бібліотек.

МСК очолив член правління ХТПНГ С. С. Жилкін, авторитетний фахівець у галузі статистики, на той час вже відомий в країні своїми дослідженнями та публікаціями. У складі комісії працювали від першої бібліотеки – І. К. Држевецький та І. П. Дриженко, від другої – О. С. Філін, від п'ятої – Я. Є. Довбищенко та Н. І. Поклонський. На засідання комісії запрошувалися і були присутні й інші члени ХТПНГ, спеціалісти у галузі статистики та бібліотечної справи від земських установ та вищих навчальних закладів. Визначальними щодо конкретних завдань з організації статистики в бібліотеках і роботи комісії були доповіді голови комісії С. С. Жилкіна та завідуючого статистикою першої безоплатної народної бібліотеки І. П. Дриженка.

Виконуючи завдання, визначеного у межах одного відомства і регіону, МСК ХТПНГ уперше в історії бібліотечної справи акцентувала увагу на суспільному значенні бібліотечної статистики та здійснила комплекс заходів, направлених на її удосконалення. Комісія працювала протягом листопада 1910 р. – березня 1911 р., а наслідками її роботи стали:

– визначення набору обов'язкових та факультативних показників БС та методики їх групування;

– розробка уніфікованої форми статистичної звітності для мережі бібліотек і на її основі організація цілеспрямованого дослідження бібліотечних фондів, його використання, складу читачів та вивчення читацького попиту;

– уніфікація форм, методів і термінології в галузі бібліотечної статистики;

– введення відносних показників, що характеризують інтенсивність бібліотечної діяльності.

Згодом напрацювання МСК ХТПНГ у галузі БС були представлені на всеросійських форумах. Саме члени статистичної комісії Товариства уперше порушили проблеми організації БС на державному рівні. Виголошені ними доповіді та пропозиції набули особливого резонансу на Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (1911 р.), викликавши велику зацікавленість учасників та розуміння значущості порушених питань для розвитку бібліотечної справи і освіти в країні. І. П. Дриженко у своєму виступі запропонував визнати обов'язковою для всіх публічних, товариських і народних бібліотек точну статистику читачів і обсягів читання, а також встановити загальні єдині форми статистичної звітності, обов'язкові для всіх бібліотек. У доповіді С. С. Жилкіна наголошувалося на значенні єдиної форми звітності і групуванні статистичних відомостей для однорідних категорій бібліотек на загальнодержавному рівні. Важливість обов'язкового ведення щоденної статистики в бібліотеках підкреслив у своїй доповіді А. А. Дідріхсон. Обговорення проблем БС на Першому Всеросійському бібліотечному з'їзді, на думку його учасників, не охопило всіх її аспектів, оскільки здійснювалося в останній день роботи. Однак у резолюціях з'їзду було зазначено, що відсутність статистичних даних не дає можливості відтворити об'єктивну картину про стан бібліотечної справи в країні, у зв'язку з чим Товариству бібліотекознавства було висловлено прохання про «створення анкети з означеного питання.., щоб зведені результати було представлено майбутньому Всеросійському з'їзду з бібліотечної справи».

У 1913 р. у Харкові відбувся Перший Загальноземський з'їзд зі статистики народної освіти, у рамках якого працювала секція «Статистики позашкільної освіти», де заслуховувалися та обговорювались окремі проблеми відповідної тематики, а також йшлося про розробку проектів бланків звітності для бібліотек. З доповідями щодо цього питання виступили голова секції С. О. Сірополко і члени правління ХТПНГ С. С. Жилкін та А. А. Дідріхсон. Крім того, було розглянуто Програму обстеження народних бібліотек і читалень, розроблену Херсонською губернською земською управою, де визначалися основні позиції, за якими доцільно обстежувати бібліотеки. Також на з'їзді представлено доповідь Комісії Товариства бібліотекознавства з виконання постанов Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, в якій йшлося про необхідність всеросійського перепису бібліотек згідно з прийнятою класифікацією.

Таким чином, бібліотеки вже розглядалися як об'єкти комплексного статистичного спостереження на державному рівні, визначався методичний інструментарій його здійснення, доведена суспільна значущість бібліотечної статистики.

Першу спробу узагальнити стан бібліотечної справи в країні у вигляді розширених статистичних таблиць здійснив Є. М. Мединський у роботі «Внешкольное образование, его значение, организация и техника» (1913), який також деякий час був членом ХТПНГ. Статистичного матеріал було опрацьовано на основі бібліотечних звітів. Основною проблемою при групуванні статистичних даних було те, що *«жоден звіт не міг дати повного звіту за всіма графами таблицями»* (Переклад цитати здійснено В. О. Василенко)[5], тому деякі рубрики залишилися незаповненими. Таблиця містила п'ять блоків статистичних показників:

- доступність бібліотек (кількість бібліотек, населення на одну бібліотеку тощо);
- книжковий інвентар (середні показники: кількість книг на одну бібліотеку та населення на одну книгу, вартість книг однієї бібліотеки; розподіл за розділами фонду);
- читачі (середні показники: кількість читачів на одну бібліотеку, кількість читачів на 100 осіб; розподіл за статтю, віком, місцем проживання);
- діяльність бібліотек (середні показники: книговидача на одну бібліотеку; видача на одного читача; середня обертаність книги на рік; розподіл виданих книг за розділами фонду);
- приміщення бібліотек (при школі, окремо від школи).

У таблиці вміщено відомості за двадцяти двома територіальними одиницями Російської імперії (губерніями та повітами) і переважна їх частина стосувалася України, зокрема Київської, Полтавської, Харківської, Херсонської губерній та окремих повітів.

Провідним популяризатором і розповсюджувачем основ статистичної грамотності серед бібліотечних фахівців зарекомендувала себе Л. Б. Хавкіна – гордість харківської бібліотечної школи і класик вітчизняного бібліотекознавства, також активна діячка ХТПНГ. У її виданнях «Библиотеки, их организация и техника», «Книга и библиотека»,

[5] Медынский Е. Н. Внешкольное образование, его значение, организация и техника. Санкт-Петербург : Тип. К. Л. Пентковского, 1913. С. 64.

«Руководство для небольших библиотек» висвітлено тогочасні теоретико-методичні напрацювання з питань організації статистичної роботи в бібліотеках. У 1904 році щодо БС авторка писала *«для руських бібліотек, які стоять ще на відносно низькому рівні, вона має особливе значення, оскільки допомагає визначити їхні потреби й недоліки... тому в жодному випадку не можна нею нехтувати»* (Переклад цитати здійснено автором)[6]. Можна також стверджувати, що саме завдяки Любові Борисівні з'явився перший посібник з БС, оскільки саме вона 1922 р. звернула увагу В. А. Штейна на цю проблематику, і вже через рік він підготував видання «Библиотечная статистика. Опыт руководства по статистике для общеобразовательных библиотек».

Отже, активна співпраця передової харківської інтелігенції – фахівців в галузі бібліотечної справи і статистики кінця XIX – початку XX ст., сприяла виробленню єдиних підходів до бібліотечного обліку, визначенню основних видів статистичного спостереження, започаткуванню системи статистичних показників бібліотечної роботи, визначенню перспективних завдань щодо її удосконалення, узагальненню практичних напрацювань та закладанню методологічних засад багаторівневої БС, яка набула особливої значущості як засіб висвітлення досягнень і проблем соціально-культурної сфери суспільства.

СВОДНЫЕ КАТАЛОГИ БИБЛИОТЕКОВЕДЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ: ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ

Карнаух Ирина Анатольевна,
главный библиотекарь
научно-методического отдела
Харьковской государственной научной
библиотеки им. В. Г. Короленко,
Украина

Аннотация. *Рассматривается история создания и развития отраслевых сводных каталогов по вопросам библиотечного дела за рубежом и на постсоветском пространстве.*

Ключевые слова: *сводные каталоги, библиотечное дело, библиотековедение, книговедение.*

---

[6] Хавкина Л. Б. Библиотеки, их организация и техника. Санкт-Петербург, 1904. С. 265.

«…система библиотечного кооперирования во много раз увеличивает общее пользование культурным наследием всего человечества, закрепленным в книгах и претворяет в жизнь мудрое изречение древнего русского летописца: «Словеса книжная суть реки, наполняющие вселенную»
Л. Б. Хавкина

Среди ученых, занимавшихся вопросами истории, теории и перспектив развития сводных каталогов (СвК), особое место принадлежит выдающемуся библиотековеду Любови Борисовне Хавкиной. Из переписки Л. Б. Хавкиной с «другиней», директором научной библиотеки Саратовского государственного университета Верой Александровной Артисевич [18]: *«…Я ставлю своей задачей анализировать наш и зарубежный опыт и на его основании сделать вывод об организации, методике и технике составления СК в наших условиях, подчеркивая то значение, которое СК могут иметь на данном этапе развития наших библиотек, и указывая различные подходящие для нас типы СК и более доступные способы их осуществления. …В нынешнем году, несмотря на перенесенную тяжелую болезнь, я успела сделать немало с февраля по октябрь: закончила свой новый большой труд («Сводные каталоги» [Москва, 14.12.41]»*. После окончания Великой Отечественной войны Л. Б. Хавкина была награждена орденом «Знак Почета» и медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.». За исследование о СвК ей присвоена ученая степень доктора педагогических наук.

В 1973 г. вышла фундаментальная монография кандидата педагогических наук Т. Н. Данченко «Сводные печатные каталоги» [3]. Как отмечает заведующий сектором СвК Российской национальной библиотеки Е. К. Соколинский, после этого не было издано ни одного нового исследования, посвященного СвК, тем более не анализировалась специфика электронных СвК [13].

Предметом нашего исследования стали отраслевые СвК, посвященные библиотечному делу [23–31]. Поиск проводился по библиографическим пособиям и публикациям [1; 3, с. 117–137; 5; 8–10; 15; 19, с. 137–173, 22], электронным каталогам и сайтам библиотек Украины и России.

Первым отраслевым СвК периодических изданий по вопросам библиотечного дела считается издание 1928 года «Извлечение из сводного каталога иностранной периодической литературы за 1924–1927 гг. в московских научных библиотеках, составленного Институтом библиотековедения (Библиотековедение – Библиография – Книжное и печатное дело)» (составитель Н. Гнесина) [25]. В каталог включены описания 227 журналов по библиотековедению, библиографии, книжному и печатному делу, находящихся в 37 библиотеках [3, с. 35].

Из наиболее значимых отраслевых СвК по библиотековедению и библиографии следует отметить подготовленный Всесоюзной государственной библиотекой иностранной литературы (ВГБИЛ) совместно со Всесоюзной книжной палатой в 1959 г. ретроспективный СвК «Иностранные периодические издания по библиографии и библиотековедению, имеющиеся в библиотеках Москвы и Ленинграда: сводный каталог (середина XVII в. – 1955 г.)» (составители Р. Г. Гитман, Е. И. Калмановская) [26]. В каталоге приведены полные описания в алфавите заглавий периодических изданий по библиотековедению, теории библиографии, документации; текущих библиографических изданий; реферативных документов (более 1350 наименований). В предметно-топографическом указателе в каждой предметной рубрике приведены в алфавите названий стран сокращенные описания периодических изданий (более полные сведения об издании находятся в основном разделе каталога). Участниками каталога являются 19 московских и 9 ленинградских библиотек [3, с. 35]. Рецензенты отмечали высокий уровень путеводителя по иностранной периодике в области библиографии и библиотековедения, хотя и указали на некоторые недостатки: пропуски изданий из-за того, что состав участников СвК недостаточно широк; невысокий уровень корректуры и полиграфического исполнения [4, с. 76].

С 1949 г. ВГБИЛ выпускает «Сводный бюллетень новых иностранных книг, поступивших в библиотеки СССР. Серия Б. Общественные науки. Философия. История. Экономика. Право. Языкознание. Литературоведение. Искусствоведение. Народное просвещение. Библиотековедение», раскрывающим фонды 40 библиотек СССР до 1952 г. и 170 библиотек после 1956 г. (без раскрытия фондов библиотечных сетей) [27]. СвК выходил с разной периодичностью: в 1949–1953 гг., 1955–1956 гг.– по 4 выпуска; в 1954г. – по 2 выпуска ; в 1959–1961 гг. – по 10 выпусков, в остальное время – по 6 выпусков в год. Расположение материала в бюллетене было систематическое. В каждом выпуске описывалось более 4500 наименований

книг. С 1956 г. издания аннотировались. К каждому номеру и кумулированному за год прилагались указатели имен и заглавий (алфавитный); дополнительных поступлений.

Т. Н. Данченко отмечает особое место среди отраслевых СвК книг послевоенного периода «Сводного систематического каталога иностранных книг по библиотековедению… Издания, поступившие в Библиотеку академии наук СССР и Публичную библиотеку им. М. Е. Салтыкова-Щедрина» [3, с. 53; 28]. Первый выпуск сводного печатного каталога (СПК) вышел в свет в 1958 г. и охватывал документы за 1946 – 1956 гг. Этот выпуск, подготовленный двумя библиотеками Ленинграда, отражает всю литературу по библиотековедению, изданную за этот период. В каталог включены монографии и другие непериодические издания в области библиотековедения, библиографоведения и информатики (выборочно) на всех европейских языках. В связи с тем, что СПК иностранных периодических изданий выпускался ВГБИЛ, в «Сводном систематическом каталоге иностранных книг по библиотековедению…» не отражены периодические издания [2, с. 85 ; 3, с. 51–52; 11]. В виде исключения из периодических изданий представлялись отчеты о работе крупнейших национальных библиотек и библиотечных ассоциаций. Материал в каталоге расположен в систематическом порядке, внутри отдельных рубрик – в алфавите авторов и заглавий. Описание всех включенных в каталог изданий дано на языке оригинала. Составители СвК сделали краткий перевод заглавий и, если необходимо, краткую аннотацию на русском языке, поместили именной указатель. Каталог пользовался большим спросом читателей, получил положительные отзывы в советской и зарубежной печати [14]. За последующий период вышло шесть выпусков, включающих издания за 1917–1945 гг. (в 1962 г.), 1957–1963 гг. (в 1966 г.), 1964–1968 гг. (в 1975 г.), 1969–1975 гг. (в 1982 г.), 1976–1981 гг. (в 1984), 1990–1991 (в 1993 г.). В последнем печатном выпуске СвК, по сравнению с предыдущими, значительно расширен состав библиотек-участниц и включены новые поступления иностранных книг не только в Библиотеку Академии наук России и в Российскую национальную библиотеку, но и в Государственную публичную научно-техническую библиотеку Сибирского отделения Российской академии наук, а также в библиотеки академий наук Украины и Беларуси. В разные годы составителями каталога были ведущие специалисты Библиотеки АН СССР и Государственной публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина (Российская национальная

библиотека с 1992 г.): Н. А. Ласкеев, С. М. Киселева, Т. Н. Данченко, Т. И. Скрипкина, И. А. Скороход, Л. Г. Соломаха.

Усилиями коллективов Государственной библиотеки Белорусской ССР, Главного архивного управления при Совете Министров БССР, Института истории партии при Центральном Комитете Коммунистической партии Белоруссии и Минского института культуры в 1978 г. был выпущен первый том фундаментального труда «Библиотечное дело в БССР: документы и материалы». В нем был предоставлен массив архивных документов о создании СвК библиотековедческой тематики в БССР [23]. Материал располагался хронологическом в порядке. Вспомогательный аппарат состоит из предметного, именного, географического указателей, а также перечня архивных документов, не вошедших в сборник. Работа над раскрытием фондов государственных архивов была продолжена, и в 2004 г. был опубликован уже четвертый том архивных источников, охватив, таким образом, целую эпоху в жизни страны (1918 – 1990 гг.).

Среди иностранных СвК удалось обнаружить сводный каталог литературы по книговедению, изданный в Польше. Работу по созданию каталога начал Государственный институт книги в Лодзи в ноябре 1946 г., в дальнейшем, после его ликвидации, в 1949 г. продолжил Библиографический институт при Национальной библиотеке в Варшаве [5, с. 34; 15; 22]. Согласно приказу министра культуры и искусства от 1952 г. *«все научные библиотеки обязаны участвовать в пополнении и продолжении этого каталога, посылая подробные описания иностранных изданий по книговедению и сокращенные описания польских изданий по книговедению, опубликованных до 1948 года»* [22, с. 161]. Библиографический институт также занимался сбором архивных материалов для сводного каталога рукописей по книговедению. Каталог состоял из двух частей: алфавитной и предметной. С 1976 г. литература по книговедению, журналистике, библиографии, библиотековедению отражалась в ежеквартальных выпусках Сводного каталога иностранных книг в серии «О». Основная часть каждой серии регистрирует литературу в алфавитном порядке авторов и заглавий и снабжена указателями авторов, заглавий и предметным. В настоящее время каталог иностранных изданий по библиотековедению и книговедению не ведется, отраслевая литература отражается в электронном СвК иностранных книг [5, с. 38–39].

В Чехословакии в 1967 г. был выпущен «Сводный список зарубежных периодических изданий по библиотековедению и теории библиографии», находящихся в 37 библиотеках страны [31]. Хронология материалов –

с начала книгопечатания по 1964 г. Известен ежегодник, раскрывающий отраслевые фонды 12 словацких библиотек «Литература по информатике в словацких научных библиотеках» (заглавие 1972 – 1973 гг.: «Литература по библиотековедению в словацких научных библиотеках») [30]. В 1970 – 1972 гг. нерегулярно выходили «Дополнения к Сводному каталогу литературы по библиотечному делу в научных библиотеках Словакии» (составители в разные годы: Elena Kukučková, Ol'ga Vaskova) [29].

На сегодняшний день во многих странах мира издания по библиотечному делу отражаются в общих электронных (виртуальных) СвК библиотек. Поиск необходимой литературы ведется по предметным рубрикам или ключевым словам. В печатных сводных каталогах зачастую литература располагается в общем алфавитном ряду, отсутствуют предметный или систематический указатели. Следует отметить, что в одном из библиографических указателей, посвященных СвК – аннотированном «Сводном каталоге библиотек России» (1995) нет предметного указателя [8]. В качестве обоснования отказа от издания отраслевых СвК приводится экономическая неэффективность [6, с. 97]. Однако, если отраслевые СвК по медицине, технике, сельскому хозяйству все-таки продолжают успешно функционировать, то по меткому замечанию ведущего сотрудника ГПНТБ Н. К. Коссаковской, *«библиотеки и органы научно-технической информации лишены аналогичной информации по общественным и гуманитарным наукам»* [6, с. 97].

В этой связи очень ценным с точки зрения кооперации и консолидации библиотек разных систем и ведомств г. Харькова для повышения квалификации, профессионального развития и самообразования стал выход в 1996 г. первого выпуска печатного СвК «Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство» [24]. Эксклюзивное издание было подготовлено по инициативе сотрудников научно-методического отдела ХГНБ им. В. Г. Короленко и подтвердило желание коллектива продолжать традиции и заветы основателя первого на территории СНГ отдела библиотековедения Л. Б. Хавкиной по продвижению прогрессивных идей в области библиотечного дела. Подобного каталога, включающего отечественные и иностранные источники, на данный момент нет на всей территории постсоветского пространства. Сводный каталог постоянно совершенствуется в соответствии с реалиями времени. Появились электронные аналоги каталога (http://korolenko.kharkov.com/metod/index.php?id=7), с 2013 г. на сайте ХГНБ им. В. Г. Короленко представлена база данных «Социальные коммуникации

: сводный каталог поступлений в библиотеки Харькова» (http://korolenko.kharkov.com/cgi-bin/wcatalog/irbis?LNG=&C21COM=F&I21DBN=SCOM&P21DBN=SCOM&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=&S21CNR=10). Расширяется содержание каталога в связи с изменениями в учебной, научной и профессиональной деятельности библиотечных специалистов. Проведение на базе ХГНБ им. В. Г. Короленко в 2013 г. Первой Всеукраинской школы библиотечного журналиста стимулировало расширение каталога изданиями, посвященными журналистике.

Сегодня гипертекстовые ссылки в СвК помогают пользователям отыскать цифровую копию издания в Интернете. Электронные каталоги представляют читателям не только библиографические записи, обложки книг, но и «разговаривают» с ними, рекомендуют литературу, предлагают полные версии документов. За сводными каталогами огромное будущее: «по мере того как библиотеки будут расширять удаленное обслуживание, роль сводных каталогов начнет увеличиваться» [16].

Использованные источники

1. Амбарцумян, В. А. Сводные каталоги за рубежом / В. А. Амбарцумян // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. – 1959. – Вып. 2. – С. 125–155.
2. Гудовщикова, И. В. Справочник об иностранных книгах по библиотечному делу / И. В. Гудовщикова, В. М. Доброва // Совет. библиогр. – 1959. – № 2. – С. 84–87.
3. Данченко, Т. Н. Сводные печатные каталоги: принципы и методы составления / Т. Н. Данченко ; под ред. Г. Г. Фирсова ; Б-ка Акад. наук СССР. – Ленинград, 1973. – 150, [2] с.
4. Егоров, П. И. Сводный каталог иностранной периодики по библиографии и библиотековедению / П. И. Егоров // Совет. библиогр. – 1960. – № 2. – С. 76–80.
5. Залевска, Д. Сводные каталоги Национальной библиотеки в Варшаве / Д. Залевска ; пер. с пол. А. С. Михайловского // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. – 1978. – Вып. 66. – С. 30–41.
6. Коссаковская, Н. К. Сводные каталоги: вступление в дискуссию / Н. К. Коссаковская // Библиотековедение. – 1993. – № 5/6. – С. 93–98.

7. Прис, Б. Сводные каталоги и виртуальные сводные каталоги – изменение технологии МБА / Прис Б., Томпсон Д. // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 2. – С. 82–86.

8. Сводные каталоги библиотек России : аннот. указ. / Рос. гос. б-ка, Рос. нац. б-ка ; [отв. ред. Н. Н. Каспарова ; сост.: Т. Е. Сорокина, А. С. Чистякова]. – Москва : [Рос. гос. б-ка], 1995. – 83 с.

9. Сводные каталоги в СССР : библиогр. указ. / ГБЛ и др. ; [сост.: А. Г. Чистякова и др. ; редкол.: О. И. Бабкина и др.]. – Москва : [Ротапринт ГБЛ], 1973. – 187 с.

10. Сводные каталоги социалистических стран : аннот. указ. / Нар. Респ. Болгария, Нар. б-ка им. Кирилла и Мефодия [и др. ; сост. и редкол.: А. А. Хренкова (отв. ред.) и др.]. – Москва : [ГБЛ], 1979. – 69, [1] с.

11. Скрипкина, Т. И. «25 лет «Сводному систематическому каталогу иностранных книг по библиотековедению» / Т. И. Скрипкина // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. – 1984. – Вып. 99. – С. 39–98.

12. Соколинский, Е. К. Сводные каталоги / Е. К. Соколинский // Справочник библиографа / [науч. ред. А. Н. Ванеев, В. А. Минкина]. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – СПб., 2003. – С. 74–86.– (Серия «Библиотека»).

13. Соколинский, Е. К. Сводные каталоги как основная форма национального репертуара печати Российской Федерации : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 05.25.03 / Соколинский Е. К. ; [С.-Петерб. гос. ун-т культуры и искусств]. – СПб., 2008. – 32 с.

14. Соркин, А. М. Сводный каталог иностранных книг по библиотековедению в библиотеках Ленинграда / А. М. Соркин // Библ.-библиогр. информ. б-к Акад. наук СССР и Акад. наук союз. республик / Б-ка АН СССР и др. – Москва, 1963. – № 46. – С. 142–146.

15. Стемпняк, Э. Каталоги и картотеки Национальной библиотеки в Варшаве / Э. Стемпняк // Библиотековедение и библиогр. за рубежом / ГБЛ. – Москва, 1986. – Вып. 106. – С. 32–37.

16. Степанов, В. К. Современное состояние и тенденции развития сводных каталогов библиотек мира [Электронный ресурс] / Степанов В. К. // Теория и практика каталогизации и поиска библ. ресурсов. – Электрон. журн. – Режим доступа: http://www.nilc.ru/text/Other_publications/Other_publications28.pdf (дата обращения: 19.10.2013). – Загл. с экрана.

17. Стрішенець, Н. Каталог в епоху Google та Amazon / Надія Стрішенець // Бібл. вісн. – 2010. – № 3. – С. 16–27.

18. Л. Б. Хавкина в письмах к В. А. Артисевич: памяти Л. Б. Хавкиной / предисл. Ю. Н. Столярова // Науч. и техн. б-ки . – 1996. – № 11. – С. 31–62. – Электрон. аналог: режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb96/11/f106.html (дата обращения: 19.10.2013).

19. Хавкина, Л. Б. Сводные каталоги (история–теория–практика) : с ил. и аннот. библиогр. / Л. Б. Хавкина ; Всесоюз. кн. палата. – Москва, 1943. – 181, [1] с.

20. Чернышев, Л. Г. Некоторые вопросы теории сводных каталогов: (Определение, классификация, терминология) / Л. Г. Чернышев // Б-ки СССР. – 1969. – Вып. 44. – С. 64–77.

21. Чернышев, Л. Г. Сводные каталоги в СССР: возникновение, современное состояние, перспективы развития : автореф. дис. …канд. пед. наук: 05.25.03 / Чернышев Л. Г. ; Моск. гос. ин-т культуры. – Москва, 1973. – 28 с.

22. Чернятович, Я. Сводные каталоги в Польше / Я. Чернятович, Я. Грушецка // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. – 1959. – Вып. 2. – С. 156–161.

Сводные каталоги

23. Библиотечное дело в БССР : документы и материалы / Гос. б-ка БССР им. В. И. Ленина и др. – Минск : Выш.шк., 1978–2004. – В 2000, 2004 гг. назв.: Бібліятэчная справа на Беларусі : дак. і матэрыялы / Нац. б-ка Беларуси, Дзярж. кам. па арх. і справаводству Рэспублікі Беларусь. – Т. 1 : 1918–1941 / сост.: Р. С. Васильева и др. ; редкол.: А. П. Демченкова и др. – 1978. – 269 с.; Т. 2 : 1941–1958 / сост.: Л. Н. Бурлак и др.; редкол.: К. С. Санько (отв. ред.) и др. – 1984. – 287 с.; Т. 3 : 1959–1975 г. / рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адказ. рэд.) [і інш.] ; склад.: К. А. Навуменка, М. З. Голуб, І. І. Паус, В. А. Рыхлова. – 2000. – 253 с.; Т. 4 : 1976–1990 / рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) [і інш.] ; склад. К. А. Навуменка (адк. склад.), В. А. Рыхлова. – 2004. – 595 с.

24. Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство : звед. кат. нових надходжень до провід. б-к Харкова / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків : [ХДНБ], 1996– . – Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство. – 1996. – Вип. 1 / [склад. Л. В. Глазунова]. – 15 с. – Ксерокопія ; Те ж. – Вип. 2 / [склад. Л. В. Глазунова, Н. І. Капустіна]. – 19 с. – Ксерокопія ; Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Інформатика. – 1996. – Вип. 3 / [склад.: Л. В. Глазунова, О. П. Куніч]. – 12 с. – Машинопис ; Інформатика. Книговидавнича справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство / [склад.

Л. В. Глазунова, В. В. Щабельник]. – 1996. – Вип. 4. – 16 с. – Машинопис; Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: звед. кат. нових надходжень до провід. б-к Харкова, 1996 рік / Харк. бібл. т-во ; [склад. Л. В. Глазунова, В. В. Щабельник]. – [1996]. – 42 арк. –Текст з однієї сторони арк. – Інший тит. арк.: Інформатика. Видавнича справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство : звед. кат. нових надходжень до провід. б-к Харкова, 1996 рік; Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство : звед. кат. нових надходжень до провід. б-к Харкова за 1997 рік / [склад. Л. В. Глазунова]. – 1998. – 54 с.; Теж … за 1998 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. О. П. Кунич, О. П. Скорик]. – 1999. – 78 с.; … за 1999 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. О. П. Скорик]. – 2000. – 73 с.; … за 2000 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. О. П. Скорик, В. Ю. Гаркавець]. – 2001. – 79 с.; … за 2001 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. О. П. Скорик]. – 2002. – 111 с.; … за 2002 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. О. П. Скорик, Н. О. Шалаєва]. – 2003. – 96 с.; … за 2003 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. Н. І. Вологжина, О. П. Скорик]. – 2004. – 87 с.; … за 2004 р. / Харк. бібл. т-во ; [уклад. Л. В. Глазунова]. – 2005. – 99 с.; … за 2005 р. / Те ж. – 2006. – 98 с.; … за 2006 р. / Асоц. сучас. інформ.-бібл. технологій ; [уклад. Л. В. Глазунова]. – 2007. – 91 с.; …за 2007 р. / Асоц. сучас. інформ.-бібл. технологій, Харк. бібл. т-во ; [уклад. Л. В. Глазунова]. – 2008. – 106 с.; … за 2008 р. / Те ж. – 2009. – 98 с.; … за 2009 р. / Те ж. – 2010. – 103 с.; … за 2010 р. / Те ж. – 2011. – 109 с.; … за 2011 р. / Харк. обл. від-ня Укр. бібл. асоц. ; [уклад. Л. В. Глазунова]. – 2012. – 92 с. ; … за 2012 рік / Харк. обл. від-ня Укр. бібл. асоц. ; [уклад.: Л. В. Глазунова, І. А. Карнаух, за участю Н. О. Стрілець]. – Харків, 2013. – 248 с.

25. Извлечение из сводного каталога иностранной периодической литературы за 1924 – 1927 гг. в московских научных библиотеках, составленного Институтом библиотековедения (Библиотековедение–Библиография–Книжное и печатное дело) / сост. Н. Гнесина // Материалы Института библиотековедения Публичной библиотеки Союза ССР им. В. И. Ленина / под ред. Л. Б. Хавкиной. – Москва, 1928. – С. 50–62.

26. Иностранные периодические издания по библиографии и библиотековедению, имеющиеся в библиотеках Москвы и Ленинграда : свод. кат. (середина XVII в. – 1955 г.) / ВГБИЛ, Всесоюз. кн. палата ; сост.: Р. Г. Гитман, Е. И. Калмановская. – Москва, 1959. – 171 с.

27. Сводный бюллетень новых иностранных книг, поступивших в библиотеки СССР. Серия Б. Общественные науки. Философия. История. Экономика. Право. Языкознание. Литературоведение. Искусствоведение. Народное просвещение. Библиотековедение / ВГБИЛ. – Москва, 1949–

1991.– Загл. 1949–1951 гг.: Сводный бюллетень новых иностранных книг, поступивших в крупнейшие библиотеки СССР. – Подзаголовок 1949 г.: Общественные науки. История. Археология. Этнография. Экономика; 1950 г.: Общественные науки. История. Археология. Этнография. Экономика. Право; 1952 г.: Общественные науки. Марксизм-ленинизм. История. Археология. Этнография. Экономика. Право. Народное просвещение. Книговедение. Библиотековедение; 1954 г.: Общественные науки. Литературоведение. Искусствоведение. Народное просвещение. Библиотековедение; 1955 г.: Общественные науки: Философия, история, экономика, право, языкознание, литературоведение ; 1956 г.: Общественные науки. Философия. История. Экономика. Право. Языкознание. Литературоведение. Искусствоведение. Народное просвещение. Библиотековедение; 1956–1959 гг.: Общественные науки: Философия, история, экономика, право, языкознание, литературоведение; 1975–1978 гг.: Общественные науки: Философия, история, экономика, право, языкознание, литературоведение, искусствоведение, народное просвещение, библиотековедение; 1979–1991 гг.: Общественные науки: Философия, история, экономика, право, языкознание, литературоведение, искусствоведение, информатика, педагогика, библиотековедение.

28. Сводный систематический каталог иностранных книг по библиотековедению, библиографоведению, книговедению и информатике / Б-ка Рос. акад. наук. – Санкт-Петербург, 1958–1993. – Загл. 1958–1993: Сводный систематический каталог иностранных книг по библиотековедению… : издания, поступившие в Б-ку АН СССР и Гос. Публ. б-ку им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – 1917–1945 гг. / сост. Н. А. Ласкеев, Т. И. Скрипкина ; под. ред. К. И. Шафрановского.– 1962. – 134 с.; 1946–1956 гг. / БАН СССР, Гос. публич. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина ; [сост. Н. А. Ласкеев, Л. Г. Соломаха ; под. ред. Т. И. Скрипкиной]. – Москва; Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР, – 1958. – 81, [2] с. – – Паралел. тит. л.: Union classed catalogue of foreign books on librarianship: Publications entered in the library of the Academy of Sciences of the USSR and the State Publik Library of M. E. Saltykov-Shedrin, 1946–1956 ; 1957–1963 гг. / АН СССР, Библиотека. – Ленинград, 1966. –146 с.; 1964–1968 / АН СССР, Библиотека. – Ленинград, 1975. – 83 с.; 1969–1975 гг. / Б-ка АН СССР ; сост. С. М. Киселева ; под ред. Н. А. Ласкеева. – Ленинград : БАН, 1982. – 166 с.; 1976–1981 гг. / Б-ка АН СССР ; сост. С.М. Киселева ; под ред. Н.А. Ласкеева.– Ленинград: БАН, 1984. –151 с.; 1982–1987 гг. / АН СССР, Библиотека, Гос. публич. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина ; сост. Н.А.

Ласкеев ; под ред.Т.И. Скрипкиной. – Ленинград: БАН, 1987. – 127, [1] с.; 1988–1989 гг. / АН СССР, Библиотека, Гос. публич. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина ; сост. Н. А. Ласкеев ; под. ред. Т. И. Скрипкиной. – Ленинград: БАН, 1990. – 79, [1] с.; 1990–1991 гг. / Б-ка Рос. Акад. наук ; [сост. Т. Н. Данченко ; под ред. М. Г. Бокан]. – Санкт-Петербург: БАН, 1993. – 92 с.

29. Doplnky k Súbornému katalógu knihovnickej literatúry v slovenských vedecký knižniciach. 1. Literatúra zahraranična. 2. Literatúra domáca. – Martin: Matica sloven., 1970–1972. – Nazv. 1970 г.: Súborný katalóg knihovníckej literatúry v slovenských vedeckých knižniciach. – Zost.: Ol'ga Vaskova (в 1970 г.), Elena Kukučková (в 1972 г.). – Словац.

30. Prirastky informatickej literatúry v slovenských vedeckých knižniciach za roku. – Martin: Matica sloven., 1972. – Nazv. 1972–1973 гг.: Prirastky knihovníckej literatúry v slovenských vedeckých knižniciach za rok.

31. Souborný seznam zahraničnich periodik z oblasti knihovnictvi a teorie bibliografie v československých knihovnách / Stát. véd. knih. – Brno, 1967.

У ПОШУКАХ КОРІННЯ. ІСТОРІЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. ПЕРВОУЧИТЕЛІВ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ У МЕДІА-ПРОСТОРІ

Абраїмова Тетяна Олександрівна,
заступник директора з наукової роботи КЗК «Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія»,
Дніпропетровськ Україна,

Анотація. *Описаний досвід роботи з вивчення історії розвитку бібліотеки та його висвітлення у медіа-просторі.*

Ключові слова: *Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, історія бібліотеки, персоналії бібліотекарів, медіа-простір бібліотеки.*

Долі бібліотек, як і долі людей, дуже різні – у кожного своя. Дніпропетровська ОУНБ несе свою нелегку, але цікаву, насичену подіями долю вже майже 180 років. Від створення з ініціативи держави до знищення

у роки війн, від змін назви під політичним впливом часів до сучасного інформаційно-культурного закладу регіону – це шлях, який потрібно вивчати, щоб розуміти і знати своє коріння, черпати з нього силу духу, бачити майбутнє.

Вивчення історії Дніпропетровської ОУНБ до початку 1980-х років було епізодичним, займались ним краєзнавці-аматори. Серйозно питання історичних досліджень поставлено у 1982 р. З цього часу почалося планове, систематичне дослідження, збір і вивчення документів, уточнення хронологічної послідовності подій, пов'язаних з розвитком бібліотеки, публікація результатів цієї роботи.

Слід відзначити, що історичними дослідженнями, аналізом документів, їх систематизацією, розповсюдженням знань з історії бібліотеки традиційно займались і продовжують займатися дуже творчі, неординарні співробітники бібліотеки.

Один з перших відомих дослідників історії бібліотеки – талановитий бібліограф-краєзнавець, викладач Дніпропетровського училища культури, автор підручника «Бібліографія», заступник директора ДОУНБ Володимир Васильович Пупченко (1924 – 1973). Ґрунтуючись на підготовленому ним бібліографічному списку, у 1980-ті роки продовжила дослідження головний бібліотекар з науково-дослідної роботи Тетяна Григорівна Шекшуєва.

У 1994 р. було створено самостійний структурний підрозділ – музей бібліотеки, роботу якого організувала директор (1972 – 1994 рр.) ДОУНБ З. М. Рижкова. Вона продовжила збирання, систематизацію та наукове опрацювання матеріалу, що налічує понад 4 тис. документів.

Сьогодні кожний структурний підрозділ бібліотеки – учасник програми **«Історія ДОУНБ».** З одного боку, працівники кожного відділу готують і передають до музею документи, з іншого – вивчають вже знайдені документи, беруть участь у історичних пошукових розвідках. Координатором і душею цієї роботи є провідний бібліотекар Л. З. Горпиняк (заступник директора у 1983 – 1995 рр.).

Кожний етап історичних досліджень має свої досягнення та важливі відкриття. Усі етапи роботи бібліотеки з історичними джерелами було проаналізовано Л. З. Горпиняк у роботі «**Джерелознавчий аспект дослідження історії Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки»**, яка опублікована у збірнику матеріалів обласної міжвідомчої науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчю бібліотеки, та в професійному журналі «Бібліотечна планета» (2006. № 4. С. 15 – 16). Ця підсумкова робота стала новим поштовхом для детального вивчення

знайдених документів: «Речь, произнесённая при открытии Публичной Библиотеки в Екатеринославле библиотекарем Г. П. Герценвицем 9-го мая 1834 года»; «Каталог книг, состоящих в Екатеринославской публичной библиотеке 9 мая 1834 г.»; звіти бібліотеки за 1835, 1843 – 1845 рр.; щорічні звіти губернатора Катеринославської губернії за 1839 – 1869 рр., в яких відображені відомості про роботу бібліотеки; акти ревізії фінансової діяльності за 1943 р. про втрати, нанесені німецько-фашистськими окупантами (1941 – 1943 рр.); копія листа директора ДОУНБ О. Г. Чекушина М. С. Хрущову (про будівництво бібліотеки) та інших.

Історичні відомості про розвиток бібліотеки вперше були систематизовані та опубліковані окремим виданням у 2004 р. «Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека: сторінки історії» (упоряд.: І. С. Голуб, З. М. Рижкова, Т. Г. Шекшуєва. У 2009 р. вийшло друге видання історичної хроніки ДОУНБ, з доповненнями та уточненнями.

На початку ХХІ ст. особлива увага була приділена систематизації матеріалу про співробітників бібліотеки. Найбільш дорогі для нас знахідки – рідкісні фотографії працівників Катеринославської публічної бібліотеки ХІХ – початку ХХ ст., які було знайдено у фондах Російської державної бібліотеки, а мікрокопії подаровані ДОУНБ. Сьогодні майже всі десятиріччя 180-річної історії представлені фотодокументами співробітників. Фотографії публікуються у виданнях бібліотеки, їх розміщено в експозиціях музею ДОУНБ. Цікавою була ідея залучення молодих співробітників бібліотеки до підготовки біобібліографічних видань про професійну діяльність відомих бібліотекарів-бібліографів ДОУНБ. З цією метою було організовано конкурс молодих спеціалістів на краще біобібліографічне видання з серії «Ветерани бібліотеки».

З другої половини 2000-х років з'явилась матеріально-технічна можливість видавати рукописні матеріали досліджень працівників ДОУНБ 1970-х років: *Пупченко, В. В. До історії бібліотечної справи на Дніпропетровщині (1830 – 1917) : нарис. Дніпропетровськ,, 2007. 48 с.*; спогади співробітників, які працювали у бібліотеці у 1940 – 1960-ті роки: *Люди. Роки. Бібліотечне життя : спогади ветеранів / упоряд. З. М. Рижкова. Дніпропетровськ, 20004. 103 с.*

Для збереження фактографічних відомостей про сучасних керівників бібліотеки та структурних підрозділів видано збірку: *Бібліотека і особистість : керівники бібліотеки та структурних підрозділів ДОУНБ :*

ювілейний 2004 рік / упорядники: І. В. Барабан, І. С. Голуб. Дніпропетровськ, 2004. 64 с.

Документи з історії бібліотеки – ексклюзивний матеріал для дослідження та популяризації бібліотечної професії, вивчення історії краю. Оригінальні документи та їх копії представлені в експозиціях музею бібліотеки, його використовують журналісти, наукові працівники, краєзнавці.

Історичні нариси, пов'язані з історією Катеринославщини та діячами культури, причетними до роботи бібліотеки, з'являються на сторінках професійних бібліотечних видань, наприклад, публікації доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки Г. К. Швидько «Піквіки і бібліотечна справа в Катеринославі»; наукового працівника Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького В. І. Лазебник «Своим существованием библиотека обязана господину Ульману».

Краєзнавчий календар «Моє Придніпров'я», який готує краєзнавчий відділ ДОУНБ, – дуже популярне видання у колах місцевої інтелігенції. У календарі публікуються не тільки фактографія та бібліографічні списки, а й текстові матеріали, що готують відомі письменники, вчені-історики, краєзнавці. У календарі є і публікації про історію ДОУНБ (наприклад, стаття кандидата історичних наук Л. Лучка «Від Публічної до міської громадської: сторінки історії Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки (175 років від дня заснування)»).

Впровадження комп'ютерних технологій якісно вплинуло на розвиток бібліотечної галузі. Використання новітніх технологій сприяло оновленню концепції роботи за напрямком «Історія ДОУНБ». Скануються і розміщуються на сайті документи з історії бібліотеки: тексти звітів про роботу в період ХІХ – ХХ ст., фотодокументи.

Історична тема, що висвітлюється на сайті ДОУНБ, все частіше приваблює професійних журналістів. Результатом творчих зв'язків бібліотеки з професіоналами є створення різних сюжетів з історії книжкових фондів ДОУНБ, розвитку бібліотечних послуг, матеріалів про цікавих людей для демонстрації на телебаченні та радіо. Прес-релізи до бібліотечних подій, що розміщуються на сайті, також привертають увагу журналістів, які публікують статті про бібліотеку в місцевій періодиці.

З 2002 р. бібліотека видає дайджест публікацій «Бібліотеки Дніпропетровщини на сторінках місцевої преси у … році», де окремий

розділ присвячено ДОУНБ. Це цікавий повнотекстовий матеріал, що доповнює документальну базу з історії бібліотеки.

Для дослідників історії бібліотеки розширилися зони пошуку: від документів-першоджерел до представлення матеріалів у різноманітті сучасного медіа-простору. Саме тому перед бібліографами стоїть завдання постійної фіксації джерел, де лунає тема історії бібліотеки. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Книги і книжники. Літопис минулого і сьогодення ДОУНБ, 1834 – 2009 рр.» – ґрунтовна праця цілої плеяди бібліографів – за останні чотири роки поповнився новими джерелами, які складають близько 10% від представлених у попередньому виданні. Опрацювання такого обсягу інформації було б неможливим без використання сучасних технологій.

Отже, історія бібліотеки продовжується. Коріння укріплюються, а плоди демонструються у сучасному медіа-просторі.

Використані джерела:

1. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека : сторінки історії / упоряд. І. С. Голуб. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2004. – 60 с.
2. Лучка, Л. Від Публічної до Міської громадської : сторінки історії Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ки (175 р. від дня заснування) / Л. Лучка // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2009 рік : бібліогр. покажч. / упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2008. – С. 102 – 107.
3. Люди. Роки. Бібліотечне життя : спогади ветеранів. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2004. – 103 с.
4. Фоменко, А. Губернська бібліотека – Обласна наукова бібліотека / А. Фоменко // Дніпропетровськ: минуле і сучасне : оповіді про пам’ятки культури Катеринослава – Дніпропетровська, їх творців і художників. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 72 – 75.
5. Тітова, Н. ДОУНБ – перша установа культури Дніпропетровщини: від витоків до сьогодення / Н. Тітова // Січеслав. – 2012. – № 1. – С. 95 – 99.
6. Бібліотека і особистість. Керівники бібліотеки та структурних підрозділів ДОУНБ : ювілейн. 2004 р. / упоряд. І. В. Барабан. – Дніпропетровськ, 2004. – 64 с.
7. Книги і книжники. Літопис минулого і сьогодення Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки. 1834 – 2009 : бібліогр. покажч. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2009. – 191 с.

8. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Дніпропетровська_обласна_універсальна_наукова_бібліотека_імені_Первоучителів_слов'янських_Кирила_і_Мефодія.
9. Сайт ДОУНБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.libr.dp.ua.

ВІРТУАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ім. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО «ВИДАТНІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЦІ, БІБЛІОГРАФОЗНАВЦІ, КНИГОЗНАВЦІ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВЦІ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»: ДОСВІД ФОРМУВАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Рубан Алла Іванівна,
науковий співробітник
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України
ім. В. О. Сухомлинського,
Київ, Україна,

Анотація. *Висвітлено діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з популяризації наукових досягнень видатних бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців та документознавців України та світу.*

Ключові слова: *бібліотекознавча біографістика, історіко-біографічні дослідження, історія бібліотечної справи і бібліографії, мережева взаємодія, бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці, документознавці, віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, веб-портал.*

Біографістика як самостійна спеціальна історична дисципліна, що досліджує історію розвитку, теоретико-методологічні, методичні, джерелознавчі та практично-прикладні проблеми біографічних досліджень (зокрема, створення наукових біографій та укладання біографічних словників і довідників), різноманітні види біографічної та

біобібліографічної продукції, а також еволюцію історико- та літературно-біографічної творчості як явища культури та суспільного життя [17], утвердилася в українській науковій думці наприкінці 90-х років ХХ ст. Внаслідок об'єднання науки з бібліотекознавством з'явилася бібліотекознавча біографістика, основним завданням якої, як зазначає Т. І. Ківшар, можна вважати вивчення культурного феномену, яким є бібліотекознавча думка – дослідження ідей, теорій, системи поглядів науковців, здійснене в історичному дискурсі в контексті наукових біографій вчених та розвитку гуманітарної науки [9].

З року в рік невпинно зростає громадський інтерес до біографічних досліджень і публікацій, які сприяють відродженню духовності та культури народу, утвердженню патріотичної свідомості, зміцненню взаєморозуміння між представниками різних етнічних груп населення. З'являються ґрунтовніші та різноманітніші за своїм характером видання, електронні ресурси біографічного, меморіального спрямування.

Висвітлення життя і діяльності окремих видатних діячів, як учених, так і практиків (тобто персоналізовані розвідки), в т. ч. і тих, чиї імена були незаслужено забуті або практично невідомі сучасній бібліотечній громадськості, є в сучасних умовах одним із головних напрямів НДР з історії бібліотечної справи і бібліографії. Ці дослідження дають можливість по-новому, об'єктивно висвітлити внесок у бібліотечну справу багатьох подвижників друкованого слова, оскільки саме біографія, в якій розкриті якості людини, її внесок у загальнонародну справу, мотивація вчинків, має істотний виховний вплив на громадян, формує їхнє життєве кредо. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. суттєвий внесок у дослідження життя і діяльності видатних бібліотекознавців, бібліографознавців і книгознавців як минулого, так і сучасності, зробили вчені України, а саме: Н. Березюк, О. Бодак, О. Галета, Л. Гнатенко, М. Гуменюк, Л. Дубровіна, Т. Заморіна, С. Зворський, М. Зніщенко, І. Каганов, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, І. Корнєйчик, Н. Королевич, Л. Кусій, Т. Литвин, О. Луговський, В. Мільман, Л. Одинока, О. Онищенко, П. Рогова, М. Слободяник, С. Сохань, О. Степченко, Н. Стрішенець, Н. Фрідьєва, І. Цибенко, У. Яворська, Б. Якимовіч та ін.; а також Росії: Е. Беспалова, Н. Бобильова, М. Бріскман, Н. Варбанец, Н. Вербіна, І. Грачова, Ю. Григорьєв, І. Дацюк, О. Ільїна, Т. Каратигина, В. Клапіюк, В. Крамер, О. Кротова, С. Лапіцька, Ю. Масанов, І. Матвеєва, В. Ребіков, Л. Сальникова, Ш. Сералієва, В. Скворцов, П. Соков, Ю. Столяров, В. Терьошин, В. Томіна, М. Ельзон та ін.

Спроби дослідження біографій українських бібліотекознавців спостерігалися з кінця XIX ст., але лише в 30-х роках XX ст. з'являються присвячені їм перші біографічні нариси, серед яких праця С. Сільванського «Віра Костянтинівна Шенфінкель», про наукову і практичну діяльність бібліотекознавця і бібліографа Херсонської громадської бібліотеки [9, с. 12].

У 1950-ті роки вийшло перше історико-біографічне дослідження Н. Фрідьєвої, в якому достатньо повно висвітлювався життєвий і творчий шлях, просвітницька й бібліотекознавча діяльність Х. Д. Алчевської [19]. Історик української бібліографії М. Гуменюк у 1969 р. у своїх нарисах про життя і діяльність українських бібліографів XIX – початку XX ст. відобразив біографічні відомості і наукові напрацювання М. Ясинського, М. Комарова, І. Левицького, О. Лазаревського, М. Максимовича, М. Петрова, Х. Алчевської та ін. [6]. Важливе значення для розвитку бібліотекознавчої біографістики цього періоду мають праці І. Корнєйчика та його ґрунтовне монографічне дослідження з історії української бібліографії до 1917 р. [10].

Істотному просуванню бібліотекознавчої біографістіки 60 – 80-х років XX ст. в Україні сприяв республіканський міжвідомчий науково-методичний збірник «Бібліотекознавство і бібліографія», на сторінках якого в радянський період друкувалися біографічні нариси про життєвий і творчий шлях українських бібліотекознавців Н. Фрідьєвої, К. Рубінського, Я. Керекеза [7; 12; 13] та ін.

Творчий доробок професора Н. Королевич збагатив українську бібліографію та бібліографознавство. Бібліографічні або бібліографознавчі роботи, що виходили й виходять в Україні та за її межами, не обходяться без згадування чи цитування її праць, найбільш відомою з яких є «Українські бібліографи XX століття» [11].

У 1960 – 2010 роки бібліотеками України видано багато біобібліографічних покажчиків, присвячених діячам бібліотечної науки і практики. Так, на початку XXI ст. вийшли матеріали до біобібліографії академіка НАН України, директора Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського О. Онищенка; біобібліографічні нариси, присвячені директору Національної бібліотеки України для дітей А. Кобзаренко; українським бібліотекознавцям В. Бабичу, М. Слободянику, А. Чачко, Н. Кушнаренко [16; 5; 2; 14; 1; 15] тощо. У 2012 р. до 140-річчя від дня народження видатного історика освіти, педагога, книгознавця, бібліотекознавця, бібліографа, біографіста, журналіста, редактора С. Сірополка колективом Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського (укладач – Т. Ківшар) підготовлено біобібліографічний покажчик [18]. Біографічна інформація про українських бібліотекознавців представлена у виданнях Національної парламентської бібліотеки України – біобібліографічному довіднику «Українські бібліографи» та біобібліографічній серії «Видатні (провідні) діячі української книги».

У незалежній Україні захищені кандидатські, докторські дисертації та опубліковані монографії, що висвітлюють життя і наукову спадщину відомих вітчизняних бібліотекознавців, бібліографознавців: Ю. Меженка (Н. Стрішенец, О. Галета), М. Ясинського (С. Арутюнова), Д. Доброї (М. Зніщенко), М. Брайчевського (О. Бодак), М. Балліна (В. Ковальчук), М. Таранька (Л. Кусій), І. Крип'якевича як книгознавця (Т. Литвин), М. Петрова (С. Сохань), І. Кревецького (У. Яворська), І. Франка як книгознавця й видавця (Б. Якимович), бібліографічні аспекти в діяльності М. Грушевського (І. Цибенко) та ін.

Висвітленню життя і діяльності відомого українського вченого, який стояв біля витоків бібліотекознавства як науки, одного із засновників історичного бібліотекознавства – К. Рубинського, присвячені роботи Н. Березюк, співробітниці ЦНБ Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [3; 4]. Діяльність бібліографів і бібліотекознавців регіонального рівня активно висвітлюється в біобібліографічних довідниках і покажчиках, виданих обласними бібліотеками України.

Головне завдання установ культури, науки і освіти на сучасному етапі розвитку суспільства знання – створити відкритий доступ користувачам до різних джерел інформації про досягнення у вищеназваних галузях. Завдяки Інтернету в наукових бібліотеках стала можливою мережева взаємодія в області колективного створення і використання бібліотекознавчих інформаційних ресурсів, спеціальних сайтів, електронних бібліотек (ЕБ) з метою організації доступу до накопичених масивів, що є найбільш ефективною і перспективною інформаційною технологією і засобом наукової і культурної комунікації. Такі види ресурсів останніми роками стали створюватися і про видатних бібліотекознавців і в Росії, і в Україні. У 2010 р. керівники державних академій наук Російської Федерації підписали угоду про співпрацю зі створення електронної бібліотеки «Наукова спадщина Росії», основною метою якої є надання через Інтернет у вільному режимі інформації про видатних російських учених, які зробили внесок у розвиток фундаментальних природничих і гуманітарних наук (у тому числі в бібліотекознавство і бібліографознавство), з можливістю ознайомлення з повними текстами їхніх найзначніших опублікованих робіт [8].

Користувачам ЕБ надано загальні відомості про видатну особистість і бібліографічну довідку, а також деякі публікації.

Уперше в Україні у червні 2009 р. група спеціалістів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського» (науковий керівник – директор, ст. наук. співробітник П. І. Рогова) почала створювати на власному веб-порталі віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс (ІБР) **«Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу»** (http://www.dnpb.gov.ua/scientific_information_work/exelent_pedagog/). Його метою є популяризація наукових досягнень видатних бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців та документознавців, ознайомлення з їхнім життям, діяльністю, творчою спадщиною, висвітлення втілення їхніх ідей у практику. Цей проект сприяє самоосвіті бібліотекарів, поглибленню їхніх знань з питань розвитку вітчизняного й зарубіжного бібліотекознавства, підвищенню професійного рівня. Його формування дозволить у перспективі мати багатогранний інформаційно-бібліографічний ресурс в електронній формі, що складатиметься з довідкових, біографічних, бібліографічних та інших документів; сприятиме глибокому розкриттю діяльності певної особистості, її внеску у розвиток документально-комунікаційних наук.

Хронологічні межі проекту – XII – початок XXI ст.; мова – українська. Користувачі ресурсу: вчені, аспіранти, студенти, бібліотекарі – усі ті, хто бажає дізнатися про видатних бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців і документознавців України й світу. За структурою ресурс складається з двох частин: обов’язкової та факультативної.

Обов’язкова частина містить:

– основні відомості про особистість (дати життя, фотографія, стисла біографічна довідка; посилання на інші сторінки проекту);

– біографія із зазначенням основних етапів діяльності й основних досягнень особистості, втілення її ідей у практику;

– бібліографія: а) основні праці, листи, щоденники тощо; б) публікації про видатну особу в довідниках, енциклопедіях, монографіях, виданнях в традиційній та електронній формах, спогади про життя й діяльність;

– повнотекстова база: повнотекстові праці особи та публікації про неї, що відзначаються особливою вагомістю.

Факультативна частина (інші відомості):

– фотогалерея, присвячена видатному діячеві, матеріали, що розкривають діяльність установи, яка носить його ім'я; нагороди, премії, пам'ятники, наукові читання, пов'язані з ім'ям видатної особи тощо, а також посилання на інтернет-ресурси, зокрема веб-сайти, які висвітлюють діяльність даного діяча.

Учасниками проекту, крім ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського можуть бути бібліотеки освітянської мережі МОН України та НАПН України. Проект відкритий, керівництво проекту підтримує участь у ньому бібліотек інших систем і відомств як України, так і зарубіжних країн.

Критерії відбору матеріалу в ІБР: ювілейна дата бібліотекознавця; культурно-історична значущість досягнень ученого, переоцінка стереотипів минулого і застарілих наукових концепцій про діяльність тих або інших учених; необхідність звернути увагу сучасників на ідеї і праці діячів минулого, які можуть бути цікавими і корисними сьогодні.

На сьогодні користувачам ІБР «Видатні бібліотекознавці…» представлено доробок 12 видатних осіб: українського бібліографа, книгознавця, бібліотекознавця, геополітика, історика та мемуариста **Лева Юстимовича Биковського** (1895 – 1992); історика української бібліографії, бібліографа-практика, талановитого літературознавця **Михайла Прокоповича Гуменюка** (1918 – 1988); видатного бібліотекознавця і бібліографа, автора «Десяткової класифікації», одного із видатних бібліотечних діячів США, засновника школи бібліотечної справи при Колумбійському університеті (першого в світі спеціалізованого освітнього закладу з підготовки бібліотекарів) **Мелвіла Дьюї** (1851 – 1931); вченого-бібліотекознавця, організатора бібліотечної справи в СРСР, педагога, кандидата педагогічних наук, одного із засновників Московського бібліотечного інституту (нині – Московський державний університет культури і мистецтв) **Федора Івановича Каратигіна** (1892 – 1957); українського критика, бібліографа, фольклориста, лексикографа, перекладача, громадського діяча **Михайла Федоровича Комарова** (1844 – 1913); державного, партійного, бібліотечного діяча СРСР, теоретика і організатора радянської педагогіки й системи народної освіти **Надії Костянтинівни Крупської** (1869 – 1939); літературознавця, критика, бібліографа, публіциста **Юрія Олексійовича Меженка** (1892 – 1969); бельгійського бібліографа, книгознавця, документаліста, мислителя, підприємця, громадського діяча й борця за мир, одного з тих, кого вважають батьками-засновниками теорії інформатики **Поля Отле**; російського

книгознавця, бібліографа, соціолога-експериментатора, бібліопсихолога, письменника **Миколи Олександровича Рубакіна** (1862 – 1946); українського вченого-бібліографа, книгознавця, літературознавця, бібліофіла, громадського діяча, бібліографа і редактора Укрдержвидаву (нині видавництво «Україна») **Федора Кузьмовича Сарани** (1921 – 1955); визначного вченого, громадського й політичного діяча, культуролога, історика освіти, педагога, бібліотекознавця, книгознавця, журналіста, краєзнавця, музеєзнавця, бібліографа, біографіста, перекладача, редактора **Степана Онисимовича Сірополка** (1872 – 1959) та видатного бібліотекознавця, бібліографа, заслуженого діяча науки РРФСР (1945), доктора педагогічних наук (1949), організатора першого в Російській імперії наукового відділу бібліотекознавства **Любові Борисівни Хавкіної** (1871 – 1949).

Усі ці особистості розробляли наукові основи бібліографознавства, книгознавства та бібліотекознавства, прокладали нові шляхи в бібліотечній практиці. І хоча прізвища відомі, ми, по суті, знаємо про них і про їхню роль в становленні вітчизняного і світового бібліотекознавства дуже мало, навіть про ту ж Н. К. Крупську.

Аналіз щорічних статистичних даних щодо відвідування ІБР «Видатні бібліотекознавці...» на порталі бібліотеки показав, що кількість його користувачів з кожним роком збільшується. Так, якщо в 2009 р. їх було трохи більше 600, то в 2012 р. – 1735. ІБР також сприяє популяризації фонду кабінету бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й фондів інших бібліотек.

Отже, створення ІБР «Видатні бібліотекознавці…» колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського має велике значення для розвитку вітчизняного і світового бібліотекознавства, оскільки вивчення історії розвитку бібліотечної справи на новій джерельній базі дає можливість не тільки об'єктивно розкрити процес формування бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства і документознавства як наук, а й сприяє поглибленому вивченню цих наук, є джерелом нового знання і пробуджує інтерес до самоосвіти.

Використані джерела

1. Ада Семенівна Чачко – бібліотекознавець, педагог, соціолог : біобібліогр. покажч. / Міжнар. акад. інформатизації при ООН, Від-ня бібліотекознавства ; уклад. Н. А. Стельмах. – Київ, 1998. – 72 с.

2. Анастасія Степанівна Кобзаренко та справа її життя : біобібліогр. нарис / Держ. б-ка України для дітей ; уклад. Н. Гажаман ; ред.: Н. Скомаровська, К. Черкаська. – Київ, 2003. – 48 с.

3. Березюк, Н. М. К. И. Рубинский: библиотекарь, библиотековед, библиграф (1860 – 1930) : [биография, библиография] / Н. М. Березюк. – Харьков : Тимченко, 2010. – 322 с.

4. Бібліотекознавець Костянтин Іванович Рубинський (1860 – 1930) : біобібліогр. нарис / [уклад. Н. М. Березюк ; ред. Е. В. Балла]. – Харків : РА, 1998. – 68 с. : іл. – (Видатні постаті в історії Харківського університету).

5. Василь Степанович Бабич / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. Т. Добко. – Київ, 2002. – 91 с.

6. Гуменюк, М. П. Українські бібліографи XIX – початку XX ст. : нариси про життя та діяльність / М. П. Гуменюк. – Харків : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1969. – 184 с.

7. Каганов, І. Я. Славний ювілей : (до 50-річчя громад., наук. і пед. діяльн. Н. Я. Фрідьєвої) / І. Я. Каганов // Бібліотекознавство і бібліогр. – 1966. – Вип. 3. – С. 151 – 159.

8. Каленов, Н. Е. Электронная библиотека «Научное наследие России» как составляющая интеграционных процессов / Н. Е. Каленов, Г. И. Савин, А. Н. Сотников // Вестн. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2011. – № 3. – С. 52 – 56.

9.Ківшарь, Т. І. Бібліотекознавча біографістика як розділ галузевої біографістики / Т. І.Ківшарь // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер. : Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 10 – 20.

10. Корнєйчик, І. І. Історія української бібліографії: дожовтневий період : (нариси) / І. І. Корнєйчик. – [Харків] : РВВ Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с.

11. Королевич, Н. Ф. Українські бібліографи XX століття : навч. посіб. для ін-тів культури України / Н. Ф. Королевич. – Київ : Кн. палата України, 1998. – 327 с.

12. Костянтин Іванович Рубинський // Бібліотекознавство і бібліогр. – 1974. – Вип. 15. – С. 128 – 134.

13. Мазманьянц, В. К. Яків Микитович Керекез / В. К. Мазманьянц, М. Г. Швалб // Бібліотекознавство і бібліогр. – 1974. – Вип. 15. – С. 134 – 139.

14. Михайло Семенович Слободяник : біобіліогр. покажч. / уклад. Л. Проценко. – Київ : Кн. палата України, 2004. – 41 с.

15. Наталия Николаевна Кушнаренко : биобиблиогр. указ. / сост. А. А. Соляник. – Харьков, 2000. – 33 с.

16. Олексій Семенович Онищенко : матеріали до біобібліогр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. Т. В. Добко ; голова редкол. І. Курас ; вступ. ст. П. Тронька. – Київ : НБУВ, 2003. – 112 с.

17. Попик, В. І. Біографістика / В. І. Попик // Спеціальні історичні дисципліни. Довідник : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. – Київ : Либідь, 2008. – С. 94.

18. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покажч. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [укладання, життєпис, хронологія життя і діяльності Т. І. Ківшар ; наук. ред. В. І. Попик ; бібліогр. ред. М. О. Кривенко, О. М. Яценко ; заг. ред. Т. В. Бишова ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.]. – Київ : [б. в.], 2012. – 196, [2] с.

19. Фридьева, Н. Жизнь для просвещения народа (О деятельности Х. Д. Алчевской) / Н. Фридьева. – Москва. : Изд-во Всесоюзн. Кн. палаты, 1953. – 100 с.

ЭВОЛЮЦИЯ НАУЧНОГО ОТДЕЛА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ КАК БАЗЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БИБЛИОТЕЧНЫХ КАДРОВ

Артемьева Елена Борисовна,
заведующая отделом научно-исследовательской и методической работы Государственной публичной научно-технической библиотеки Сибирского отделения Российской академии наук, канд. пед. наук, Новосибирск

Аннотация. *Одним из механизмов вхождения библиотек в глобальное сетевое информационное общество является система дополнительного профессионального образования, оперативно отслеживающая перемены в информационной среде, способствующая повышению квалификации библиотечных работников, развитию у них способностей к осуществлению адекватного моделирования информационного пространства, адаптации к новым технологическим и социальным реалиям, совершенствованию культурной компетенции и социальной идентичности в условиях межкультурного взаимодействия. Охарактеризована деятельность Сибирского регионального библиотечного центра непрерывного образования ГПНТБ СО РАН.*

Ключевые слова: *система дополнительного профессионального образования, электронные ресурсы по библиотечно-информационной деятельности, информационно-образовательный портал, Сибирский региональный библиотечный центр непрерывного образования ГПНТБ СО РАН.*

Все мировое библиотечное сообщество сегодня серьезно озабочено определением новой миссии, роли и места библиотеки в условиях динамично меняющегося мира. Происходящие социальные и технологические трансформации влияют на библиотеки столь сильно, что меняют не только всю систему библиотечного труда, но и ставят вопрос о дальнейшем существовании традиционных библиотек и их функций. Изменение роли и назначения библиотек отражается на их взаимоотношениях с обществом и отдельными социальными институтами. Благодаря этим явлениям и возникла потребность поиска новых моделей библиотечного развития, обеспечивающих жизнеспособность библиотеки как необходимого обществу социального института в контексте построения информационного общества в условиях глобальной цивилизации – современного этапа цивилизационного развития, характеризующегося возрастающей целостностью мирового сообщества, становлением единой общепланетарной цивилизации.

Переход от индустриального общества к постиндустриальному, интенсивное внедрение информационно-коммуникационных технологий, расширение межгосударственных взаимодействий, интернационализация различных сфер, в том числе культуры, и в то же время стихийно-объективное развитие информационного общества, способствующее декультуризации социума и снижению личностного потенциала, – эти явления новой цивилизации изменили стратегию библиотек. Путь развития и самоутверждения библиотек в информационном обществе – это путь инкультурации – «процесс приобщения индивида (социальной группы) к культуре, усвоение существующих ценностей, привычек, норм и паттернов поведения, свойственных данной культуре» (А. В. Соколов). Сущностная культурологическая функция библиотеки состоит в том, что она играет стабилизирующую роль в обществе – в противовес разрушающим структуру процессам модернизации.

В связи с этим возникает необходимость подготовки и переподготовки библиотечных работников, способных к адекватному моделированию информационного пространства, к адаптации в новых технологических и социокультурных реалиях. Таким образом, становление глобального

информационного общества своим социальным следствием имеет и перестройку системы непрерывного библиотечного образования.

Учитывая разработки ученых вузов культуры и искусств в реализации системы профессиональной подготовки специалистов высшей квалификации в области библиотечно-информационной деятельности, мы акцентируем внимание на формировании региональной системы повышения квалификации, создании центров, способствующих адаптации библиотечных сотрудников к новым социокультурным практикам. Такие структуры должны функционировать на каждом территориальном уровне.

В ходе научной работы нами было аргументировано, что одним из механизмов вхождения библиотек в глобальное сетевое информационное общество является система дополнительного профессионального образования, оперативно отслеживающая перемены в информационной среде, способствующая повышению квалификации библиотечных работников, развитию у них способностей к осуществлению адекватного моделирования информационного пространства, их адаптации к новым технологическим и социальным реалиям, совершенствованию культурной компетенции и социальной идентичности в условиях межкультурного взаимодействия; была разработана модель региональной системы дополнительного профессионального образования, определена структура регионального центра повышения квалификации – Сибирского регионального библиотечного центра непрерывного образования, состоялось его открытие (1998) на базе отдела научно-исследовательской и методической работы Государственной публичной научно-технической библиотеки Сибирского отделения Российской академии наук (ГПНТБ СО РАН) – крупнейшей научной библиотеки Сибири и Дальнего Востока, являющейся научно-исследовательским институтом в области библиотековедения, библиографоведения и книговедения, обладающей значительным научным и кадровым потенциалом, имеющей аспирантуру и достаточный опыт в повышении квалификации кадров библиотечно-информационных учреждений региона; организована его эффективная работа.

Первым направлением деятельности Центра является проведение традиционных образовательных мероприятий. Обучающие мероприятия центра – это Высшие библиотечные курсы (ВБК) для специалистов с высшим непрофильным образованием (учебная программа рассчитана на 300 академических часов по 14 дисциплинам библиотечного профиля), и краткосрочные (тематические) курсы повышения квалификации [4; 5].

Заметим, что Решение о создании Высших библиотечных курсов было принято на заседании бюро Президиума СО АН СССР **18 октября 1963 г.,** ровно 50 лет назад (№ 538, пункт 6: «Об улучшении библиотечно-библиографического обслуживания институтов СО АН СССР»), а 1 апреля 1964 г. состоялось их открытие.

В настоящее время, в условиях активного внедрения информационно-коммуникационных технологий, особую актуальность приобретает формирование библиотеками *электронных информационных ресурсов* (ЭИР) *по библиотечно-информационной деятельности* (БИД) и обеспечение к ним доступа широкому кругу пользователей [1]. ГПНТБ СО РАН в рамках деятельности Сибирского регионального библиотечного центра непрерывного образования генерирует различные *электронные ресурсы (ЭР)*, в том числе – *по библиотечно-информационной деятельности* [3]. Была разработана модель информационно-образовательного портала Сибирского регионального библиотечного центра непрерывного образования – «Базы данных и учебно-методические комплексы по библиотечно-информационной деятельности» (http://www.spsl.nsc.ru/win/nelbib/index_2i4.html). В него входят две библиографические базы данных (БД) – «Труды сотрудников ГПНТБ СО РАН», «Статьи по библиотековедению, библиографоведению, книговедению и информатике» (библиографические описания профильных изданий, статей из журналов и сборников научных трудов, поступающих в ГПНТБ (библиотека получает обязательный экземпляр печатной продукции); фактографическая БД – «Учреждения библиотечного образования РФ» (сведения *обо всех образовательных учреждениях РФ*, осуществляющих подготовку, повышение квалификации и переподготовку библиотечных кадров); две полнотекстовые – «Учебные пособия по библиотечно-информационной деятельности» (тексты учебно-методических пособий, разработанных сотрудниками ГПНТБ СО РАН) и «Издания ГПНТБ СО РАН» (тексты монографий, сборников научных трудов, подготовленных и выпущенных библиотекой) и два учебно-методических комплекса (УМК): «Обучающие семинары» и «Высшие библиотечные курсы» [2]. Все ЭИР систематически актуализируются. Кроме того, в электронной библиотеке есть навигатор по сетевым профессиональным ресурсам (доступ к сайтам профильных электронных периодических изданий, в том числе к их архивам публикаций; текстам документов, выставленных в открытом доступе различными профильными учреждениями, организациями, обществами и др.) по БИД.

Остановимся подробно на характеристике учебно-методических комплексов (УМК). УМК «Высшие библиотечные курсы» (http://www.spsl.nsc.ru/win/umkbn/index.html), как мы уже указали, состоит из 14 модулей (профильных дисциплин). В каждом из них представлены такие разделы: учебный и учебно-тематический план, содержание курса, контрольные вопросы, мультимедийные лекции, информационно-методическое обеспечение курса (библиографический список рекомендуемой литературы, в том числе со ссылками на электронные сетевые ресурсы (полные тексты статей, учебников), если таковые имеются. Учебно-методический комплекс «Обучающие семинары» (URL: http://www.spsl.nsc.ru/win/obsemin/obswin/o_index.html) включает ресурсы 33 тематических обучающих семинаров по актуальным темам, в их числе также учебные программы, учебники, лекции-презентации. В каждом из комплексов представлены сведения о лекторах, осуществляющих повышение квалификации.

Электронные ресурсы по библиотечно-информационной деятельности, представленные на информационно-образовательном портале ГПНТБ СО РАН, доступны любому гражданину, пожелавшему воспользоваться ими для своего профессионального развития, повышения квалификации. Их активно используют слушатели курсов повышения квалификации и обучающих семинаров Сибирского регионального библиотечного центра непрерывного образования ГПНТБ СО РАН, а также студенты, обучающиеся в вузах по специальности «Библиотечно-информационная деятельность». Хорошо востребованы библиографические БД («Труды…», «Статьи…»): их используют студенты при подготовке курсовых и дипломных работ; аспиранты, научные сотрудники, библиотекари-практики – при проведении научно-исследовательской, методической, преподавательской работы.

Ресурсы полнотекстовых БД и, особенно, учебно-методических комплексов, находят наибольший спрос у удаленных пользователей. Например, в 2012 г. пользователями было осуществлено свыше 9 тыс. «визитов» к ресурсам УМК «Высшие библиотечные курсы», число просмотров – почти 15 тыс; к ресурсам УМК «Обучающие семинары» в 2012 г. число «визитов» составило около 11,2 тыс., число просмотров – почти 22 тыс.

Использование данных счетчика посещаемости позволило проследить и географию посетителей – они востребованы пользователями 20 стран (из городов России – 80%, из Украины – 4%, Казахстана – 3%, Белоруссии –

2%; среди пользователей есть и представители Азербайджана, Армении, Грузии, Киргизии, Молдовы, Туркмении, Таджикистана, Узбекистана, Литвы, Эстонии, стран дальнего зарубежья).

Таким образом, ГПНТБ СО РАН предлагает библиотекам Сибирско-Дальневосточного региона традиционные образовательные услуги и формирует информационно-образовательный портал по библиотечно-информационной деятельности, задачей которого является обеспечение библиотечного сообщества сетевыми ресурсами для повышения квалификации. Формирование информационного портала предполагает решение следующих задач:

– интеграция и предоставление в свободном доступе текстов профильных научных трудов и учебно-методических пособий, создаваемых высококвалифицированными специалистами ГПНТБ СО РАН (полнотекстовые БД);

– формирование и распространение сведений о публикациях в области библиотечно-информационной деятельности (библиографические БД);

– содействие учебному и научному процессам путем формирования и предоставления удаленным пользователям учебно-методических комплексов и фактографических БД;

– обеспечение условий для интеграции в виртуальное библиотечное пространство.

Решая эти задачи, Сибирский региональный библиотечный центр ГПНТБ СО РАН способствует адаптации представителей библиотечного сообщества в реалиях новой цивилизации.

Использованные источники

1. Артемьева, Е. Б. Повышение квалификации библиотечных работников: между прошлым и будущим / Е. Б. Артемьева, И. А. Гузнер // Библиосфера. – 2012. – Спец. вып. – С. 103–108.

2. Артемьева, Е. Б. Сетевые ресурсы по библиотечно-информационной деятельности и возможность их использования в учебном процессе вузов и учреждений дополнительного профессионального образования / Е. Б. Артемьева // Информационно-коммуникационные технологии в системе культурно-цивилизованных преобразований. – Челябинск, 2010. – С. 238–244.

3. Артемьева, Е. Б. Тенденции развития электронных ресурсов по библиотечно-информационной деятельности в ГПНТБ СО РАН /

Е. Б. Артемьева // Развитие электронной информационно-библиотечной среды. – Новосибирск, 2011. – С. 31–39.

4. Высшие библиотечные курсы : учеб.-метод. материалы / сост. Е. Б. Артемьева. – Новосибирск, 2003. – 124 с.

5. Дополнительные профессионально-образовательные программы: Высшие библиотечные курсы. Тематические семинары : учеб.-метод. материалы / отв. сост. Е. Б. Артемьева. – Новосибирск, 2011. – 180 с.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНТЕНТА ВЕБ-ПЕРСОНАЛИЙ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПУБЛИЧНОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ СИБИРСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

Макеева Оксана Владимировна,
научный сотрудник отдела научно-исследовательской и методической работы
Государственной публичной научно-технической библиотеки Сибирского отделения Российской академии наук, канд. пед. наук,
Новосибирск

Аннотация. *Приводятся предпосылки для создания веб-ресурсов, посвященных отдельным персоналиям, работающим в библиотечно-информационной сфере на территории Сибири и Дальнего Востока; описываются перспективы дальнейшего развития этих веб-ресурсов.*

Ключевые слова: *библиотечно-информационная деятельность, персоналии, Сибирь, Дальний Восток*

В современном обществе, в России и за рубежом, прослеживается такая тенденция: люди чаще обращаются к интернет-ресурсам, чем к ресурсам библиотеки. Традиционные формы массовых коммуникаций утрачивают свои позиции, и все больше учреждений и отдельных представителей книжного дела и средств массовой информации начинают использовать Интернет для общения с пользователями.

Указанная тенденция характерна и для библиотечной профессиональной среды, ведь библиотекари так же, как и большинство жителей развитых и развивающихся стран, все больше используют медиа- и интернет-ресурсы в своей жизни. Но хотелось бы акцентировать внимание на парадоксальном эффекте этой тенденции – молодые специалисты в

области библиотечно-информационной деятельности не только не помнят, но и не знают выдающихся специалистов книжного и библиотечного дела. Забываются не только фамилии, но и тот значительный вклад, который внес тот или иной человек в развитие данной сферы деятельности.

Это касается не только персоналий XVIII – XIX вв., но и начала XX в. Даже в авторефератах диссертаций, защищенных в диссертационном совете при ГПНТБ СО РАН (1996 – 2012 гг.), где указываются существующие труды и разработки, положения которых стали методологической основой исследований, не так уж много фамилий специалистов, которые работали в указанное время.

Безусловно, библиотековедение, библиографоведение и книговедение, по меркам науковедения, – еще молодые научные дисциплины. Это актуализирует вопрос изучения и дальнейшего развития идей, содержащихся в существующих фундаментальных трудах, начинающими исследователями.

Сибирь и Дальний Восток, как исторические и географические части территории России, удалены от центральных районов страны и большинства государств. Налаживанию сотрудничества, безусловно, препятствуют финансовые проблемы, однако интернет-технологии позволяют развивать профессиональное общение, информировать коллег других регионов о научных разработках. Использование для этого средств массовой информации, в первую очередь, средств профессиональной печати, чаще всего затруднительно. Поэтому формирование ресурсов собственной генерации является одним из самых доступных способов, позволяющим раскрыть тематику проводимых в библиотеках исследований, а также осветить деятельность отдельных научных сотрудников, работающих в Сибири, в нашем случае – в ГПНТБ СО РАН.

В целях сохранения научного наследия и трансляции его будущим поколениям ГПНТБ СО РАН ведет работу по созданию веб-ресурсов персоналий в области библиотечно-информационной деятельности сибирско-дальневосточного региона.

Многие имена новосибирских ученых (работающих ныне или уже ушедших из жизни) хорошо известны как в России, так и в зарубежных странах. Это специалисты в области библиотековедения и библиографоведения – Н. С. Карташов, А. Н. Маслова, Е. Б. Соболева, Л. А. Кожевникова, О. Л. Лаврик и Б. С. Елепов, Е. Б. Артемьева, Г. М. Вихрева, И. Ю. Красильникова, Н. В. Перегоедова, Н. И. Подкорытова, Н. С. Редькина, В. Г. Свирюкова, О. П. Федотова и др.) и книговедения

(С. А. Пайчадзе, А. Л. Посадсков, С. Н. Лютов, В. А. Эрлих, В. Н. Волкова, И. В. Лизунова, Е. Н. Савенко, И. С. Трояк и др.

Наряду с этими, уже известными, личностями подрастает молодое поколение ученых новосибирских школ библиотековедения и книговедения, представители которого делают еще только первые шаги в науке. Данные о них и о проводимых ими исследованиях реже встречаются в профессиональной медиа-среде, чем об их старших коллегах.

Все указанные тенденции (расширение тематики научных исследований, усиление тенденции использования интернет-ресурсов, слабая возможность взаимодействия со средствами массовой информации) обусловили создание и развитие собственных медиа- и интернет-ресурсов, направленных на пропаганду научной деятельности ГПНТБ СО РАН как в целом, так и отдельных личностей, в частности.

Так, в настоящее время в библиотеке формируется база данных (БД) «Кто есть кто в ГПНТБ СО РАН». Этот ресурс будет схож с БД Российской национальной библиотеки (РНБ) «Кто есть кто в РНБ» и сборником «Кто есть кто в библиотечном деле России», который выпускает ГПНТБ России. В указанном издании содержится информация и о ведущих сотрудниках ГПНТБ СО РАН, но в полной мере отразить информацию о всех, кто ведет активную научную деятельность в библиотеке, в нем не представляется возможным. Кроме того, в печатном издании невозможно также оперативно обновлять информацию по отдельным персоналиям. Это можно легко реализовать в БД.

Отметим также такую предпосылку создания БД, как предоставление полной информации по отдельным персоналиям. На профессиональных мероприятиях разного уровня иногда возникают ситуации, когда коллеги из разных регионов обращаются друг к другу с просьбой уточнить те или иные данные по отдельным лицам. Кроме того, существуют (хотя это встречается редко) полные тезки или однофамильцы с одинаковыми инициалами, поэтому для уточнения данных в подобных ситуациях такая БД незаменима.

В указанном ресурсе ГПНТБ СО РАН будут содержаться сведения не только о научных, но и о библиотечных сотрудниках, ведущих активную научную или преподавательскую деятельность. В ней будут размещены личные и контактные данные, тематика научных исследований, преподаваемые курсы, информация об имеющихся наградах и членстве в различных организациях, основные труды и фотографии.

Пока указанный ресурс узкотематический, но, возможно, в дальнейшем будет расширен за счет персоналий ученых в области

библиотековедения, библиографоведения и книговедения Сибири и Дальнего Востока. Современная профессиональная печать по библиотечному делу, к сожалению, демонстрирует, что Урал по-прежнему является своеобразным рубежом в Российской Федерации, и многое, что делается в сибирско-дальневосточном регионе в области научных исследований, является малоизвестным для специалистов центральных, северо-западных, поволжских и южных регионов страны.

К сожалению, не все библиотеки и вузы, в которых осуществляется подготовка, переподготовка или повышение квалификации специалистов в библиотечно-информационной сфере деятельности, публикуют на своих официальных сайтах полную информацию о сотрудниках, ведущих научную и преподавательскую деятельность. В то же время, не всегда пользователь, ищущий в интернет-пространстве информацию о конкретном лице, может точно знать место его работы. Наличие БД, содержащей исчерпывающие сведения о том или ином человеке, с активными ссылками на сайты соответствующих организаций, было бы полезным ориентиром в открытых ресурсах интернета.

Следующий ресурс, который предполагается создать – «Люди-легенды ГПНТБ СО РАН». Название исчерпывающе характеризует его содержание, он будет сформирован в целях сохранения памяти о тех, кто внес значительный вклад в развитие библиотеки, библиотечного и книжного дела в Сибири и на Дальнем Востоке. Пока сложно сказать, в каком виде ресурс будет существовать, но, как нам кажется, было бы полезно и интересно создание комплексного ресурса, содержащего не только текстовую информацию, но и небольшие видеоролики о выдающихся людях.

История библиотековедения, библиографоведения и книговедения в сибирско-дальневосточном регионе не так длинна хронологически, как в регионах северо-запада и центра России, но так же богата событиями и личностями, которые, однако, меньше известны широкому профессиональному сообществу. Создание указанных ресурсов, безусловно, позволит изменить ситуацию и сделать прошлое и настоящее библиотечного и книжного дела Сибири и Дальнего Востока более доступными для всех заинтересованных лиц в разных уголках и странах мира.

ВИДАННЯ, ЩО НЕ МАЄ АНАЛОГІВ

(Сєдих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посіб. Харків, 2013. 212 с.)

Березюк Ніна Михайлівна,
головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського
національного університету
ім. В. Н. Каразіна, Україна

Анотація. *Подано розгорнуту характеристику першого українського навчального посібника доцента Харківської державної академії культури В. В. Сєдиха «Історія бібліотечної справи в Україні». Відзначено поєднання суворої документальності з особистим підходом автора до відображення подій і фактів.*

Ключові слова: *бібліотеки України, історія бібліотечної справи України, навчальні посібники, персоналії бібліотечної справи.*

У культурному житті України відбулася значна подія. 24 жовтня 2013 р. на будівлі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка було відкрито меморіальну дошку, присвячену Любові Борисівні Хавкіній, чия діяльність невід'ємна від історії вітчизняного бібліотекознавства, історії однієї з найстаріших публічних бібліотек нашої країни. Символічно, що в цей день презентувалася книга Віктора Васильовича Сєдиха «Історія бібліотечної справи в Україні». Ім'я автора добре відоме бібліотечній громадськості Харкова та за його межами. Вихованець Харківської державної академії культури, науковець, провідний викладач фактично створеного ним принципово нового навчального курсу «Історія бібліотечної справи», він підготував перший в Україні навчальний посібник для його вивчення.

Видання є першою спробою цілісного осмислення історико-бібліотечного процесу в Україні. Логічно структурований, посібник відповідає усім вимогам до видань цього типу. Хронологічні межі

охоплюють понад десять століть (X – початок XXI ст.), від часів Київської Русі до сьогодення. Насичена подіями, персоналіями, аргументацією, цінними узагальненнями і висновками на фоні аналізу стану духовної культури впродовж всіх етапів розвитку суспільства, праця В. В. Сєдиха визначає витоки, становлення та еволюцію бібліотечної справи в Україні, її особливе місце у державотворенні і духовному житті суспільства. Вражають перші розділи, присвячені маловідомій історії стародавніх бібліотек. Церковні, монастирські, братські, приватні, просвітянські – вони були центрами науки, духовності, книжності. *«Стало очевидно, що ані у князівському палаці, ані у монастирі не можна зібрати всіх книг і можливо це зробити тільки у бібліотеці. Саме бібліотека приборкує специфічну, прикру властивість рукописів* (і книг – Н. Б.) *розпорошуватись у просторі та часі. Нею* (бібліотекою) *збережені найцінніші літературні пам'ятки старожитності… Ці багатства визначають функціонування бібліотек як їх збирачів, опрацювальників і організаторів доступу до них. Цьому сприяла фондоохоронна функція бібліотек»,* – вважає вчений. Збереження цієї функції найбільше турбує бібліотечну спільноту сьогодні, вона не може зникнути, бо саме бібліотеки володіють документальною пам'яттю людства у повному обсязі.

Спираючись на джерелознавчу базу, В. В. Сєдих доводить, що *«українські книгозбірні принаймні на три століття випередили у своєму розвиткові бібліотеки «Московської держави».*

У тексті книги відчувається цілком об'єктивний «харківський ухил». Харків заслужено посідає провідне місце в історії бібліотекознавства. Л. Б. Хавкіна, К. І. Рубинський, праці яких набули статусу класичних, діяльність бібліотеки Харківського університету і Харківської громадської бібліотеки сприяли формуванню харківської бібліотекознавчої школи, на ґрунті яких розбудовувалась вища фахова освіта в Україні. Предтечею видатних бібліотекознавців були професори Імператорського харківського університету Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов, а на початку XIX ст. В. Я. Джунковський, які внесли у її зміст і основи організації засаду харківської освітньої традиції. Притаманний авторові посібника стиль викладання, любов до проблеми, бездоганна літературна мова, здатність поєднувати сувору документальність з особистим підходом роблять книгу цікавою не тільки для бібліотекознавців, викладачів і студентів спеціальних навчальних закладів, але і для істориків, культурологів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історією бібліотек. Книга нагадує, що історію бібліотечної справи необхідно не тільки досліджувати, зберігати, але і вивчати. Саме її

вивчення сприяє формуванню професійних цінностей-орієнтирів, на основі яких людина обирає, опановує свою професію, усвідомлює її значення.

Важливе місце у виданні відведене сучасному стану українських бібліотек. «*Бібліотечний соціальний інститут знову потребує пильної державної уваги, та як і колись, розуміння його місії у поступі України… Він був і залишається необхідним для суспільства як найважливіша підсистема соціальної комунікації*». До цього висновку не можна не приєднатися.

Знайомлячись з книгою, відчуваєш наукову стриманість автора, зумовлену обмеженістю обсягу навчального посібника. Впевнена, що на робочому столі В. В. Сєдиха залишилося багато безцінного матеріалу. Роботу конче необхідно продовжити і підготувати фундаментальну наукову монографію. Науковий потенціал Віктора Васильовича, його любов до теми, розуміння необхідності відтворення історичної правди у бібліотечній справі – запорука можливості виконання ним цього завдання.

Видання посібника свідчить про те, що в науковій діяльності Харківської державної академії культури успішно розвивається вивчення історії національної бібліотечної справи, гідно зберігається пріоритет харківської наукової бібліотекознавчої школи у цьому напрямку.

Стосовно зауважень до посібника. Мені хотілось побачити в ньому допоміжний іменний покажчик, більшу кількість ілюстративного матеріалу. Вважаю, що треба обов’язково перевидати книгу гідним накладом, відповідним потребам навчальних закладів і мережі бібліотек України.

Хочу подякувати Віктору Васильовичу за велетенську багаторічну працю, що відтворила історію галузі, яка стала справою життя багатьох поколінь бібліотекарів! Заздрю тим, хто вивчає і буде вивчати історію бібліотечної справи за цим першим в Україні посібником. Вони можуть пишатися своїм наставником.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ФОНДИ БІБЛІОТЕК У МЕДІА-ПРОСТОРІ

Шатрова Марина Борисівна,
доц. кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету, факультет документальних комунікацій та менеджменту, канд. іст.наук, Україна

Анотація. *Подано інформацію про представлення історичних книжкових пам'яток на сайтах національних бібліотек України, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» та наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*
Ключові слова: *книжкові пам'ятки, історія книги, електронні ресурси.*

Історична пам'ять нації зберігає надзвичайно важливу складову розвитку суспільства — культурну спадщину. Саме вона ідентифікує належність культурних здобутків до певної нації. Тому одним із завдань розвитку сучасного інформаційного суспільства є збереження культурної спадщини, зокрема, історико-культурних фондів бібліотек. Оцифрування історико-культурної спадщини, що сконцентрована у фондах наукових бібліотек України, має на меті:

- надання можливості вільного доступу до повних текстів унікальних документів;
- забезпечення збереженості оригінальних видань, які мають історичну та мистецьку цінність, від руйнування або викрадення шляхом створення цифрових копій;
- інтеграція цифрових інформаційних ресурсів до єдиного науково-інформаційного простору країни та світу.

Створення електронних ресурсів історико-культурних фондів бібліотек у системі соціальних інформаційних комунікацій досліджувалось І. Лобузіним [3], К. Лобузіною [4], Г. Ковальчук [1; 4; 9], Н. Заболотною [4] та іншими. Електронні колекції стародруків і рукописів принципово відрізняються від традиційних бібліотек тим, що містять не текстову інформацію, а безпосереднє зображення сторінок. Це пов'язане з тим, що для фахівців цінним є не тільки зміст документа, а також шрифт, фактура паперу, елементи оформлення видання. Тому технологія створення електронної колекції стародруків, окрім традиційного бібліографічного опису, перш за все передбачає електронну копію видання [4, с. 145].

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) серед поставлених завдань та результатів діяльності відділу стародруків та рідкісних видань визначила створення електронних інформаційних ресурсів, що охоплює:

1. Укладання баз даних до Державного реєстру книжкових пам'яток України:

– інкунабул (видань XV століття);

– палеотипів (видань першої половини XVI століття);
– кириличних стародруків;
– видань гражданського шрифту XVIII — першої третини XIX століття.
2. Укладання бази даних національної бібліографії стародруків;
3. Укладання електронних каталогів колекцій:
– колекцій рідкісних видань XIX — XX століття;
– колекції листівок кінця XIX — I пол. XX століття;
– фонду історико-книгознавчих видань.
4. Створення електронної колекції стародруків та рідкісних видань [9].

Сьогодні в НБУВ (станом на 15 жовтня 2013 р.) формуються тематичні електронні колекції, що включають такі складові:

- Історія (історичний Київ),
- Держава і право (право України, постанови уряду),
- Наука (історія науки),
- Культура (бібліотекознавство, етнографія, психологія, релігія),
- Мова і література,
- Мистецтво (музика, живопис).

НБУВ вже представила окремі електронні повнотекстові колекції в межах інформаційного ресурсу «Історико-культурні фонди НБУВ»: «Кириличні стародруки» (20 назв), «Українські стародруки» (20 назв), «Прижиттєві видання» (10 назв), «Історичний Київ» (20 назв).

Цікавим для бібліотекарів є розділ «Культура» з підрозділом «Бібліотекознавство» (15 назв), в якому представлено видання М. Комарова, Є. Пеленського, Ф. Максименка, Д. Балики, В. Ігнатієнка, «Труди Українського наукового інституту книгознавства», які є бібліографічною рідкістю.

У колекції кириличного книгодрукування в електронному вигляді зберігаються копії значущих для української духовності та культури видань — львівського «Апостола» (1574 р.) та «Острозької Біблії» (1581 р.) Івана Федорова.

У розділі «Культура» (підрозділ «Релігія») містяться електронні копії почаївських стародруків ІІ половини XVIII ст., рукопис «Слова монаха Дамаскіна: 1585—1595». *«Колекція почаївських стародруків НБУВ є найбільшою в світі: 140 видань у більш ніж 1300 примірниках»* [4, с. 150], яка частково представлена в електронній колекції відділу стародруків та рідкісних видань поруч із електронною колекцією інкунабулів (видань XV століття).

Інститут рукопису НБУВ в електронних колекціях історико-культурного фонду представлений такими повнотекстовими колекціями: «Золота колекція Євразії: рукописи» (6 назв), «Сербські рукописи із фондів Інституту рукопису» (17 назв), В. Л. Модзалевський «Малоросійський родословник» (5 випусків).

На увагу заслуговує одна з найдавніших пам'яток кириличної писемності слов'янських народів і водночас один з найдавніших щедро ілюстрованих білоруських рукописів у складі «Золотої колекції Євразії» – «Оршанське Євангеліє» другої половини XIII ст.

Відділ образотворчих мистецтв на сайті бібліотеки представив електронну колекцію «Радянський лубок із фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (1923—1958)» та «Архітектура України на поштовій листівці», де репрезентовані кращі зразки різних видів українського образотворчого мистецтва XV – XIX ст. в 13 серіях циклу «Українське мистецтво» (видавництва «Друкар» та «Галицька накладня», 1918—1919 рр.).

Національна парламентська бібліотека України з 2011 р. представляє свої історико-культурні фонди в електронній бібліотеці «Культура України». Остання (станом на 15 жовтня 2013 р.) налічує 2 892 електронні версії видань, що представлені у розділах «Культурологія», «Мистецтво», «Етнографія», «Заклади культури» [2].

У розділі «Культурологія» (підрозділ «Друкарство») представлені книги з історії друкованої книги, видавничої справи та книгознавства. Окрема увага приділяється радянській пресі, особливостям її створення та поширення. Особливу цінність колекції складають дослідження з історії українських стародруків. Кожен електронний ресурс має бібліографічний опис, анотацію та електронну версію представленої книжкової пам'ятки.

Досить корисним для дослідників теорії книгознавства та історії книги є представлення в електронній версії часопису Українського наукового інституту книгознавства «Бібліологічні вісті» окремих праць дослідників інституту: Л. Биківського, Д. Щербаківського, І. Огієнка, С. Маслова, С. Сірополка та інших.

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника на сьогодні лише розпочинає роботу з оцифрування книжкових пам'яток та розміщення електронних версій на сайті власної бібліотеки. «Острозька Біблія» Івана Федорова 1581 р. представлена в електронному вигляді для користувачів бібліотеки через мережу Інтернет [7].

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка проводить значну роботу з оцифрування та представлення електронного фонду книг, журналів та газет [10]. Серед книг, що входять до історико-культурної спадщини України, в електронному вигляді представлена «Острозька Біблія» Івана Федорова (1581 р.), рукописна збірка козацьких літописів XVIII — XIX ст. «Малороссія и Запорожье» (1842 р.), «Кроніка, або Хронограф (Острозький літописець)» — рукопис XVII століття та ін. Серед часописів, що мають наукову книгознавчу цінність, в електронному вигляді представлено «Бібліологічні вісті» (1924, № 1—3), «Бюлетень Комісії краєзнавства» (1924, № 2), «Вісник Одеської комісії краєзнавства» (1924, № 1) та ін.

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» розпочала роботу зі створення повнотекстової електронної колекції цінних і рідкісних видань. На сайті академії [6] представлено 18 видань XVII – XX ст., серед них твори Г. Л. де Боплана «Описание Украины» (1832 р.), «Систематическій каталогъ книгъ библіотеки Кіевской Духовной Академіи. В 5 т.» (1896–1915), «Слово о полку Ігоревім» (1884 р.) та ін. Цікавим для дослідників історії України та історії книги є представлений фрагмент рукопису П. Алеппського «Опис подорожі патріарха Макарія Антіохійського в Румунію, Україну і Московію» (1654 р.).

Досить потужно представляє фонди цінних і рідкісних видань Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна колекція книжкових пам’яток «Old Printed Books» (станом на 15 жовтня 2013 р.) складається з 1 236 описаних і представлених в електронному режимі книг [11]. Перлиною фонду є інкунабула, надрукована у Венеції в 1497 р. Книга, надрукована латинською мовою, є виданням «Життєписів дванадцяти цезарів» Светонія з коментарями Марко Антоніо Сабелліко та Філіппо Берсальдо. Серед представлених джерел цікавою для дослідників є пам’ятка стародруку та давньоболгарської мови «Служебник», надрукований ієромонахом Пахомієм, виданий у Венеції в друкарні Божидара Вуковича у 1519 р. В електронній колекції стародруків II половини XVI – XVII ст. можна виділити «Напрестольне Євангеліє», надруковане московським друкарем Петром Мстиславцем, видане у Вільно в 1575 р.

Переведення історико-культурних пам’яток України в електронний формат та представлення електронних колекцій користувачам бібліотек в мережі Інтернет лише набирає обертів. Цей напрям роботи є важливим і

необхідним в умовах розвитку інформаційного суспільства. Провідні національні бібліотеки України розробили низку методичних рекомендацій з реалізації цього проекту та створили електронні бібліотеки власних історико-культурних фондів зі значною кількістю представлених видань.

Простежується поступова тенденція приєднання до цього проекту інших провідних наукових бібліотек України. Серед них особливо відзначилися Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, НБ національного університету «Києва-Могилянська академія», НБ ім. М. Максимовича Національного університету ім. Тараса Шевченка.

Використані джерела

1. Ковальчук Г. Колекція історичних листівок НБУВ і сучасні проблеми введення її в електронний простір / Галина Ковальчук [та ін.] // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К., 2011. — Вип. 31. — С. 259—274.

2. Культура України: електронна бібліотека [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://elib.nplu.org/ (дата звернення: 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

3. Лобузін І. Цифрові ресурси історико-культурних фондів бібліотеки в системі соціальних інформаційних комунікацій / Іван Лобузін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К., 2011. — Вип. 32. — С. 357—362.

4. Лобузіна К. Створення електронних колекцій книжкових пам’яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (на прикладі почаївських стародруків) / Катерина Лобузіна, Галина Ковальчук, Наталія Заболотна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К., 2009. — Вип. 24. — С. 145—153.

5. Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам’яток України: кириличні рукописні книги та стародруки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/00000025.pdf (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

6. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська Академія» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/ (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

7. Повнотекстові матеріали Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://www.lsl.lviv.ua/fulltextbase.htm. (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

8. Спеціалізовані та архівні фонди НБУВ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ires.html (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

9. Створення баз даних документів, визначених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання, за допомогою системи автоматизації ІРБІС : рекомендації [Електронний ресурс] / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: О. Лазарєва, Л. Ніколенко, Я. Сенько, Н. Флегонтова, Г. Ковальчук, І. Лосієвський, Л. Рудзський. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/register/register.pdf (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

10. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. Електронний фонд документів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/fond/elektron_fond.html. (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

11. Old Printed Books : digital repository of European rarities [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rarelib.undp.org.ua/ukr/ (дата звернення 15.10.2013 р.). — Назва з екрана.

ВПЛИВ ПРОСВІТНИЦЬКИХ ПРОЕКТІВ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ШКОЛИ: ДОСВІД МИНУЛОГО ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Сафонова Вікторія Володимирівна,
головний
бібліотекар науково-методичного
відділу Харківської
державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
Україна

Анотація. *Увага зосереджена на зв'язку професійного мислення з пріоритетами діяльності бібліотек, використанні сучасних форм впливу на відновлення гуманістичних цінностей, формування у населення інтересу до вивчення історії свого регіону, в тому числі із залученням просвітницьких електронних проектів. Вказано на необхідність*

дотримання певних духовних орієнтирів, які притаманні бібліотечній школі минулого, що базувалася на просвітницьких ідеях.

Ключові слова: *гуманізація, регіональна бібліотечна школа, бібліотечна філософія, регіональні електронні проекти, Харківська бібліотечна школа, Харківська громадська бібліотека.*

Питання збереження і розвитку бібліотеки як соціального інституту сучасності безпосередньо залежить від професійного світогляду бібліотечної спільноти, системи її цінностей і уподобань, які значною мірою визначають такі поняття як «бібліотечна філософія» та «бібліотечна школа». Бібліотечна філософія як стратегія не може базуватися лише з огляду на зовнішні соціальні виклики і використовувати як головний аргумент традиційне виправдання, що потребує час.

Усім, хто вважає себе бібліотекарем, для кого професія – це значна складова особистісної реалізації, хочеться, щоб професія розвивалась. Проте в реальності йдеться лише про її виживання, і навіть, загрозу зникнення ,що стосується і бібліотечної школи [7]. На жаль, цей процес є дуже поширеним територіально. Від того, якою професійною філософією буде керуватися бібліотечна спільнота незалежно від соціальних змін, залежить і виживання і збереження професії у цілому.

Проблема, зокрема, полягає у тому, що відбувається трансформація професійного мислення, втрачається його альтруїстична основа. Інша проблема – світогляд молодого покоління бібліотекарів, що складе з часом професійну свідомість бібліотечної школи майбутнього. Тому так важливо залишати бібліотекарям шанс бути не просто інтелектуалами (добре якщо це так), але й гуманітаріями в класичному розумінні цього слова.

Не можна повністю погодитись із тим, що бібліотечний інтелектуал (як певний тип професіонала) не завжди орієнтований на гуманістичні та духовні цінності [10]. Чи є питанням для нього значимість культурного надбання, в тому числі і місцевої історії, долі архітектурних пам'яток, творів образотворчого мистецтва – всього того, що є духовною скарбницею певної території для того, щоб рекомендувати ці цінності іншим?..

Понад століття тому, на сторінках газети «Харьковские губернские ведомости» та в окремих виданнях з'явилися публікації наших видатних земляків М. Ф. Сумцова та Д. І. Багалія, де вони зверталися до громадськості зі своїми пропозиціями та висновками щодо створення та розвитку Харківської громадської бібліотеки (ХГБ) [5]. Ці публікації стали своєрідною платформою для зв'язку з громадою. Вони були засобом, що

проголошував та стверджував появу нового напряму в просвітницько-гуманістичному середовищі та нової інституції, що поєднувала у собі ідеї просвітництва, науки, освіти, гуманізму. Ця ідея передбачала поступовий розвиток інтересу до читання кожного, хто приходить до бібліотеки (від белетристики до науково-популярної літератури, і до літератури вищого порядку – наукової, висохудожньої), можливість розвиватися культурно, естетично й інтелектуально [1]. Поступове зростання культурного рівня та розширення світогляду місцевого населення – такою вважалася місія новоствореного інституту. Громадська бібліотека як феномен, що відкриває для суспільства загальну доступність книги, знання, культурних і наукових надбань людства, стала потужним вітчизняним просвітницьким проектом кінця XIX – початку XX ст. Це значна, проте тільки одна зі сторін її соціального впливу. Не менш важлива її роль – це створення стартового майданчика для формування регіональної бібліотечної школи, епіцентру громадського бібліотечного руху [5; 6].

Харківська бібліотечна школа зароджувалася в процесі поступової реалізації декількох просвітницьких проектів (відкриття народних бібліотек, заснування ХГБ, бібліотек при навчальних закладах), в яких велике значення зіграла громадська та приватна ініціатива. Лише сам факт відкриття Громадської бібліотеки вже дав можливість серйозно поглянути на бібліотечну справу як окрему галузь, що опосередковано мала стимулювати зростання культурного рівня мешканців міста, а в подальшому і значного за територією регіону [2]. Аналізуючи перший практичний досвід зі створення книжкових колекцій, обслуговування читачів, першопрохідці бібліотечної науки здійснювали і перші кроки в закладенні фундаменту Харківської бібліотечної школи.

Кожному, хто вивчав історію просвітництва та освіти, відомо про те, що чимало учасників Харківського товариства грамотності (ХТГ) були членами ХГБ, викладачами Харківського університету [6, 5]. Отже, просвітництво як ствердження ідеї розповсюдження знання, культури, науки серед широких верств населення – ставало поштовхом для розвитку практичної бібліотечної діяльності, виокремлення професії бібліотекаря, поступового узагальнення та теоретичної обробки набутих надбань. Діяльність у межах просвітницьких проектів (ХТГ, ХГБ) консолідувала значну частину інтелігенції Харкова, що сприяло подальшому розвитку регіонального бібліотечного руху в цілому [6]. Перші напрацювання Харківської бібліотечної школи не тільки як системи поглядів, але і як

системи професійної підготовки, пов’язані з громадською ініціативою, яка традиційно мала альтруїстичні мотиви.

Головним стимулом просвітницької діяльності, на наш погляд, була та залишається саме ідея гуманізму, яка захищала світ від духовної деградації у періоди динамічного та стрімкого технічного розвитку.

Визначаючи місію громадської бібліотеки в служінні справі культурного, духовного розвитку місцевої громади, відкриття для неї найкращих досягнень людської думки, Д. І. Багалій та М. Ф. Сумцов, вочевидь розуміли її і як найвищий орієнтир всієї діяльності бібліотечного соціального інституту. Формування певної громадської думки починається з індивідуальної інтелектуальної, освітньої підготовки кожної людини. Тому і надання можливості, в першу чергу для молоді, вивчення наукової літератури також вважалося одним із найважливіших завдань громадських і навчальних бібліотек [5]. І такий підхід, на наш погляд, був можливий завдяки особливому гуманістично-орієнтованому світогляду організаторів бібліотечної справи.

Ігнорування просвітницької мети як головного сенсу існування бібліотеки в соціумі не може бути виправданим сьогодні. Місія бібліотек мало змінилась, просто набула сучасних форм виявлення. Чи так це? І як це впливає на розвиток сучасної бібліотечної школи? Нові форми медіа-комунікацій дозволяють, з одного боку, розширити можливості оперативного взаємообміну новітньою інформацією [4]. З іншого боку, зростає вплив на особистість, соціум (процеси глобалізації) та зміцнюється своєрідний пресинг на систему усталених цінностей або принаймні тих цінностей, що здаються усталеними. Це стає помітним для певної частини професіоналів, орієнтованих на збереження феномену бібліотеки, перш за все як гуманістичного інституту [7 – 11; 3]. Тому завдання бібліотечної професійної спільноти на сьогодні можна вбачати у протистоянні процесам дегуманізації, що зачіпають багато сфер людського буття.

Коли ми сьогодні говоримо про місце бібліотеки в медіа-просторі регіону, правильно вирішуємо питання, якщо орієнтуємось на якість, професійність всіх елементів медіа-системи: на змістовні характеристики регіональної преси, автентичність, оригінальність, відповідну професії змістовність веб-контенту бібліотечних ресурсів. Розміщуючи матеріали на різних медіа-каналах, а тим паче на власних ресурсах бібліотеки, маємо знати, для чого це робити, як матеріали відповідають головній – гуманістичній місії, як бібліотека реагує на сучасні інформаційні виклики, чи не занадто зміщені акценти у бік прагматично-споживчих пріоритетів.

Серед причин дегуманізації суспільства в першу чергу називається поширення корисливого особистого та корпоративного егоїзму [9]. І не можна не погодитись із тією філософією бібліотечної школи, що мала своєю метою служіння на благо науки та просвітництва (так можемо звертатися до діяльності Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, К. І. Рубинського, Л. Б. Хавкіної). Ця філософія народжувалася завдяки особистостям не тільки з високим інтелектом, а й професійною інтуїцією, професійним смаком щодо розуміння цілей та унікальності бібліотеки в процесі розвитку суспільства. На ідеях просвітництва і гуманізму формувалося розуміння глобальної динаміки соціуму.

XXI століття – це час технологій, швидких змін, інтеграційних соціальних процесів. І все це не буде перешкодою ні втраті індивідуальності, оригінальності в думках і в діях, ні нівелюванню культурних цінностей, якщо осмислено підійти до вирішення цього протиріччя (маємо на увазі насамперед професійне бібліотечне середовище). Воно виникає у разі бездумного споживання і використання благ техногенного суспільства та відходу від розуміння того, що не слід плутати мету і засіб, зміст і форму. Викликають безмірну симпатію професіонали, які ще не забули про те, що бібліотека залишається духовною вітчизною, не тільки книги, а й культури [9; 3]. І приємно зустрічати тези, подібні до наступної: здійснення модернізації через культуру – процес значно глибший і, значить, правильний з точки зору розвитку суспільства, це – *«не тільки технічний прогрес, але й не в останню чергу зміна менталітету людини, особистості»* [3].

У сучасних умовах девальвації глобальних цінностей (гуманності, духовності – співчутливого ставлення до ближнього, доброзичливості та уваги до старшого покоління, знання власної культури та історії) особливе значення має спирання саме на просвітницький потенціал впливу бібліотек на суспільство. Саме бібліотекарі мають у своїх руках такі впливові інструменти, як уміння знаходити та розповсюджувати інформацію, правильно її використовувати і навіть навчати інформаційним технологіям. Сьогодні бібліотека – це навчальний, інформаційний і соціокультурний центр водночас. І бібліотека залишається найпотужнішим архівом людських знань. Отже, мета (а точніше місія) її така ж як і була, а засіб, яким виступають сучасні інформаційні технології, лише розширює та прискорює можливості донесення суспільству ідей, знань, цінностей. Розвиток інформаційних технологій створив для бібліотек нові можливості не тільки оцифровувати та розміщувати у всесвітній мережі гуманітарні, гуманістичні

ресурси, але й впливати на громадську думку навіть більше, ніж у сприятливіші для бібліотек часи. Не можна ігнорувати сучасні реалії, які полягають у тому, що більшість користувачів сьогодні відвідують бібліотеку віртуально, звертаючись до її електронних ресурсів і служб. Йдеться про те, що ці відвідування мають бути насправді корисними для них і водночас відповідати виконанню бібліотекою саме просвітницької місії як запоруки її головних гуманістичних цілей. Отже, цілком обґрунтовано можна висловити припущення, що якраз інформатизація, використання електронних ресурсів може стати дієвим інструментом відновлення статусу духовних і культурних цінностей, що базуються на принципах гуманізму. Сучасна бібліотечна школа має базуватися на тому, що бібліотека сьогодні – єдиний унікальний інститут, що може впливати на суспільство, не порушуючи свободу вибору споживача інформації.

Що конкретно необхідно для того, щоб технологічний раціоналізм, який розуміється як пріоритет засобів (інформаційних технологій) над метою (гуманістичними цілями), і турбує певну частину професійної спільноти, не перешкоджав збереженню і розвитку бібліотеки як гуманістичного, просвітницького інституту? [9]. Бібліотекар був і залишається педагогом, просвітителем. І таке розуміння не слід вважати анахронізмом. Опосередковане, негласне виховання людини – формування особистості культурної, гуманної і освіченої – залишається прерогативою бібліотеки. Сучасні просвітницькі проекти різняться за своєю формою (переважає електронна, віртуальна). Але вони мають відповідати таким критеріям, як професійне наповнення з точку зору змісту, вибору тематики та акцентування цілей, які бібліотека встановлює для проекту.

До завдань бібліотечних практиків сучасності має також входити аналіз вже існуючих інформаційних ресурсів, що містять інформацію просвітницького, науково-популярного напряму. Це надасть можливість корегувати нові проекти ще на стадії їх розробки, враховуючи і переваги, і недоліки. Фахівці також мають співпрацювати з колегами для сприяння розвитку та удосконаленню традиційних і новітніх форм реалізації просвітницьких проектів. Мається на увазі, зокрема, корегування цілей діяльності бібліотек з організації акцій.

Необхідним є створення електронних проектів просвітницького характеру, що мають своїм змістом стверджувати та відновлювати загублені цінності, а метою – привертати увагу до альтруїстичних та гуманістичних цінностей та орієнтирів. Вважаємо, що наблизити ці цінності до людини можна шляхом надання їй розуміння унікальності і неповторності тієї

місцевості, де вона народилась або проживає. Тому починати треба з популяризації та розкриття культурних, соціально-економічних та інших особливостей свого регіону.

Серед регіональних електронних проектів у бібліотеках, на нашу думку, мають бути:

- історико-літературні;
- історико-краєзнавчі (в тому числі з генеалогії місцевої історії, етнографії);
- мистецтвознавчі (в тому числі з історії архітектури);
- музеєзнавчі (інформація про музейну справу в регіоні, посилання на кращі музеї світу).

Сукупність цих проектів розрахована на формування і розвиток гідного інтелектуального і духовного рівня людини. Також доцільно працювати над тематикою проектів, що спрямовані на формування інших сторін особистості, важливих для виживання в сучасному соціальному середовищі. Для цього доцільно додати такі проекти:

- юридично-правові;
- спортивно-оздоровчі;
- природознавчі;
- комунікативно-цільові.

Список не є вичерпним. Головне, щоб інтелектуальний і професійний рівень бібліотекарів дозволяв знайти і реалізувати кращі теми, що залишають бібліотеці право бути справжнім гуманістичним інститутом. А для цього треба відповідально підійти до розуміння філософії самої бібліотеки, а далі – і корегування філософії бібліотечної школи, яка справді перестала бути бібліотечною [7]. Водночас проекти мають розкрити перед суспільством значний потенціал бібліотекарів як професійної спільноти, відкритої для взаємодії з ним на сучасному комунікативному рівні. І тоді перевага електронної форми ведення своєрідного діалогу між книгою і читачем не буде такою загрозливою для виконання гуманістичної ролі бібліотеки та збереження її головного духовного ресурсу – книги [9].

Окремою складовою популяризації гуманістичних ідей і гуманістично-культурного інформаційного блоку стануть і регіональні бібліотекознавчі електронні проекти, що мають спонукати до обговорення не тільки історичного аспекту бібліотечної справи, а й сучасну проблематику професії. Результатом всієї цієї роботи має стати формування іміджу сучасної бібліотеки як гуманістичного інституту, що активно використовує сучасні технологічні інструменти і посідає належне місце не тільки в бібліотечному електронному середовищі, але й в медіа-просторі

регіону, країни. Відповідно філософія бібліотечної школи буде втілювати традицію (як головну мету і зміст роботи) і сучасність (певний технологічний рівень виконання як засіб і відповідь на інформаційні виклики постіндустріального суспільства).

Не хотілось би також, щоб такі риси, що властиві професійній бібліотечній спільноті, як інтелектуалізм і духовність, інтелектуалізм і інтелігентність були дещо взаємовиключними, як зокрема зауважується шановними колегами [10; 9]. Бажано, щоб освіченість і високий інтелект залишали в професійній свідомості бібліотекаря місце для альтруїзму і толерантності, безперечного визнання пріоритету змісту над формою, знань і культури мислення над іншими потребами сучасної особистості, з якими її пов'язує інститут бібліотеки.

Використані джерела

1. Багалей, Д. И. О просветительном значении Харьковской общественной библиотеки / Д. И. Багалей // Багаліївський збірник. Академік Д. І. Багалій та бібліотечна справа України : наук. ст. та матеріали. – Харків, 2008. – С. 105 – 126.

2. Багалій, Д. І. Харківська Громадська бібліотека, яко тип наукової і загально-просвітової обласної бібліотеки / Д. І. Багалій // Там само. – С. 185 – 201.

3. Гениева, Е. Библиотека как институт модернизации, или Ноев ковчег цивилизации / Екатерина Гениева // Библ. дело. – 2011. – № 21. – С. 2 – 8.

4. Медиа-коммуникация [Электронный ресурс] [Психология общения: энцикл. слов. / под общ. ред. А. А. Бодалева. Москва : Когито-Центр, 2011] // Национальная психологическая энциклопедия. – Режим доступа: http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/mediakomunikacija.

5. Сафонова, В. В. Фундатори вітчизняної бібліотечної науки – діячі Харківської громадської бібліотеки / В. В. Сафонова // Від XIX до XXI століття: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 – 14 жовт. 2011 р. / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». – Харків, 2011. – С. 47 – 62.

6. Сафонова, В. В. ХДНБ ім. В. Г. Короленка і громадський бібліотечний рух / В. В. Сафонова // Короленківські читання 2010 «Нау-кова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону» : матеріали

XIII наук.-практ. конф. 7 – 8 жовт. 2010 р., Харків / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2011. – С. 54 – 64.

7. Соколов, А. В. Аннигиляция библиотечной школы / А. В. Со-колов // Науч. и техн. б-ки. – 2009. – № 9. – С. 60 – 67. – Электрон. аналог: режим доступа: http://intranet.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2009&num=9&art=7.

8. Соколов, А. В. Библиотечно-библиографическая интеллигенция – мысли, пристрастия, настроения / А. В. Соколов // Мир библиогр. – 2006. – № 5. – С. 2 – 9.

9. Соколов, А. В. Гуманистические ресурсы библиотек / А. В. Соколов // Библиотечное дело – 2012: библиотечно-информационная деятельность в пространстве науки, культуры и образования : Скворцовские чтения : материалы семнадцатой междунар. науч. конф. (Москва, 25 – 26 апр. 2012 г.). — Москва, 2012. — Ч. 1. – С. 37 – 41.

10. Соколов, А. Напоминание о собственном достоинстве. Очерки по истории библиотечно-библиографической интеллигенции XX века. Очерк 1. Пролегомены (вступление) / А. Соколов // Библиотека. – 2007. – № 10. – С. 6 – 10.

11. Соколов, А. В. Понятие профессиональной интеллигентности / А. В. Соколов // Мир библиогр. – 2008. – № 1. – С. 6 – 12.

ПРО УЧАСТЬ М. С. ШЛЕПАКОВА В ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЗАЦІЇ РЕАЛЬНИХ КАТАЛОГІВ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА У ПЕРЕДВОЄННИЙ ПЕРІОД (1930-ті РОКИ)

Сєдих Віктор Васильович,
доцент кафедри документознавства
та книгознавства Харківської
державної академії культури,
канд. пед. наук, Україна

Анотація. *Досліджується історія каталогізації в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка (ХДНБ). Йдеться про бібліотечну діяльність М. С. Шлепакова та його внесок у розвиток та ідеологізацію каталогів. Наведено маловідомі факти про створення та розвиток предметного та систематичного каталогів Бібліотеки.*

Ключові слова: *предметний каталог, систематичний каталог, політизація, бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК), Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, М. С. Шлепаков, історія каталогізації.*

Історія каталогізації в ХДНБ досліджується давно. Публікації засвідчують про її високий рівень ледве не з моменту заснування Бібліотеки [2; 3; 6; 12; 15]. Воно й не дивно, оскільки в організації бібліотечних каталогів брали участь відомі вчені і фахівці Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов, Б. О. Борович, М. Р. Зайчик, Т. М. Грищук, Н. Ф. Колосова та інші. Історія – це передусім імена, але не всі оприлюднені. У період незалежності сторінки історії стають все більш персоніфікованими. Так, на щастя, Б. О. Боровича вже знають всі, хто цікавиться бібліотечною історією, а за радянських часів про нього писали чи нейтрально «один працівник бібліотеки», чи негативно – «шкідник». Однак навіть сьогодні на тлі глибокої зацікавленості історією залишаються не дослідженими деякі значні події минувшини.

Початок 1930-х років у бібліотечній діяльності ознаменувався поступовим занепадом предметизації документів і предметного каталогу (ПК) та одночасним піднесенням систематизації і систематичного каталогу (СК). Не аналізуючи усіх причин цього феномену, зазначимо, на наш погляд, основну – ПК був менш керованим, ніж СК з точки зору його політизації. Природно, що не сама ХДНБ зініціювала це явище. Такою була одна зі складових державної бібліотечної політики СРСР.

Теоретичні, методичні та організаційні проблеми переходу від предметних до систематичних каталогів розроблялись у провідних бібліотечних центрах країни, які у свій час вважилися осередками предметизації документів: Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, Державна публічна бібліотека ім. Салтикова-Щедріна, Бібліотека Академії наук СРСР, ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Сутність цієї роботи полягала в тому, щоб, по-перше, очистити ПК від «ворожої» літератури на кшталт творів авторів, репресованих радянською владою; по-друге, перебудувати його на засадах марксизму-ленінізму; по-третє, організувати систематичні каталоги як основні бібліотечні каталоги на основі марксистсько-ленінської класифікації наук (ідея Н. К. Крупської).

Зважаючи на політичне значення чергової бібліотечної кампанії, контроль за нею здійснювали керівні партійно-політичні органи, які мали забезпечити названі бібліотеки відповідними кадрами. Зокрема, сектор науки НКО УРСР запропонував ХДНБ молодого вченого-марксиста,

професора Миколу Степановича Шлепакова (1898 – 1968), випускника філософського відділення Московського інституту Червоної професури, у майбутньому відомого українського філософа-педагога, декана, завідувача кафедрою Київського державного інституту ім. Т. Г. Шевченка [13]. Він був одним із тих, хто теоретично обґрунтовував і впроваджував принцип комуністичної партійності в бібліотечній справі, формував постулати марксистського бібліотекознавства. Шкода, але архівних матеріалів про його бібліотечну діяльність збереглося небагато, аби досить об`єктивно оцінити внесок ученого-філософа в розвиток реальних каталогів бібліотеки, зокрема, в їх ідеологізацію.

Отже, в 1932 р. М. С. Шлепаков був прийнятий на посаду консультанта-бібліографа в науково-методичний відділ (НМВ) на неповну ставку (водночас він викладав у харківських вишах). Слід зазначити, що це був один із найважливіших провідних відділів ХДНБ, сформований на базі консультаційно-бібліографічного відділу, колись очолюваного Б. О. Боровичем. Штат НМВ поступово зростав: у 1933 р. він налічував 20 осіб, а у 1939 – 42. Річ у тому, що крім бібліотечно-бібліографічної діяльності, НМВ став центром науково-дослідної роботи з бібліотечної каталогізації, зокрема з ПК та СК. Безпосередньо цей напрямок досліджувала й обслуговувала науково-методична група, якою керував М. С. Шлепаков. У планово-звітній документації були висловлені сподівання, що він зможе *«ліквідувати прориви в предметному каталозі, що утворилися внаслідок керування ним Б. О. Боровичом»* [17].

Отже, М. С.Шлепаков мав чітке завдання: по-перше, відредагувати ПК у повному обсязі, тобто його зміст і структуру; по-друге, сформувати принципи побудови каталогу на засадах марксизму-ленінізму, розробити рекомендації щодо «партійно-загострених рубрик», скласти список предметних рубрик (ПР). Якщо ПК Б. О. Боровича не був ідеальним, ще менш він був партійним, то каталог М. С. Шлепакова мав стати технологічно досконалим і ідеологічно бездоганним. Останній критерій, мабуть, був важливішим, зважаючи на наукову спеціальність вченого.

Дійсно, ПК, створений Б. О. Боровичем, був організований без завчасно розробленого списку ПР. Він вважав, що рубрики мають формуватись, виходячи з поточних інформаційних запитів читачів. Далеко не всі фахівці поділяли його позицію, зокрема Д. А. Балика. У подальшому теорія і практика організації ПК засвідчила, що противники Б. О. Боровича мали рацію.

Група М. С. Шлепакова активно «очищала» каталог від ворожої контрреволюції, націоналістичної, троцькістської літератури. Він як науковець-марксист керував цією роботою. За перші два місяці 20 осіб вилучили з нього 5000 бібліографічних записів. Майже два роки (1934 – 1935) тривало «очищення» каталогу. Одночасно бібліографи цієї групи підготували кілька списків ворожої літератури для затвердження їх Головлітом [17].

Паралельно фахівці з науково-бібліографічної групи, науковці, запрошені з інших навчальних і наукових установ, розробили списки ПР, кожен за власною предметною діяльністю, галуззю знання. До речі, саме така методика спискоутворення є найбільш ефективною. Отже, рубрики відображали сучасний на той час науковий тезаурус. Однак ПР із соціогуманітарних наук відбирались, формувались на основі принципу комуністичної партійності. Вся гуманітаристика була представлена тільки марксистським напрямом. ПР, крім інформаційно-пошукової функції, виконували й ідеологічну. Всі вони з 1932 р. були персоніфіковані, затверджувалися бібліографічною комісією. М. С. Шлепаков, як керівник, готував дві статті щодо організації ПК, але з невідомих причин вони не були надруковані. Шкода, це могла бути чудова ілюстрація політизації бібліотечної справи, зокрема каталогізації.

Так формувалась структурна «решітка» (основа) оновленого ПК. Цей процес одночасно з предметизацією нових надходжень (у звітах – «рубрикація»), продовжувався з 1931 р. по 1935 р., коли нарешті, був відкритий для читачів. У цей час ПК вже розкривав бібліотечний фонд у «класово-партійній оцінці». Особлива увага приділялась формуванням рубрик творів класиків марксизму-ленінізму, партійним і урядовим документам, пропагандистській літератури про контрреволюцію і націоналізм. Явища світової культури немарксистського напряму відбивались у рубриках критичного спрямування.

Сьогодні важко дізнатись про подальшу долю цього каталогу, чи дійсно картки з нього використовувались для організації новостворюваного систематичного, чи він був втрачений в інший спосіб…

Після редагування ПК головною темою для НМВ Бібліотеки було створення схеми для СК, побудованої на засадах марксизму-ленінізму. Сама ж ідея нової схеми, за твердженням М. Р. Зайчика [3], виникла у 1925 р., викликавши спротив Б. О. Боровича та інших прихильників ПК. Зазначимо, що робота над створеними схемами СК збіглася із знищенням самобутньої школи українських бібліотекознавців. Було репресовано і страчено

В. А. Ігнатієнка, С. Г. Кондру, С. Т. Постернака, В. М. Іванушкіна, Б. О. Боровича. Багато вчених, аби зберегти життя, виїхали з України, а саме: Ю. О. Меженко, Д. А. Балика, М. А. Годкевич, В. Ф. Іваницький тощо. Взагалі, це був період тяжких політичних репресій, які торкнулися практично всіх галузевих наукових шкіл, зокрема й філософської. Так в Україні майже не залишилось філософів. М. С. Шлепаков став одним із небагатьох залишенців.

Очолювана ним науково-бібліографічна група (20 – 30 співробітників) розпочинає роботу над схемою СК. Але, зважаючи на масштаби проекту, до цієї роботи був підключені десятки харківських науковців. Загалом участь у брали майже 500 осіб. За рекомендацією очільника книгознавчої групи НМВ, літературознавця М. О. Габель було запрошено постійними консультантами з питань розробки схеми СК відомих українських вчених О. І. Білецького та Л. А. Булаховського. Порівняємо: у другій половині XX ст. над системою ББК, яка нині є найпопулярнішою на пострадянському просторі, працювало майже 800 осіб. Вже перші кроки створення схеми були успішними й оперативними. Зокрема, у 1936 р. була підготовлена загальна схема каталогу (10 друкованих аркушів), що складалася із трьох комплексів наук: соціально-економічного, природничо-наукового і промислового. Очолював її відділ марксизму-ленінізму. В основу структури були покладені принципи партійності, розвитку, об`єктивізму. Послідовність галузей знання відповідала схемі наук Ф. Енгельса, в якій науки розташувались у відповідності з укладенням форм руху матерії, яку вони вивчають, від простого до складного, як в системі ББК. Кожен науковий розділ будувався одноманітно: методологія науки, її історія, спеціальний підрозділ, організація науково-дослідної роботи; кадри та їх підготовка, довідково-бібліографічний відділ.

Одночасно нові схеми (класифікації) для власних каталогів складали Бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, Державна публічна бібліотека ім. М. Е. Салтикова-Щедріна, Бібліотека АН СРСР. Вони так само спиралися на класифікацію наук Ф. Енгельса. Цікаво, що разом з бібліотечними розробкою принципів класифікації наук, визначенням специфічних особливостей бібліотечної класифікації, вивченням зарубіжної класифікаційної думки займалась ще й спеціальна міжвідомча комісія при Книжкові палаті СРСР. Отже, ХДНБ не була самотньою у цій складній, відповідальній діяльності. Спільні проблеми неодноразово обговорювалися. Зокрема, доповіді про класифікацію зачитувались на Всесоюзній нараді з теоретичних проблем бібліотекознавства і бібліографії у грудні 1936 р. У

звітних матеріалах Бібліотеки відзначався не зовсім задовільний рівень доповідей і повідомлень, прослуханих на нараді. Звісно, що це була суб`єктивна оцінка, але вона характеризує високі очікування харків`ян, яким не судилося здійснитись.

Не менш складною проблемою була розробка галузевих класифікацій для окремих наук. Завершивши загальну схему (основний ряд, дрібні ділення), група М. С. Шлепакова за допомогою науковців почала складати схеми з окремих наук, галузей знання. За звітно-плановими документами у 1936 – 1937 рр. розроблялись схеми з таких питань: астрономія, фізична географія, геологія, всесвітня література, кооперація тощо. У 1939 р. – з ботаніки, рослинництва, автотранспорту, теплотехніки, воєнної науки, країнознавства та ін. Але темпи роботи не задовольняли керівництво. Цей процес гальмувало недостатнє фінансування, яке не давало можливості запросити потрібну кількість науковців, відсутність у них досвіду бібліотечної роботи, постійні відрядження фахівців ХДНБ задля участі в політичних і громадських кампаніях, наприклад до сільської місцевості для зміцнення новоутворених колгоспів.

Закінчивши розробку певної галузевої схеми, її направляли на рецензування до відповідних фахівців, переважно викладачів харківських вишів: професорів Слупського, Буслаєва; доцента Літовченко та інших. Доречно згадати, що на рецензіях, які збереглися, у більшості випадків стерті прізвища їх авторів. Як тепер ідентифікувати їхнє авторство?

Одночасно тривала робота з укладання СК. Пригадаємо, що першим каталогом ХДНБ з моменту її заснування був саме систематичний, який існував у книжковій формі до початку Першої світової війни (1914). З того часу він не оновлювався. Бібліотека до 1935 р. працювала з одним реальним каталогом – предметним, не враховуючи різних картотек. Отже, з 1935 р. укладання бібліографічного опису, систематизація документів здійснювалась de visu за новою марксистською схемою. Створені бібліографічні записи поновлювали карткові СК.

Цей процес також забезпечувала науково-бібліографічна група М. С. Шлепакова. Вважаємо, що його вплив на систематизацію документів міг бути мінімальним, хіба що він надав консультації з аналізу документів по марксизму-ленінізму, адже не мав спеціальної бібліотечної підготовки.

Робота з організації СК продовжувалася два роки. У 1937 р. каталог був відкритий для читачів, але ще не в повному обсязі відображав бібліотечний фонд, взагалі він не був бездоганним як інформаційно-пошукова система. Тому його організація, оптимізація не припинялась майже до окупації

німцями м. Харкова у 1941 р. Щороку до нього додавались нові розділи, їх потрібно було включати у вже існуючи галузеві комплекси, збільшувалась кількість записів документів у них. До каталогу успішно складався алфавітно-предметний покажчик. СК, побудований на основі нової класифікаційної системи, містив понад 100 каталожних ящиків. До початку 1941 р. у ньому відображалось 1,2 млн карток (записів). Під час тимчасової окупації каталог був вивезений німцями і сліди його загубилися. Після звільнення Харкова одразу розпочалися роботи з його відновлення, оскільки без каталогів бібліотека існувати не може. Цей напрям діяльності висвітлений у низці публікацій [2; 3; 6].

Отже, створення СК у передвоєнний період є ще одним свідченням особливого статусу ХДНБ як інноваційного центру не тільки України, але й колишнього СРСР. Тільки вона, одна з бібліотек України, самотужки організувала СК за новою класифікаційною схемою, що в майбутньому трансформувалась у загальновідому систему ББК. Нарешті вдалося персоніфікувати ці події, виокремити постать М. С. Шлепакова, відобразити його місію і значення, зокрема у формуванні предметного і систематичного каталогів Бібліотеки у передвоєнний період. Звісно, що політизація, партизація реальних каталогів не може вважатися досягненням вітчизняної теорії та практики, але це факт історії, який вплинув на розвиток СК у другій половині XX ст., він пояснює, чому ХДНБ була однією з найперших переведена на систему ББК, насамкінець, засвідчує сталість традиції до внесення змін і доповнень до СК, яка сформувалась ще у далекому XIX ст.

Використані джерела

1. Грибненко, О. Проти націоналізму в теорії та практиці бібліотечної справи / О. Грибненко, М. Фельдштейн // Б-ка у соціаліст. буд-ві. –1934. – № 2. – С. 7 – 23.

2. Гуревич, Р. Відбудова систематичного каталогу в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка / Р. Гуревич // Журн. б-ки Акад. наук УРСР. – 1946. – № 2. – С. 70 – 75.

3. Зайчик, М. Р. Каталоги библиотеки / М. Р. Зайчик // Библиотека им. В. Г. Короленко за 50 лет Советской власти. – Харьков, 1968. – С. 27 – 41.

4. Затонський, В. П. За більшовицьке здійснення ленінської національної політики / В. П. Затонський // Б-ка у соціаліст. буд-ві. – 1934. – № 1. – С. 2 – 22.

5. Лосієвський, І. Я. Напроти течії (М. О. Габель) / І. Я. Лосієвський // Бібліотека в історичному просторі трьох епох : нариси. – Харків, 2011. – С. 116 – 131.

6. Рудометова, Н. С. З історії каталогів Харківської наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / Н. С. Рудометова, Т. Я. Яновська // Бібліотекознавство і бібліогр. – 1985. – Вип. 25. – С. 112 – 119.

7. Шудрик, І. В. Історія філософської думки в СлобідськійУкраїні / Ігор Олексійович Шудрик. – Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2012. – 422 с.

8. Сафронов, П. Государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко / П. Сафронов, В. Трамбицкая // Библиотекарь. – 1946. – № 11-12. – С. 48 – 50.

9. Сафронов, П. Імені В. Г. Короленка : (до 60-річчя б-ки) / П. Сафронов // Україна. – 1947. – № 12. – С. 36 – 37.

10. Сафронов, П. С. Одна из четырех (к 50-летию ХГНБ) / П. С. Сафронов, Н. А. Куликов // Крас. библиотекарь. – 1936. – № 8. – С. 37 – 47.

11. Сєдих, В. В. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка : внесок у бібліотечну справу України XX ст. / В. В. Сєдих // Від XIX до XXI століття : трансформація б-к у контексті розвитку суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 – 14 жовт. 2011 р. – Х., 2011. – С. 18 – 31.

12. Шамурин, Е. И. Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации / Е. И. Шамурин. – Москва : Изд-во Всесоюзн. Кн. палаты, 1959. – Т. 2, гл. 12. – С. 430 – 456.

13. Н. С. Шлепаков (некролог) // Правда Украины. – 1968. – 18 апр.

14. Щедрін, І. О. Історія філософської думки в Слобідській Україні : монографія / І. О. Щедрін ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2012. – 423 с.

15. Щербініна, О. П. Д. І. Багалій та Харківська громадська бібліотека : каталогознав. аспект / О. П. Щербініна, В. В. Сєдих // Короленківські читання 2000 : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ. – Х., 2000. – С. 113 – 124.

16. Харківський обласний архів. Ф. Р-6121-412. – 1943 – 1970.

17. Архів ХДНБ ім. В. Г. Короленко. Плани і звіти про діяльність за 1932 – 1939 рр.

КРУНИСЛАВ[7] ЮРЬЕВИЧ ГЕРУЦ: «КАВКАЗСКИЙ КНИЖНЫЙ КООПЕРАТИВ», «ГОСУДАРСТВЕННАЯ КАВКАЗСКАЯ БИБЛИОТЕКА», «КАВКАЗСКОЕ ЗЕРНО»

Мелкадзе Нинель Владимировна,
ведущий специалист Национальной
Парламентской библиотеки Грузии
и Университета им. св. царицы Тамары
Грузинской Патриархии, Тбилиси

Аннотация. *Представлены материалы о деятельности Крунислава Геруца – общественного деятеля, публициста, книжного комиссионера и предпринимателя, хорватского панслависта и эксперта Славянского общества, сторонника Партии права, в Тифлисе. Учитывая библиографическую редкость периодических изданий, в которых публиковались статьи Геруца, в приложении приводится их полный текст, а также тексты неопубликованных докладов о кавказском книжном кооперативе, общекавказской библиотеке, «Кавказском зерне».*

Ключевые слова: *Крунислав Геруц, Кавказский книжный кооператив, Государственная кавказская библиотека, «Кавказское зерно».*

В конце 1990-х годов, работая над историей Тифлисской публичной библиотеки в архиве Национальной Парламентской библиотеки Грузии, мы обнаружили вырезку статьи К. Геруца «Государственная кавказская библиотека», которая содержит неординарный анализ исторического момента, компетентные суждения о роли библиотеки в построении обновлённого кавказского общества и будущего обустройства Кавказа. Однако на вырезке отсутствовала ссылка на источник: не были указаны название, год и номер. Трудности возникли и при поиске информации об авторе статьи – в каталогах библиотеки, в энциклопедиях, справочных пособиях и в литературе по книжному делу России сведений о нём мы не обнаружили. Имя К. Геруца не было известно и знакомым исследователям истории и библиотечного дела. Предположительно, статья была напечатана в 1916 – 1918 гг. Поставив себе цель – найти периодическое издание, в котором была размещена статья, мы просмотрели подшивки русскоязычныхгазет, издаваемых в Тифлисе с 1916 г. Поиск увенчался

[7] В литературе, где упоминается Геруц, используются две формы написания его имени – «Крунослав» и «Крунислав». Сам Геруц использовал обе в своих визитных карточках и письмах. В России Геруц стал добавлять к своему имени и отчество – «Юрьевич» (имя его отца – Юрай).

успехом: в газете «Республика»[8] за 1917 г. нашлась не одна, а две статьи К. Геруца, посвященные библиотечной тематике [7; 8]. Неординарность мышления автора вызвала неподдельный интерес к нему: кто он? Как попал на Кавказ?

В процессе поиска информации мы установили, что Крунислав Геруц – общественный деятель, публицист, книжный комиссионер и предприниматель, хорватский панславист и эксперт Славянского общества, сторонник Партии права – родился в 1859 г. в г. Крижевцы в Западной Славонии. В 1882 г. успешно окончил физико-математическое отделение философского факультета Университета Франца Иосифа I в Загребе. В студенческие годы был активистом Партии права, ратовавшей за объединение хорватских земель и создание свободного хорватского государства. За распространение антиавстрийской литературы Крунислав Геруц был вынужден эмигрировать в Болгарию, где с первых дней сербско-болгарской войны 1885 г. сражался в рядах болгарских повстанцев и за «проявленный героизм и самопожертвование» получил болгарский орден «За храбрость» IV степени [10]. После войны, по поручению общества «Matica Hrvatska», ещё год находился в Болгарии и даже принимал участие в военном перевороте, после поражения которого, в начале 1887 г. прибыл в Санкт-Петербург для реализации своих идей. Следует отметить, что лидер Хорватской народной крестьянской партии Радич называл Крунислава Геруца «хорватским консулом в Петербурге» [20; 2; 3]. Болгарский исследователь С. Елдыров определяет жизненную цель Геруца как поиск и служение славянской культурной общности [11]. В Петербурге он устраивается на работу в редакцию журнала «Славянские известия»[9]. Этот журнал стал трибуной для распространения его идеи славянской культурной общности. Через К. Геруца проходила вся печатавшаяся в журнале информация о сербах, словенцах и хорватах. Кроме того, он редактировал раздел библиографии. Концептуальным ядром его идеи был тезис: «Хорваты были на страже Запада против Востока, и надеюсь, что они

[8] **Республика** : ежеднев. внепарт. газ. Тифлис. 1917 – 1918. Газета начала выходить с объемом крупных столичных газет 29 июня 1917 г. (ст. ст.) и просуществовала до половины апреля 1918 г. Редактор – Н. А. Дубровский, а с № 109 – **Г. Н. Диасамидзе** и **А. И. Канчели.** Издатель – Кавказское товарищество печати в лице Н. Канчели. В газете сотрудничали видные местные либералы и социалисты разных партии (**Агамали-оглы, Н. С. Державин, Г. Туманов и др.).** Газета не выдержала издержек по изданию и вынуждена была прекратить существование.

[9] Журнал православно-монархического направления, орган Петербургского Славянского благотворительного общества.

станут на стражу Востока против Запада, и я предвижу уже время, когда Хорватия будет иметь право называться оплотом славянства» [23]. Через журнал «Русская старина» он огласил девиз хорватской интеллигенции – «Prosvjetom k slobodi»[10]. Благодаря содействию известного хорватского политика Франьо Рачки Крунислав был принят на работу комиссионером в книжный магазин Суворина. Вскоре издательская комиссия Славянского благотворительного общества оказала материальную поддержку его «Проекту организации русской торговли книгами» [30].

В середине 1889 г. Геруц вместе со своим компаньоном, активистом Партии права М. Дошеном, открывает в Петербурге «Русско-славянский книжный склад» (позже – «Русско-славянский книжный магазин») с целью содействия распространению русской литературы среди зарубежных славян, а славянских литератур в России. К сожалению, в связи с долговыми обязательствами Геруц прекратил издательскую деятельность. По инициативе Крунислава Геруца Хорватское студенческое общество в Вене издаёт «*Народные рассказы Льва Толстого*» (Вена : Звономир, 1888). Об этом подробно пишут филолог Л. И. Ровнякова, югославский исследователь проф. А. Флакер, литературовед и личный секретарь Л. Н. Толстого Н. Н. Гусев [20; 26; 9]. Вот что писала по поводу выхода в свет этой книги газета Партии права «Hrvatska»: *«Академическое общество хорватских учащихся в Вене издало рассказы графа Толстого на русском языке. Это издание представляет большой интерес. Почти все рассказы сборника были переведены у нас, так что сравнение текстов значительно облегчит изучение русского языка»* [28]. Пересылая издательству «Посредник» перевод сборника на хорватский язык[11], Геруц сделал на его форзаце запись: *«Книжечка эта есть перевод на хорватский язык книжки "Народные рассказы"», и издана она Обществом св. Иеронима, цель которого распространять образование среди простолюдия. Общество это печатает свои издания в более чем 30000 экземпляров, а руководится большей частью нашим хорватским очень просвещённым духовенством. Перевод очень хорош, и я имею сведения, что эти рассказы произвели у нас как на интеллигенцию, так и на простолюдин громадное впечатление. Крун. Геруц!»*[12].

[10] Через просвещение к свободе.
[11] Tolstoi L. N. Pripovijekti za puk. Preveli Ivan Z. Gojtan i Stjepan H. Lukic. Prvi svezak. U. Zagrebu, 1888.
[12] Экземпляр книги хранится в Ясной Поляне. (Порочкина, И. М. Славянские автографы в личной библиотеке Л. Н. Толстого // Вестн. ЛГУ. 1968. № 14. С. 100.

Надо отметить, что К. Геруц владел русским языком, хотя написанные им статьи, заметки и докладные записки пестрят сербско-хорватской лексикой. В автобиографической книге Алексея Свирского «История моей жизни» приводится словесный портрет Геруца: маленького роста бойкий, подвижный, весьма аккуратный блондин с большой русой бородой и веселыми, выглядывающими из-под нависших желтых бровей, глазами, «осыпающий словами, неправильно произносимыми»[13]. В 1892 г. Геруц участвует в издании в Петербурге антологии современной славянской поэзии – «Славянская муза» [25]. В 1909 г. служит библиотекарем при Государственной Думе, где намеревается открыть специальный Славянский отдел [5]. В 1896 г. он проявил активность при организации визита в Россию на коронацию Николая II ряда славянских деятелей из Центральной Европы [2 – 3]. В 1898 г. в Чехии во время празднования 100-летия со дня рождения Франтишека Палацкого[14] зародилось так называемое неославистское движение, в котором участвовали Петербургское, Киевское и Одесское славянские благотворительные общества. С 1908 г. стали возникать новые славянские организации, слабо связанные со славянофильской традицией – Общества славянской культуры, Общество славянской взаимности. В их работе принимали участие известные деятели – Ю. Н. Милютин, академик В. М. Бехтерев, А. А. Столыпин, А. Н. Брянчанинов. В движении участвовали и проживавшие в России зарубежные славяне – чех Сватоплук Коничек (псевдоним «Степан Горский»), словак Владимир Кривош и хорват Крунослав Геруц. Неославистское движение стало одним из влиятельных факторов международной жизни в 1908 – 1910 гг., однако после объявления Болгарией войны Сербии в 1913 г. (Вторая Балканская война) его влияние угасло [19].

Осенью 1908 г. в России для внедрения прогрессивных форм организации сельского хозяйства учреждается общество «Русское зерно», как его тогда называли в прессе, «молодое и симпатичное Общество», которое в 1908 – 1917 гг. играло довольно заметную роль в аграрной и общественной жизни Российской империи. Возглавил это общество Александр Аркадьевич Столыпин, журналист, литератор, общественный деятель, активный сторонник земельной реформы и развития хуторского хозяйства [21]. Работа в «Русском зерне» стала ещё одной сферой деятельности Геруца в России. Общество за свой счёт ежегодно направляло

[13] Свирский А. История моей жизни. М. ОГИЗ. 1947. 592 с.

[14] Чешский историк и политический деятель, именуется «отцом чешской историографии».

десятки мелких крестьян-собственников за границу, преимущественно в славянские страны, а также в образцовые хозяйства России для освоения методов хуторского хозяйства и связанных с ним промыслов с пользой для себя и общества. Геруц, являясь заместителем секретаря общества «Русское зерно», обосновывал отправку на обучение в славянские земли сельской молодежи тем, что чехи, хорваты и словенцы – самые близкие для русских народы [6; 25]. Первая мировая война приостановила деятельность Общества «Русское зерно», а в 1917 г., в связи со сменой государственного строя в России, «Русское зерно» вовсе прекратило свою деятельность. В письме к Крамаржу в 1920 г. Геруц вспоминал: *«Дорогой г. Крамарж. В 1908 году в Петрограде Вы мне, совместно с г. Хрибаром, оказали большую поддержку, когда я учреждал общество «Русское зерно». Общество это имело большой идейный успех и сыграло известную роль в русско-славянских отношениях в вопросе о путях подъёма народного хозяйства и народного самосознания в России. Только ужасный исторический ураган, длящийся в России уже седьмой год, затемнил эту роль. Но я убеждён, что после затишья идеи «Русского зерна» опять займут подобающее им место в русской и междуславянской общественной жизни»* [25, с. 178].

В октябре 1915 г. в Москве при активном участии Геруца создаётся «Общество памяти Ю. Крижанича»[15], в ряде документов которого поднимаются вопросы отношения между славянами применительно к новому историческому моменту [25]. Несколько месяцев спустя после основания «Общества памяти Ю. Крижанича» Геруц вместе с югославянским деятелем Л. Тумом основывает в Москве ещё одно общество – «Югославия», целью которого, согласно утверждённому в апреле 1916 г. уставу, было культурное, экономическое и политическое единение всех живущих в России южных славян. На страницах периодического издания общества – «Югославия» – Геруц пропагандирует идеи панславизма и югославянства [29]. В ходе событий Первой мировой войны установка на всеславянское единство стала вступать в противоречие с программами создания независимых национальных славянских государств [24]. Изменилась и панславистская концепция К. Геруца, в статьях и брошюрах которого пропагандируется хорватская государственная идея. В 1915 г., касаясь сербско-хорватских отношений, он пишет, что *«объединить их преждевременно и насильственно – значило бы*

[15] Юрий Крижанич – лингвист, философ, провозвестник славянского единства, один из первых авторов оригинальной идеи создания общеславянского языка.

направить их жизненные силы на внутреннюю взаимную борьбу и тем самым повредить делу общеславянского объединения... Хорватия не может быть включена в сербское государство по соображениям историческим, социальным и экономическим». К. Геруц подчёркивал также, что *«хорватская идея в сравнении с сербской представляет собой равносильную величину*» [25].

Известно, что в ходе Первой мировой войны сотни тысяч славян добровольно сдавались в плен к русским. Первое братание произошло между солдатами-славянами в апреле 1915 г. Во время православного праздника Пасха [29] Геруц ратовал за создание из военнопленных югославян австро-венгерской армии добровольческих отрядов, рассматривая их как основу будущего федерального славянского союза или Славянской Рады. Не случайно одним из направлений деятельности «Общества памяти Ю. Крижанича» являлось создание добровольческих славянских легионов [20]. В мае 1916 г. была сформирована Первая сербская добровольческая дивизия. Вскоре появилась вторая, а осенью 1916 г. из этих дивизий был сформирован новый корпус под командованием генерала сербской армии М. Живковича. С увеличением числа хорватов и других югославянских народов в составе Сербского корпуса между ними началось противостояние [12]. Ряд претензий к сербскому командованию были изложены в «Меморандуме о бесчинствах в сербском добровольческом отряде», в составлении которого активное участие принимал К. Геруц [29]. В апреле 1917 г. генерал М. Живкович резко осудил деятельность «Общества памяти Ю. Крижанича» и подверг критике Геруца [25]. Октябрьский переворот поставил точку в истории корпуса, «Общества памяти им. Ю. Крижанича», общества «Югославия», а также общества «Русское зерно» [29; 22]. По-разному сложились судьбы воинов добровольческого движения. Часть из них приняла участие в Гражданской войне, другая – в ней не участвовала, ожидая возвращения на родину. Большинство добровольческого офицерства корпуса не приняло позицию большевиков о необходимости прекращения войны любой ценой, «без аннексий и контрибуций». 30 октября 1917 г. корпус был эвакуирован в Англию для последующей переброски на фронт [1].

Кавказский период жизни К. Геруца ждёт своего исследователя. Имеющиеся в литературе данные фрагментарны и противоречивы. Деятельность Геруца на Кавказе в общих чертах помогают представить документы из Национального исторического архива Грузии, а также материалы, опубликованные в русскоязычной прессе Кавказа того периода, на основе анализа которых была составлена данная статья.

Анализ хранящихся в Национальном историческом архиве Грузии документов выявил, что Геруц прибыл в Тифлис в марте 1917 г., где проживал по адресу: Саперная ул. № 26, кв. 11. Однако нам не удалось обнаружить документы, рассказывающие о том, как и почему он оказался на Кавказе, в Тифлисе. Примечательно, что тогда в Тифлисе жил и активно публиковался Фёдор Фёдорович Аристов – духовный отец карпатской Руси, секретарь всеславянского политического общества «Славия», принимавший участие в работе многочисленных славянских культурно-просветительских организаций, в том числе Русско-хорватского общества им. Ю. Крижанича[16]. В газете «Республика» Ф. Ф. Аристов писал о славянах в контексте истории и современности. Анализ источников показал, что славянская тема неизменно присутствовала во всех публичных выступлениях Крунислава Геруца на Кавказе: во Владикавказе он делал доклад на тему «Славянство и международное трудовое общение» [13]. Своё выступление в Тифлисе он озаглавил: «О культурно-просветительских обществах и союзах у южных и западных славян».

Основные сферы деятельности Геруца на Кавказе: чтение докладов о славянской культурной общности; предложения по повышению квалификации кавказских педагогов в культурно развитых странах, а также по созданию подобной Обществу «Русское зерно» организации на Кавказе = «Кавказского зерна» (приложение 2); книготорговая деятельность (приложение 3); разработка концепции о роли и месте библиотек в строительстве успешного государства (приложение 4), организация в 1918 г. Тифлисской городской задруги (кооператива) «Огород» под девизом «Огород – основа благоденствия» (приложение 5). Документальных материалов в подтверждение информации И. Д. Очака [30] о том, что Геруц с 1918 г. был на государственной службе, являясь директором Государственной библиотеки Грузии и директором Кавказского библиографического института, нами не обнаружено. Однако, как было отмечено выше, он посвятил две статьи вопросам библиотечной деятельности на Кавказе. Учитывая библиографическую редкость

[16] С 1913 г. заведовал славянским отделом в журнале «Русский архив». В 1914 г. добровольцем отправился на фронт, выполнял обязанности военного корреспондента. В октябре 1916 окончил Александровское военное училище, оставлен при училище курсовым офицером. В 1917 г. был в Тифлисе и активно освещал историю славян на страницах местной прессы. Был одним из основателей Тифлисского университета (1918 – 1920 гг.) и преподавателем (в 1920 – 1922 гг. жил в Феодосии, в 1922 – 1932 гг. – в Москве).

периодического издания, мы решили привести полные тексты, опубликованных в газете «Республика» статей (приложение 4). Не обнаружили мы и документы, свидетельствующие о том, что он возглавлял «Тифлисское сельскохозяйственное общество», в котором проводил мысль о возможности торговли с новой Югославией [30].

В Тифлисской прессе имя К. Ю. Геруца впервые упоминается в газете «Республика» за 15 ноября 1917 г. в сообщении под заглавием «Среди славян». Там писали: *«В субботу 11 ноября собрались в учительском институте представители разных славянских народностей с целью образования славянского кружка в Тифлисе и, быть может, союза славянских обществ на Кавказе. Во время дебатов выявилось два течения: одна часть ораторов предложила ограничиться строго научной, культурно-просветительской деятельностью, составлением и изданием учебников славянской истории и литературы, устройством славянских концертов, вечеринок, популяризацией славянского искусства, организацией экскурсий, справочного бюро и т.д. Другая же часть выдвигала на первый план злободневные темы: войну, распад стран и образования новых славянских государств, искания платформ и путей единения между славянами и более тесной дружбы с соседними союзными народностями на Кавказе – грузинами, армянами и т.д. В результате совещания решено при Закавказском обществе деятелей русской культуры и школы образовать особый Славянский отдел, который будет преследовать в тесном единении с этим обществом культурно-просветительские цели, и совершенно особо учредить Славянский кружок, в задачи которого будет входить разработка сближения и единения славян и соседних с ним народов на хозяйственном и государственном поприщах вообще и, в первую голову, установит контакты с местными польскими и украинскими организациями. Председателем Славянского отдела выбран Л. Г. Лопатинский и постановлено собираться для докладов и собеседований еженедельно, по субботам в учительском институте. В ближайшую субботу назначено сообщение К. Ю. Геруца О культурно-просветительских обществах и союзах у южных и западных славян. Для организации Славянского кружка решено созвать особое совещание, пригласить ряд лиц и организаций, могущих интересоваться этим вопросом. Горячо были приветствованы явившиеся представители чешско-словацкой колонии. В дебатах приняли участие Г. П. Барач, М. В. Беляев, Ф. Ф. Аристов, И. И. Бабушкин, А. А. Данини и др.»* [17]. Однако проживающим в Тифлисе славянским народам не удалось объединиться в

одно общество и К. Геруц стал лидером Общества сербов – хорватов – словенцев на Кавказе. На это указывает опубликованное им в газете «Возрождение» в январе 1920 г. приветствие: *«Привет тебе, Грузия! Благородным, мягким, любвеобильным характером и географическим положением картвельского народа предопределена дальнейшая его судьба. У маленькой Грузии великое призвание: быть знаменосцем будущего культурного братства, политического согласия и экономического союза всего Востока, всех народов Восточной Европы и юго-западной Азии. В недалёком будущем вернётся к нам былая историческая инициатива и Грузия, как сердце Кавказа, займёт своё подобающее место, историей уготовленное ей. ... Доблестная Грузия, отныне ты должна, напрягая все свои силы, ещё смелее, ещё бодрее шествовать по тернистому пути прогресса, и все мы, остальные народы Востока, в том числе и южные, западные и северные славяне, будем всегда с тобою! Сегодня, в день признания твоей, Грузия, независимости, на пороге новой эры твоей истории, шлём тебе сердечный привет! Разверни свои знамёна! Дерзай вперёд! От имени сербов – хорватов – словенцев на Кавказе. Крунислав Геруц. 12 января 1920 года»* [4].

Другим направлением его деятельности было учреждение книжного кооператива. Представляют интерес несколько писем Геруца к сановникам Грузинской Демократической Республики, которые хранятся в фондах Национального исторического архива Грузии. В докладных записках к министру народного просвещения от 26 сентября 1918 г. и 9 октября 1918 г. (№ 3972) он обращается с просьбой позволить ему открыть в Тифлисе частную книжную торговлю [14 – 15]. В газете «Республика» 7 ноября 1917 г. публикуется сообщение: *«По инициативе группы лиц в Тифлисе открывается "Книжный кооператив". Запись в члены принимаются в следующих учреждениях у указанных лиц: Учебный округ – у Вишневской; Кавказский музей – у Ю. Н. Воронова; Географическое общество – у Чурсина, Московская 3; Общество деятелей русской культуры и школы, Г. П. Барача, Великокняжеская 91; Политехникум, у А. Острелова; Высшие женские курсы у К. К. Кейле, Тифлисский учительский институт, у Беляева; Союз грузинских культурно-просветительских обществ, у В. А. Бурджанадзе; Польский дом, у библ. Скуневского; Русский клуб, у У. А. Лилова; Грузинский клуб, у С. Н. Лабинской; Пушкинская библиотека у Е. Р. Гориной; Типография штаба округа, у К. М. Заниса; [....] Желающие содействовать скорейшему набору членов могут обратиться к уполномоченному организационного бюро К. Ю. Геруцу, ул. Гудовича, 8,*

письменно или по телефону 17–26 с 5 – 7 часов вечера» [18]. Таким образом, в Тифлисе появилось учреждённое К. Геруцем потребительское общество «Кавказский книжный кооператив».

Первое общее собрание книжного кооператива состоялось 19 ноября 1917 г. в зале Тифлисской городской думы. 2 сентября 1918 г. он пишет министру народного просвещения Демократической республики Грузии А. В. Мдивани, формулируя свои рекомендации по совершенствованию образования в стране [14]. Считает, что для каждого учителя заграничная практика должна стать conditio sine qua non.[17] В статье И. Очака сообщается, что Геруц возглавлял «Тифлисское сельскохозяйственное общество», в котором проводил мысль о возможности торговли с новой Югославией [30]. Однако нам не удалось обнаружить документальных источников, подтверждающих эти сведения.

Вместе с тем в Национальном историческом архиве Грузии хранится составленное им положение «Тифлисской городской задруги (кооператива)», в котором он предлагает *«разводить повсюду, в городе и в ближайших окрестностях, домашние, так называемые Китайские огороды, не только на больших площадях, пустырях, но и на двориках, откосах, верандах и даже на крышах, везде, где можно поставить хоть ящик с землёю, дабы этим путём умножить и удешевить средства питания и попутно – приучать молодёжь к производительному труду»* [16]. К. Геруц разъяснял в примечании: *«Только дружный общественный подъём, только сильный порыв самодеятельности сможет вывести нас из той бездны страданий, в которой мы очутились. Возрождение следует нам начать с огорода и закончить академиями и университетами. Простая логика требует всякое дело начать с начала. Воспитание нашей молодёжи нужно начинать не с развития её духовных сил – с культуры ума и даже не с культуры этической – культуры сердца, а с культуры рук, приучая её к упорному производительному труду. С наступлением каникул школьная молодёжь обычно не знает, как применять свои силы и своё время. В результате часто видим вместо воспитания духа и укрепления тела – только ослабление и развращение того и другого. Планомерная, систематическая работа школьной молодёжи в производительных задругах даст ей возможность готовиться более правильно в предстоящей жизненной борьбе. Поэтому кроме огородной задруги, должен возникнуть*

[17] Примечание – (лат.) – условие, без которого невозможно (деяние, творчество, осуществление чего-либо).

ещё целый ряд дальнейших производительных задруг; пчеловодной, птицеводной, платьяной, обувной, столярной, слесарной, строительной и т.д. Эти различные задруги, без сомнения, возникнут в скором времени, как только соберётся достаточное число деятелей. Сейчас уже принимается запись в задругу «Пчела» (приложение 5) [16].

Круночлав Геруц прожил на Кавказе несколько лет, занимался книготорговлей и общественной деятельностью, щедро делился своими взглядами о роли библиотек в государственном строительстве. Стал своеобразным предтечей евразийства на Кавказе, выдвинув идею «Восточных Соединённых штатов» или Восточного союза в сердце Евразии [27]. Из письма к брату, написанного из Тифлиса 14 декабря 1920 г., мы узнаём, что в ноябре 1919 г. в его жизни произошло трагическое событие: в г. Гори умерла его младшая дочь Зинаида. Сообщая брату этом трагическом событии, он поясняет, что г. Гори должен быть известен ему разрушительным землетрясением, о котором сообщали все ведущие газеты мира весной 1919 г. Из письма мы узнаём, что в декабре 1920 г. К. Геруц был секретарём и членом Чешского торгового общества, что его старшая дочь Мария и супруга Любовь Тимофеевна мечтали уехать на север к Ладожскому озеру. Сам он мечтал о возвращении на родину [29].

Использованные источники

1. Базанов, С. Н. Политика российских властей по отношению к военнопленным-славянам в Первую мировую войну [Электронный ресурс]/ С. Н. Базанов. – Режим доступа : http://mir-politika.ru/169-politika-rossiyskih-vlastey-po-otnosheniyu-k-voennoplennym-slavyanam-v-pervuyu-mirovuyu-voynu.html
2. Ващенко, М. «Хорватский консул» в Петербурге. Круночлав Геруц и его пропаганда в России / М. Ващенко // Родина. – 2010. – № 4. – С. 59–62.
3. Ващенко, М. С. Хорватско-российские общественно-политические и культурные связи (вторая половина XIX – начало XX вв.).: автореф. дис. ... канд. ист.. наук . / М. С. Ващенко – Москва, 2011. – Электрон. аналог : режим доступа : http://www.referun.com/n/horvatsko-rossiyskie-obschestvenno-politicheskie-i-kulturnye-svyazi
4. Геруц, К. Ю. // Возрождение. –1920. – 17 янв. (№12).
5. Геруц, К. Ю. О Думской библиотеке : несколько слов о задачах и об устройстве

б-ки Гос. Думы / [соч.] Крунислава Геруца. – Петроград : тип. Д. Дрейдена, 1909. – 18 с.

6. Геруц, К. Ю. Две беседы о «Русском зерне» – обществе для содействия подъему народного хозяйства с приложением приветствия в стихах, краткой объяснительной записки; извлечения из устава и обзора организации общества / К. Ю. Геруц. – Петроград: Изд. Крунислава Юрьевича Геруца, 1909. – 16 с.
7. Геруц, К. Государственная кавказская библиотека / К. Геруц // Республика. – 1917. – 16 нояб.(№ 108).
8. Геруц, К. К библиотечному совещанию / К. Геруц // Республика. – 1917. – 21 дек.(№133).
9. Гусев, Н. Н. Летопись жизни Льва Николаевича Толстого. 1828 – 1890. – Москва : Гос. изд-во художеств. лит., 1958. – 840 с.
10. Елдъров, С. Хърватски доброволци в българската армия по време на сърбско-българската война през 1885 г. / С. Елдъров // Военно-исторически сборник. – 2005. – № 3. – С. 14.
11. Елдыров, С. Круνослав Геруц (1859 – 1929) — «посредник» между тремя славянскими культурами / С. Елдыров // Славянский альманах: материалы Междунар. науч. конф. «Славянский мир: общность и многообразие». – 2008. – С. 81–96.
12. Захаров, А. М. Создание 1-й сербской добровольческой дивизии на юге России в 1916 году / А. М. Захаров // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2011. – № 5, Ч. 2. – С. 82–86.
13. Метревели, О. Владикавказ: начало двадцатых / О. Метревели // Дарьял. – 2004. – № 2. – Электон. аналог : режим доступа : http://www.darial-online.ru/2004_2/soder.htm.
14. Национальный исторический архив Грузии, ф.1935, оп. 2, ед. хр. 248.
15. Национальный исторический архив Грузии, ф.1935, оп. 2, ед. хр. 248.
16. Национальный исторический архив Грузии, ф.1935, оп. 1, ед. хр. 248.
17. Республика. – 1917. – 15 нояб. (№ 107).
18. Республика. – 1917. – 7 нояб. (№ 100).
19. Поповкин, А. Неославистское движение / А. Поповкин // Русская народная линия. 27.08.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ruskline.ru/analitika/2012/08/27/neoslavistskoe_dvizhenie

20.Ровнякова, Л. И. Русско-славянский книжный магазин в Петербурге (1887 – 1893) / Л. И. Ровнякова // Зарубежные славяне и русская культура. – Ленинград, 1978. – С.82–105;
21.Рогатко, С. А. Несостоявшийся «исход» Тайна Аргентинской комиссии и убийство П. А. Столыпина / С. А. Рогатко // Моск. журн. истории государства российского. – 2012. – №10 (262).
22.Российский государственный исторический архив [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.fgurgia.ru/showObject.do?object=27608869
23.Славянские известия. – 1889. – № 1 – 2. – С. 4.
24.Фирсов, Е. Ф. Словацко-русское общество памяти Людовита Штура в России и идея славянского единства / Е. Ф. Фирсов // Славянский вопрос. Вехи истории. – Москва, 1997. – С. 162–165.
25.Фирсов, Е. Ф. Югославяне К. Геруц и Jl. Тума – создатели и меценаты славянских культурных обществ в прежней России / Е. Ф. Фирсов // Югославянская история в новое и новейшее время. – Москва, 2002. – С. 177–185.
26.Флакер, А. «Народные рассказы Л. Н. Толстого в Хорватии / А. Флакер // Русско-европейские литературные связи. – Москва – Ленинград, 1966. – С. 242–249.
27.Фирсов Е. Ф. Югославяне К. Геруц и Jl. Тума – создатели и меценаты славянских культурных обществ в прежней России // Югославянская история в новое и новейшее время. – Москва, 2002. – С. 177–185.
28.Hrvatska. – 1889. – №№ 1, 4, 5.
29.Ocak I. Krunoslav Heruc, pobornik hrvatsko-ruskih veza potkraj XIX i na poöetku XX stoljeóa / I. Ocak // Historijski zbornik. XXXVII. Zagreb, 1984. – S. 139–163.
30.Ocak I. Hrvatsko-ruske veze. Druga polovica XIX. i pocetak XX stoljeca / I. Ocak Zagreb. – 1993 – S. 126

Приложение 1

Библиографический список издательской и публицистической деятельности К. Ю. Геруца (по данным каталогов библиотек Москвы, Петербурга и Тбилиси)

1888

1. Баян : сб. произведений соврем. славян. поэтов и нар. поэзии. Вып. 1 / пер. [и предисл.] В. В. Уманова-Каплуновского. – Санкт-Петербург : К. Ю. Геруц, 1888. – [6], 108 с. ; 25 см. – (Славянская библиотека; 1).
2. Русско-славянский книжный склад (Петербург) : художеств. лит. Проспект. – Санкт-Петербург : К. Ю. Геруц, 1888. – [4] с.

1889

3. Главач, Войтех Иванович. 2 [смешанных хора без сопровождения] : к 500-летию (1389 – 1889) битвы на Косовом поле / за мешовити збор компоновао В. И. Главач.– Петроград : Геруц, ценз., 1889.

1890

4. Богишич, В. В. (Валтазар Власьевич, 1834 – 1908). О технических терминах в законодательстве : чтение В. В. Богишича [в заседании Рус. филол. о-ва в Санкт-Петербург. ун-те 13 янв. 1887 г.]. / В. В. Богишич. – Санкт-Петербург : Рус.-славян. кн. магазин (Геруц и Дошен), 1890. – 36 с. ; 21 см.
5. Киреев, Александр Алексеевич (1833 – 1910). Славянофильство и национализм: Ответ г. Соловьеву [на его ст. «Очерки из истории русского сознания»] / [соч.] А. А. Киреева. – Петроград : Рус.-славян. кн. склад, (Геруц и Дошен), 1890.

1892

6. Ваянский, Светозар (1847 – 1916). Ирод [поэма] / [соч.] Светозара Гурбана-Ваянского; [пер.] со словен. В. И. Кривош. – Санкт-Петербург : К. Ю. Геруц, 1892.
7. Истомин, Ф. М. (Федор Михайлович, 1856 – 1920). Славный путешественник русский богатырь Николай Михайлович Пржевальский : с рис., взятыми из кн. М. А. Лялиной о путешествиях Н. М. Пржевальского / рассказал Ф. М. Истомин. – Санкт-Петербург : Рус.-славян. кн. склад К. Геруц, ценз., 1892. – 16 с. : ил. ; 21 см. – (Народная читалка ; № 2). – Без тит. л.
8. Модрич, Иосиф Н. Черная гора; Соколиное гнездо : [очерк из кн. «Dalmazia»] / И. Н. Модрич; пер. Н. А. Попов. – Петроград : Рус.-славян. кн. склад «Геруц и Ко», 1892.
9. Рапчевский, И. Ф. (Иван Филиппович, 1855). Об азиатской [!] холере : две науч.-попул. лекции. – Санкт-Петербург : Рус.-славян. кн. склад

(К. Ю. Геруц), 1892. – 56 с., 1л. ил. ; 24 см. – Перед загл. авт.: д-р И. Ф. Рапчевский.

10. Русско-славянский книжный склад : каталог. – Санкт-Петербург, ценз., 1892. – 27, [5] 20 с.

1893

11. Устав общества Русско-славянского книжного склада : проект. – Санкт-Петербург : Рус.-славян. кн. склад, ценз. 1893. – 35 с.

1895

12. Никитин, В. Н. (Виктор Никитич, 1839 – 1908). Многострадальные : Очерки прошлого : [быт кантонистов, писарей, зав. хозяйством ундеров; характеристика начальства: полка, штаба, департамента и иных петербург. дореформ. учреждений] : [в 2 ч.] / [соч.] В. Н. Никитина. – Санкт-Петербург : К. Ю. Геруц, 1895. – X, [2], 367, [2] с. ; 22 см. – 1 ч. изд. также под загл.: На детской каторге. – Отт. из изд.: Прил. романов [к газ.] «Свет». 1895 июль.

13. Россия, Законы и постановления. Положение о видах на жительство, с оглавлением и азбучным указателем– Петроград : Крунислав Геруц, 1895. – 48 с.: ил.; 14 см. – Без тит. л. – Изд. неофиц.: из «Собрания узаконений и распоряжений правительства», изд. при Правительств. Сенате (№ 102 от 25 июня 1894 г.).

14. Для легкого чтения : собр. юморист. повестей и рассказов Марка Твена, Стоктона, Джерома, Анстея, Муано, Коллоди, Зейделя; индийская легенда, изречения. / [ред. С. М-ва]. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1895. – [4], 259 с. ; 20 см.

1896

15. Для легкого чтения : собр. юморист. повестей и рассказов М. Твена, Стоктона, Джерома, Анстея, Муано, Коллоди, Зейделя; индийская легенда, изречения / [ред. С. М-ва]. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1896. – [4], 259 с. ; 20 см.

16. Гминный законник : узаконения, распоряжения и разъяснения для руководства должностных лиц гминного упр. в губерниях Царства Польского : справ. кн. для чинов уезд. администрации, зем. стражи, гминных войтов, салтысов, уполномоч. и гминных писарей. – Неофиц. изд. – Санкт-Петербург : Геруц, 1896. – XIV, 400 с. ; 22 см.

17. Иошида, Г. Японский роман / Г. Иошида. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1896. – 135 с. ; 19 см.
18. Россия, Законы и постановления. Положение о привилегиях на изобретения и усовершенствования (утв. 20 мая 1896 г.) и Правила о товарных знаках, с приведением дополнительных к ним узаконений и извлечений из трактатов и деклараций с иностранными государствами. – Санкт-Петербург : Изд. К. Ю. Геруц, 1896. – [2], III, 63 с. ; 17 см.
19. Арефа, Н. И. (Николай Иванович). Сборник положений и правил о найме слуг и рабочих для домашних услуг, отправления земледельческих, ремесленных и заводских работ, торговых и прочих промыслов в губерниях Российской империи, Царства Польск. и В. К. Финляндского, с приведением дополнительных узаконений и разъяснений / сост. канд. прав Н. И. Арефа. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1896. – VIII, 210, [1] с. ; 21 см.

1897

20. Арефа, Н. И. (Николай Иванович). Сборник действующих узаконений о праве евреев на жительство и производство торговли в Российской империи с сенатскими и министерскими разъяснениями : По последним офиц. изд. Свода законов, с изм. и доп. по Продолжению 1895 г. и позднейшим узаконениям по 1 июля 1896 г. / сост. канд. прав Н. И. Арефа. – 2-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1897. – [4], III, 166, 10 с. ; 18 см. – Изд. неофиц.
21. Карманный адресный указатель города С.-Петербурга : бульвары, буяны, вокзалы... (в алф. порядке, с показанием их границ и подведомственности в судеб. и полиц. отношениях), учреждения правительств., обществ. и сослов. – Санкт-Петербург : Крунислав Геруц, 1897. – [2], 74, 188 с. ; 18 см.
22. Геруц, К. Ю. (Крунислав Юрьевич). Феликс Фор, президент Французской республики, 1895 – 1897 : очерк К. Геруца / К. Ю. Геруц. – Петроград : тип. Контрагентства ж. д., 1897. – 16 с. ; 25 см.
23. Геруц, К. Ю. (Крунислав Юрьевич). Феликс Фор, президент Французской республики. 1895 – 1897 : очерк К. Геруца / К. Ю. Геруц. – 2-е изд., доп. – Петроград : скл. изд. К. Ю. Геруца, 1897 (тип. Контрагентства ж. д.). – 17 с. вкл. 1 с. обл. ; 25 см.
24. Гриневская, И. А. (Изабелла Аркадьевна, 1864 – 1942). Выставка в Стокгольме 1897 г. : письма туриста / И. Грин [псевд.]. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1897. – [4], 92 с. ; 20 см. – Авт. установлен по

изд.: Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов... – Москва, 1956. Т. 1. С. 305. – Перепеч. из газ. «Новое время». 1897 г.

25. За много лет : Записки неизвестного 1844 – 1874 годов. – Санкт-Петербург : К. Геруц и Ко, 1897. – VIII, 236 с. ; 18 см. – Загл. обл.: Воспоминания неизвестного.

26. Кривошлык, М. Г. (Михаил Григорьевич, 1864). Исторические анекдоты из жизни русских замечательных людей (с крат. биогр. их) / М. Г. Кривошлык. – 2-е изд., доп. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1897. – [6], 192 с., 1 л. портр. : портр. ; 20 см.

27. Львов, Н. У камелька : очерки и рассказы : из фантаст. и реал. жизни. [Вып. 1] / Н. Львов. – Санкт-Петербург : К. Геруц, ценз. 1897. – 17 см.

28. Ожешко, Э. (Элиза, 1841 – 1910). Жертвы адвоката = (Niziny) : роман Э. Ожешко ; пер. с пол. – Санкт-Петербург : К. Геруц, ценз. 1897. – [4], 196 с. ; 18 см. – Пер. также под загл.: Деревенский адвокат; Меньшая братия, Ходатай по крестьянским делам.

29. Сафонов, С. А. (Сергей Александрович, 1867 – 1904). Утро души : кн. шаржей и парадоксов / С. Печорин [псевд.]. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1897. – [4], 203 с. ; 18 см. – Псевд. авт. указан перед загл. – Авт. установлен по изд.: Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов... – Москва, 1957. – Т. 2. – С. 363.

30. Спутник извозчика : карман. справоч. кн. для содержателей извозо-промышл. дворов и вообще лиц, занимающихся извоз. промыслом : сост. на основании обязат. постановлений С.-Петерб. город. думы и распоряжений С.-Петерб. градоначальника. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1897. – VIII, 74, 194 с.

31. Теплов, В. А. (Владимир Александрович). Смутное время и дворцовый переворот в Константинополе : (зап. очевидца) / В. Теплов. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1897. – [6], 173 с., 24 л. ил. ; 18см. – (Библиотека исторического чтения ; 1). – Список трудов авт. (6 назв.)

1898

32. Кривошлык, М. Г. (Михаил Григорьевич, 1864). Исторические анекдоты из жизни русских замечательных людей : (с крат. биогр. их) / М. Г. Кривошлык. – 3-е изд. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1898. – [6], 192 с., 1 л. портр. : портр. ; 20 см.

33. Кривошлык, М. Г. (Михаил Григорьевич, 1864). Исторические анекдоты из жизни русских замечательных людей : (С крат. биогр. их)

/ М. Г. Кривошлык. – 4-е изд. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1898. – [6], 192 с., 1 л. портр. : портр. ; 20 см.

34. Кривошлык, М. Г. (Михаил Григорьевич, 1864). Исторические анекдоты из жизни русских замечательных людей : (С крат. биогр. их) / М. Г. Кривошлык. – 5-е изд. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1898. – [6], 192 с., 1 л. портр. : портр. ; 20 см.

35. Кривошлык, М. Г. (Михаил Григорьевич, 1864). Исторические анекдоты из жизни русских замечательных людей : (С крат. биогр. их) / М. Г. Кривошлык. – 6-е изд. – Санкт-Петербург : К. Геруц, 1898. – [6], 192 с., 1 л. портр. : портр. ; 20 см.

1909

36. Геруц, К. Ю. (Крунислав Юрьевич). Две беседы о «Русском зерне» – обществе для содействия подъему народного хозяйства : с прил. приветствия в стихах, крат. объяснит. записки, извлечения из Устава, и обзора организации О-ва / [Крунислав Юрьевич]. – Петроград : изд. Крунислава Юрьевича Геруца, 1909. – 16 с. ; 21 см. – Авт. указан в конце каждой беседы.

37. Геруц, К. Ю. (Крунислав Юрьевич). О Думской библиотеке : несколько слов о задачах и об устройстве Б-ки Гос. Думы / [соч.] Крунислава Геруца. – Петроград : тип. Д. Дрейдена, 1909. – 18 с. ; 22 см.

1910

38. «Наш путь» : памятка ревност. членам о-ва «Русское зерно». – Петроград : иждивением К. Геруца, 1910 (тип. «Сельского вестника»). – [4] с.

1913

39. Геруц, К. Ю. (Крунислав Юрьевич). Австро-венгерским славянам / К. Ю. Геруц. – [Санкт-Петербург] : Экон. типо-лит., [1913]. – [2] с. – В конце текста авт.: Крунислав Геруц.

40. Геруц, К. Ю. (Крунислав Юрьевич). Земледельческая помощь славянам / К. Ю. Геруц. – Санкт-Петербург : тип. «Родник», [1913]. – 1 с. – В конце текста авт.: Крунислав Геруц.

191?

41. Волна : сб. рус. худож. лирики. – Петроград : К. Геруц, [191-?]. – XV, 365 с. ; 14 см.

Приложение 2

« Крунислав Юрьевич
2 сент.1918
Геруц
Тифлис. Сапёрная ул.
26, кв. 11
А.В. Мдивани

Докладная записка

Наш общий знакомый, М.Г. Джаши, сообщил мне, что Вы ожидали меня в прошлую среду утром. Я был всю неделю болен и не выходил. Послезавтра надеюсь быть у Вас в 11 ч. утра. Разрешите мне междутем, сообщить Вам вкратце о том, в чём бы я желал просить Вас о содействовии и помощи.

Первое о чём я мечтаю – это образовательная практика для молодых учителей и учительниц всего Закавказья, без различия национальностей и религий, в чужих, более высокостоящих культурных странах. Необходимо было бы устроить так, чтобы каждый учитель и каждая учительница побывали, хотя бы один год в чужой стране, на подлинной педагогической практике, в качестве помощника местного учителя и одновременно в качестве практиканта по земледелию или по какому либо кустарному промыслу. Только такое наглядное практическое усвоение высшей культуры будет прочно и плодотворно. Одна теория ни к чему не приводит.

Порвать с общепринятой рутиной – удел редких, сильных натур. Выбрать новую верную дорогу не проверивши её практически заранее – ещё большая трудность. Поэтому для каждого будущего учителя – заграничная практика должна стать conditio sine qua non.[1]

Грузинское Министерство народного просвещения должно бы этим вопросом заняться немедленно. Необходимо в странах, [?] легальному с нами общению, учредить особое педагогическое попечительство, которое бы помогло молодым нашим педагогам устраиваться на практику. Желательно, чтобы они получали там самое ничтожное вознаграждение за свой труд. Это было бы возможно лишь при условии знания местного языка в совершенстве (по преимуществу английского, немецкого, французского, чешского, арабского, итальянского и т.д.). Поэтому следовало бы предпринять особые поощрительные меры для изучения нашей молодёжью иностранных языков. Если бы нам удалось ежегодно

отправлять хоть 20-30 молодых людей на такую заграничную практику, то мы через 5-6 лет возродили бы нашу школу и подняли бы её до высокого уровня. Нам важнее пересадить сюда хорошую технику, чем хорошие принципы. По крайней мере для начала на 1-2 десятилетия. Учителя создавшие себе хорошие связи в чужих странах, были бы мостом для посылки впоследствии в чужие страны временно школьной молодёжи и крестьянского населения на заработную практику по методу общества «Русское зерно». Десять лет систематической работы в этом направлении подняло бы народную культуру на Кавказе, настолько, чтобы Кавказ стоял в рядах передовых наций. Я верю в светлое будущее Кавказа, как одной их самых культурных стран земного шара. Этот исторически неизбежный процесс мы можем ускорить, это главная задача нас современников.

Как инициатор и работник в Обществе «Русское зерно», я бы желал свои связи и опыт применить в деле создания подобной организации здесь на Кавказе. Назовём её временно «Кавказским зерном». Приложив немного усилий и трудов, можно бы сейчас, не дожидаясь окончания великой войны, уже многое сделать, главное положить начало, проложить дорогу для будущих начинаний.

Вот главная тема, на которую я хотел бы с Вами, Александр Виссарионович, беседовать.

Второе, что меня волнует со дня моего приезда в Тифлис, с марта прошлого года, это организация хорошей международной книжной торговли. Один шаг я уже сделал в этом направлении. Я основал «Книжный кооператив». Но это только первый, пробный шаг. Теперь следовало бы открыть солидную международную книжную торговлю, где на первом плане будут английские, французские, немецкие и русские книги вообще и затем должен присоединиться обширный склад наглядных учебныхз пособий, конечно это последнее уже после окончания войны. Дело это сложное, трудное, требует больших затрат и достийно всякой помощи и поддержки со стороны Правительства. И вот, я желал бы чтобы мне министерство народного просвещения сдало в здании Военного корпуса на Головинском пр., на углу Евангуловской ул., напротив Театрального садика, полуподвальное помещение в аренду на 10-12 лет, конечно, за недорогую плату, под устройство книжного магазина и склада наглядных учебных пособий.

Я буду Вам Александр Виссирионович чрезвычайно признательно, если Вы уделите мне немного времени, чтобы осветить достачно оба

затронутные много вопроса и, если не откажете, по мере возможности способствовать желательному их разрешению.

Остаюсь до личного свидания, с истинным почтением и преданностью, готовый к услугам,
Крунислав Геруц»

Приложение 3

« Господину Министру народного просвещения
от книгопродавца Крунислава Юрьевича Геруца

Докладная записка.

Для возможно правильного, скорого и умеренной ценой удовлетворения всё возрастающей потребности в книгах и других печатных произведениях, на языках, как на местных, так и на иностранных, для снабжения школ наглядными учебными пособиями, для создания органической, непрерывной связи между грузинской и заграничной общественной жизнью, - необходимо открыть в Тифлисе хорошую, вполне современного типа книжную торговлю. Поскольку цели и задачи этой торговли имеют быть в своей основе меркантильными, постольку они должны быть также и культурно-общественные. Ныне, на пороге новой эры грузинской истории и культуры, такая книжная торговля является крайне необходимой. Во многих молодых, небольших государствах, также во многих губернских и уездных русских земствах, организация книжной торговли входит в программу государственного распорядка. Поэтому и в возрождении Грузии будет вполне уместна усиленная работа об организации книжной торговли, особенно ввиду неблагоприятных, прямо тяжёлых внешних условий, каковыми являются: отсутствие твёрдой финансовой системы, расстройство путей сообщения, спекулятивная горячка и бушующий пожар всемирной войны.

Будучи преисполнен искренним желанием послужить по своей специальности, как книгопродавец и библиограф, и по мере сил рыцарскому грузинскому народу и его кавказским народам – товарищам, я имею честь предложить Министерству народного просвещения возложить на меня организацию и открытие здесь в Тифлисе, книжной торговли, в порядке государственной концессии, на следующих основных началах:

1. *Книжная торговля называется «Государственной книгарней Грузинской Республики» под управлением такого-то лица.*

2. *«Государственная книгарня» является частным предприятием, ведётся частным лицом на частные капиталы, но пользуется, по усмотрению Правительства, некоторыми льготами и субсидиями, как то: помещением в казёном здании по удешевлённой цене, правом пользоваться почтой и жел. дорогой на равне с другими правительственными учреждениями, правом беспошлинного ввоза всяких книг, печатных произведений наглядных учебных пособий, и т.д.*
3. *Помещение должно быть отведено в центре города пространством не менее 80-100 кв. саженей, дабы удобно было разместить главные отделы: 1) грузинский, местных и восточных литератур; 2) русский; 3) западно-европейский; 4) читальню и справочный отдел; 5) писчебумажный отдел; 6) наглядных учебных пособий и 7) кладовую. Такое помещение лучше всего может быть отведено в бывшем Кадетском корпусе.*
4. *Для скорого и удобного оборудования Государственной книгарни можно бы временно использовать столы, шкафы и полки, находящиеся пока что без употребления в разных ведомствах Республики.*
5. *Министерство народного просвещения утверждает условия, на которых Государственная книгарня берёт на комиссию для продажи книжный и другой товар, как от учреждений, так и от частных лиц.*
6. *Государственная книгарня обязана издавать библиографический бюллетень («Кавказскую книжную летопись»), для чего типографии, издатели и авторы имеют представлять бесплатно по одному экземпляру своих изданий.*
7. *Государственная книгарня пользуется при продаже комиссионных изданий скидкой от 10% до 30%.*
8. *Агенты и книгоноши Государственной книгарни пользуется льготами по проезду и привозу товара на Госуд. жел. дор.*
9. *Государственная книгарня обязана еженедельно вносить в Государственное казначейство 5% (пять процентов) со своего валового дохода.*
10. *Все расходы ложатся исключительно на концессионера и всё имущество Книгарни составляет его частную собственность и ведение дела производится по его лучшему усмотрению.*
11. *«Государственная книгарня» должна особенно своё внимание обращать на книжный товарообмен между Кавказом и другими*

культурными странами и выступить, между прочим, в качестве посредника между Кавказскими и заграничными учёными, культурно-просветительными и социальными учреждениями и издательствами в целях регулярного обмена изданиями.

12. *Концессия на содержание «Государственной книгарни» передаётся на первых 12 лет инициатору её, гражданину Круниславу Юрьевичу Геруцу, с тем, что дальнейшая передача её зависит от разрешения и утверждения Министерством народного просвещения Республики Грузия.*

В виду наступающнго начала нового школьного года, прошу Вас, г. Министр, об рассмотрении и решении моего предложения в ускоренном порядке.

Подписано Крунислав Геруц

26 сентября 1918 года.
Гор. Тифлис, Саперная ул. № 26, кв.11»

«К. Ю. Геруц.
Тифлис.
Сапёрная 26, кв. 11

Глубокоуважаемый
Александр Виссарионович!

Беру на себя смелость обратиться к Вам с просьбой, не предрешая вопроса об учреждении книжной конценссии и открытия книжной торговли от имени Министерства, предоставить мне лично, под мою частную Книжную торговлю, конечно, лишь как временную меру, угловое подавальное помещение в бывшем Кадетском корпусе, где была столовая. Помещение совершенно пусто, позже, боюсь, может быть под что-либо отдано и уже было бы гораздо труднее заполучить его. Не имея помещения, я не могу предпринять никакого серьёзного шага, как например, выписку новых книг и журналов, закупку обстановки, разбора целых библиотек и т.д. и боюсь, что к рождеству не удасться дело наладить. Наконец, могут явиться разные конкуренты, которые, конечно, не сумели бы поставить ни библиографическую, ни справочную, ни просветительскую часть предприятия и погонятся за одними коммерческими выгодами, откроют самый заурядный магазин. А это верю не может быть желательно. Нам необходимо создать магазин, который

бы на первом плане служил интересам науки и просвещения на Кавказе вообще и в особенности Грузии.

Разрешите мне, в дополнение поданной докладной записки развить мысль об обмене книг с иностранными учёными обществами и официальными учреждениями.

Министерство народного просвещения Республики Грузии могло бы немедленно приступить к изданию своего особого сборника по истории, географии, этнографии, экономики Кавказа и по грузинской народной и изящной словестности. Первые два – три тома можно было бы заполнить ранее напечатанными трудами, не потерявшими свежести и значения но отпечатанным в ныне распроданных изданиях. Кроме грузинского текста, каждую статью нужно бы снабдить кратным переводом на французский или английский языки. «Министерская книгарня» предложила бы через своих комиссионеров, всем видным учёным обществам и всем официальным учреждениям обмен «Сборника» на другие издания. Я убеждён, что большинство обществ и учреждений согласится на обмен и что мы могли бы таким образом уже в первый год получить для открывшейся Грузинской государственной библиотеки несколько тысяч томов, стоимостью в сотни тысяч рублей. Чтобы приобрести такое ценное собрание и пополнять его впоследствии требовались бы миллионы. Вторая важная культурная деятельность «Государственной книгарни» - это будет ведение и издание «Кавказской книжной летописи», полного каталога всего, что печатается и выходит в пределах хотя бы Закавказья (Южного Кавказа). Такое «культурное зеркало» необходимо и весьма важно, чтобы это зеркало было бы в руках Грузии, как духовной руководительницы всего Кавказа.

Не буду Вас затруднять, глубоко уважаемый Александр Виссарионович, изложением других деталей. Буду ждать, когда Вы меня пригласите в Кимиссию для доклада о «Государственной книгарне». Но мне кажется, что независимо от окончательного решения этого вопроса, Вы смогли распорядиться об отводе мне за недорогую плату просимого помещения на углу Евангуловской улицы и Головинского проспекта и я бы мог начать дело временно, как частное.

С истинным почтением

остаюсь душевно преданный

Крунислав Геруц

Тифлис, 9 окт. 1918 г.».

Программа дѣятельности потребительскаго общества:

„КАВКАЗСКІЙ КНИЖНЫЙ КООПЕРАТИВЪ"

Первое ОБЩЕЕ СОБРАНІЕ Кооператива

состоится

Приложение 4
газ.«Республика». – 1917. - №108 .– 16 нояб. - С.4

«Государственная кавказская библиотека»

Обилие, богатство и благоустройство библиотек, без сомнения, самый верный показатель культурности данной страны. Поэтому естественно, что ныне, с падением

царизма и централизации в России, каждая самоопределяющаяся народность или окраина должны будут обратить серьёзное внимание на библиотечный вопрос, как на вопрос большого государственного значения. Мы уверены, что Кавказу предстоит в дальнейшем культурном росте не только России, но и человечества вообще, видное и, быть может, блестящее будущее. За это говорит многое: расположение края на границе двух материков, самого большого и самого просвещённого; превосходный, мягкий климат, неописуемая красота и несметные богатства поверхности и недр земли; разнообразные исторические населения и традиции и, наконец, молодость, свежесть и чрезвычаяная даровитость населяющих ныне страну племён. По всему видно, что деятельность их не может ограничиться узкими рамками своей родины. В предвидении этого более прозорливые кавказские деятели должны бы, уже теперь, позаботиться о целом ряде мер, облегчающих культурную работу своему молодому поколению. Одной из таких мер было бы создание большой обширной библиотеки в Тифлисе, которая бы могла занять место наряду с библиотеками: лондонской, вашингтонской, парижской, ватиканской, петроградской и венской. Для чего раньше требовались усилия веков, то ныне, при ускоренных и усовершествованных сообщениях можно достигнуть в два три десятка лет. Поэтому следовало бы, без замедления, приступить к учреждению в Тифлисе и к собиранию и благоустроению большой общекавказской библиотеки, как самостоятельного государственного установления. Целесообразность и необходимость такого книгохранилища оправдывается не только с отвлечённой точки зрения, но вытекает также из строго практических нужд настоящего времени. Уже при старом режиме существовало на Кавказе особое автономное государственное правление; ныне же возникает целый ряд новых местных организаций, культурно-просветительных, социальных, экономических и научных. Будущий Кавказский парламент будет без сомнения обладать в сравнении со многими земскими и областными собраниями ещё большей компетенцией. Участникам парламента и всем идеологам и работникам местной общественности необходимо неустанно и зорко следить за всемирным прогрессом, отражающимся, как в зеркале, в всемирной литературе. Для них это хлеб насущный. Лишить общественного деятеля возможности прочесть новейшую книгу из интересующей его области, это равносильно препятствовать воину произвести перед наступлением разведку. Многочисленный контингент частных лиц, занимающийся гуманитарными, естественными, техническими науками или просто жаждущий практических знаний, вполне вправе ожидать, и даже требовать от государства, чтобы оно явилось к нему на помощь. Высшие и средние учебные заведения не могут правильно функционировать и давать максимум пользы без обильного и своевременного снабжения их книгами. Неразумна была бы трата миллионов на школьные здания, на содержание учителей и учеников, если бы при этом чересчур экономить на книгах и учебных пособиях. К сожалению, у нас в России, до сих пор, именно это и практиковалось. В виду нашей бедности капиталами и невозможности оборудовать по примеру Западной Европы и Америки при каждом учебном заведении образцовую библиотеку, нам следует, хотя бы в больших краевых центрах создать одну большую, возможно полную библиотеку, которая могла бы отпускать в прокатное пользование отдельным учебным заведениям нужные им научные пособия. Такая центральная библиотека должна идти навстречу не только

школьникам, но и всем другим общественным и частным, профессиональным, кооперативным и, даже клубным библиотекам.

Государственные библиотеки с такими широкими задачами важнее и нужнее, чем государственные театры, казармы или церкви. Это особенно важно для культурно отсталых стран.

Соображаясь со всеми наличными условиями, для будущей кавказской центральной библиотеки можно бы выставить, как желательные следующие положения и требования:

1) *обширность и полноту; в ней имеют быть собраны возможно полные подборы по всем отраслям наук, знаний, словесности, художеств и искусств в особенности вопросов и нужд Кавказа и сопредельных с ним стран;*
2) *своевременность и быстроту пополнения; для этой цели нужно установить живую деловую связь с книжными рынками и книгохранилищами и учёными обществами всего мира;*
3) *широкую доступность для всеобщего пользования, как в своей читальне в здании библиотеки, так и через посредничество других библиотек;*
4) *совершенство внутреннего устройства, по правилам новейшей библиотечной техники, дабы центральная государственная библиотека могла быть образцом для других книгохранилищ в крае;*
5) *издание специального библиографического органа, в котором бы помещались точные алфавитные и предметные указатели всех печатных произведений кавказского края и всех книжных новостей, поступающих в библиотеку.*

В настоящее военное и бурное время, когда расстроены все сношения, когда нет у казны средств на самые неотложные нужды, основание и организация такой большой библиотеки представляет на первый взгляд, слишком большие трудности. Но это только так кажется. Если бы нашлось помещение, хотя бы временное, в 10-12 больших комнат, то все остальные трудности можно бы быстро преодолеть, не затрачивая никаких особенных средств. Первым делом следовало бы взять за основание библиотеку Кавказского музея, насчитывающего до 60.000 томов и присоединить к ней всякие книжные запасы, хранящиеся в разных правительственных учреждениях. Эти запасы, за отсутствием средств, помещения или библиотечного опыта, большею частью не приведены в надлежащий порядок и валяются зачастую по коридорам, в подвалах или на чердаках. Собранные в одно место эти запасы послужили бы ценным

материалом для пополнения центральной государственной библиотеки. Дальнейшее расширение её производилось бы за счёт специальных ассигнований от разных учреждений, пожелавших, во имя культурной солидарности участвовать в создании такого крупного государственного предприятия. Нашлись бы и многие частные лица, которые бы вложили часть своих книжных собраний или навсегда или временно на несколько лет в государственную библиотеку для общего пользования. Нет сомнения, что выдвинуть идею создания государственной библиотеки, как одну из крупных культурных и национальных задач возрожденного края, можно вызвать среди местного населения большой приток пожертвований деньгами. Жертвователи нашлись бы, конечно лишь после окончания войны, и заграницей, где Кавказом всегда сильно интересовались. Краевой комиссариат мог бы во имя культуры и прогресса уже теперь издать постановление, обязующее всех издателей и все типографии представлять, через местных комиссаров, в государственную кавказскую библиотеку известное количество своих печатных произведений бесплатно, как это было раньше. Лишние экземпляры библиотека распределяла бы и разсылала другим русским библиотекам в обмен на их дублеты. Кроме этого следовало бы ввести особую «библиотечную повинность», в силу которой каждой издатель обязан был бы продать государственной библиотеке, по её выбору и желанию от 100-200 экземпляров новых книг по пониженной цене, за одну стоимость бумаги и печати. Эти экземпляры шли бы исключительно на обмен с заграничными библиотеками и учёными обществами. Этим способом можно обзавестись многими ценными и редкими заграничными изданиями на весьма льготных условиях. Временно, пока ещё не установилась на Кавказе новая заключительная власть, можно на государственную библиотеку в Тифлисе возложить функции «Кавказской книжной палаты», т.е. государственную библиографическую регистрацию и издание «Кавказской книжной летописи». Все эти вопросы лучше всего могли бы быть разрешены особым библиотечным и библиографическим совещанием», которое, как слышно, проектируется созвать при Тифлисской городской думе.

В настоящее великое время всеобщего подъёма сил необходимо проложить и закрепить правильные и верные пути нашего грядущего возрождения. Создание в Тифлисе большой благоустроенной всеобщей центральной государственной библиотеки было бы для всего Кавказа лучшим памятником великой годины народного освобождения.

Крунислав Геруц»

Геруц К. К библиотечному совещанию газ.Республика. – 1917. – 21дек.(№133).

« К библиотечному совещанию» *Есть старинная пословица inter arma silent (tacent) Musae.Тщетность её доказали уже древние Афины, средневековая Флоренция и революционный Париж. По их стопам двинулся ныне наш тепловодный, горячекровный Тифлис. Наш городской голова, созывая библиотечное совещание пошёл на встречу духу времени; он признал требования и запросы духа не менее жизненными и своевременными, чем приказы желудка. Впрочем, московский областной продовольственный комитет ещё в октябре разослал циркуляр о борьбе с недостатком книг, бумаги и перьев, а анкета недавно возникшего книжного кооператива показала, что в Тифлисе, с одной стороны укрывается множество серьёзных знатоков всевозможных, самых утончённых научных специальностей и духовной культуры и что нас давит и удручает жажда знания, голод ума не менее недостатка хлеба, а с другой стороны, анкета выяснила, что подрастающему поколению прямо угрожает судьба верхоглядства, ибо оно разобщено с живыми носителями серьёзного знания и с первоисточниками всяких знаний – печатными трудами великих мыслителей. Есть у нас духовные борцы, а нет арены. Есть даже и арена, но она заперта. Есть богатая публичная библиотека, но она в толстых ящиках наглухо заколочена и уже с десяток лет под семью замками заключена. Ещё одна из иллюстраций старого режима! В статье «Государственная кавказская библиотека»* (см. «Республика». – 1917. От 16 ноября) было уже указано на полную возможность открытия Тифлисской публичной библиотеки. С тех пор наша феерическая действительность создала у нас новую самодовлеющую власть, новое правительство. Поэтому ныне будет возможно простым «декретом» осуществить меры, нужные не только для открытия тифлисской библиотеки, но и для упорядочения и расцвета книгоиздательского и библиотечного дела на Кавказе вообще. Будем надеяться, что созванное библиотечное совещание не станет, как это у нас часто бывает, терять время «принципиальными и академическими вопросами, напр., следует ли библиотеку называть государственной или городской, публичной или специальной, научной или учебной, национальной или общекаваказской, - библиотекой или книгохранилищем. Главное, что нужно добиваться и добиться - это немедленного открытия библиотеки и провозглашения её*

не только национальным достоянием, но и всекавказским национальным святилищем, гордостью каждого кавказца, без различия языка, религии или происхождения. Открывши, умноживши, ублагоустроивши библиотеку, сама жизнь нам покажет, какое ей давать в будущем направление, как её усовершенствовать. Перед совещанием сейчас на первой очереди два практических и один теоретический вопрос. Практически необходимо раньше всего найти просторное, светлое, безопасное помещение в центре города, назовём его «Книжным дворцом», а затем раздобыть несколько десятков тысяч для приспособления здания, переноса и распорядка книг, для составления катаплогов. Теоретически вопрос вполне назревший – это разработка и создание «Кавказской книжной палаты», задачей которой была бы государственная книжная регистрация, издание кавказской (библиографической) летописи и посредничество в книгообмене между учёными обществами и библиотеками и подобными учреждениями, как на Кавказе, так и за границей, и в особенности в странах Ближнего и Среднего Востока. Впредь, пока центральная правительственаая власть на Кавказе не выльется в более определённые формы, мог бы быть создан при тифлисской городской управе временный орган, для систематической разработки этого важного культурного вопроса. Кавказ слывёт издавно страной загадочных чудес. Золотое руно, Эльбрус, Казбек, Арарат. Кавказ перекрёсток восточных и западных, южных и северных культур... Пусть Кавказ создаёт уже сам, своими руками ещё одно чудо, библиотеку, которая будет на всём среднем и ближнем востоке самой богатой кладовой духа и ума. ... Пусть Кавказ заставит весь мир верить, что как в Афинах, во Флоренции и в Париже, так и в Тифлисе inter arta florent Musae! Крунислав Геруц».

Приложенние 5

Тифлисская городская задруга (кооператив)

„Огородъ".

Заявленіе въ задругу „Огородъ" / „Пчела"

Подпись

Тифлисъ

Сапаріна 26 Ж6 11

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МУЛЬТИМЕДИА-ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БАЗЫ БИБЛИОТЕК

Лаврова Клёна Борисовна,
доц. Челябинской государственной академии
культуры и искусств , канд. пед. наук,
Российская Федерация
Коженкин Игорь Александрович,
директор Межрегионального центра
модернизации библиотек, аспирант
Челябинской государственной академии
культуры и искусств,
Российская Федерация

Аннотация. *Представлены перспективные направления использования мультимедиа-ресурсов при изучении материально-технической базы библиотек. Показаны преимущества визуализации, а также возможности сохранения визуальной истории библиотек и изучения их повседневной истории через фотодокументы. Раскрыты основные преимущества виртуального музея, содержащего 3D-модели библиотечных зданий и оборудования.*

***Ключевые слова**: материально-техническая база библиотек, визуальная история библиотек, повседневная история библиотек, виртуальный музей, архитектура библиотек, оборудование библиотек, виртуальные экскурсии.*

Изучение истории материально-технической базы библиотек (МТБ), в том числе зданий и оборудования, является малоизученным направлением историко-библиотековедческих исследований. Осознание того, что развитие зданий и оборудования библиотек отражает развитие, прежде всего, библиотечных технологий и без знания этих аспектов история библиотечного дела и библиотековедческой мысли будут неполными, еще только начинает формироваться в профессиональном библиотечном сознании.

В Челябинской государственной академии культуры и искусств изучение истории МТБ библиотечных зданий, их архитектуры и дизайна, а также истории специальной библиотечной мебели уделяется особое внимание. Многолетний опыт авторов свидетельствует, что, так как в

указанном направлении исследований объекты изучения несколько отличны от традиционных историко-библиотековедческих исследований (в частности, это как существующие, так и утраченные материальные объекты: здания, образцы библиотечной мебели и оборудования и т. д.), а также архитектурно-строительные чертежи, фотографии, рисунки, техническая документация и т. д., то и инструменты для их изучения необходимы новые.

Мультимедиа-технологии, позволяющие работать с различными типами данных: текстовыми, графическими, анимационными, аудио-, видео- и др., в историко-библиотековедческих исследованиях позволяют взяться за решение задач, ранее невыполнимых. На первом этапе использования мультимедиа в историко-библиотековедческом изучении МТБ библиотек была создана база данных «Земские библиотечные здания» (разработана аспиранткой ЧГАКИ Е. Богомазовой при поддержке гранта губернатора Челябинской области), которая позволила аккумулировать информацию из различных источников (в том числе фотоматериалы, графику и т. д.) по значительному количеству полей (год постройки, место, стоимость, архитектор, участие общественности, источники финансирования и т. д.). Использование данной базы данных позволило обработать свыше тысячи источников.

На следующем этапе авторы приступили к реализации проекта по сохранению визуальной истории библиотек, прежде всего уральских. Задача проекта – оцифровка и хранение большого количества фотодокументов по истории библиотек. Редкие фотографии, хранящиеся в архивах отдельных библиотек, без ущерба для библиотек-хранителей, оцифровались студентами заочного отделения в рамках выполнения контрольных работ (по выбору) курса «История библиотечного дела».

Ведущаяся активная модернизация существующих библиотечных зданий, изменение внутренних пространственных решений и оборудование библиотек новыми образцами библиотечной мебели цифровой эпохи вскоре приведут к тому, что общество не будет иметь представления о том, как выглядели библиотеки, какие технологии они использовали и пр. В этой связи сохранение визуальной истории представляет большой интерес. Проект позволяет расширить источниковедческую базу библиотековедения, что уже сегодня позволяет начать осмысление возможностей использования накопленного массива визуальной истории для проведения исследований по «истории библиотечной повседневности»: изучение труда и отдыха читателей и библиотекарей в библиотеке, образцов библиотечной мебели, элементов интерьера, предметов повседневного быта библиотеки и т. д. Это

позволит проследить изменения в обыденных повторяемых и рутинных библиотечных процессах: обработка, обслуживание, выставочная деятельность, хранение и т. д. Данные изменения практически не описаны в библиотековедческой литературе, так как трудны в фиксации и поддаются обобщению только путем изучения большого количества фотодокументов.

Еще одно перспективное направление использования мультимедиа-технологий в библиотековедческих исследованиях МТБ библиотеки – создание виртуального музея библиотечного дела. Так как МТБ библиотеки представлена в основном материальными объектами (зданием и оборудованием), то создать реальный музей крайне сложно. К слову сказать, в США в одном из многочисленных исторических зданий библиотек Карнеги было решено создать музей истории библиотечной архитектуры, что стало возможным благодаря тому, что модернизировать здание рубежа XIX – XX вв. в соответствии с потребностями цифровой эпохи просто технически невозможно, решено было построить абсолютно новое здание, а сохранившиеся исторические интерьеры тематически музеефицировать.

Создание такого музея особенно важно, так как социально-политическая истории России такова, что значительная часть библиотечных памятников была разрушена или перепрофилирована, а в даже сохранивших свое назначение библиотечных памятниках редко остаются исторические образцы оборудования, так как их неоднократно заменяли под воздействием изменения библиотечных технологий. Подобный музей важен еще и потому, что может представлять интерес в качестве «методической копилки», к идеям которой возможно время от времени возвращаться.

Ярким примером может служить традиция работы стоя, за конторкой. Подобная традиция просуществовала длительный период и конторки в библиотеках, как самостоятельный тип библиотечной мебели, также имел длительную историю, но уже к середине XIX в. был вытеснен сидячими рабочими местами. Появление электронного каталога, позволяющего быстро находить нужную информацию и не требующего длительного сидения за компьютером, привело к возвращению стоячих рабочих мест. Подобных примеров возвращения на различных этапах развития библиотечного оборудования и даже библиотечной архитектуры к решениям, использованным в предыдущие периоды и модернизированные сегодня, как показывает анализ, многочисленны. Помимо, ставших уже традиционными баз и банков данных, новые перспективы дают возможность визуализации, предоставляемые мультимедиа.

Другой немаловажной задачей виртуального музея может стать создание трехмерных (3D) моделей образцов библиотечных зданий и оборудования, виртуальные экскурсии по ним. Такой ресурс позволит оживить историю библиотечного дела, но, что особенно важно, позволит создать трехмерные модели не только утраченных библиотечных материальных объектов, но и создать модели проектов, оставшихся нереализованными (то есть в чертежах так называемой бумажной библиотечной архитектуры). Знакомство с архитектурно-проектировочными и дизайнерскими идеями нереализованных по различным причинам библиотечных объектов имеет большое значение прежде всего потому, что они тем не менее представляют собой не только историю библиотечной архитектуры, но и историю библиотечного дела, так как отражают современные им технологии и историю библиотековедческой мыли. Это связано с тем, что в архитектуре существует три этапа реализации: проектирование, строительство и собственно существование, и таким образом нереализованные проекты являются полноправными объектами изучения историко-библиотековедческой мысли.

Создание виртуального музея позволит осуществлять виртуальные экскурсии по различным историческим библиотекам и архитектурным стилям, что позволит также значительно популяризировать историко-библиотековедческие исследования (в области истории МТБ библиотек), расширив их до изучения истории материальной истории того или иного периода или края.

Важным направлением активное использование мультимедиа-ресурсов в историко-библиотековедческих исследованиях считает и Межрегиональный центр модернизации библиотек. В ближайшее время предполагается наполнить базу моделей библиотечной мебели обучающей программы «Создай свою библиотеку» историческими моделями, что позволит реконструировать библиотечные интересы различных эпох. Таким образом, именно возможности мультимедиа позволят наиболее полноценно изучать историю МТБ библиотек, состоящую из сохранившихся, нереализованных и утраченных материальных объектов, которые имеют трехмерную форму.

КРАСНОЯРСКИЙ БИБЛИОТЕЧНЫЙ КОЛЛЕКТОР НА РУБЕЖЕ ВЕКОВ

Альшевская Ольга Николаевна,
старший научный сотрудник лаборатории
книговедения ГПНТБ СО РАН, доцент ИФМИП ГОУ ВПО
«Новосибирский государственный педагогический
университет», канд. ист. наук,
Российская Федерация

Аннотация. *Рассмотрена деятельность в постсоветский период (1991 – 2012 гг.) старейшего книготоргового предприятия России – Красноярского библиотечного коллектора. Особое внимание уделено современным внебюджетным программам комплектования библиотек.*

Ключевые слова: *библиотечно-информационная деятельность, персоналии, Сибирь, Дальний Восток.*

Важная отрасль книжного дела – книгораспространение – на рубеже XX – XXI вв. вместе со страной прошла путь от социалистического экономического уклада к рыночному. Переходное состояние книжной торговли отличалось противоречивостью, сложностью и драматизмом. В течение 20 лет книгораспространение преодолело несколько этапов, модифицируясь в организационно-структурном плане. Анализируя систему современного российского книжного рынка, можно сделать вывод о том, что большинство функционирующих на нем предприятий возникло после 1991 г. Тем примечательнее судьба нехарактерного для «эпохи перемен» предприятия, о котором пойдет речь. Красноярский библиотечный коллектор[1] – организация с советской историей, не только выжила в переходный период, сохранив специализацию, но и сегодня остается успешной и востребованной в регионе.

Библиотечные коллекторы – важный элемент советской книготорговой системы, они являлись специализированными хозрасчетными книготорговыми предприятиями по комплектованию книжных фондов библиотек. Бибколлекторы были структурными подразделениями каждого краевого, областного и республиканского книготоргога. Коллекторы продавали книги только библиотекам и только по безналичному расчету, а также снабжали библиотеки предметами библиотечной техники [2].

В начале 90-х годов прошлого века, накануне приватизации ситуация в книжной торговле была сложной. Распалась вся система книгопоставок. Система Госкомиздата, насчитывающая к 1990 г. 16 центральных оптовых книготорговых баз и 75 книготорговых оптовых баз в регионах страны, с первых же шагов рынка стала давать сбои. Перестав быть государственными предприятиями, областные, краевые, республиканские книготорги должны были выбрать дальнейший путь развития: остаться в государственной (муниципальной) собственности или приватизироваться и стать частными предприятиями – акционерными обществами. Большинство книготорговых предприятий изменили форму собственности вопреки желанию руководителей и трудовых коллективов. Практически все книготорги Сибирского федерального округа – впрочем, как и все российские книготорги – за период 1991–1995 гг. прошли схожий путь «разгосударствления», став сначала акционерными обществами (причем акциями владели члены коллектива), а затем – частными предприятиями. Чаще всего это сопровождалось сокращением количества книготорговых предприятий в регионах: либо эти книжные магазины бибколлекторы (бывшие «книготорговские») закрывались совсем, либо в них оставались лишь небольшие книжные отделы.

В конце 1991 г. было принято решение правительства Красноярского края о приватизации предприятий Красноярского крайкниготорга. В результате ее проведения вся система крайкниготорга распалась, книжные магазины получили самостоятельность, а бибколлектор остался в составе краевой книжной базы, в едином помещении с которой он и находился. В 1993 г. бибколлектор отделили от книжной базы, которую приватизировали, а потом продали, и как книжное предприятие она перестала существовать. Библиотечный коллектор стал государственным предприятием краевой собственности, учредителем которого выступили Управление культуры и Государственный комитет по имуществу края. Коллектору было передано в полное хозяйственное ведение имущество: склады, гараж, транспорт. С этого времени и началась «одиссея» нового хозяйствующего субъекта. В 1992 – 1994 гг. в крае еще имелись краевые средства на комплектование библиотек, но использовать их в сложившейся на книжном рынке ситуации было проблематично. Поэтому руководители бибколлектора начали с главного – поисков поставщиков и разработки системы расчетов. Для этого они осуществляли ежемесячные поездки на проводившиеся в стране книжные ярмарки, где устанавливались новые контакты [1].

В 1995 – 1999 гг. в комплектовании библиотек был полнейший застой из-за отсутствия финансирования. Сразу после реорганизации бибколлектора как государственного предприятия, параллельно с комплектованием библиотек, было освоено еще одно направление работы – розничная торговля книгами. Это позволило предприятию выжить, продавая книги розничному покупателю, и, таким образом, иметь наличные деньги для выплаты поставщикам. В некоторые годы описываемого периода розничная торговля коллектора составляла до 90% товарооборота. Содействовало этому появление и активная деятельность новых издательств, в частности: «ЭКСМО», «Росмэн», «АСТ», «Белый город» и многих других, литература которых пользовалась большим спросом населения. Оставшиеся 10% товарооборота бибколлектор получал не деньгами, а взаимозачетом, векселями и т. д. и именно эти денежные обязательства использовались для комплектования библиотек [1]. Вместе со всей страной работники бибколлектора осваивали азы капиталистической экономики и предпринимательства, учились хозяйствовать в новых условиях, при постоянно меняющихся законодательной и налоговой базах. Описывая работу бибколлектора, необходимо еще учитывать, что предприятие было государственным и в своей деятельности имело по сравнению с частными предприятиями определенные ограничения.

С 1999 г. структура товарооборота бибколлектора стала меняться: доля средств, поступающих от библиотек, росла и к 2012 г. достигла 90%. Поработав с предприятием однажды, библиотеки необъятного северного края переходили к постоянному сотрудничеству с ним и, что немаловажно, рекомендовали бибколлектор своим коллегам как надежного партнера. В условиях жесткой конкуренции, при появлении большого количества фирм, желающих выйти на книжный рынок региона, бибколлектор все-таки остался для 80% библиотек края единственным и желанным поставщиком.

Помимо того, что бибколлектор комплектует библиотеки за бюджетные средства, им используются также и внебюджетные финансы. С 2007 года проводится Красноярская ярмарка книжной культуры, учредителем которой является Некоммерческий фонд культурных инициатив (Фонд Михаила Прохорова). По итогам ярмарки происходит целевая закупка книг для библиотек у издательств-участников ярмарки. Исполнителем программы «Комплектование библиотек Красноярского края» Фонда Михаила Прохорова является Красноярский бибколлектор. За пять лет за счёт средств фонда в библиотеки края поступило 178 тысяч экз. [1].

С 2008 г. действует краевая программа «Культура Красноярска», по которой все муниципальные библиотеки получают субсидии за счет краевого бюджета. В рамках реализации программы бибколлектор также передает библиотекам бесплатно книги от авторов, издательств, спонсоров. За последние два года библиотеки получили более 200 тысяч экз. такой литературы. К 2012 г. общая площадь бибколлектора составляет 1668,7 кв. м, постоянная численность работающих – 26 человек, на период исполнения крупных контрактов дополнительно принимаются еще 5 – 7 сотрудников. Бибколлектор предлагает для комплектования библиотекам около 30 тыс. наименований книг более 500 издательств. На предприятии ведется большая кропотливая ассортиментная работа: только для краевой научной библиотеки в 2010 г. было приобретено 27 тыс. наименований книг, 90% из которых приобретены в одном экземпляре.

Двадцать лет назад бибколлектор был сохранен во многом благодаря тому, что попал в список «предприятий, не подлежащих приватизации как социально значимых». Прошедшие годы подтвердили и сделали неформальным это почетное звание. Предприятие в этот непростой период не получало никакой помощи от государства, выживало на собственные средства, при этом еще и оказывало немалую помощь библиотекам края.

Деятельность на территории края такой структуры, как бибколлектор, имеет большое социокультурное значение: сдерживая цену книг для библиотек, существенно расширяя ассортиментный выбор для читателя, предприятие способствует распространению Книги. Работа предприятия неоднократно отмечена почётными грамотами и благодарственными письмами Федерального агентства по печати и массовым коммуникациям, Ассоциации книгораспространителей России и стран СНГ, администрации края, Министерства культуры края за успехи в книгораспространении. В 2012 г. предприятие получило статус «Лучшее государственное предприятие – 2012 г.».

Красноярский библиотечный коллектор сегодня – успешное современное предприятие книжного бизнеса. Своей главной задачей коллектив во главе с руководителем видит необходимость меняться с течением времени. И эта задача ими успешно выполняется.

Использованные источники

1. Интервью с директором Красноярского библиотечного коллектора М. С. Невмержицкой, 1 ноября 2012 г. – Архив автора.

2. Поливановский С. Е. Организация и техника торговли книгой / С. Е. Поливановский, В. В. Успенская. – Москва : Книга, 1981. – С. 146.

РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕК ТАМБОВСКОГО РЕГИОНА В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ (1917–1941 гг.)

Ураева Ирина Викторовна,
ст. преподаватель кафедры библиотечно-информационных ресурсов Тамбовского государственного университета им. Г. Р. Державина, канд. ист. наук Российская Федерация

Аннотация. *Охарактеризовано развитие библиотек Тамбовского региона в условиях политико-экономического и культурно-образовательного процесса. Приведены сведения об изменениях, которые произошли в библиотеках на этапе строительства нового социокультурного пространства.*

Ключевые слова: *социокультурное пространство, библиотеки Тамбовского региона, библиотечные фонды, библиотечное обслуживание*.

После Октябрьской революции 1917 г. Россия вступила в новую фазу развития. Социалистические изменения – комплексное явление, охватившее различные сферы общественной жизни: экономическую, социальную, политическую, культурную. Процессы, происходящие в стране, отличались тотальным характером, оказавшим значительное влияние на формирование и развитие социокультурного пространства. Содержанием всех изменений в области культуры было утверждение социалистической идеологии в качестве единой мировоззренческой основы всех советских граждан, переворот в духовной жизни общества, преобразование общественного сознания, формирование у людей некоторого стандартного, одинакового для всех понимания жизни, а также демократизация культурной жизни.

Послеоктябрьский период развития библиотек был обусловлен общеполитическими и общекультурными модификациями. Обстановка Гражданской войны, крестьянского восстания под предводительством А. Антонова и их политические последствия, финансовое неблагополучие, нехватка профессиональных кадров негативным образом отразились на

развитии библиотек. Они являлись одним из важных государственных институтов, способствовавших реализации крупных политико-экономических и культурно-образовательных планов в стране. Органами власти был взят прямой курс на превращение всех библиотек из просветительских учреждений в пропагандистские центры Коммунистической партии. Учитывая роль библиотек как едва ли не единственных средств массовой информации в аграрной провинции, где проживала большая часть населения России, подобный курс представлялся для советского правительства безальтернативным. Это означало осуществление ряда мероприятий политического характера, а именно: массовые реквизиции и национализация библиотечных фондов, идеологические чистки библиотек от антиреволюционной, монархической, религиозной и другой литературы, а также налаживание жесткой централизации в управлении библиотечным делом.

Руководство страны поставило перед библиотеками задачу коренного изменения методов работы с читателями, разработки новых форм библиотечного обслуживания. В соответствии с положениями государственной политики ведущими направлениями в деятельности библиотек являлись ликвидация безграмотности, повышение культурно-образовательного уровня населения, распространение агрикультурных знаний. Основной оставалась деятельность библиотек по укреплению советской идеологии. К середине 1920-х годов идеологические кампании приобретали более конструктивный характер, опирались не только на принуждение, но все больше на заинтересованность участников. Органами государственной власти разрабатывались планы организации сети общедоступных библиотек. Попытки в этой области предпринимались еще до революции, но они не увенчались успехом.

В Тамбовской губернии в системе библиотечного обслуживания произошли существенные изменения. Прежде всего, трансформировался видовой состав библиотек: коммерческие публичные, церковные, личные библиотеки, существовавшие до революции 1917 г., были национализированы. Сеть библиотек стала формироваться в соответствии с административно-территориальным делением. Ее возглавляла Центральная губернская библиотека, создание которой стало принципиально новым явлением в организации библиотечного обслуживания Тамбовской губернии, поскольку дореволюционные (земские) проекты библиотечной сети подобного статуса библиотек не предусматривали.

Появились новые виды библиотек: партийные, профсоюзные, красноармейские. В дополнение к сети стационарных библиотек создавались передвижные библиотеки. Однако государство не располагало ни достаточными финансовыми возможностями для укрепления материального положения библиотек, ни развитой полиграфической базой для выпуска новых книг и периодических изданий. В середине 1920-х годов библиотечная сеть на Тамбовщине развивалась медленно, с большим напряжением. Вместе с тем, отмеченные недостатки не являлись особенностью Тамбовщины и были присущи библиотечному делу страны в целом.

В 1930-е годы государственная политика во многом подчинялась задаче создания тотального контроля над всей социокультурной сферой жизни общества. Благодаря формированию в СССР прочной экономической базы правительству удалось несколько улучшить материальное состояние библиотек. Библиотечная политика стала проводиться активнее и целеустремленнее. Это было связано с общеполитическими внешними и внутренними обстоятельствами, а также нарастающей угрозой крупномасштабной войны стран фашистского блока против СССР. Возникла необходимость максимально укрепить государственную сферу, частью которой являлись библиотеки, активно содействовавшие всем формам образования, политико-идеологического просвещения, экономическому развитию.

Серьезными негативными факторами партийно-государственной политики стали массовые чистки фондов библиотек, которые в 1930-е годы приобрели более жесткий цензурный характер. Изъятие литературы из библиотек являлось одной из форм деятельности государственной власти по укреплению своих позиций и приоритетов в обществе. Стимулирующее воздействие на развитие региональной культуры в целом и библиотечного дела в частности, оказало создание в 1937 г. Тамбовской области. Была создана Тамбовская областная библиотека им. А. С. Пушкина, полностью укомплектована сеть районных библиотек, расширена сеть специальных библиотек. В целом после революции в Тамбовском регионе наблюдалось стремление расширить сеть библиотек (особенно в сельской местности), совершенствовать внестационарные формы, привлечь население к участию в деятельности библиотек. Однако, в результате административного диктата партийных и государственных органов, чисток библиотечных фондов, отсутствия квалифицированных библиотечных кадров, финансовых средств организационно-управленческие идеи так и не были полностью воплощены

в жизнь. На свободное демократическое развитие библиотек в новом социокультурном пространстве, оказывал негативное влияние контроль органов власти.

ЗАСТОСУВАННЯ КЕЙС-СТАДІС У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ

Лупіцька Валентина Михайлівна,
завідуюча сектором
прогнозування та інновацій
Харківської обласної бібліотеки
для дітей, Україна

Анотація. *Розглянуто особливості застосування методу кейс-стадіс у комплексному дослідженні історії Харківської обласної бібліотеки для дітей «Є така бібліотека». Наведено результати вивчення архівних документів та інших матеріалів, за якими висвітлено діяльність директора бібліотеки І. М. Сипала та історію обласної бібліотеки у 60 – 70-х роках ХХ ст. Акцентується увага на ефективності застосування методу кейс-стадіс та використанні результатів дослідження у подальшій роботі бібліотек.*

Ключові слова: *кейс-стадіс, історія Харківської обласної бібліотеки для дітей, І. М. Сипало.*

Ефективним напрямком роботи сучасної бібілотеки є збереження історичної пам’яті про заклад як об’єкт культурного надбання. Працівники Харківської обласної бібліотеки для дітей (ХОБД) 2012 р. провели комплексне дослідження **«Є така бібліотека»,** мета якого полягала у подальшому вивченні історії ХОБД у контексті епохи, аналіз сучасного етапу та визначення подальших перспектив розвитку, значення діяльності окремих особистостей у розбудові бібліотечної справи регіону.

Вперше у практиці бібліотеки було застосовано ***кейс-стадіс***. Цей метод наукового дослідження спрямований на вивчення окремої локальної події, що відбулася у конкретному місці, у конкретний час і має чітко означені соціальні і часові проміжки. При цьому подія досліджується у її унікальності, неповторності та невідтворюваності в інших умовах як індивідуальне самостійне цілісне явище у всій сукупності зв’язків, що його формують. Особлива увага приділяється соціокультурним і економічним

умовам, у рамках яких стало можливим його становлення та розвиток. Основними об'єктами дослідження бібліотекознавчих кейс-стадіс є біблітеки, персонал, користувачі, окремі процеси.

Метод кейс-стадіс – це комплекс методів, що використовуються на етапах збору, аналізу та інтерпретації одержаної інформації. Перевагою кейс-стадіс є комплексне застосування різних методів, що дозволяє скласти багатоаспектне уявлення про локальну подію, виявити закономірності її становлення і розвитку, зробити висновки про її наслідки.

Під час збору даних аналізувалися документи, артефакти, інтерв'ю тощо, що дозволило розглянути подію в історичному, соціальному і культурному аспектах. Так проводилося дослідження **«Є така бібліотека».** Дослідження ХОБД було спрямоване на вивчення події, що мала місце у минулому. Історичні кейс-стадіс передбачають проведення історичної реконструкції і розгляд події як цілісного явища, неповторного в інших історичних умовах. Під час підготовчого етапу було здійснено пошук та вивчення документів у Харківському обласному державному архіві, архіві та фондах ХОБД, електронних ресурсах. Було встановлено, що за 1930-ті роки відсутні будь-які документи взагалі; за 1940-ві роки наявні два фотоальбоми, декілька публікацій у періодичних виданнях; за 1950-ті роки – архівні документи; за 1960-ті роки – архівні документи та звіти ХОБД.

Аналізом документів встановлено, що перше десятиліття існування бібліотеки майже неможливо дослідити у зв'язку з тим, що під час Великої Вітчизняної війни були знищені фонди Харківського обласного архіву та самої бібліотеки. Періоду відбудови книгозбірні 1944 – 1948 рр. присвячені два фотоальбоми, які збереглися у фондах ХОБД. Аналіз цих артефактів, що складаються з фотографій, підписів, газетних вирізок та діаграм, допоміг скласти уявлення про діяльність бібліотеки у той історичний період. Інформаційна цінність артефактів невелика, але у нашому випадку вони стали єдиним джерелом інформації, яку неможливо перевірити іншим способом.

На жаль, через переїзд бібліотеки на час будівництва та тимчасове розміщення фондів у непристосованих для зберігання книжок підвальних приміщеннях, більша частина інтелектуальної продукції ХОБД була знищена або пошкоджена; звіти бібліотеки збереглися з 1967 р.

Метод кейс-стадіс було застосовано до вивчення двох подій: «Діяльність І. М. Сипала на посаді директора ХОБД» та «Історія бібліотеки у період 60-х та на початку 70-х років ХХ століття». Усі зібрані матеріали розглядалися та аналізувалися з урахуванням історико-культурної ситуації

того періоду. Також вдалося розшукати колишніх співробітників ХОБД. Проведені з ними інтерв'ю відображають думки сучасників про минулі події. Цей метод було використано як допоміжний для уточнення та інтерпретації інформації, знайденої у документальних джерелах.

Характерною особливістю сучасного підходу до вивчення історії бібліотечної справи є прагнення зберегти пам'ять про кращих представників бібліотечної професії, що виявляється у посиленні персоніфікованого підходу – розкритті історії бібліотеки через діяльність окремих особистостей. Коли ми дивимось на події через призму біографії людини, історичні колізії стають більш зрозумілими і близькими.

Яскравою фігурою в історії ХОБД був її директор – Герой Радянського Союзу Іван Миронович Сипало, який очолював бібліотеку у 1966 – 1973 рр. Під час дослідження життєвого шляху І. М. Сипала співробітники бібліотеки ретельно вивчили документи Харківського обласного державного архіву, архіву ХОБД, спілкувалися з його донькою та зятем, які мешкають у Латвії (м. Рига), побували на батьківщині – у смт Зачепилівка (Харківська обл.), ознайомилися з експонатами музейної кімнати Зачепилівської ЦБС та публікаціями місцевої преси про свого славетного земляка.

Бібліотечне будівництво в Україні у 60-х роках XX ст. розвивалося швидкими темпами. Попри значне збільшення кількості бібліотек, їхній стан не відповідав вимогам часу. Необхідно було раціонально організаувати діяльність бібліотек, зміцнити матеріально-технічну базу та розширити їхні можливості як культурно-освітніх центрів. У ці роки здійснюється широкомасштабна реорганізація дитячих бібліотек та створюється розгалужена мережа дитячих книгозбірень, змінюється філософія обслуговування читачів, організовується вільний доступ до літератури. У той же час зростають вимоги суспільства до цих закладів культури. Змінюється структура обласних бібліотек для дітей, посилюється їх значення як інформаційних, культурно-освітніх та науково- методичних центрів регіону.

Саме у цей період ХОБД очолив І. М. Сипало. Під його керівництвом бібліотека стала авторитетною культурно-освітньою установою. Коли Іван Миронович розпочав свою діяльність, бібліотека переживала не найкращі часи. Приміщення потребувало ремонту. Штат складався з десяти бібліотечних працівників. Читальний зал було ліквідовано. Увесь чималий фонд (102 тис. примірників) розміщувався на абонементах, які виконували

також функції книгосховища. Існували лише два службових каталоги та один читацький.

І. М. Сипало виявив неабиякий талант керівника, завдяки чому за доволі короткий період колективу бібліотеки вдалося здійснити кардинальні перетворення, виконати дуже великий обсяг роботи. За півроку було проведено капітальний ремонт, створені відділи обслуговування читачів-учнів молодшого та середнього шкільного віку з абонементом, читальним залом та окремими книгосховищами. Для читачів організували відкритий доступ до літератури. Його запровадження – інновація того часу – фактично стало основою нової філософії обслуговування. Така форма створювала великі можливості для популяризації літератури, забезпечувала умови для самостійного вибору книги. У бібліотеці потрібно було по-новому організувати внутрішній простір, розкрити фонд для читачів, забезпечити зрозумілий і комфортний доступ. У приміщенні бібліотеки, де майже весь простір займали стелажі, здійснити це було досить складно – бракувало вільного місця. Водночас з цим постало завдання організації двох читальних залів. За декілька місяців було вилучено понад 36 тис. примірників, що за кількістю дорівнює фонду сучасної середньостатистичної районної дитячої бібліотеки. Проте ХОБД стала першою дитячою бібліотекою Харківщини з відкритим доступом до фондів. Ніколи Іван Миронович не зупинявся у своїй роботі на досягнутому. Попри всі негаразди бібліотека постійно розвивалася, впевнено підіймаючись сходинками успіху щоразу вище.

Активізації діяльності з використання книжкових фондів сприяло створення у 1969 році відділу зберігання літератури. Слід зазначити, що на той час подібні відділи існували лише у 14 обласних бібліотеках з 27 існуючих в Україні.

Кінець 60-х – початок 70-х років ХХ ст. є періодом становлення довідково-бібліографічного апарату (ДБА) дитячих бібліотек республіки. Фахівці ХОБД творчо працювали над створенням системи каталогів та картотек для дітей. Оскільки раціональність цієї системи не було доведено, виникла необхідність у науково-експериментальному дослідженні «Система каталогів і картотек обласних дитячих бібліотек і їх ефективність у керівництві читанням». Дослідження проводилося у 1969 – 1971 рр. під науковим і методичним керівництвом Державної республіканської бібліотеки для дітей та кафедри бібліотечних фондів та каталогів Харківського державного інституту культури. Базами дослідження було визначено чотири обласні бібліотеки, на ХОБД покладалася перевірка

ефективності існуючої системи. Дослідження довело доцільність організації системи каталогів за віковим принципом, що у подальшому було впроваджено в практику всіх дитячих бібліотек.

У 1970 р. у складі методичного відділу ХОБД був створений сектор бібліографії, який уже у 1971 р. реорганізували у самостійний бібліографічний відділ. Того ж року закінчилася робота із створення довідково-бібліографічного апарату, у відділах обслуговування почали працювати «Довідкові бюро». До ДБА бібліотеки увійшли шість каталогів та сім картотек. У 1972 – 1975 рр. ХОБД працювала над науковим дослідженням «Пропаганда та вивчення ефективності рекомендаційної бібліографії». Визначена методологія згодом успішно використовувалася іншими бібліотеками. Унікальність цього дослідження полягає у тому, що воно проводилося «на виїзді». До того часу такі масштабні проекти здійснювалися винятково в обласних бібліотеках для дітей. У Харківській області базами досліджень були Богодухівська, Красноградська, Лозівська, Люботинська та три дитячі бібліотеки Харкова.

Книгозбірня успішно виконувала свою місію провісника культури та науково-популярних знань. Палітра засобів бібліотечної роботи була багатою і різноманітною, плідно розвивалися партнерські відносини з культурними установами міста, багато уваги приділялося роботі з батьками читачів. Досить символічним є те, що у 70-х роках ХХ ст. у бібліотеці діяв літературний гурток «Любителі української мови».

Завдяки І. М. Сипалу було розпочате будівництво нового приміщення книгосховища, у розробці проекту якого він брав безпосередню участь. Під його керівництвом бібліотека за досить короткий термін здійснила якісний виток у своєму розвитку. Лише за п'ять років директору разом з колективом вдалося створити сучасну модель бібліотеки, яка була ефективною не тільки у 70-ті роки ХХ ст., а залишалася дієвою і на початку ХХІ ст.

Результати дослідження «Є така бібліотека» було узагальнено. На його основі написаний біографічний нарис «Подвигом уславлений». Книга, видана накладом 500 прим., розповідає про найбільш яскраві факти біографії І. М. Сипала воєнного та повоєнного часу, а також про його діяльність на посаді директора ХОБД. Бібліотека презентувала видання та розповсюджувала його серед провідних книгозбірень Харківщини та обласних бібліотек для дітей України. Також книги одержали вищі навчальні заклади, Харківський історичний музей, ветеранські організації та центри краєзнавства. Життю та діяльності І. М. Сипала присвячені електронна презентація, музейна експозиція та вечори пам'яті.

Матеріали дослідження стали основою для створення бібліографічного покажчика «Бібліографічними стежками ХОБД» з такими розділами:

I. Загальні праці.

II. Основні напрямки діяльності бібліотеки.

III. Бібліографічні посібники.

Про історію дитячої книгозбірні розповідає відеофільм «ХОБД на фоні епохи». Хроніку зроблено у форматі передачі Л. Парфьонова «Намедни». Кожне десятиріччя ілюструється певним відеорядом та хронікою найважливіших подій світової історії, що перегукується з появою найвідоміших дитячих книжок та характеризує розвиток установи. Ці інтелектуальні здобутки активно використовуються у роботі ХОБД, що довело ефективність застосування методу кейс-стадіс у дослідженні історії бібліотеки.

Використані джерела

1. Бібліографічними стежками : бібліогр. покажч. / Харк. обл. б-ка для дітей ; уклад.: Н. Збруєва, С.Кірнос. – Харків, 2012. – 40 с.
2. Подвигом уславлений : до 90-річчя з дня народж. Героя Радянського Союзу І. М. Сипала : біогр. нарис. – Харків : Ексклюзив, 2012. – 44 с.

СПІВПРАЦЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОУНБ ім. І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІФОРМАЦІЇ. ПРОПАГАНДА ІСТОРИЧНИХ ТА ІСТОРИКО-БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ

Власенко Людмила Миколаївна,
учений секретар Полтавської обласної
універсальної наукової бібліотеки
ім. І. П. Котляревського, Україна

Анотація. *Висвітлюється історія розвитку бібліотечної справи в Полтаві за 1944 – 1970 рр. на прикладі Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського. Розглядається*

співпраця бібліотеки з регіональними ЗМІ на сучасному етапі. Акцентується увага на застосуванні нових форм роботи.

Ключові слова: *історія Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, періодичні видання 1944 – 1970 рр., полтавські мас-медіа, нові форми роботи.*

У сучасному інформаційному суспільстві склалась така тенденція: з одного боку, постійно зростає обсяг інформації, але з другого, ускладнюються і конкретизуються інформаційні потреби і запити користувачів. Усе частіше згадується, що бібліотеки потрібно «трансформувати» з читалень та книгозбірень літератури в сучасні інформаційно-комунікаційні центри, які б відповідали вимогам сьогодення і надавали користувачам з різною освітою, фахом, читацькими вподобаннями інформацію та літературу, яку вони потребують.

Повідомлення умовно можна поділити на дві частини: історичну і сучасну. Історико-бібліотекознавчі дослідження – досить специфічна ланка бібліотекознавчої справи. Такі дослідження потребують ретельного і уважного перегляду і аналізу великого масиву документів як бібліотечних, архівних, так і з колекцій, приватних зібрань тощо. Певною мірою вони відображають суб'єктивний підхід дослідника до обраної тематики. **Об'єктом** нашого дослідження були періодичні видання за 1944 – 1970 рр., які зберігаються у фондах Полтавської ОУНБ (ПОУНБ) ім. І. П. Котляревського. **Предметом** – історія розвитку бібліотечної справи в Полтаві протягом 1944 – 1970 рр., на прикладі ПОУНБ ім. І. П. Котляревського.

Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського була заснована у 1894 р. як Громадська бібліотека (21 листопада за старим стилем, 4 грудня за новим), відкрилася 10 квітня 1895 р. і відразу стала центром культурного життя для всієї Полтавської губернії. В організації бібліотеки брали участь такі видатні письменники, митці і громадські діячі, як В. Г. Короленко, В. Л. Трегубов (міський голова), Г. Г. Мясоєдов, М. А. Базилевич, І. Ф. Павловський, П. М. Дубровський та інші. Матеріальну допомогу для організації бібліотеки надавали приватні особи, губернське земство, місцеві банки. Усього протягом 1894 – 1895 рр. надійшло 2 305 карбованців та 6 097 книг.

Спершу було відкрито читальню, а потім – абонемент. До кінця року фондами бібліотеки вже користувалося більше тисячі читачів. У травні 1919 р., на базі Громадської бібліотеки була організована Центральна наукова бібліотека. У 1937 р. у зв'язку з утворенням Полтавської області її

було реорганізовано в обласну бібліотеку для дорослих. Книжковий фонд бібліотеки напередодні Великої Вітчизняної війни налічував 150 тисяч примірників.

Історія ПОУНБ ім. І. П. Котляревського відтворена за публікаціями у пресі 1944 – 1970 рр. Історія бібліотеки тісно пов'язана з історією країни. І навпаки: історія країни відобразилась в етапах розвитку бібліотеки.

Публікації розглянуто з 1944 р., оскільки у фонді збереглася газета «Зоря Полтавщини» за 26 лютого 1944 р., де є перша післявоєнна публікація про бібліотеки Полтави. «Бібліотеки Полтавщини під час німецької окупації зазнали нечувано варварського відношення з боку німецько-фашистських поневолювачів». На другий день окупації Полтави німцями було прийнято розпорядження очистити другий поверх бібліотеки, заборонено користуватись радянськими виданнями, творами радянських письменників, частина соціально-економічної літератури була передана в лялькові майстерні для виготовлення ляльок і пап'є-маше. Сім ящиків найціннішої літератури, переважно стародруків, цінних географічних атласів, словників було вивезено до Німеччини. А за два тижні до втечі бургомістрат розпорядився відправити для опалення міської електростанції дві тритонні вантажівки з книгами. В обласній бібліотеці німці знищили 70 тис. книг, в бібліотеках області – 250 тис. [1].

У Полтаві були розграбовані і спалені бібліотеки клубу залізничників, міського партійного кабінету, землевпорядчого технікуму, медичної школи, постраждали бібліотеки педагогічного та сільськогосподарських інститутів, технікуму м'ясо-молочної промисловості, фармацевтичної школи. Це непоправні втрати, які відчуваються і сьогодні.

З перших днів визволення Полтави від гітлерівців обласна бібліотека у складі семи фахівців відновила свою діяльність у пристосованих приміщеннях. У лютому 1944 р. було відкрито читальний зал, фонд якого налічував 25 тис. примірників. Бібліотека отримала з Москви найновішу літературу – твори радянських письменників і російських класиків, наукову та «спеціальну» літературу [1]. У жовтні 1944 р. у бібліотеці вже працює абонемент (1 800 читачів), читальний зал (1 470 читачів) та бібліографічний відділ. Було влаштовано 29 книжкових виставок: до ювілеїв А. Чехова, І. Рєпіна, І. Котляревського, Максима Горького, до «річниці Полтавського бою», «Три роки Вітчизняної війни», до Дня визволення Полтавщини [3].

У травні 1945 р. у Полтаві відбулась обласна нарада бібліотечних працівників, на якій підбито підсумки бібліотечної роботи за рік. Відновили роботу бібліотеки в 39 районах області, більшість розміщувалась у

маленьких непристосованих приміщеннях. Бібліографи і методисти обласної бібліотеки побували в 15 районах області і допомогли молодим працівникам [9].

У 1965 р. у журналі «Соціалістична культура» (№ 5) надрукована стаття, в якій йдеться про краєзнавчу роботу обласних бібліотек. «В Полтавській обласній бібліотеці фонд краєзнавчої літератури сягає за 6 тис. томів. У 1963 р. із Бібліотеки СРСР ім. Леніна вона одержала близько тисячі видань, які містять відомості про Полтавщину» [8].

У 1967 р. у журналі «Технические библиотеки СССР» (№ 2) під рубрикою «Методична робота» опублікована стаття «Конференция в Полтаве», присвячена першій науково-практичній конференції бібліотекарів і інженерних служб інформації до 50-річчя Радянської влади. Фонди технічних бібліотек області складали 109 тис. примірників, обслуговували 52 тис. читачів, у 61 бібліотеці працювали громадські ентузіасти. Загальний фонд патентної літератури складав чверть мільйона друкованих одиниць. Головний бібліограф Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка М. М. Самаріна виступила з рекомендаціями з покращення співпраці бібліотек.

У «Зорі Полтавщини» за 18 травня 1967 р. міститься цікава інформація: щоденно абонемент Полтавської обласної бібліотеки ім. І. П. Котляревського відвідує близько 400 чоловік, за день видають від 1 000 до 1 200 книг [6]. У газеті «Комсомолець Полтавщини» за 11 вересня 1969 р. нагадувалося, що бібліотеці минає 75-й рік, вона – одна з найстаріших бібліотек України. Чотири роки головою бібліотечного комітету був відомий російський письменник В. Г. Короленко, який домігся ширшого доступу простих людей до справжніх культурних цінностей [2].

У червні 1970 р. в Полтаві були проведені семінар бібліотечних працівників та конференція читачів, – повідомлялося газетою «Зоря Полтавщини» за 19 та 20 червня 1970 р. Семінар бібліотечних працівників був присвячений бібліотечно-бібліографічному обслуговуванню сільського населення [5].

На конференції, яку провела обласна бібліотека спільно з редколегією масово-інформаційного бюлетеня «Нові книги УРСР», були присутні завідуючі районними бібліотеками, бібліотеками міста і представники книжкової торгівлі. На конференції виступили старший редактор бюлетеня Е. Т. Якоблюк та заступник головного редактора Книжкової палати УРСР І. С. Ков’яров [7].

Якщо проаналізувати публікації в пресі за 1944 – 1970 рр., то Полтавська обласна бібліотека згадувалась 37 разів, але, на нашу думку, таких публікацій більше, адже аналізувались тільки періодичні видання з фондів ПОУНБ ім. І. П. Котляревського. Сучасна ж бібліотека стала вдосконалювати свої функції, до функцій суто бібліотечних додалися функції комунікаційні: бібліотека стала місцем спілкування, навчання і проведення дозвілля, внаслідок чого усі бібліотеки надають більше користі місцевій громаді. Суспільство в свою чергу розуміє, що замало просто зберігати книжкові фонди, потрібно розвивати бібліотеки як громадські інституції. І у вирішенні цього нелегкого питання допомагає співпраця з мас-медіа: регіональними, загальнодержавними, зарубіжними.

З 2009 р. інформація про всі заходи, які проводяться в бібліотеці, розміщується на веб-сайті http://library.pl.ua/. Є сторінка бібліотеки в соціальній мережі Facebook. З 2013 р. інформація про заходи ПОУНБ усе частіше висвітлюється на сторінках інтернет-видань: «Полтавщина», «Нова година», «Новини Полтавщини», «В Полтаве-инфо», також бібліотека співпрацює з регіональним телебаченням: з телерадіокомпанією «Лтава», полтавською телевізійною студією «Місто», інформаційним регіональним телебаченням «ІРТ», обласним радіо. Представники полтавських ЗМІ запрошуються на всі масові заходи, які проводять працівники відділів обслуговування читачів, мистецтв, соціокультурної діяльності. У цій доповіді подана коротка інформація про декілька цікавих заходів, які проводили працівники відділу соціокультурної діяльності ПОУНБ ім. І. П. Котляревського в 2013 р.

Віртуальна історико-літературна екскурсія «Від Котляревського до Бразова». *«Це не зала, а уявний автобус. Запрошені на захід – туристи, які перебувають на екскурсії і оглядають уявні об'єкти. Реальні тут лише екскурсоводи та їх розповіді»*. Історико-літературна екскурсія розпочалася з Музею-садиби Івана Котляревського, наступне місце зупинки – пам’ятник славетному Кобзарю – Т. Г. Шевченку, далі – Літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського, Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка, пам'ятники: О. Пушкіну, І. Котляревському, М. Гоголю. Завершилася екскурсія біля будинку по вулиці Гоголя біля меморіальної дошки Леоніду Бразову. Працівники бібліотеки передусім хотіли дізнатись, як сприймуть читачі новаторську форму роботи. Сюжет про захід було показано полтавською телевізійною студією «Місто» http://www.misto-tv.poltava.ua/news/13651/. Тож видатні місця та пам'ятки Полтави можна відвідати віртуально за допомогою бібліотеки.

Презентація книги В. Волоскова – Почесного краєзнавця Національної спілки краєзнавців України, «Полтавщина на монетах незалежної України». У краєзнавчій літературі підхід до висвітлення історії Полтавщини через тему нумізматики є новаторським. Розповідь ведеться не від пам'ятника, не від вулиці, не від особи, а від монети, яка присвячена видатній особі чи події, що пов'язані з Полтавщиною. Героями окремих розділів видання стали Данило Апостол, Іван Котляревський, Симон Петлюра та інші видатні постаті, які зображені на пам'ятних монетах. Цей захід також висвітлювався полтавською телевізійною студією «Місто» http://www.misto-tv.poltava.ua/news/13553/.

Презентація книги «Дневник приказчика. Кануны» Ю. Погоди – члена Національної спілки журналістів України та Полтавської спілки літераторів, члена Спілки письменників Росії. Ця книга є продовженням відомого дослідження «Дневник приказчика», що вийшло друком у 2004 р. Перша книга охоплювала 1916 – 1921 рр. Друга описує події з середини XIX ст. до 1914 р. У центрі уваги обох книг – доля жителя повітового містечка Кобеляки Полтавської губернії Матвія Титовича Бобошка. Його щоденникові записи, що ретельно велися з дня у день, відкривають перед нами істинну ретроспективну картину життя тих часів, дають величезну кількість побутових подробиць. Книга доповнена особливим розділом «Альбом гимназистки», основою якого є альбом полтавки Марії Даниленко, де містяться унікальні фотознімки жителів Кобеляк 1920 – 1930-х років. Незвична книга зацікавила багатьох представників мас-медіа, про неї повідомляли: інтернет-видання «Новини Полтавщини» http://np.pl.ua/2013/05/u-poltavi-prezentuvaly-schodennyk-prykazhchyka-yakyj-opysav-kobelyaky-hih-pochatku-hh-stolittya/, «Полтавщина» http://www.poltava.pl.ua/news/22236/, сайт Полтавської ОДТРК «Лтава» http://www.ltava.poltava.ua/, інтернет-видання http://vpoltave.info/read/novost/id/200177132/Yurijj-Pogoda-prezentoval-novuyu-knigu.

Усний журнал «Портрет на тлі епохи: Кирило Розумовський».

В історії України важко знайти особу, навколо якої точилися б такі гострі суперечки, перехрещувалися різні, часто полярні думки, як про Кирила Розумовського. *«Перша сторінка усного журналу – короткий біографічний огляд родоводу Розумовських. За гетьманства Кирила Розумовського були здійснені судова та військова реформи, зроблено перепис населення, відстоювалися давні українські права й привілеї. Як президент Імператорської академії наук і мистецтв К. Розумовський*

підтримав молодого вченого Михайла Ломоносова та ввів новий статут закладу». (Тетяна Місько, завідувач відділу соціокультурної діяльності ПОУНБ). Відеофільмом «Невідома Україна. Гетьман Кирило Розумовський» було представлено другу сторінку журналу. Третя сторінка – огляд книг та періодичних видань з фонду бібліотеки. Особлива увага ведучої приділена роману полтавського письменника М. Лазорського «Гетьман Кирило Розумовський». Четвертою сторінкою став відеофільм про палац Кирила Розумовського у Батурині. Інформацію про цей усний журнал можна знайти на сайтах Полтавської телевізійної студії «Місто» http://www.misto-tv.poltava.ua/news/14048/, Інтернет-газети «Нова година» http://ng.pl.ua/2013/03/30/portret-na-tli-epohy-kyrylo-rozumovskyj/, сайті Полтавської ОДТРК «Лтава» http://www.ltava.poltava.ua/

Дуже приємно, коли твою скромну працю визнають колеги і про неї повідомляється в авторитетних виданнях. Так, у журналі «Мир библиографии» (№ 6 за 2011), що видається в Москві і який отримують усі провідні бібліотеки пострадянського простору, надрукувано статтю автора цієї доповіді «След на земле, оставленный выдающимися полтавчанами», присвячену видатному історику, засновнику Музею Полтавської битви Івану Францевичу Павловському і Св. Паїсію Величковському, подвижнику православної віри, одному із засновників старецтва, засновнику філософсько-релігійної течії «паїсизм», в основу якої покладено вчення про «розумну молитву». А розроблена ним філософсько-соціальна модель вплинула на творчість М. В. Гоголя, Ф. М. Достоєвського, Л. М. Толстого [4].

Таким чином, у сучасному інтернет-просторі, медіа-просторі немає кордонів, вони доступні і зрозумілі для всіх категорій читачів. Щоб крокувати в ногу з часом, щоб розмовляти з користувачем на рівних, бібліотеки повинні активніше співпрацювати з мас-медіа, адже це є вимогою сьогодення, і прекрасною можливістю для розповсюдження знань, для пропаганди книги, для того, щоб до бібліотеки приходило все більше користувачів.

Використані джерела

1. Бєльський, С. В. Відродження обласної бібліотеки / С. В. Бєльський // Зоря Полтавщини. – 1944. – 26 лют. – С. 4.

2. Белей, Г. Сонце у вікна : [з історії ПОУНБ ім. І. П. Котляревського] / Г. Белей // Комсомолець Полтавщини. –1969. – 11 верес. – С. 3.

3. [В обласній бібліотеці] // Зоря Полтавщини. – 1944. – 26 лют. – С. 4.

4. Власенко, Л. Н. След на земле, оставленный выдающимися полтавчанами / Л. Н. Власенко // Мир библиографии. – 2011. – № 6. – С. 53–56.

5. Володін, Б. Семінар бібліотечних працівників / Б. Володін // Зоря Полтавщини. – 1970. – 20 черв. – С. 3.

6. День Полтави : [щодня абонемент Полтав. обл. б-ки ім. І. П. Котляревського відвідує близько 400 чоловік] // Зоря Полтавщини. – 1967. – 18 трав. – С. 4.

7. Литовченко, О. Конференція читачів / О. Литовченко // Зоря Полтавщини. – 1967. – 19 черв. – С. 4.

8. Макаренко, Л. Виховувати любов до рідного краю / Л. Макаренко, П. Жевахов // Соціаліст. культура. – 1965. – № 5. – С. 32–33.

9. Обласна нарада бібліотечних працівників // Зоря Полтавщини. – 1945. – 25 трав. – С. 2.

«ТАК ТОРГУВАТИ КНИЖКАМИ НЕ МОЖНА»: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РАДЯНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ТОРГІВЛІ В ПУБЛІКАЦІЯХ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ СУМЩИНИ

Подоляка Надія Степанівна,
науковий редактор робочої групи з підготовки тому «Звід пам'яток історії та культури України. Сумська область»; співробітник Управління культури і туризму, національностей та релігій Сумської обласної державної адміністрації; викладач Машинобудівного коледжу Сумського державного університету, канд. наук із соц. комунікацій, Україна

Анотація. *Аналізуються проблемні питання радянської книжкової торгівлі. Наголошується на причинах незадовільної роботи книготорговельних організацій у Сумському регіоні.*

Ключові слова: *книжкова торгівля, книжкова продукція, книжкові магазини, обласна газета Сумщини.*

«Краще організувати книжкову торгівлю», «Книги під полицями», «Поліпшити книжкову торгівлю на селі», «Шкідливе розкачування», «Хіба ж так розповсюджують книги?», «Так торгувати книжками не можна», – ось кілька заголовків із сумської обласної газети «Ленінська правда» («Більшовицька зброя»). Всі вони свідчать про те, що в радянській книжковій торгівлі існувало безліч проблемних питань, які потрібно було вирішувати.

Теоретичні засади розвитку радянської книжкової торгівлі розглядалися в працях М. А. Агуфа та М. Т. Коваля [1], М. Ф. Арбузова [2], І. Б. Бондаровського та Т. В. Вишнякової [4], А. Говорова [5], Т. С. Гуніч [7], Г. П. Грета [6] та інших. Проте науковці, головним чином, звертали увагу на економічний аспект радянської книжкової торгівлі, не аналізуючи недоліки системи в цілому та проблемні питання книжкової торгівлі в окремих регіонах. Цим обумовлена актуальність теми.

Мета повідомлення – проаналізувати проблемні питання радянської книжкової торгівлі за публікаціями обласної газети Сумщини, з'ясувати причини незадовільної роботи книготорговельних організацій того часу.

У довідковій літературі терміну «книжкова торгівля» відповідають три значення: вид діяльності (заняття); галузь (частина культури та економіки); процес (заміна товарної форми споживчої вартості книжки на грошову). Розрізняють роздрібну та оптову торгівлю. У свою чергу, роздрібна поділяється на стаціонарну, пересувну та поштово-посилкову книготорговельні мережі.

Основною формою радянської роздрібної торгівлі книжками була стаціонарна книготорговельна мережа з книгарнями, бібліотечними колекторами та книжковими кіосками [6, с. 1–3]. Для здійснення роздрібної торгівлі господарюючі суб'єкти використовували палатки, кіоски [4, с. 16]. Пересувна книготорговельна мережа доповнювала стаціонарну. Залежно від матеріально-технічної бази вона поділялася на розвізну та розносну. Розвізна мережа включала книжкові автолавки та їхні різновиди. Розносна – столики для торгівлі на вулиці, складні ятки, книжкові базари. Розносною торгівлею книжками займалися також книгоноші. Поштово-посилкова

книготорговельна мережа складалася з магазинів та відділів «Книга – поштою».

Головним недоліком роботи радянських книготорговельних закладів було примусове розповсюдження літератури через контрагентів: професійні спілки та комсомольські організації, книгонош тощо. Ще у перші роки радянської влади було прийнято торгувати книжками «в загрузку» до дефіцитного краму. Відповідно до інструкцій Народного комісаріату освіти до розповсюдження книжок долучалися навіть діти. У рамках «культурно-освітньої діяльності» кожен піонерський загін і школа повинні були організувати книгонош із числа учнів. Така робота іноді просто відвертала читача від книги, адже контрагенти часто нахабними методами нав'язували на периферії, головним чином на селі, зовсім непотрібне. Практика такого просування книги тривала до останніх років радянської влади. При системі «загрузки» або «навантаження» безліч видань України не знаходили збуту, і тоді можна було говорити про здешевлення цих видань або збагачення ними т. зв. макулатури.

Друге проблемне питання – це неукомплектованість книгами або перезавантаженість складів і сільмагів іншим крамом. Зокрема, у газеті «Більшовицька зброя» читаємо: *«...Тов. Москаленко вважає, що книга "не ходовий крам", а тому, мовляв, вистачає і тих, що є в крамницях. Виправдовуючись перезавантаженістю складів і сільмагів, керівники райспоживспілки, відмовляються і від тієї допомоги, яку надає їм Конотопський "Книготорг" в постачанні сільських магазинів новинками літератури»* [3]. Коли голову Зноб-Новгородської райспоживспілки кореспонденти газети «Ленінська правда» запитали, чому так мало продається літератури – отримали відповідь: *«У нас і без цих книг полиці в магазинах вигинаються»* [3]. Як відомо, книга втілює і матеріальну, і духовну складові. Невігластво, злочинність, інші небажані в суспільстві явища – це часом наслідок небажання долучитися до читання. Комплектування складів видавничою продукцією «за остаточним принципом» призводило до формування низького рівня духовної культури населення.

Третя проблема – недбале ставлення до книги. *«Часто книги лежать в магазинах поруч з... гасом, милом, хомутами і скребницями»*, – йдеться в газеті [14]. Буквально поряд з книгою іноді продавалися оселедці, макарони, одяг, парфумерія та ін. Для літератури виділялося найменше місця. Це також проблема низького рівня культури в цілому.

Четверте. Це відсутність реклами книжкових товарів. Зокрема, факти свідчать: «*У магазині [с. Вовківці Роменського р-ну], на вулиці ви можете прочитати оголошення, що сільське споживче товариство купує курячі яйця, товари, які виділяються для зустрічного продажу, і т. д. А ось реклами книги ніде не побачите. Навіть книжкова вітрина магазина (вона розміщена у вікні, що виходить на вулицю) обгороджена і до неї не доступишся*» [9]. Як зазначав журналіст газети, вікна вітрини Пустовійтівського сільського магазину заіржавіли зовсім і кілька років не відчинялись [9].

По-п'яте, поставало питання відсутності координації з боку контролюючого управління. «*Обласне управління в справах поліграфічної промисловості, видавництв і книжкової торгівлі (начальник тов. Марченко) займає позицію стороннього спостерігача і нічого не робить, щоб координувати дії облкниготоргу і облспоживспілки по розповсюдженню літератури*», – сповіщали на сторінках газети [11].

Не менш болючим залишалося кадрове питання. У публікаціях «Ленінської правди» читаємо: «*Зайняті загальними торговельними справами працівники Кролевецької райспоживспілки не дбають про зразкове і оперативне просування книги в маси*» [10].

Сьоме. Проблему озвучено журналістами таким чином: «*При розподілі літератури торговельний відділ облкниготоргу часто не зважає на профіль того чи іншого району. Бібліотечним колектором і магазинами книготоргу мало скомплектовано колгоспних бібліотек*» [15].

Восьме. Віддаленість книжкових магазинів райцентрів від магазинів сільських споживчих товариств. «*Інші магазини сільських споживчих товариств, як правило, зовсім не займаються книжковою торгівлею. Це, насамперед, стосується магазину Рибальського сільського споживчого товариства. У ньому відсутні книги. Щоб дістати їх жителям села доводиться ходити за 7 кілометрів до райцентру*», – повідомлялося в газеті [8].

Дев'яте. План з продажу книг часто реалізовувався лише за рахунок збуту підручників. Виникало питання відносно невисокого інтересу місцевих жителів до читання [17].

Десяте. Робочий час крамниць. Газети зазначали, що не всі покупці мали можливість відвідати книжковий магазин, який працює з 9 години ранку до 6 години вечора.

Одинадцяте. Відсутність торговельних площ. Так, обласна газета сповіщала: «*В Оксютинському сільському магазині для літератури*

відведені верхні полиці, а на двох нижніх стоїть горілка, лежать цигарки. Ще з вулиці через вікно видно пляшки «Тмінної», «Перцівки», «Каганівки». А прочитати назву книги на корінці можна не інакше, як видершись на прилавок» [9].

Дванадцяте. Відсутність прогресивних форм торгівлі, неуважне вивчення попиту, неправильне формування асортименту літератури, спеціалізації торговельної мережі та її невпинне зростання [13].

У практиці роботи книготорговельних підприємств застосовують традиційні та прогресивні методи роздрібного продажу. Продаж товарів через прилавок вважають традиційним методом [7, с. 26–27]. До прогресивних методів роздрібної торгівлі належать, зокрема: самообслуговування, з відкритою викладкою, за зразками, за замовленням покупців, вдома у покупців, через автомати, автолавки і розвозки.

Приклади вдалої роботи книготорговельної мережі на Сумщині знаходимо в Краснопільському районі: у Миропіллі, Краснопіллі, Славгороді та інших селах [16].

З позитивних моментів. На Сумщині книготорговельні організації встановили тісні відносини з товариством книголюбів. Працівниками багатьох книжкових магазинів було укомплектовано різні бібліотечки для учителів, будівельників, спеціалістів сільського господарства тощо. Станом на 1970 р. у селах області працювало 84 книжкових магазини, 35 кіосків, 52 культмаги, книжкові відділи було відкрито у 290 сільмагах [12]. Можна говорити про те, що на Сумщині більша частина книготорговельних закладів перетворилися на справжні осередки культури.

Проте існували й негативні моменти, що гальмували розвиток галузі. Зростання видавничої продукції без урахування попиту на неї призводило до таких наслідків, коли книга перетворювалася на непотрібну макулатуру, що спонукало до прийняття кардинальних рішень: закриття неприбуткових книгарень, посилення рекламної діяльності.

Використані джерела

1. Агуф, М. А. Книгу – в маси. Книжкова торгівля в Радянській Україні : 1918 – 1964 рр. / М. А. Агуф, М. Т. Коваль. – Харків : Ред.-вид. від. Книжк. палати УРСР, 1965. – 165 с.

2. Арбузов, М. Ф. Книжная торговля в СССР : теорет.основы и принципы орг. / М. Ф. Арбузов. – Москва : Книга, 1976. – 156 с.

3. Бондарчук, О. Література лежить на базі / О. Бондарчук // Більшов. зброя. – 1951. – 3 лип. – С. 3.

4. Бондаровский, И. Б. Основы книжной торговли : учебник / И. Б. Бондаровский, Т. В. Вишнякова. – Москва : Высш. шк., 1984. – 335 с.

5. Говоров, А. История книжной торговли : учеб. пособие / А. Говоров. – Москва : Книга, 1966. – 263 с.

6. Грет, Г. П. Организация распространения печатной продукции розничных книготорговых предприятий / Г. П. Грет // Книжная торговля : науч.-техн. информ. сб. / Информпечать. – Москва, 1997. – Вып. 1. – С. 1–7.

7. Гунич, Т. С. Экономика книжной торговки / Т. С. Гунич. – 2-е изд. / Т. С. Гунич. – Москва : Книга, 1982. – 208 с.

8. Добриця, П. Більше книг колгоспному селу / П. Добриця // Лен. правда. – 1953. – 15 листоп. – С. 3.

9. Книзі – широку дорогу до покупця. Рейд-перевірка стану торгівлі літературою // Лен. правда. – 1959. – 18 берез. – С. 3.

10. Коцюба, М. Так тогрувати книжками не можна / М. Коцюба // Більшов. зброя. – 1951. – 3 лип. – С. 3.

11. Краще організувати книжкову торгівлю // Більшов. зброя. – 1951. – 21 лип. – С. 3.

12. Мовою цифр і фактів // Лен. правда. – 1970. – 31 трав. – С. 3.

13. Осипенко, Н. Хіба ж так розповсюджують книги? / Н. Осипенко // Лен. правда. – 1960. – 21 серп. – С. 3.

14. Очерет, Ф. Книги лежать на складах / Ф. Очерет // Більшов. зброя. – 1951. – 4 серп. – С. 3.

15. Поліпшувати книжкову торгівлю // Більшов. зброя. – 1952. – 17 лют. – С. 3.

16. Стрілецький, О. Прогресивні форми торгівлі / О. Стрілецький // Перемога. – 1960. – 1 берез. – С. 4.

17. Чишко, М. Більше уваги торгівлі книгами на селі / М. Чишко // Прапор комунізму. – 1957. – 31 берез. – С. 2.

ПРАВЛЕНИЕ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ, 1885 – 1918[1]:
к вопросу о создании биобиблиографического словаря

Шалыганова Алла Людвиговна,
главный библиотекарь
Харьковской государственной научной
библиотеки им. В. Г. Короленко, Украина

Аннотация. *Изложены основные цели, задачи, читательское назначение и место биобиблиографического словаря «Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918 гг.». Раскрыты источники, тематические и хронологические критерии отбора документов. Очерчена структура словаря, биографической статьи.*

Ключевые слова: *Харьковская общественная библиотека, правление, словарь, история, исследование, биография, фактография, методика поиска.*

В 2011 г. Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко отметила свое 125-летие. Это событие активизировало процесс исследования истории библиотеки, объективного восстановления исторических событий, выявления фактов, раскрытия биографий людей, связанных с ее деятельностью.

Биография является источником первичной информации, позволяющей представить деятельность личности в исторической, социальной, научной сферах. Изучение биографий деятелей библиотек известный библиотековед Л. Б. Хавкина считала составной частью библиотековедения [1, с. 90]. Сегодня формируется библиотековедческая биографистика как *«направление специального библиотековедения»* [2, с. 59], которая развивается в рамках исторических исследований, что дает возможность, в частности, проанализировать влияние личности на историко-библиотековедческие процессы, ее участие в практической и научной деятельности. Исследование биографий ученых способствует расширению знаний о развитии библиотековедения. Привлечение новых имен даст новый толчок развитию науки о библиотеке, современных концепций библиотековедческой мысли, а также перспектив ее развития.

Свой вклад в историко-биографические исследования вносит и ХГНБ. Выявленные в ходе исследования «История ХГНБ им. В. Г. Короленко» сотрудниками библиотеки документы о событиях, биографических фактах библиотекарей, которые отражены в списках, картотеках, очерках, статьях,

свидетельствуют о стремлении коллектива знать свою историю в «лицах». С особой ответственностью отнеслись исследователи к воссозданию биографий библиотечных работников, библиотековедов Харьковской школы, представителей науки и культуры, чья просветительская и общественная деятельность способствовала развитию Библиотеки и деятельность которых до настоящего времени изучена недостаточно. Собранные биографические сведения о членах библиотеки, о Правлении и сотрудниках станут базой для создания биобиблиографического словаря (ББС) «Персоналии ХГНБ им. В. Г. Короленко, 1885 – 2016», первая часть которого – «Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918 гг.». По данному в энциклопедии «Книга» определению: «биобиблиографический словарь – это словарь, в котором сведения биографического характера о лицах (деятелях науки, литературы, искусства, жителях определенного региона, представителях определенной профессии) сопровождаются перечнем созданных ими трудов, а также источников, которые раскрывают их деятельность» [4, с. 79].

Задачи биобиблиографического словаря:

- воссоздание культурного пространства 1885 – 1918 гг. как естественной среды становления и развития ХОБ, библиотечной школы Харькова;
- создание историко-биобиблиографической версии библиотечной деятельности членов библиотеки и ее Правления;
- сохранение для следующих поколений сведений о выдающихся общественных деятелях науки и культуры, которые внесли вклад в создание и развитие ХГНБ им. В. Г. Короленко.

Нельзя не согласиться с утверждением, что важность таких словарей вполне понятна с научной точки зрения: *«историю создают люди для людей, человеческие (людские) судьбы есть основными составляющими исторического процесса»* [5, с. 73].

Словарь призван не только заполнить существующие лакуны, создав историко-биобиблиографическую версию библиотечной деятельности членов Правления ХОБ с репрезентацией уникальных документов мемориального фонда ХГНБ, но и стать источником исторических исследований. Информативность ББС должна обеспечиваться благодаря полноте отображения фактов библиотечной, просветительской, благотворительной деятельности членов (кандидатов) Правления, обозначенных Уставом ХОБ:

- заведование денежной и административной частью; ведение отчетности;
- забота о помещении, о сотрудниках (служащих), об охране имущества библиотеки;
- установление порядка пользования книгами, журналами, газетами;
- изыскание мер к увеличению средств, прием пожертвований (книгами, деньгами);
- вынесение на обсуждение общего собрания членов библиотеки годового отчета, проекта сметы, предложений об улучшении работы и т. д.

В ходе исследования определялся вопрос о круге лиц, деятельность которых отражается в словаре. Основные критерии отбора – содержательные и хронологические. В пособие в алфавитном порядке персон войдет Правление ХОБ: члены, кандидаты в члены Правления, непременные (§ 15 Устава) члены, председатели, избранные общим собранием членов Библиотеки (по протоколам общих собраний членов Библиотеки). Отбор лиц ограничивается историческими рамками деятельности Правления: 1885 – 1918 гг. Необходимый элемент словаря – биографические справки, содержащие основные факты и сведения о деятельности в качестве членов Правления.

Результативную работу по составлению ББС обеспечат документально-фактографические и библиографические виды поиска биографических данных. При составлении ББС базовыми материалами будут фактические сведения из отчетов о работе ХОБ, представленные в картотеке «Правление ХОБ, 1885 – 1918 гг.), малоизвестные материалы из мемориального фонда ХГНБ, архивов Харькова. В исследовании также будут использованы следующие источники: универсальные и отраслевые энциклопедии, справочники, биографические и биобиблиографические словари, юбилейные издания учреждений, обществ Харькова, мемориальный фонд, каталоги, картотеки ХГНБ, уставы, отчеты ХОБ, газетные фонды, профессиональные периодические и продолжающиеся издания и пр. Важный источник – публиковавшиеся в дореволюционной России списки студентов высших учебных заведений, в которых приведены такие важные сведения, как имя и отчество, сословие, первоначальное образование, годы учебы, курс и факультет. При написании биографии ученых, входивших в состав Правления, необходимо знание их должностей, ученых степеней и званий. При поиске сведений об ученом очень полезно

знакомство с табелем о рангах. Упоминание должности, чина, звания или титула позволяет установить служебное или общественное положение персоны и дает исследователю дополнительные данные для поиска более полных сведений о нем [6, с. 85–87].

При составлении словарной статьи будет использоваться метод научного анализа и обобщения. Составители не ставят целью давать оценку деятельности членов Правления или проявлять субъективизм в определении их роли и места в истории ХОБ. Единственный критерий – представить события, факты, деятельность личности в достоверном освещении, стремясь к объективности, ибо только в таком качестве ББС будет выполнять свою основную задачу – воссоздание истории Библиотеки в «лицах». Биографическая статья будет содержать такие сведения: ФИО, годы жизни (число, месяц, год), место рождения и смерти, фотопортрет, краткая информация о трудовой, научной, общественной деятельности, научных званиях, наградах и датах присуждения. С наибольшей полнотой и точностью будут приведены события и факты деятельности в качестве членов Правления, их вклад в создание и развитие ХОБ. Принцип историзма и полноты источниковедческой базы требует, чтобы в словарь вошли статьи не только об известных членах Правления, но и о малоизвестных или неизвестных. Объем статьи о них будет включать минимум сведений: ФИО, годы рождения, смерти, вид деятельности в качестве члена (кандидата в члены) Правления ХОБ.

В ББС фактографические сведения биографии личности будут сопровождаться библиографическими: перечнем основных публикаций по теме и списком источников о персоне. Следует отметить, что основной материал о деятельности персоны, который будет составлен на основе отчетов ХОБ 1885 – 1918 гг. и протоколов собраний членов Библиотеки (за тот же период), будет изложен в фактографических данных, а библиографические сведения будут дополнять их с тем, чтобы дать возможность читателю расширить знания, которые заключены в фактографической биографии члена Правления [7, с. 19]. Таким образом, в словаре будут представлены библиографические материалы, сохраняющие научное значение и содержащие фактографические сведения, которые отсутствуют в биографической статье [9, с. 27]. По возможности в ББС будут помещены фотографии членов Правления, первых библиотечных документов, здания библиотеки и т. п.

Подводя итоги, заметим, что в ББС впервые собираются, систематизируются и подвергаются историческому анализу

многочисленные события и факты становления и развития ХОБ, преломленные в биографиях ее основателей и руководителей – членов Правления. Словарь будет носить в значительной степени характер фактографического справочника. С целью многоаспектного поиска будут составлены вспомогательные указатели. Кроме того, он будет выполнять функции не только научно-поискового аппарата, но и служить источниковедческой базой исторических исследований. Словарь отразит многообразие подвижнической, просветительской и благотворительной деятельности членов Правления. Он рассчитан на работников научно-исследовательских подразделений библиотечных и научно-информационных учреждений, преподавателей, аспирантов, студентов и специалистов смежных с библиотековедением и историей дисциплин.

Составленный на основе научно обоснованной методики словарь или база данных станет одним из информационно-рекламных компонентов истории Библиотеки, т. к. в нем в наиболее полном виде, на основании архивных документов отразится профессиональная, общественная деятельность Правления ХОБ, чьи достижения в создании и развитии Библиотеки сделали возможным вхождение их в библиотечную элиту.

Использованные источники

1. Хавкина, Л. Б. Библиотеки, их организация и техника : руководство по библиотековедению / Л. Б. Хавкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Тип. Вольфа, 1911. – С. 90.

2. Любовець, Н. Біографіка і новітні інформаційні технології / Н. Любовець, В. Попик // Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 59.

3. Устав Харьковской общественной библиотеки – 1884 г. – Б.м., б.г. – 4 с.

4. Книга : энциклопедия. – Москва : Большая Рос. энцикл., 1999. – С. 79.

5. Веревкина, А. Н. Общие биографические и биобиблиографические словари зарубежных стран / А. Н. Веревкина. – Москва : Книга, 1970. – С. 73.

6. Рикун, И. Э. Создание биобиблиографических указателей и справочников: информационные ресурсы и методы поиска : метод. пособие / И. Э. Рикун. – Одесса, 2011. – С. 85 – 87.

7. Лосиевский, И. Я. Научная биография писателя: проблемы интерпретации и типологии / И. Я. Лосиевский. – Харьков : Крок, 1998. – С. 79.

8. Яценко, О. Якісний підбір та оформлення біобібліографічного матеріалу – запорука підвищення довідковості та цінності видання / О. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2004. – Вип. 13.– С. 19.

9. Черниш, Н. До історії українських біобібліографічних словників / Н. Черниш // Бібл. вісн. – 2009. – № 2. – С. 27.

СПАДЩИНА ВЧЕНОГО-БІБЛІОФІЛА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО У МЕДІА-ПРОСТОРІ

Тіщенко Антоніна Анатоліївна,
провідний бібліотекар науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна

Анотація. *Розглядаються значні проекти в медіа-просторі, в яких містяться відомості про вченого-природознавця, бібліофіла Володимира Івановича Вернадського.*

Ключові слова: *Володимир Іванович Вернадський, медіа-сфера, медіа-простір, вчений-природознавець, бібліофіл.*

Інформатизація суспільства вносить корективи в усі сфери людської діяльності. З одного боку, це ускладнює процес комунікації, створює нові правила, вимоги, з іншого – пришвидшує та спрощує процес обміну інформацією, знаннями. Головним засобом сучасної комунікації є медіа-сфера, тобто інформаційний простір, який створюється засобами масової комунікації. Навіть історична наука, яка завжди вважалась класичною, незмінною, набуває нових якостей, трансформується у відповідності до можливостей медіа-сфери. Зокрема, для популяризації знань про видатних діячів минулого все частіше та повніше використовуються можливості Інтернету. Створюються відповідні портали, інформаційні ресурси, що надають можливість ознайомитися з працями вчених, працями про вчених тощо. Не останню, а краще сказати, провідну роль у цьому процесі відіграють бібліотеки, архіви та музеї.

Саме у такий спосіб і популяризуються знання про видатного вченого-природознавця, академіка, громадського діяча та просто великого

прихильника книг та бібліотек, бібліофіла **Володимира Івановича Вернадського**. Серед активних популяризаторів спадщини вченого у медіапросторі беззаперечними лідерами є архів РАН та бібліотека, що завдячує своїм існуванням Володимиру Івановичу – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ). Оскільки вчений мав безпосереднє відношення саме до фундації, розвитку, становлення установ соціокомунікативного циклу, варто зупинитись на цьому моменті детальніше.

У дитинстві В. І. Вернадський почав читати дуже рано. Цьому сприяло виховання у пошані до книг та атмосфера, що панувала у сім'ї: мати, вихователька співу, дуже полюбляла музику, няня розповідала заворожуючі казки; перебуваючи за кордоном, сім'я завжди відвідували бібліотеки, ярмарки, старший брат учив писати, складати вірші. Усе життя Володимир Іванович постійно читав, удосконалюючись таким чином як професіонал та розвиваючись як особистість. У цьому він брав приклад зі свого батька, бібліофіла. Під час наукових пошуків В. І. Вернадський завжди звертався до книг. У моменти, коли не мав можливості користуватися потрібною літературою, говорив: *«Ужасно трудно без книг»* [5, с. 11]. Читав швидко і кілька книг одночасно: коли працював над створенням вчення про живу речовину, у списку перечитаної ним літератури були вказані праці з географії рослин, про походження життя, з історії та літературознавства, мемуари, художні твори. Видатний вчений бездоганно орієнтувався у літературі, був активним читачем багатьох бібліотек світу. На його замовлення книги надсилали з АН СРСР, московських, ленінградських бібліотек, виписувалися міжнародним обміном з Берліна, Лондона, Парижа, Рима, Вашингтона і багатьох інших міст світу [12].

У студентські роки Володимира Івановича хвилювали питання комплектування бібліотечних фондів, функціонування бібліотек взагалі. Тому він активно працював у гуртку, що займався вивченням літератури, складанням загальних та рекомендаційних каталогів (покажчиків), перекладом книг, надсиланням їх до провінції, створенням народних бібліотек [6]. Він мав власні ідеї стосовно народних бібліотек. На його думку, фонд народних бібліотек має містити книги, написані зрозумілою для простих людей мовою і охоплювати таку тематику: землеволодіння, географічний опис місцевостей та шляхів Росії (для переселенців), пояснення народних прав та обов'язків, історія релігії, народної школи, природознавство, медицина та санітарія, історія держави, науки, політичної організації суспільства

З ініціативи В. І. Вернадського було створено першу безплатну читальну в Петербурзі. Вчений також співробітничав з Санкт-Петербурзьким комітетом грамотності [7], метою діяльності якого було видання літератури, збирання та розсилка книг до народних шкіл та бібліотек. Він допомагав комітету у виданні в 1894 р. каталогу кращих книг для масового читання, розсилав їх у провінцію. Брав участь у роботі комісії з популяризації домашнього читання, організовував публічні читання, склав покажчик популярних книг з питань мінералогії.

Усюди, де б вчений не перебував, починаючи працювати, досліджувати, відшукував потрібну інформацію не тільки в лабораторіях, а й у бібліотеках. За безпосередньою участю В. І. Вернадського, завдяки його ідеям та натхненню, було створено бібліотеку при Інституті живої речовини в США. Роботу було організовано так, що фонд бібліотеки стрімко зростав і тематично поглиблювався. Саме з ініціативи Володимира Івановича було проведено збір благодійних внесків, що значно покращило стан фондів бібліотеки [1].

Вчений сприяв розвитку вітчизняних бібліотек, брав участь у створенні нових або збереженні існуючих осередків культури. Найбільшу частку своїх інтелектуальних і фізичних сил Володимир Іванович уклав у заснування Всенародної бібліотеки України, яка тепер названа його ім'ям [10]. Багато інших бібліотек завдячують йому своїм існуванням. Значну роль всесвітньо відомий вчений відіграв і у збереженні бібліотек як осередків культури. Завдяки його ініціативі було засновано та відбувалось активне наповнення фонду бібліотеки Таврійського національного університету у Сімферополі, якій згодом було присвоєне ім'я вченого [11]. У 1918 р. в Ялті єдина в місті наукова бібліотека, що перебувала у складі Природничо-історичного музею, підлягала закриттю. Та завдяки своєчасному втручанню В. І. Вернадського бібліотеці було повернено приміщення, а влада допомогла відновити обслуговування читачів. Бібліотека була необхідна мешканцям і гостям міста, адже тільки в ній можна було знайти наукову літературу з питань природознавства, медицини, географії тощо [3].

Великого значення вчений надавав і бібліографії, до якої часто звертався під час наукової діяльності. У процесі наукових пошуків, досліджень він часто віднаходив нові цікаві, факти, відомості, у нього з'являлись думки, здогадки. Для таких моментів у вченого під рукою завжди були картки для записів. На них він не тільки записував свої думки, необхідну інформацію, але обов'язково фіксував бібліографічні дані певної

книги чи журналу [4]. Крім того, його більшою мірою цікавили саме ті книги, які супроводжувались списками літератури. Друзі, знаючи це, рекомендували саме такі книги.

Володимир Іванович серйозно ставився до створення ДБА власної бібліотеки, що складався з великої кількості довідкової літератури та картотеки. ДБА цієї бібліотеки містив кілька енциклопедій, а саме: *енциклопедія «Британіка»*, «*Энциклопедический словарь* Брокгауза *и* Ефрона» численні словники, у тому числі «*Толковый словарь живого великорусского языка*» В. Даля, біографічні словники (у тому числі «*Біографічний словник з точних наук» Поггендофа німецькою мовою*) – словники іноземних мов, різноманітні довідники з окремих наук та багато інших довідкових видань [13]. Картотеки допомагали вченому знаходити відповіді на будь-які питання, що виникали у ході наукової діяльності. Він мав такі картотеки: *«Пережитое и передуманное»* (містилася інформація, що давно не використовувалась), *«Історія знань»*; картотека з біогеохімії (відображала аналізи живих організмів – тварин та рослин). Картотеки ним постійно актуалізувалися та редагувалися [9].

Ось так дуже стисло можна описати соціокомунікативну діяльність вченого. Наразі великого поширення набирає вернадознавство. І якщо раніше результати дослідження знаходили відображення на сторінках професійних видань (монографій, дисертацій), то зараз висвітлення спадщини вченого набуває нових рис, переходить у медіа-сферу. Важливу роль у популяризації спадщини В. І. Вернадського у медіа-сфері відіграють бібліотеки. Саме вони переважно розшукують та інформують про наукову діяльність вченого. Але й інші заклади культури (наприклад, архіви) не залишаються осторонь.

Серед найбільш значних віртуальних ресурсів, що розкривають спадщину вченого, можна назвати проект Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «*Электронный архив В. И. Вернадского*» [15]. Цей інформаційний ресурс легкий для евристичної діяльності й одночасно інформативний. Має основні розділи: «Тексти», «Бібліографія», «Біографія», «Галерея», «Організації», «Зберігачі», «Посилання». Майже всі відомості про вченого, його праці, праці дослідників його спадщини, що розміщуються на ресурсі, можна не тільки переглядати, але й завантажувати. Розділ «Тексти» надає можливість ознайомитися з працями (книги та статті у періодичних виданнях) та роздумами вченого на сторінках щоденника, листів рідним та друзям. Бібліографічні покажчики та статті про В. І. Вернадського містяться у розділі «Бібліографія». Розділ «Біографія»

знайомить з матеріалами, у яких висвітлюється основні віхи життя вченого. Декілька фотографій, що зафіксували В. І. Вернадського за життя, знайшли місце у розділі «Галерея». У розділах «Організації» та «Зберігачі» зібрано інформацію про установи та особистостей, які популяризують спадщину Володимира Івановича. Науковий доробок видатного природознавця висвітлюється у багатьох ресурсах Інтернету, саме посилання на них містяться у розділі «Посилання». Це не окремі ресурси, присвячені вченому, а скоріше спеціальні розділи на сайтах. Ресурс російськомовний.

У 2013 р. у НБУВ створено новий проект – *«Електронний архів В.І. Вернадського»* [14]. Його структура складна та насичена. Зорієнтуватися у ресурсі можна шляхом використання навігатора або допоміжного апарату – алфавітного покажчика. Є розділи, що розкривають біографію вченого, у тому числі за допомогою біографічних праць, надають можливість ознайомитись з його працями, є розділ «Бібліографія», а розділ «Архівні документи» представляє відскановані оригінали листів, заміток, таблиць та інших документів В. І. Вернадського. Тут же представлені аудіо-та відеоматеріали про вченого, його діяльність. В одному з розділів висвітлюється життя В. І. Вернадського у фотографіях, портретах, картинах. Є також можливість ознайомитися з матеріалами про увіковічення пам'яті видатного вченого – це перелік меморіальних дошок, медалей, нагород, пам'ятних місць, що носять його ім'я. І, як у кожному ресурсі, присвяченому Володимиру Івановичу, є посилання на інші схожі Інтернет-ресурси. Найґрунтовніші посилання – це ті ресурси, які перелічені у цій роботі. Отже, зрозуміло, що працівниками НБУВ проведено титанічну роботу з популяризації спадщини вченого-бібліофіла В. І. Вернадського у медіа-просторі.

Іншою соціокомунікативною установою, а саме Архівом Російської Академії наук створено проект [8], який знайомить з рукописами та іншими документами, що розкривають наукову діяльність ученого та його світогляд. Архів містить 7 (10) описів справ. Серед цих справ є різні матеріали – статті, лекції, записки, матеріали досліджень, листи, щоденники та інші документи (атестат, статути установ, де він працював тощо). Багато матеріалів відскановані та розміщені на ресурсі, їх можна переглянути, зберегти на ПК чи замовити. Однак з дослідженням матеріалів, що містить архів, існують певні складності, адже почерк у Володимира Івановича не досить розбірливий. Це ускладнює процес ознайомлення з щоденниками, лекціями та нотатками вченого. Проект надає можливість зв'язатись з

організаторами та уточнити деталі, контакти наводяться у відповідному розділі.

Спадщину В. І. Вернадського у медіа-сфері популяризує також Тамбовський державний технічний університет [2]. Структура ресурсу досить проста, допоміжного апарату не містить і складається з таких розділів: «Біографія В. І. Вернадського», «Основні дати життя В. І. Вернадського», «В. І. Вернадський – видатний вчений», «Фотогалерея», «В. І. Вернадський в образотворчому мистецтві», «Книги про В. І. Вернадського», «Основні праці В. І. Вернадського», «Його ім'ям названо», «Кабінет-музей В. І. Вернадського», «Інтернет про В. І. Вернадського».

Детально розглянемо цей ресурс: перші три розділи містять відповідно – біографію вченого, перелік основних подій у його житті у датах і основні наукові напрямки, над якими працював Володимир Іванович. Ресурс також надає можливість переглянути фотографії, портрети вченого та його близьких. Розділи «Книги про В. І. Вернадського», «Основні праці В. І. Вернадського», «Його ім'ям названо» містять перелік декількох джерел відповідної тематики (твори вченого чи про нього), але це тільки бібліографічні описи, і ті не повні.

У будівлі Лабораторії геохімічних проблем (зараз Інститут геохімії та аналітичної хімії ім. В. І. Вернадського РАН) працює кабінет-музей В. І. Вернадського. Стисла інформація та фотографії про кабінет-музей розміщуються у відповідному розділі ресурсу, що розглядається. Розділ «Його ім'ям названі» містить перелік видатних місць, речей, нагород, в яких увіковічене ім'я В. І. Вернадського. Ресурс пропонує для ознайомлення кілька Інтернет-ресурсів, присвячених видатному вченому. Однак це здебільшого сайти установ, що носять ім'я Володимира Івановича. Є ще один розділ, що має краєзнавчий характер – «В. І. Вернадський і Тамбовщина». У ньому надається інформація стосовно діяльності вченого на Тамбовщині та основних організацій і заходів у регіоні, названих його іменем. Ресурс російськомовний. Незважаючи на певні недоліки (повторюваність даних, мізерність інформації) ресурс становить особливу цінність для дослідження спадщини вченого як оригінальний та такий, що розкриває подробиці діяльності вченого на цій території.

Використання можливостей медіа-сфери дозволяє популяризувати спадщину видатного вченого-бібліофіла Володимира Івановича Вернадського серед більшої та різноманітнішої аудиторії, сприятиме кращому розумінню місця та ролі бібліотеки у сучасну добу інформатизації.

Таким чином, сучасним соціокомунікативним установам, у тому числі бібліотекам, вдасться й надалі привертати до себе думки та погляди громади, формувати позитивний імідж.

Використані джерела

1. Вернадский, В. И. Дневники. Январь 1920 – март 1921 / В. И. Вернадский ; ред. В. П. Волков. – Киев : Наук. думка, 1997. – 328 с.
2. Вернадский Владимир Иванович [Электронный ресурс] : сайт Тамбовского государственного технического университета / Тамбов. гос. техн. ун-т.– Тамбов : ТГТУ, 2013 . – Режим доступа : http://www.tstu.ru/win/kultur/nauka/vernad/vertitul.htm.
3. В. И. Вернадский: pro et contra : антология лит. о В. И. Вернадском за сто лет (1898–1998) / ред. А. Л. Яншин ; сост., вступ. ст., коммент. А. В. Лапо. – Санкт-Петербург : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. акад, 2000. – 871 с. – (Русский путь).
4. Гревс, И. М. В годы юности: за культуру / И. М. Гревс // Былое. – 1921. – № 12 . – С. 42.
5. Ена, Г. В Крымская география академика В. И. Вернадского [Электронный ресурс] / Г. В. Ена // Культура народов Причерноморья. — 2002. — № 33. — С. 9.
6. Из Дневников В. И. Вернадского / под ред. И. И. Мочалова // Природа. – 1967. – № 10. – С. 97.
7. Лавров, В. В. Л. М. Толстой і родина Вернадських / В. В. Лавров // Культура народов Причерноморья. — 2005. — № 63. — С. 144.
8. Личный архив В. И. Вернадского (фонд 518) [Электронный ресурс] : архив Рос. акад. наук / Рос. акад. наук. – Москва, 2013. – Режим доступа : http://www.ras.ru/VArchive/info.aspx?action=contacts.
9. Мелуа, А. И. В. И. Вернадский – ученый и организатор науки : препринт № 9 / А. И. Мелуа. – Ленинград, 1990. – 48 с.
10. Сытник, К. М. В. И. Вернадский: жизнь и деятельность на Украине / К. М. Сытник, Е. Н. Апанович, С. М. Стойко. – 2-е изд., испр. и доп. – Киев : Наук. думка, 1988. – 368 с.
11. Тіщенко, А. А. Значення популяризації бібліотеками знань про діяльність В. І. Вернадського у соціокомунікативній сфері / А. А. Тіщенко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсі : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 228–231.

12. Тіщенко, А. А. Роль та значення книги у житті вченого-природознавця Володимира Івановича Вернадського / А. А. Тіщенко // Бібл. форум України. – 2012. – № 3. – С. 52.
13. Шаховська, А. Д. Кабинет-музей В. И. Вернадского / А. Д. Шаховская. – Москва : АН СССР, 1959 . – 52 с.
14. Електронний архів В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : проект Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=EAV&Z21ID.
15. Электронный архив В. И. Вернадского [Электронный ресурс] : проект Нац. б-ки Украины им. В. И. Вернадского / Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского. – Киев, 1999–2007. – Режим доступа : http://vernadsky.lib.ru.

СЕКЦІЯ 3 «БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ: СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ОБМІН»

КОНЦЕПЦІЯ ПАРТНЕРСТВА ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. І. ФРАНКА З МУЗЕЯМИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА

Галина Іванівна Пристай,
завідувач відділу літератури з мистецтва
Івано-Франківської обласної універсальної
наукової бібліотеки імені І. Франка

Анотація. *Проаналізовано концепцію партнерства обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка з музеями Івано-Франківська. Розглянуто їх особливості, специфіку та динаміку змін у сучасному соціокультурному просторі, наведено приклади спільної діяльності та взаємодії.*

Ключові слова: *соціокультурна сфера, партнерство, культурна комунікація, обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка, музейні заклади.*

Концепція системи та різних за своєю типологією заходів розробляється з метою привернути ще більшу увагу різних верств населення

до бібліотек та музеїв як до установ, що мають унікальні інтелектуально-інформаційні ресурси і є незамінними в наданні вичерпної інформації. Заходи, проведені за участю двох закладів культури, сприяють тому, що з'являються нові комунікаційні зв'язки.

Про необхідність дослідження діяльності бібліотек у соціокультурному контексті йдеться у публікаціях А. Чачко та Л. Каліберди. Раціональними, результативними є праці таких авторів: Т. Ківшар, М. Знищенка, Г. Погребняк, В. Гарункстите, О. Гончарової, В. Немошкаленка, В. Маркової, тощо [1; 2; 4; 6]. Музейні інноваційні форми роботи досліджували Ф. Вайдахер, А. Надєждін, О. Харченко та інші.

Стратегія управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської облдержадміністрації – сприяти розвитку безпосереднього співробітництва між інституціями культури, реалізації спільних проектів у сфері мистецтва, організації виставок доробку митців, майстер-класів народних майстрів, які спрямовані на збереження та популяризацію культурної спадщини регіону. Стратегічний напрям Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) ім. І. Франка як закладу культури – забезпечення збереження, розвитку і формування культури, що дає змогу посилити позиції в системі соціальних комунікацій.

Партнерство бібліотек з музеями закономірне, адже саме у них спільні інтереси, довготривалі тісні контакти, схожа специфіка роботи, напрацьований досвід в організації персональних виставок митців Прикарпаття, у яких беруть участь місцеві діячі культури і мистецтва. Процес співпраці потребує не лише набуття навичок роботи, але й професійної активності двох сторін, уміння та бажання шукати нове, бути збирачами та хранителями культури.

Партнерів до співпраці можна залучити лише ефективною роботою. Фахівці ОУНБ ім. І. Франка проводять ґрунтовні комплексні дослідження, які включають анкетування, моніторинги спільно з мистецтвознавцями, митцями різного профілю, науковцями, інтелігенцією міста та керівництвом інших закладів культури. Подібні дослідження є дуже важливими для подальшого планування співпраці з музейними працівниками, стратегічного планування і залучення дедалі більшої аудиторії.

Встановлено, що постійна орієнтація на інтереси партнерів є основним принципом діяльності ОУНБ ім. І. Франка. Провідна книгозбірня регіону, тісно співпрацюючи з музейними закладами Івано-Франківська, зацікавлює у спільному формуванні та використанні інформаційних ресурсів, а також у професійному, культурному, інтелектуальному та

документообміні [3]. Окремими принципами співробітництва є взаємна вигідність, взаємоповага сторін. Умови дієвості співпраці: влучний вибір спільного проекту, місце, час і тривалість заходу, склад організаторів і виконавців, попередня реклама, формування аудиторії та інші.

Бібліотека має збагачувати та підтримувати діяльність своїх партнерів, презентувати їхню творчість, пропонуючи різноманітні заходи. Серед прикладів такої співпраці – дружні стосунки з Літературним музеєм Прикарпаття, Івано-Франківським краєзнавчим музеєм, з Музеєм мистецтв Прикарпаття та неодноразова участь працівників відділу літератури з мистецтва у проведенні Днів фахівця і мистецьких акцій «Ніч у музеї».

Стратегія ОУНБ ім. І. Франка – співпраця з музейними закладами Прикарпаття, залучення мистецтвознавців, працівників культури та творчої молоді до активної участі в її діяльності: до використання інформації, розвитку громадської активності, до організації духовного та інтелектуального дозвілля. Ключова концепція залишається незмінною: мета всіх заходів – дедалі сприяти максимальній об'єктивній популяризації фондів бібліотеки; поширенню нових знань та актуальної інформації; створенню суспільства знань.

Завдяки налагодженню безпосередніх творчих контактів книгозбірні з фахівцями музеїв створюються пріоритетні проекти. Як приклад, неординарні події у мистецькому колі Івано-Франківська:

- творча зустріч та відкриття персональної виставки творів «Переплелись мистецтво і життя» члена Національної спілки художників України, директора Музею мистецтв Прикарпаття Михайла Дейнеги;
- попленерна виставка живопису молодих художників, працівників Музею мистецтв Прикарпаття Михайла Тимчука, Юрія Писаря та Владислава Симчича під назвою «Творчі формації міста молодих художників»;
- відкриття персональної виставки робіт «Зачарована тиша» Любомира Худяка, художника Івано-Франківська.

Також прикладом служить міні-проект «Сузір'я майстрів Прикарпаття», до проведення якого у рамках співпраці з ОУНБ ім. І. Франка долучаються працівники музейних закладів краю.

Варто зазначити, що очікування новацій від сучасної ОУНБ ім. І. Франка постійно зростає. У зв'язку з цим спектр та сервіс бібліотечних послуг, що надаються партнерам, значно розширюється. Серед цікавих видавничих проектів бібліотеки – буклети з листівками робіт майстрів Прикарпаття, автобіографічні мозаїки з додатком відеопрезентацій та відеолітописів, присвячених ювілейним датам митців. Започатковано такі

серії: «Гості літературно-мистецької вітальні» та «Бібліотека. Митець. Читач». Усі ці культурологічні проекти і матеріали оперативно знайомлять з творчим доробком і неординарними людьми краю, презентують архівні матеріали з фонду бібліотеки про багаторічну співпрацю.

Важливим етапом у популяризації інформаційних продуктів книгозбірні стала співпраця з Івано-Франківським музеєм ім. С. Бандери. Це дає можливість за сукупністю невідомих досі матеріалів істотно доповнювати історію нашої культури, образи визначних постатей та сприяти патріотичній самосвідомості.

Виявлено, що співпраця бібліотеки та музеїв викликає інтерес у ЗМІ, а новини про спільні заходи подаються на шпальтах газет в єдиному комплексі культурних подій міста. Прикладом такого партнерства є проведення циклу заходів, присвячених Дню радіо і телебачення, а саме: фотоколаж «Вірні перу, мікрофону, телекамері»; святкова виставка «TV «Галичина»-20»; вечір-презентація «Роман Фабрика: нескінченність пошуку журналіста». Заходи такого формату розкривають творчий доробок журналістів та їхню співпрацю із книгозбірнею та музеями. Модернізуючи співпрацю із ЗМІ, працівники бібліотеки долучилися до відкриття в Івано-Франківському краєнавчому музеї виставки великодніх рушників, зібраних у регіоні, модератором якої була відома Прикарпатська журналістка Г. Філіпова.

Таким чином, триває використання креативних форм, методів і технологій у розвитку партнерських відносин бібліотеки та музейних закладів Прикарпаття, що потребує постійного пошуку комунікаційних ресурсів. Подальше стимулювання креативності спричиняє зміни в системі пріоритетів бібліотечної діяльності, сприяє створенню та підтримці нового значення книгозбірні.

Отже, досвід партнерської діяльності ОУНБ ім. І. Франка з музейними закладами дозволив констатувати факт доцільності подальшої співпраці, а не конкуренції. Культурний взаємообмін бібліотеки та музейних закладів Івано-Франківська сприяє не тільки розширенню культурно-освітніх контактів, а й встановленню діалогу, що ґрунтується на повазі до спільної спадщини та культурного розмаїття, а також до гідності кожної установи зокрема. Така співпраця сприяє національному відродженню краю та забезпечує три напрями діяльності: краєнавчий, просвітницький та науково-дослідний.

Досвід співпраці ОУНБ ім. І. Франка з музейними закладами Івано-Франківська може бути базовим на макрорівні для будь-якої ОУНБ з

коригуванням на мікрорівні конкретної ОУНБ, виходячи з власних умов і регіональних можливостей.

Та варто зазначити, що партнерські відносини між ОУНБ ім. І. Франка і музеями Івано-Франківська ще досі перебувають у стадії формування і вдосконалення. Усім проектам має бути притаманна комплексність, склад якої визначається доцільністю і спрямований на максимальну результативність та інформативність суспільства щодо конкретної проблематики.

Використані джерела

1. Гарункстите, В. Публичная библиотека – центр информации, просвещения и культуры / В. Гарункстите // Научн. и техн. б-ки. – 2000. – № 5. – С. 34–37.

2. Гончарова, О. М. Поліфункціональність культурно-дозвіллєвої сфери культури / О. М. Гончарова // Вісн. КНУКіМ. Серія «Педагогіка». – 1999. – № 1. – С. 14–29.

3. Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. – 1940–2011 : енциклопед. довід. / Упр. культури Івано-Франків. облдержадмін., Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка ; підгот. Г. Горбань. – Івано-Франківськ, 2011. – 78 с.

4. Маркова, В. А. Культурно-просвітницька діяльність наукової бібліотеки: традиції та перспективи / В. А. Маркова // Бібліотека і читач на порозі XXI сторіччя : зб. наук. пр. / Нац. парлам. б-ка. України. – Київ, 1998. – С. 14–22.

5. Надєждін, А. М. Інноваційні напрямки виставочної діяльності музеїв художнього профілю / А. М. Надєждін // Матеріали обл. семінару «Особливості функціонування музеїв мистецького профілю» для директорів та наук. співроб. баз., район., міськ. музеїв обл. / А. М. Надєждін. – Кіровоград, 2005. – С. 27–28.

6. Немошкаленко, В. В. Бібліотеки в системі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури / В. В. Немошкаленко // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 3–6.

7. Харченко, О. В. Дитина в музейному просторі: аспекти освітньо-виховної діяльності в музеях художнього профілю / О. В. Харченко // Український музей : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2003. – С. 198–206.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ БИБЛИОТЕК, МУЗЕЕВ, АРХИВОВ : ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Шемаев Сергей Александрович,
аспирант Харьковской государственной
академии культуры

Аннотация. *Раскрываются направления взаимодействия музеев, библиотек и архивов в зарубежных странах, акцентируется внимание на совместных проектах, приводятся аргументы в пользу взаимодействия.*

Ключевые слова: *взаимодействие библиотек, системные связи, электронные ресурсы,мультимедийные архивы, коллекции, оцифровка.*

Вызовы современности, связанные с развитием информационных технологий, глобализацией, проблемами сохранения национального культурного наследия, обеспечением равных возможностей для всех граждан страны в доступе к информации требуют от музеев, библиотек и архивов усиленного взаимодействия. Об этом свидетельствует активная реализация совместных проектов в конце XX – начале XXI века, как в отдельных странах, так и на международном уровне. В связи с этим становится актуальным ознакомление с зарубежным опытом сотрудничества и взаимодействия библиотек, архивов и музеев.

Большой опыт в организации системных связей с музеями и архивами имеют библиотеки **США**. Следует отметить, что по инициативе Американской библиотечной Ассоциации (ALA) еще в 1970 г. был создан Совместный комитет архивов, библиотек и музеев (CALM – The Joint Committee on Archives, Libraries and Museums). Комитет является исполнительным органом и объединяет представителей Общества американских архивариусов (SAA), ALA и Американской ассоциации музеев (AAM) с целью тесного сотрудничества [3].

В налаживании стабильных отношений между библиотечными, музейными и другими социокультурными организациями и учреждениями значительную роль играет Американский институт музейно-библиотечных услуг (IMLS), который функционирует с 1995 г. Приоритетным в его деятельности является укрепление партнерских отношений между музеями, библиотеками и архивами США. Важнейшим направлением в сотрудничестве и взаимодействии библиотек, архивов и музеев на данном этапе является создание совместных электронных ресурсов. С 2002 г. при

поддержке IMLS реализуется проект по культурному наследию, который в настоящее время обеспечивает единую точку доступа к коллекциям библиотек, музеев, архивов и других учреждений [3].

Во **Франции** партнерские взаимоотношения обозначенных организаций развиваются с 1995 г. при поддержке Министерства культуры и коммуникаций и Министерства образования, науки и технологий. Однако данный процесс был сложным и неоднозначным. В течение нескольких лет продолжались дискуссии, связанные со спецификой деятельности каждой из организаций, прежде чем наладилось партнерское взаимодействие между библиотеками, музеями и архивами по объединению электронных ресурсов и организации доступа к ним [4].

Развитию взаимоотношений между культурными организациями в **Великобритании** способствует Совет музеев, библиотек и архивов (MLAC), созданный в 1936 году [5]. Его деятельность уже много лет направлена на преодоление коммуникационных барьеров, связанных с разными социальными ролями, разными профессиональными методами и методиками работы, разным отношением к своим активам, миссии. В настоящее время при поддержке Совета реализуется совместный проект по оцифровке фондов, являющихся культурным наследием, и предоставления доступа к ним.

Оцифровка этих фондов является приоритетным направлением в деятельности библиотек, музеев и архивов **Финляндии.** С этой целью реализуется несколько совместных проектов: «Memory», направленный на оцифровку библиотечных, музейных и архивных коллекций, на которые действие закона об авторском праве исчерпано; KUILDI, связанный с оцифровкой фондов, относящихся к древнему культурному наследию; Digmo и Digmore, объединившие оцифрованные коллекции региональных музеев и библиотек. В рамках этих проектов созданы мультимедийные архивы, которые содержат диссертации, научные публикации, художественные работы, коллекции скульптуры в многомерном изображении, старинные карты. Одним из результатов такой кооперации стало создание в 2003 г. группы «Electronic Libraries, Archives, Museums» для дальнейшей совместной деятельности по оцифровке и оценке проделанной работы [2].

Литовский проект по созданию интегрального портала может служить примером установления теснейших связей между библиотеками, музеями и архивами. В рамках проекта осуществляется оцифровка объектов культурного наследия, в том числе манускриптов, газет, книг, дневников,

ценных музейных экспонатов, материалов археологических исследований и др. [1]. Специалисты разных учреждений совместно решают проблемы современности, связанные с их непосредственной деятельностью. Помимо оцифровки, проект направлен на обновление услуг в электронном публичном секторе, а также на повышение качества электронных услуг.

В последнее время наблюдается повышенное внимание к сотрудничеству между архивами, библиотеками и музеями в **Дании** (в частности, на местном и региональном уровнях). Деятельность в этом направлении ведется с 2003 г. Для организации взаимодействия был создан комитет ALM, который объединил представителей трех секторов. Все проекты по взаимодействию библиотек, музеев и архивов были направлены на консолидацию усилий для совместного представления ресурсов и организации доступа к ним из единой точки. Одним из таких проектов является проект Северной Ютландии NOKS, в результате реализации которого была создана совместная база данных с материалами по истории культуры девяти учреждений. База данных состоит из 115 000 записей, которые отражают различные виды информации: книги, фотографии, листовки, вырезки из газет, архивные материалы, музейные предметы [6].

Реализация совместных проектов, учреждение и функционирование специальных организаций по налаживанию партнерских взаимоотношений между библиотеками, музеями и архивами способствуют созданию атмосферы доверия между ними; повышению эффективности деятельности каждой из организаций; развитию системы социальных коммуникаций в целом. На этом акцентируют внимание зарубежные авторы [6]. В пользу усиления взаимодействия между музеями, архивами и библиотеками можно привести следующие аргументы:

1) социально-коммуникационные структуры получают возможность учиться с использованием разных подходов;

2) сотрудничество способствует решению сложных вопросов, в первую очередь, благодаря использованию потенциала компетентных сотрудников данных учреждений;

3) развитие партнерских отношений содействует организации оперативного доступа всех слоев населения к совместным коллекциям названных учреждений;

4) реализация совместных программ и проектов создает условия для укрепления позиций библиотек, музеев и архивов, повышения их значимости в обществе [4];

5) совместная оцифровка фондов, относящихся к культурному наследию, способствует экономии материальных ресурсов, улучшению качества электронных собраний;

6) сотрудничество расширяет возможности поиска дополнительных источников финансирования совместных проектов;

7) системные связи способствуют обогащению и совершенствованию деятельности библиотек, музеев и архивов.

Можно сделать вывод, что в зарубежных странах библиотеки, музеи и архивы имеют большой опыт в налаживании всесторонних партнерских отношений. В условиях формирования и развития электронной среды коммуникаций этот процесс усиливается. Возникает необходимость установления и развития системного взаимодействия данных структур в Украине, что позволит, с одной стороны, раскрыть их потенциал и упрочить роль в обществе, а с другой – сохранить идентичность и уникальность.

Использованные источники

1. Зинкявичене, Ю. Совместный проект архивов, библиотек и музеев Литвы [Электронный ресурс] / Ю. Зинкявичене. – Режим доступа : www.epaveldas.lt.

2. Чечикова, Ю. С. Проекты оцифровки библиотечных и музейных коллекций в Финляндии / Ю. С. Чечикова // Библиотековедение. – 2009. – № 1. – С. 95–100.

3. Bradley, M. Collaboration between libraries, archives and museums: Essential for maintaining relevance in the Digital Age / M. Bradley // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2010. – Vol. 58, № 14. – P. 2205–2225.

4. Howard, J. Research Librarians Consider the Risks and Rewards of Collaboration [Electronic resource] / J. Howard. — [The access mode] : http://collaborativelibrarianship.wordpress.com/category/article.

5. O'Neill, B. A strategy for supporting and sustaining high quality research in the UK's Museums, Galleries, Libraries and Archives [Electronic resource] / B. O'Neill. — [The access mode] : www.britac.ac.uk/policy/ahrc-2006.

6. Ruth, H. The benefits of archives, libraries and museums working together : a Danish case shared databases / H. Ruth H. // New Library World. — 2004. — Vol. 105, № 7/8. — P. 290–296.

СПЕЦИФІКА ТЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОКУМЕНТІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ

Барикіна Олена Іванівна,
провідний спеціаліст відділу використання інформації документів Центрального державного науково-технічного архіву України, Харків

Анотація. *Проаналізовано специфіку тематики досліджень документів ЦДНТА України за 2008 – 2012 рр., виявлено основні теми, що цікавили користувачів, охарактеризовано роботу з найбільш запитуваними фондами архіву. Визначено особливості та тенденції роботи дослідників із використанням архівної науково-технічної документації.*

Ключові слова: *Центральний державний науково-технічний архів України науково-технічна документація, використання документів, тематика досліджень.*

У Центральному державному науково-технічному архіві (ЦДНТА) України на 01.01.13 р. зберігається понад 575 тис. одиниць зберігання науково-технічної документації (НТД) з 245 фондів за період 1891–2011 рр., з них 22 фонди особового походження. Важливою функцією цієї державної архівної установи є забезпечення якісного використання документів Національного архівного фонду (НАФ), які вона зберігає. Однією з форм роботи з використання документів є обслуговування користувачів у читальному залі закладу. **Метою** цього повідомлення є висвітлення специфіки тематики досліджень користувачів документами ЦДНТА України за період 2008 – 2012 рр. у рамках аналізу сучасного стану використання архівної НТД.

За останні п’ять років кількість користувачів документами НАФ у ЦДНТА України є сталою і становить у середньому 40 осіб на рік. Переважна більшість – це працівники науково-дослідних та проектних установ, здобувачі вчених ступенів та викладачі вищих навчальних закладів, меншість – студенти та приватні особи. На замовлення відвідувачів до читального залу архіву протягом 2008 – 2012 рр. було видано більше 24 тис. одиниць зберігання архівних документів.

Архівним вважається документ, що припинив виконувати функцію, задля якої був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на його цінність для особи, суспільства чи держави, а також для власника,

зокрема, і як рухоме майно. Проте специфічною рисою архівної науково-технічної документації є те, що вона продовжує зберігати свою функцію, якщо об'єкт, до якого вона була створена, функціонує. Отже, цінність НТД зберігається як із точки зору історії об'єкта, так і з точки зору повторного використання НТД за первинним призначенням. Це й зумовлює особливості роботи користувачів з документами науково-технічного архіву та впливає на тематику досліджень.

Найбільш затребуваною є проектна документація з фонду Р-3 «Українське відділення Всесоюзного ордена Леніна проектно-розвідувального та науково-дослідного інституту "Укргідропроект" ім. С. Я. Жука Міністерства енергетики та електрифікації СРСР, м. Харків». Звернення до документів саме цього фонду становлять понад третину усіх замовлень до читального залу. Основними користувачами фонду є спеціалісти сучасного ПАТ «Укргідропроект», метою вивчення документів у даному випадку переважно є розробка проектної документації для реконструкції працюючих гідроелектростанції Дніпровського каскаду. Користувачі, зокрема, досліджували архівну НТД до Каховської [1] Канівської [2], Дніпродзержинської [3], Кременчуцької ГЕС [4] на Дніпрі, а також до Дубосарської [5] на Дністрі і Вознесенської (Олександрівської) ГЕС [6] на Південному Бузі. Крім дослідження гідроелектростанцій, були звернення до теми водопостачання, регулювання річок та каналізації м. Харкова і Харківської області, у тому числі від прокуратури Харківської області у рамках перевірки додержання вимог законодавства щодо земель водного фонду. До близького за тематикою фонду Р-85 «Державний проектний інститут по водопостачанню, каналізації та гідротехнічних спорудах "Харківський Водоканалпроект" Держбуду СРСР, м. Харків» зверталися, зокрема, з метою вивчення технічної документації для ліквідації аварії на Рубіжанському хімічному комбінаті, проект споруд біологічного очищення якого зберігається в архіві [7].

Сталий інтерес дослідників спостерігається до документів фонду Р-32 «Український державний трест цивільного будівництва "Укрцивільбуд" ВРНГ УРСР, м. Харків». Особливо запитуваними є проектні документи 20 –30-х років XX ст., коли Харків був центром архітектурної думки України. Архітектура конструктивізму цього періоду ставала темою для ґрунтовних досліджень як для вітчизняних науковців, так і колег зі США, Великої Британії.

Архівна НТД з фонду Р-6 «Державний інститут по проектуванню "Київпроект" Київського міськвиконкому, м. Київ» цікавить спеціалістів

сучасних проектних організацій з метою реконструкції певних об'єктів у м. Києві. Так, протягом 2008 – 2012 рр. до архіву зверталися для користування документами з проектів готелю «Інтурист» («Дніпро») [8], Палацу спорту в м. Києві [9], для реконструкції Європейської площі вивчалися проекти повоєнної забудови вул. Хрещатик. До фонду Р-6 зверталися і з метою пошуку матеріалів для обстеження технічного стану конструкції аеровокзалу «Бориспіль» [10].

Теми реконструкції архітектурних об'єктів стосуються і постійні замовлення до читального залу архівних документів з фонду Р-2 «Державний проектний та науково-дослідний інститут промислового будівництва "Харківський ПромбудНДІпроект" Держбуду УРСР, м. Харків». Користувачі вивчали проектну документацію кіноконцертного залу «Україна» [11], Культурно-ділового центру по вул. Чернишевській (м. Харків) [12].

Тема залізничного транспорту в дослідженнях користувачів порушується регулярно, для цього дослідники звертаються до фонду Р-25 «Ворошиловградський ордена Леніна та ордена Жовтневої революції тепловозобудівний завод ім. Жовтневої революції Міністерства важкого і транспортного машинобудування СРСР, м. Ворошиловград». Документи з цього фонду ЦДНТА України служили інформаційною базою для написання робіт з історії розвитку паровозобудування, енергомашинобудування, інших історичних досліджень. Архівна НТД до проекту паровозу серії «ФД» [13] опрацьовувалася спеціалістами з метою наступного створення моделі локомотиву.

Сучасна реконструкція площі Конституції у Харкові зробила актуальною архівну документацію з фонду Р-72 «Державний проектний інститут по плануванню та забудові міст "Харківпроект" Держбуду УРСР, м. Харків», йдеться, зокрема, про проект монумента на честь проголошення Радянської влади в Україні (1969 р.) [14], наразі демонтованого. Документація до пам'ятника вивчалася для виконання дипломних робіт, написання статей.

Фонди особового походження ЦДНТА України теж користуються сталим попитом. Особливе місце серед них посідає фонд Р-47 академіка архітектури О. М. Бекетова [15]. Документи фонду як інформаційне джерело досліджуються для реконструкції спроектованих О. М. Бекетовим будівель, для вивчення біографій архітекторів, специфіки забудови Харкова, принципу формування архітектури модерну в промислових містах Донбасу в 20 – 30-х роках XX ст. У 2012 р. культурна спільнота Харкова

відзначала 150-річчя з дня народження видатного архітектора, а отже, до документів з особового фонду спостерігався підвищений інтерес, ретельно досліджувалася творча спадщина О. М. Бекетова.

З метою вивчення біографій та творчого шляху діячів науки і техніки дослідники зверталися до архівних документів із фондів особового походження вченого-ботаніка, доктора біологічних наук, професора Харківського університету Ю. М. Прокудіна [16], астрометриста, картографа, професора, доктора фізико-математичних наук, Заслуженого діяча науки УРСР Б. П. Остащенко-Кудрявцева [17], спеціаліста у галузі авіаційної промисловості, професора, доктора технічних наук, лауреата премії Ради Міністрів СРСР, Заслуженого працівника вищої школи Української РСР М. В. Бєлана [18], авіаційного інженера, доктора технічних наук, почесного професора Харківського авіаційного інституту, міністра промислової політики України (2002–2004рр.), генерального директора Харківського авіаційного виробничого підприємства, Героя України, лауреата Державної премії СРСР, Заслуженого машинобудівника України А. К. М’ялиці [19].

До документів ЦДНТА України користувачі найчастіше звертаються для дослідження з таких тем: машинобудування в Україні, розвиток турбобудування, розвиток теорії автоматичного управління, наукові роботи інституту НІОХІМ (м. Харків), комунальне господарство Харкова, створення харківського телебачення, будівництво Київського метрополітену, театральна архітектура, Харківщина у Великій Вітчизняній війні, історія населених пунктів, затоплених під час будівництва водосховищ Дніпровського каскаду, тощо.

Проаналізувавши тематику досліджень користувачів архівною НТД у читальному залі ЦДНТА, України можна спрогнозувати, що найбільш затребуваними документами залишатимуться проекти промислових об’єктів та об’єктів цивільної архітектури, що будуть використовуватися для їх реконструкції; підвищуватиметься зацікавленість у конструкторській документації до об’єктів складного машинобудування, разом з тим зростатиме попит на дослідження біографій діячів науки і техніки.

Використані джерела

1. ЦДНТА України, ф. Р-3, к. 1-4, оп. 1–8, од. зб. 1–9251, 1944–1975 рр.
2. ЦДНТА України, ф. Р-3, к. 1-130, оп. 1–7, од. зб. 1–9379, 1942–1983 рр.

3. ЦДНТА України, ф. Р-3, к. 1-232, оп. 1–5, од. зб. 1–1473, 1949–1987 рр.
4. ЦДНТА України, ф. Р-3, к. 1-42, оп. 1–10, од. зб. 1–6948,1934 –1976 рр.
5. ЦДНТА України, ф. Р-3, к. 1-111, оп.1–4,од. зб. 1–1430, 1940–1975 рр.
6. ЦДНТА України, ф. Р-3, к. 1-158, оп. 1, 27, од. зб. 1–540, 1944–1956 рр.
7. ЦДНТА України, ф. Р-85, к. 1-446, оп. 1, од. зб. 1–341, 1952–1978 рр.
8. ЦДНТА України, ф. Р-6, к. 1-45, оп. 3, од. зб. 325–370, 1954–1971 рр.
9. ЦДНТА України, ф. Р-6, к. 1-20, оп.1, од. зб. 1–24, 1957–1959 рр.
10. ЦДНТА України, ф. Р-6, к. 1-90, оп. 8, од. зб. 1–1410, 1958–1967 рр.
11. ЦДНТА України, ф. Р-2, к. 1-3, оп. 1,од. зб. 1–15, 1959–1972 рр.
12. ЦДНТА України, ф. Р-2, к. 1-497, оп. 1, од. зб. 1–322,1995–1999 рр.
13. ЦДНТА України, ф. Р-25, к. 2-20, оп. 1, од. зб. 1–171, 1931–1954 рр.
14. ЦДНТА України, ф. Р-72, к. 2-20, оп. 1, од. зб. 1–13, 1969 р.
15. ЦДНТА України, ф. Р-47, оп. 1, од. зб. 1–103, 1891–1940 рр.
16. ЦДНТА України, ф. Р-209, оп. 1, од. зб. 1–242, 1897–1995 рр.
17. ЦДНТА України, ф. Р-157, оп. 1, од. зб. 1–16, 1917–1955 рр.
18. ЦДНТА України, ф. Р-236, оп. 1, од. зб. 1–95, 1953–2007 рр.
19. ЦДНТА України, ф. Р-237, оп. 1, од. зб. 1–92, 1966–2006 рр.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Агішева Анна Азатівна,
науковий співробітник Центрального
державного науково-технічного архіву
України, Харків

Анотація. *Висвітлена взаємодія ЦДНТА України зі ЗМІ за всіма формами діяльності архіву: від наукових публікацій у профільних періодичних виданнях до співпраці із сучасними інтернет-ЗМІ. Аналіз взаємодії показав зростання її ефективності.*

Ключові слова: *науково-технічні документи, інтернет-видання, медіа-проекти.*

Центральний державний науково-технічний архів (ЦДНТА) України зберігає документацію, яка утворилася в результаті діяльності провідних науково-дослідних, проектних, конструкторських та технологічних організацій. Основними завданнями архіву є не лише забезпечення збереженості документів та комплектування новими профільними документами, але й використання інформації, яку вони містять.

Однією із форм використання відомостей, що містяться в архівних документах, є взаємодія архіву з різноманітними засобами масової інформації (ЗМІ). При оприлюдненні документів ЦДНТА України у ЗМІ враховується їх специфіка, підкреслюється цінність та необхідність зберігання науково-технічної спадщини для наступних поколінь, адже досягнення науковців і винахідників, які передані у документах, можуть стати основою і прикладом для майбутніх досягнень. Взаємодія ЦДНТА України зі ЗМІ спрямована також на висвітлення інформаційних заходів, що проводяться архівом, а саме: виставок, днів архівної інформації, прес-конференцій, круглих столів тощо.

Організація взаємодії архіву зі ЗМІ регламентується наказом Укрдержархіву від 16.01.2012 р. № 3 «Про забезпечення інформаційно-комунікаційного супроводження суспільно значущих заходів та взаємодію з засобами масової інформації і громадськістю». ЗМІ завчасно інформуються про заплановані заходи за допомогою прес-релізів, анонсування подій в Інтернеті (на веб-сайті ЦДНТА України, веб-порталі Укрдержархіву).

Слід зазначити, що у ході проведення інтерв`ю, надання коментарів про архів і його документи, написанні статей до періодичної преси працівниками ЦДНТА України завжди враховуються змістовні особливості того чи іншого теле- або радіоканалу, тип видання. ЦДНТА України співпрацює з різноманітними ЗМІ, в першу чергу з друкованими (пресою). Оприлюднення документів у пресі відбувається шляхом підготовки тематичних, наукових, науково-популярних, рекламно-інформаційних статей, добірок документів, документальних нарисів, кореспонденцій тощо.

ЗМІ завжди відігравали важливу роль у житті і діяльності архіву, від його створення у 1969 р. до сьогоднішнього дня. Майже з самого початку свого існування ЦДНТА України активно взаємодіяв з профільними періодичними виданнями, створюючи наукові статті на основі аналізу первинних джерел інформації – науково-технічних документів архіву. Наприклад, у спеціалізованому періодичному виданні «Архіви України» з 1971 р. регулярно публікуються наукові статті і повідомлення ЦДНТА України.

Співпраця архіву із профільними виданнями поступово розширювалася. Наукові статті про історію становлення та творчого розвитку ЦДНТА України з'являлися на сторінках інших спеціалізованих періодичних видань, таких як: «Студії з архівної справи та документознавства», «Вісник Державного комітету архівів України», науковий збірник «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», збірник статей за архівними документами «Люди пытливой мысли». З 2005 р. за пропозицією редакції науково-популярного журналу «UNIVERSITATES: Наука и просвещение» співробітниками архіву регулярно готуються наукові статті для рубрики «Архіви».

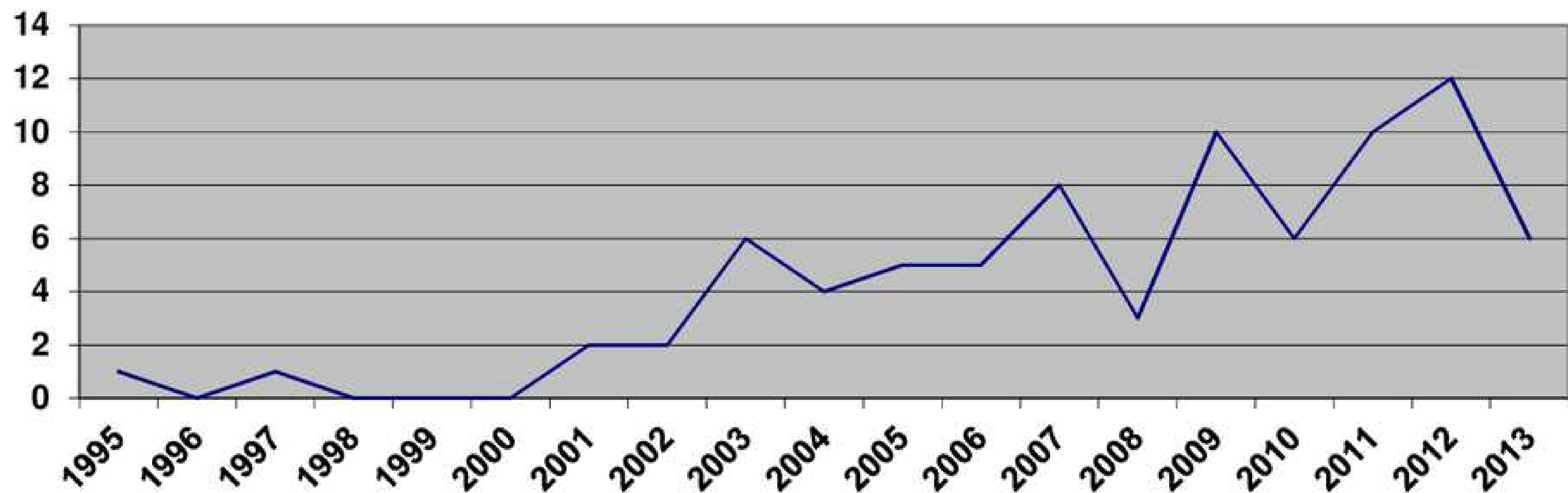
З 1995 р. архів, окрім профільних видань, почав взаємодіяти із суспільно-політичними виданнями, готуючи статті та інформаційні повідомлення для масового читача. Підготовка та оформлення таких статей не передбачали використання вузькоспеціалізованих термінів, зрозумілих лише обмеженому колу спеціалістів, на відміну від наукових статей у профільних виданнях. Публікації у суспільно-політичних виданнях сприяли збільшенню популяризації складу і змісту архівної НТД і в результаті розширенню кола користувачів архівними документами.

Більшість статей та інформаційних повідомлень про склад і зміст науково-технічних документів архіву створюється на основі проектної документації, що відображає історію розвитку окремих промислових, енергетичних або архітектурних об'єктів України. В ЦДНТА України для написання статей використовується також інформація, що міститься в документах з особових фондів. Зокрема, працівниками архіву було підготовлено та опубліковано у пресі біографічні нариси про провідних представників вітчизняної науки і техніки, фондоутворювачів ЦДНТА України. Серед них особливою популярністю користуються статті про документи з особового фонду архітектора О. М. Бекетова.

Аналіз статей ЦДНТА України у профільних та в суспільно-політичних виданнях за весь період існування архіву показав, що з кожним роком кількість статей та редакцій газет і журналів, в яких вони публікувалися, поступово збільшувалися. Схематично зміну кількості статей, опублікованих у пресі, можна побачити на діаграмах. Діаграма 1 відображає зміну кількості статей у суспільно-політичних виданнях за період 1995–2013 рр., діаграма 2 – статей у профільних виданнях за період 1971–2011 рр.

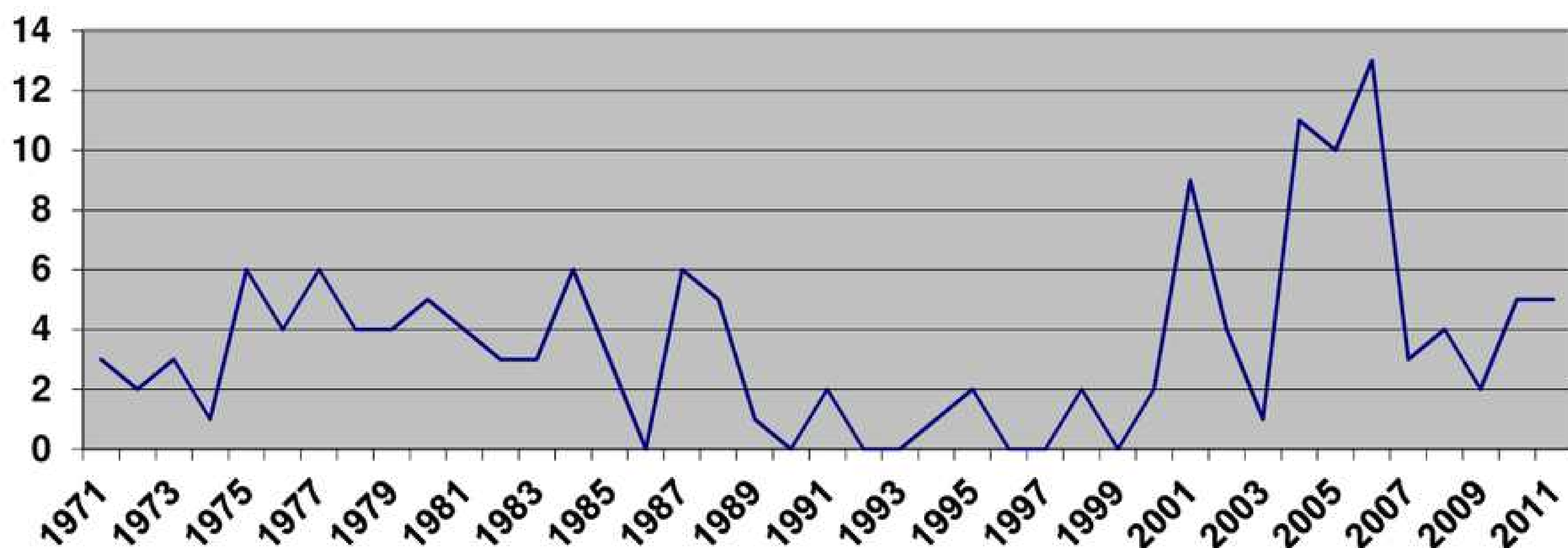
Діаграма 1

Кількість статей у суспільно-політичних виданнях за період 1995–2013 рр.

Діаграма 2

Кількість статей у профільних виданнях за період 1971–2011 рр.

Публіцистична діяльність архіву стала більш продуктивною з удосконаленням технічних засобів передачі інформації. У зв`язку з інтенсивним розвитком інформаційних технологій, зростанням ролі Інтернету як найбільш популярного і поширеного джерела інформації, архів почав активно співпрацювати із сучасними інтернет-ЗМІ. Головними їх перевагами є оперативність отримання інформації та більша аудиторія порівняно з традиційною. Крім того, багато друкованих ЗМІ почали створювати самостійні інтернет-видання або власні сайти, на яких розміщуються матеріали випусків. Зокрема, статті ЦДНТА України, які друкувалися в у газетах «2000», «Харьковские известия», «Рабочая газета»,

«Харківський університет», «Запорізька правда», розміщувалися також і на їх сайтах.

Окрім преси, ЦДНТА активно взаємодіє і з радіо та телебаченням. Інформація про події архівного життя і його науково-технічні документи використовується для радіо- і телепередач. Про архів та його документи виходили сюжети на радіо «Нова хвиля», на харківському обласному радіо FM, на телеканалах «Р1», «АТВК», «Фора», «Симон», «Інтер», у телепередачах медіа-групи «Об'єктив», «Вісті», «Харківські новини».

Яскравим прикладом взаємодії ЦДНТА України зі ЗМІ став спільний художньо-документальний виставковий проект ЦДНТА України та харківського клубу «Гостинная на Дворянской» корпорації «Консалтингова група «Рубаненко і партнери» за назвою «Вулиця Хрещатик – від проекту реконструкції до сьогодення». Цей проект отримав широкий резонанс у 2011 р. Про виставку було підготовлено багато інформаційних матеріалів, повідомлень і статей у пресі, телерадіосюжетів, текстових та відеоповідомлень в інтернет-ЗМІ. Виставкова експозиція поєднала фотодокументи архіву, які свідчать про відновлення і реконструкцію головної вулиці країни після Другої світової війни, та картини відомого харківського художника-пейзажиста В. Чурсіна, на яких зображений Хрещатик через 60 років після Великої Перемоги.

Аналіз взаємодії ЦДНТА України зі ЗМІ за весь період діяльності установи показав, що архів значно покращив і активізував діяльність, спрямовану на співпрацю. Про це свідчить збільшення кількості статей у пресі, висвітлення подій архівного життя у різноманітних теле- та радіопередачах, проведення прес-конференцій, круглих столів. Подальший розвиток співпраці ЦДНТА України зі ЗМІ є, безумовно, важливим і необхідним для формування позитивного іміджу архіву, для привертання уваги громадян до багатства архівних фондів цінними документами, що відображають історію розвитку науки і техніки України, для залучення до архівної інформації нових користувачів.

Проте для організації продуктивної співпраці архіву зі ЗМІ необхідно вирішення певних проблем, найголовнішою з яких для ЦДНТА України є відсутність постійних контактів зі ЗМІ на договірних засадах. На даний момент основними формами організації співпраці зі ЗМІ є усні домовленості з керівництвом газет, особисті дружні стосунки з журналістами. У ЦДНТА України проводилася активна робота щодо створення постійних рубрик у ЗМІ. Керівникам друкованих ЗМІ

надсилалися інформаційні листи з пропозиціями організувати публікацію циклів статей за документами ЦДНТА України.

Крім того, треба зауважити на те, що більшість ЗМІ, з якими співпрацює ЦДНТА України, мають регіональне значення. Тож вважається за необхідне укладання довготривалих угод архіву з центральними ЗМІ, а також інтернет-виданнями. Перспективним є створення архівами власних друкованих архівних та міжархівних періодичних видань, а також залучення архівних установ під егідою Укрдержархіву до спільних медіа-проектів.

ПРО РОБОТУ ВЕБ-САЙТУ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Коптєва Ольга Сергіївна,
головний спеціаліст
відділу організації та координації
архівної справи Державного
архіву Харківської області
Україна

Анотація. *Всебічно відображено використання веб-сайту Державного архіву Харківської області як основного інструменту інформаційної політики цього закладу. Головну увагу приділено структурі веб-сайту, тематиці рубрик розміщеної інформації, її обсягу. Проаналізовано динаміку звернень користувачів як за тематикою, так і за годинами доби, за днями тижня.*

Ключові слова: *веб-сайт, рубрика, поповнення, моніторинг.*

На сьогодні одним із пріоритетів України є розвиток інформаційного суспільства, яке можна визначити як орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на формування інноваційної моделі розвитку високотехнологічного суспільства, в якому громадянин має можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними. Створюючи власні веб-сайти, архівні установи України включаються в глобальний міжнародний інформаційний інтернет-простір, полегшують та спрощують доступ дослідників до архівних документів та інформують про свою діяльність. Крім того, допомагають надати користувачам будь-яку інформацію, незважаючи на те, що у світі існує маса інших способів передачі інформації. Слід відмітити, що більша кількість людей сьогодні обирає саме цей спосіб доступу до архівної інформації як найбільш ефективний.

Веб-сайт Державного архіву Харківської області (далі – Державний архів) у весь період свого існування залишається одним з дієвих інструментів інформаційної політики цієї установи. Сайт постійно оновлюється, що забезпечує доступ до публічної інформації для всіх представників громадськості, це – важливий чинник, що впливає на кількість відвідувачів та їхню лояльність, індексацію сайта і позицію у пошукових системах.

Веб-сайт Державного архіву працює у режимі: 24 години сім днів на тиждень. Інформація на сайті подається користувачам безоплатно, вона зосереджена в 21 розділі, навігація між якими можлива з будь якої веб-сторінки (серед них: «Головна сторінка», «Про архів», «Міжнародна діяльність», «Архів у ЗМІ», «Пам'ятні та знаменні дати Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.)», «Архівні установи області», «Нормативна база» та ін.) та 11 підрозділах. Усі рубрики, що діють сьогодні, створені у 2011 р. згідно з рекомендаціями, наданими Державною архівною службою України.

У серпні – жовтні 2012 р. відділ організації та координації архівної справи держархіву області, який забезпечує супровід веб-сайту, провів аналіз якості діяльності веб-сайту Державного архіву, який знаходився за адресою: http://www.archives.kharkov.ua. Виявилося, що діючий сайт є застарілим і не відповідає вимогам сучасних технологій, тому було прийняте рішення про розробку нової, більш інформативної моделі та конструкції та оновлення редизайну веб-сайту і реєстрування його на новому домені **kh.gov.ua.**

Згідно з рекомендаціями Державної архівної служби України розроблено та затверджено регламент функціонування веб-сайту Державного архіву в Інтернеті. Крім того, розроблені англомовна і російськомовна версії сайта та інтерактивний пошук. Уся інформація, що розміщується на сайті Державного архіву, має дату розміщення, що дозволяє встановити її актуальність. Разом з тим, ураховуючи пропозиції Державної архівної служби України щодо необхідності реєстрування доменів веб-сайтів державних архівів на державному домені **gov.ua,** веб-сайт Державного архіву було зареєстровано завдяки оперативній роботі спеціалістів відділу інформаційно-комп'ютерного забезпечення Харківської обласної державної адміністрації на власному домені **kh.gov.ua**.

Нова версія сайта розпочала свою роботу в листопаді 2012 р. За цей період збоїв у його роботі не було. Крім того, для зручності відвідувачів сайта та для більш тісного взаємозв'язку зі ЗМІ, Державний архів був зареєстрований у соціальній мережі Twitter.

Між тим, постійно триває робота з поповнення сайта новою інформацією за різними напрямами діяльності Державного архіву, загальний обсяг завантажених файлів за рік складає 601 Мб. Обсяг інформації на сайті у поточному році збільшився на 15% порівняно з минулим роком. Постійно оновлюється інформація рубрик «Новини», «Анонси», «Доступ до публічної інформації», «Нормативна база», «Звернення громадян», «Інформуємо громадкість», «Архів у ЗМІ», «Архівні установи області», «Контакти». Відповідно до доручень Кабінету Міністрів України інформація про основні іміджеві заходи розміщена у рубриці «Новини», супроводжується фотоматеріалами, прес-релізами, у разі потреби – афішами та буклетами.

Крім того, веб-сайт Державного архіву постійно поповнюється матеріалами виставкової діяльності та переліками до них. Так, протягом січня – серпня 2013 р. на веб-сайті Державного архіву в рубриці «Документальні виставки on-line» було розміщено три он-лайн виставки та переліки до них, а саме:

- «Дробицький Яр: де пам'ять і туга зійшлися навіки (до Дня пам'яті жертв Голокосту)»;
- «Великій Перемозі присвячується (до 68-ої річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.)»;
- «Репресовані літератори (до Дня пам'яті жертв політичних репресій в Україні)».

Для покращання зв'язку з громадськістю на веб-сайті Державного архіву розміщено інформаційні оголошення про роботу читального залу, столу довідок, зразки заяв на оформлення довідок генеалогічного та тематичного характеру. Практикується виконання звернень фізичних осіб, що надійшли електронною поштою та за допомоги рубрики «Зворотний зв'язок» з виконання запитів соціально-правового характеру, тематичних запитів, замовлення справ для роботи у читальних залах Державного архіву.

Серед напрямів діяльності веб-сайту є його моніторинг (веб-аналітика). У 2012 – 2013 рр. продовжувалася активна робота з моніторингу параметрів процесу та аналізу діяльності веб-сайту Державного архіву. Так, з 1 січня по 31 серпня 2013 р. кореневу сторінку веб-сайту відвідало 7046 віртуальних користувачів, в середньому за добу це становить 36 відвідувань, у 2012 р. – 34, у 2011р. – 21,1. Як показує лічильник на кореневій сторінці, більше за все відвідувань, як і у минулому році, припадає на другу половину дня, а саме, з 14.00 до 15.00 (304 унікальні IP адреси), менш за все відвідувань припадає на 05.00 до 06.00 години – 73. Якщо взяти статистику

за днями тижня, то найбільше відвідувань на сайті припадає на понеділок та середу, менше – на вихідні дні.

У 2013 р. популярністю серед відвідувачів веб-сайту Державного архіву користуються такі рубрики: «Головна сторінка» – 4556 переглядів (80,54%) та «KHARKIV REGION STATE ARCHIVE» – 1088 переглядів (19,23%). Як визначалося вище, у поточному році веб-сайт Державного архіву відвідало 7046 відвідувачів із різних країн світу. Більшою популярністю сайт користується серед українських користувачів (5540 користувачів), на другому місці – Росія (641 користувач), на третьому – США (442 користувачі). Крім того, веб-сайт Державного архіву відвідують представники й інших країн світу, серед яких Польща, Угорщина, Німеччина, Франція, Велика Британія, Ізраїль, Норвегія, Нігерія, Грузія, Фінляндія, Білорусь, Австрія, Латвія, Словаччина та інші. З січня по серпень 2013 р. веб-сайт Державного архіву вперше відвідали представники таких країн, як Алжир, Віргінські острови, Киргизстан та М'янма.

Підсумовуючи висловлене, слід відмітити, що забезпечення відкритого та прозорого інформування ЗМІ та громадськості про діяльність Державного архіву і надалі залишається одним із головних напрямків його діяльності.

МУЗЕЙНІ ПОДІЇ ТА ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Трофименко Тетяна Михайлівна
КЗК «Харківський літературний музей»,
Україна

Анотація. *Розглянуто основні напрямки співпраці музею та ЗМІ. На прикладі діяльності Харківського літературного музею зроблено спробу розібратися, чому PR-діяльність музею часто виявляється неефективною, а зацікавлення медіа-служб не збігаються із завданнями, які ставлять перед собою музейники.*

Ключові слова: *Харківський літературний музей, PR-діяльність, музейні події, преса, ЗМІ, журналісти.*

Особливою прикметою розвитку суспільства протягом останніх десятиліть, безперечно, є активний процес інформатизації, вибудовування моделі зовнішніх зв'язків між установами та суспільством, де стрижнем роботи виступають так звані public relations (PR). PR покликаний

установити двобічний комунікаційний зв'язок між закладом культури та громадськістю, партнерами, меценатами, а кінцевою метою, за великим рахунком, має стати залучення нових відвідувачів, які стануть постійними. Поза сумнівом, одним із основних шляхів здійснення PR музею є висвітлення його діяльності в різних ЗМІ не лише міста чи регіону, а й загальнодержавних та міжнародних. Інформація, що поширюється про музей у ЗМІ, значною мірою впливає на формування його іміджу та частково визначає напрямки розвитку. Для здійснення ефективної комунікації з пресою колектив музею мусить докласти зусиль, адже *«управління своїм інформаційним простором стає необхідністю, а інтернаціоналізація роботи музеїв та залучення нових учасників передбачає часткове ламання старих стереотипів про музей»* [1, с. 18]. Наскільки успішною може бути така діяльність у реальних умовах роботи сучасних українських музеїв, спробуємо проаналізувати на прикладі роботи КЗК «Харківський літературний музей».

Заклад працює в Харкові від 1988 р. і відзначив своє 25-річчя, проте, для багатьох харків'ян звістка про існування музею стає справжнім відкриттям. Причин такої ситуації можна назвати багато: насамперед, це те, що літературна тематика цікавить обмежене коло мешканців міста. Потенційною аудиторією є школярі, для яких література входить до обов'язкового курсу навчання, та студенти філологічних, можливо, гуманітарних напрямків навчання, яких у вишах Харкова не так багато. «Доросла» аудиторія – це, переважно, люди, не чужі демократичних та національних цінностей, зацікавлені у збереженні української мови та культури, що, на жаль, становлять також незначний відсоток загального суспільного зрізу, чиї життєві потреби не піднімаються вище першого ступеня піраміди Маслоу. За останні роки в Літературному музеї дещо пожвався приток молоді завдяки діяльності музейних клубів – кіноклубу, поетичного, волонтерського, участі у загальноміських акціях, таких як «Ніч музеїв», «Різдвяний трамвай» тощо. Однак участь у разових, хай і регулярних акціях, ніяк не позначається на загальній кількості відвідувань. Відтак, говорячи про ситуацію із формуванням образу Літературного музею у свідомості харків'ян, упевнено можна констатувати кризу, шляхи подолання якої, закономірно, і мали би стати результатом PR-стратегії закладу.

Чи це можливо в принципі? У будь-якому дослідженні, присвяченому PR, ми можемо прочитати, що зв'язками з пресою в установі мусить займатися спеціальний відділ або бодай окремий працівник. Штатний

розклад Харківського літературного музею не передбачає посади менеджера з реклами чи контактів із громадськістю, тому ці функції мають бути делеговані комусь зі співробітників, який, поза тим, не може бути звільненим і від інших своїх обов’язків – опису експонатів, проведення екскурсій, науково-дослідницької діяльності. Унаслідок цього створення та розсилка анонсів і прес-релізів, редагування статей на «Вікіпедії», моніторинг сайтів, де інформація про музей може не оновлюватися десятиліттями, перетворюються на додаткове й тяжке навантаження.

На сьогодні Літературний музей має базу для розсилки інформації до понад 500 електронних адрес, із яких більше сотні – різноманітні ЗМІ, однак реально зацікавлені у співпраці лише одиниці. Серед матеріалів, які ми надсилаємо, неодмінними є анонси подій у Літмузеї на місяць та прес-релізи окремих подій – зворотну інформації щодо їх розміщення можна знайти хіба в десятці джерел, решта, очевидно, автоматично потрапляє у спам або не становить інтересу для видання.

У цілому, досвід роботи показує, що розсилка лише анонсів практично не має інформаційного ефекту, хоча колеги і вважають її «вищим пілотажем» PR-діяльності, перетворенням рутинної роботи музею на інформаційний привід. Технологію цієї діяльності А. Москалець описує так: *«…складається прес-довідка – інформація про поточні заходи (про те, що не є сенсацією), наприклад, про хід реставрації, план виставок на півріччя, про лекційних циклах, фінансовий звіт… Посилається регулярно, бажано в одні й ті ж дні, для підтримання безперервного потоку інформації, що виходить від організації. Розраховувати, що на основі прес-довідки з’являться публікації, не слід. Сенс цієї роботи в іншому. Мета полягає в тому, що журналіст постійно пам’ятає про музей і якщо виникає питання, яке стосується … компетенції музею, він звертається до музею»* [2].

На нашу думку, значно ефективнішими могли би бути цікаві та яскраві репортажі про події, що вже відбулися. Здається, 50% успіху діяльності київської музею-квартири П. Тичини полягає в тому, що про кожен захід неодмінно з’являється матеріал із численними фото на сайті «Музейного простору» та в соцмережах – принаймні, так інформація поширюється бодай серед музейників та тих, хто цікавиться музейним життям. Однак, оскільки, як ми вже з’ясували, журналістів не надто приваблюють пропоновані музеями теми, авторами таких репортажів мусять ставати самі співробітники. З одного боку, це гарантує уникнення перекручень та точність фактажу. З іншого, написання «пост-матеріалів» самими співробітниками також потребує окремих зусиль, на перешкоді чому стає

щоденна обов'язкова робота. Крім того, ситуація, коли сам організатор пише про свій захід, бере коментар у своїх колег, а то й інтерв'ю в самого себе, та дає оцінку проведеному, виглядає дещо дивною, насамперед з морально-етичних позицій.

Попри те, альтернативи дуже часто не існує, адже для тих ЗМІ, яким адресовані музейні анонси та прес-релізи, відкриття виставки творів до ювілею скандально невідомого письменника чи творчого вечора всесвітньо не визнаного поета не є інфоприводом. Тож залучення ЗМІ до висвітлення музейних заходів на сьогодні базується майже виключно на особистих контактах. Запрошення журналістів у телефонному режимі давно показали свою неефективність: пріоритетними інфоприводами для харківських мас-медіа стають аварії, сесія міськради та злочини різного ступеня тяжкості. Як цілком справедливо зазначає А. Москалець, *«всі мас-медіа женуться за рідкісними, унікальними фактами, курйозами, винятками»,* їхня діяльність базується на пошуку скандалу, а *«основний об'єкт уваги ЗМІ – це соціально-політична ситуація. Використати цю зацікавленість можна створюючи чи надаючи музейним подіям соціальне забарвлення»* [2]. Тож будь-який музейник має бути готовим до того, що, раз уже ЗМІ звернуло увагу на ту чи іншу виставку, ювілейну дату письменника або презентацію книжки, значно більше, ніж прес-пакет, журналістів цікавитимуть «смажені» факти біографії автора або супутні скандали. І це становить іншу велику проблему морально-етичного характеру, що тягне за собою відповідь на запитання: чи потрібне таке висвітлення музейної події у ЗМІ?

Безперечно, Харківський літературний музей має давно перевірених інфопартнерів, котрі завжди виявляють інтерес до своїх заходів (обласне телебачення та радіо, «Радіо Свобода», журнал «Что? Где? Когда?», портали «MediaPort», «Музейний простір» та інші), однак про максимально ефективну співпрацю зі ЗМІ наразі не йдеться.

Визнаючи пріоритетність електронних ЗМІ та соцмереж, доволі часто причиною непоінформованості суспільства про діяльність Харківського літературного музею ми називаємо відсутність сайта. Ця причина, безперечно, суттєва, і її ліквідація потребує розв'язання тих самих проблем, про які вже йшлося: необхідна наявність співробітника, який би опікувався сайтом, добирав контент та постійно його оновлював, писав відповідні тексти тощо. Наразі ж, якщо вибирати між сайтом з нульовим наповненням та його відсутністю, ми мимоволі обираємо друге. До того ж, доводиться констатувати, що рівень «інформатизованості» харківської громади часом видається дещо перебільшеним: досвід останніх місяців показав, що одна

невеличка публікація в «Літературній Україні» про архів письменника І. Дніпровського з фондів Літмузею справила більший резонанс в інтелектуальних колах Харкова, ніж два роки провадження сторінки на Facebook та ВКонтакті.

Таким чином, можна виокремити декілька проблемних пунктів щодо співпраці музею та ЗМІ, вирішення яких, на жаль, видається справою майбутнього. Це, насамперед, відсутність усередині самого музею ресурсів для побудови повноцінної PR-стратегії, розбіжність між завданнями, що ставлять перед собою музейні працівники та журналісти, недостатність соціологічних досліджень, які дають відповідь бодай на засадничі питання музейної діяльності (звідки мешканці міста черпають інформацію про музейні події, які виставки та музейні програми були би для них цікавими тощо), а також неготовність широких суспільних верств сприймати музей як місце відпочинку, співтворчості, розваги та пізнання. Єдино можливим способом поведінки на сьогодні нам видається тактика терплячості та постійної копіткої роботи над тим, щоб інформація про діяльність музею все-таки надходила до інформаційного простору; дотримання науково-методичних стандартів у щоденній роботі з відвідувачами та намагання зберегти бодай ту аудиторію, котра вже склалася довкола музею.

Використані джерела

1. Даршт, О. Э. Паблик рилейшнз в музее: техника успеха / О. Э. Даршт // Музей и новые технологии. – Москва, 1999. – С. 17–30.
2. Москалець, А. А. Музей і ЗМІ. З досвіду організації співпраці з масс-медіа Дніпропетровського історичного музею [Електронний ресурс] / А. А. Москалець. – Режим доступу : http://museum.dp.ua/article0019.html.

МУЗЕЇ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ФЕСТИВАЛЮ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ «ХОТМИЗЬКА ОСІНЬ»

Чумак Марія Петрівна,
співробітник Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім.
М. Т. Рильського НАН України, Київ

Анотація. *Розглянуті варіанти музейної діяльності, що розкривається під час етнофестивалю «Хотмизька осінь».*

Ключові слова: *музей, етнофестиваль, експедиція, музейний експонат, українсько-російське порубіжжя.*

Аннотация. *Рассмотрены варианты музейной деятельности, которая раскрывается во время этнофестиваля «Хотмыжская осень».*

Ключевые слова: *музей, этнофестиваль, экспедиция, музейный экспонат, украинско-русское пограничье.*

Annotation. *The author examines the variants of activity of museums which was exposed during the ethnic festival.*

Keywords: *museum, ethnic festival, expedition, Ukrainian-Russian border line.*

Постановка питання соціокультурної практики в контексті збереження і осучаснення системи музейних закладів та інших культурних центрів українсько-російського порубіжжя, зокрема Слобожанщини, стає можливою за умов нових принципів регіональної політики, спрямованої на забезпечення духовних інтересів різних вікових і соціальних груп.

До різних аспектів традиційної матеріальної культури Бєлгородщини зверталися Л. Чижикова, А. Гращенко, Л. Семухіна, М. Жирова, В. Сушко, С. Зенін, але досі не узагальнювався матеріал, накопичений практикою міжнародного фестивалю слов’янської культури «Хотмизька осінь». Фестиваль проводиться у селі Хотмизьк Борисівського району Бєлгородської області, що було колись повітовим містечком Харківської губернії, зберігає від тих часів на гербі харківську символіку, доповнену золотим плугом. Існують різні тлумачення назви села. Хотмишль, Хотмисл – місця промислів, хата мисливця. У XIX ст. тут займалися виготовленням сережок і хрестиків. У фестивалі беруть участь колективи і майстри не тільки з Росії, України, Білорусі, а й з інших слов'янських земель. У 2013 р. приєдналися учасники з Боснії та Герцоговини.

Наше завдання – розглянути варіанти використання існуючого музейного потенціалу сусідньої з Харківщиною Бєлгородської області, звертаючись до експозицій зазначеного фестивалю – експонатів музею народної культури, заснованого в районному центрі – традиційної глиняної іграшки, що створюється і зберігається у шкільному музеї народних ремесел Бєлгорода; старовинного народного одягу з музейної кімнати в дитячому садку с. Кустове Яковлєвського району; а також колекції, яку її власниця (фермер із с. Хотмизьк) планує експонувати у старому домі, створивши музей «зеленого туризму».

Традиційно майстри – учасники подібних фестивалів – мають два шляхи для відтворення народної іграшки: копіювання експонатів із фондів музеїв та значно складніший і не завжди успішний експедиційний пошук,

хоча саме він може принести несподіване відкриття. Але музей – об'єкт доступніший, де фіксація предметів етнокультури гарантована. Так, глиняні іграшки і ткані пояси створює за власними фотографіями в курських музеях учитель молодших класів, учасниця фестивалів і ярмарків з Курчатова Курської області Г. Скоблікова. Тут соціокультурна комунікація відбувається опосередковано, через майстриню, для якої ця робота – хобі, що приносить заробіток, але не є основною професією, успадкованим ремеслом.

Музеї Бєлгородщини стають безпосередніми учасниками фестивалів, влаштовуючи міні-виставки, пропагуючи власний заклад як складову етнотуризму, спираючись на власний, хоча й локальний експедиційний досвід. *«Експедиції в області, оброблений і систематизований матеріал останніх 20 р. дозволив створити наукову концепцію традиційної культури Бєлгородщини в етнічній, історико-стадіальній багатошаровості її пластів, жанрів, видів і форм побутування. Простежується залежність існування окремих видів народної культури від затребуваності їхніх вжиткових, утилітарних функцій, соціального замовлення, плідної взаємодії всіх компонентів регіональної системи збереження і розвитку традиційної культури»* [8, с. 77], – зазначають дослідники Бєлгородського держуніверситету.

Активна міграція населення, на думку А. Гращенко, не давала можливості гідно підтримати місцеві ремесла Бєлгородщини, але в наш час багато людей почали звертатися до так званого сільського туризму, тобто відбувається соціокультурний обмін у площині повернення, а точніше – навернення до традиційної матеріальної культури і побуту. 2007 р. було прийнято обласну програму «Розвиток сільського туризму на території муніципальних районів». У ній бере участь понад 100 садиб. *«Програма передбачає сертифікацію на відповідність стандартам, розробленим експертами обласного фонду підтримки малого підприємництва. Для цього присуджуються "підкови" від однієї до чотирьох (за аналогією із зірками в готельних комплексах). Сертифіковані садиби в подальшому отримують від фонду підтримку. Власникам садиб рекомендовано зберігати "дух села", і не захоплюватися євроремонтом»* [6, с. 60]. У контексті теми, що обговорюється, варто згадати обласну цільову програму «Розвиток сільської культури в Бєлгородській області на 2009 – 2014 рр.» із загальним обсягом фінансування 304196,4 тис. російських рублів [7, с. 108]. При цьому, як запевняє Л. Семухіна, *«досі ще не вихована культура ставлення до етнографічного предмета музейного значення. Від 20 – 30-х рр. селянські,*

міщанські і купецькі садиби не розглядалися як об'єкти музеєфікації» [10, с. 310].

Серед лідерів сільського туризму на українсько-російському порубіжжі називають Грайворонський район (постійний учасник «Хотмизької осені»). У районі розташовано близько сотні туристичних садиб. На межі сіл Косилове і Почаєве організовано туристичний комплекс «Лісовий хутір на гранях». Першими мешканцями Почаєвого були переселенці з України та служилі люди Хотмизької фортеці. На території комплексу розташовано музей народної культури Грайворонського району з відтвореним сільським побутом. Існують буклети й інша рекламна продукція, на фестивалях пропагуються різноманітні форми побутування традиційної етнокультури – від пісенно-обрядової спадщини до національних страв.

Н. І. Маняхіна із с. Нижня Покровка Красногвардійського району представила на згаданому вище фестивалі музей народної культури, створений у районі уже в новому тисячолітті: *«Это процентов пять всего того, что мы имеем. Это подлинное. Мы привезли из музея одежду, полотенца, которые висели на иконах, рубахи, л`ивники, зипуны, кофты, платки, подшальники, сарафаны, поневы, предметы быта. Еще обувь. Вот башмаки – им уже больше ста лет. Это из свиной кожи, на пистонах, и разделаны крохотными гвоздиками – орнамент. Каблук с подковкой. Они очень хорошо стучали, когда плясали. Все было слышно – в три ноги, в две ноги. Хромовые сапоги, лапти. А это предметы быта, крут`ушка. Это как у нас сейчас миксер. Она из лозы – с корнем выдергивали, там, где больше корешков. Для теста есть весёлка, а крутушка – когда борщ варили, целые картошки бросали и крутушкой разминали овощи. Тогда борщ густой.*

Это колодки для лаптей. Лапти были разные – лычные, оборочные, праздничные, будничные. Вот эта маленькая посудка – рынка, она с носиком. Это варили кашку деткам. Гребенкой чесали вовну. Велёк – стирали и им колотили, и вот таким образом выходила вся грязь из одежды. Нам`ыка – щетка из конского хвоста. Когда у нас коноплю сажали, ее нужно было отделить от кострыки. Вначале ее мяли, а потом намыкой вычищали, чтобы можно было прясть из этого волокна. Вот досточки – подвязки делали 8 досточек – 8 цветов или досточки в четыре цвета.

Маме уже 83 года и ей рассказывала бабушка об этой поневе, что на мне. У нас преобладает цвет черный, белый, красный, зеленый и голубой. Черная земля, белый воздух, желтый еще – это солнышко, зеленый – трава.

Сороку одевали только замужние женщины. Первый день одевали на свадьбе такую красоту. Когда везли под венец, у нее была одна коса, а потом расплетали и делили надвое, т.е. теперь она принадлежит и мужу, и себе. Так укладывали и одевали сороку. У нас золотарки были, их было очень мало, сороку не каждый мог делать.

Украшения называются греб`атка, чеп`ок, ожерелье, прутики черные, это иконка, а сзади – вот такие поворозки. Иконку одевали не только для красоты. На рубахе на шее получалась дырочка и чтобы все закрыть, носили иконку. И как оберег, конечно. А поневы, рубахи, завески имели разные названия. На мне понева – самая красивая – наб`орная. Ее одевала невеста и молодые женщины носили, а потом шли поневы на небольшие праздники, на воскресенье. А были и рабочие поневы – в 9 ниток, в 15 ниток, в 30 ниток. На мне понева с б`елями. А вот понева, которая называлась наборная косин`ою (она пошита как на косину). Есть в один глазок, в четыре глазка, в кружок, колодой – точно так, как и рубахи. На мне рубаха – рукава полик`а, т.е. на ней одинаков рисунок. Вот рубаха на фарб`отах. Эта – на леховках. Красные рубахи одевали на Троицу. Также и завески – дорогая лента, позумент и машар`а и вишито "у сосенку". А есть "на лапочках" завеска. Вот платки – заграничный назывался, вот полушальник, вот дробный полушальник. А это ливник – без рукавов, а холодайка – с рукавами, когда похолоднее. Точно так расшита, но с рукавами. Кофта расшитая – ранней осенью и поздней весной одевались так. Это зипун, когда холодно [3].

Модельний Дім культури с. Кустове Яковлівського району вирізнявся інакшими жіночими костюмами. Керівник народного хору О. М. Яковлєва зазначила: «*У нас в костюме рубашка и сарафан – старинные. Вот у нас стоит кукла – на ней все подлинное – и бух`арка, и куц`ына, и понева, и пояс. И на мне рубаха моей прабабушки. Уже нитки высцетшие. Бабушки называли хв`артух. У нас в селе много украинцев и наших братьев-сестер много в Харькове*» [5].

Ще одна учасниця у вишитій сорочці, вихователь дитсадка Л. І. Моргунова: *«Это бабушка моя вышивала, с рушника вставляла. У нее костюм пропал – сгорел, она восстанавливала, сама крестиком вышивала. Умела еще вышивать гладью. И до войны, и после войны вышивала и вязала. Ходила продавать на рынок, чтобы прожить как-то. У нас в детском саду тоже есть коллекция народного костюма и подобная кукла»* [4].

Незвичний шкільний музей Бєлгорода був представлений на фестивалі «Хотмизька осінь» роботами М. А. Алексєєвої. «*Родилась в*

Украине, в Трускавце, а потом мы переехали в Белгород, где-то в 57 году. Сама я музыкант по профессии, а муж у меня лепил игрушку. Он учил и меня лепить игрушку. Когда его не стало, я стала продолжать его дело, хотела, чтобы каждая игрушка имела свой голос, поэтому они делаются по типу окарины, многоголосые игрушки.

У нас есть целая серия, называется "Костюм Белгородской области в глиняной игрушке", где представлены костюмы разных районов, поскольку Белгородская область образовалась из Воронежской и Курской, то мы подразделяем: костюм белгородско-воронежского и костюм белгородско-курского региона – во всем его разнообразии. Это моя идея, ведь в основном у игрушки костюм стилизован, упрощен, а у нас он более детализованный, передана еще лексика рук в танках и карагодах. Потому что на данном этапе игрушка тоже требует своего развития. Если раньше игрушку делали без глаз, без лица (считали, что душа в игрушке тогда появляется), то постепенно игрушка трансформировалась, сейчас мы прорисовываем и глазки, делаем ее более выразительной.

Игрушки хранятся в музее. Я работаю в 46-й школе Белгорода, у нас есть музей традиционных народных ремесел Белгородской области им. Александра Рябчикова. Это мой муж. Он кандидат педагогических наук, был директором одно время. Мы с детьми лепим игрушки, стараемся освоить традиции глиняной игрушки, привносим свое авторское. Мы с 1997 г. ведем летопись фестиваля "Хотмыжская осень" – фотографируем костюмы, в которых приезжают сюда. У нас музей народной культуры в Белгороде, который собирает костюмы. Мы ходили туда, фотографировали, зарисовывали. Не каждый человек может попасть в музей, а в игрушке даже ребенок сможет познакомиться с костюмом. Это своего рода пропаганда нашей белгородской культуры» [1].

Керівник селянсько-фермерського господарства із Хотмизька В. А. Ломакіна не тільки годувала фестивальних гостей вирощеним на своїй землі, а й запрошувала відвідати імпровізований музей: «Просто хочется, чтобы люди видели это. У меня много еще материала дома. Я даже здесь планировала изначально сделать две комнаты. Начала расставлять. И уже не хватило места».

І телевізійники, і туристи фіксували старовинне вбрання Валентини Андріївни, яка прокоментувала: *«Это от бабушки. Сарафан, чинарка, пояс, это бухарка называется, а это сорока. Рубашка под низ одевается, если жарко, конечно, без чинарки. Это такой же сарафан, уже все в дырках, это ж шерсть настоящая, сечется. Это костюм нашего села. Село на три*

части делилось. Стрелецкое – там простые люди, вот там водили карагоды, танк`и, центр – здесь более смешанное было, ремесленники, а третья часть села – это были как мещане, они мало, почти не водили карагоды. А больше – центр и та сторона села. Ну а потом это смешение, рядом граница украинская, здесь уже нередко слышишь и украинскую речь. А я всю жизнь в самодеятельности, я клубный работник по образованию. У меня есть старенький домик на две комнатки. Назад поставлю печку и всю утварь, кухня и горница будет. Я в этом году выиграла гранд по сельскому хозяйству в области. Я хотела сделать туристический комплекс с проживанием, с отдыхом» [2].

Викликає повагу намір фермера з досвідом культпрацівника (безперечно, з урахуванням потенціалу вже існуючого муніципального Хотмизького краєзнавчого музею) створити власний приватний музей. Перспективним, на нашу думку, є співставлення регіональних проектів Слобожанщини та інших поліетнічних регіонів, наприклад Закарпаття, яке має близько сотні музеїв різної форми власності, в тому числі, приватних. Регіональний музей етнографії сіл пониззя ріки Тербля знайомить відвідувачів зі створенням тканих виробів з конопляних ниток. *«Гості перебувають у безпосередньому контакті з експонатами, мають змогу одягнути на себе стародавнє вбрання, сфотографуватися в ньому. Дехто відзначає у музеї річницю весілля, день народження»*[9, с. 110].

Отже, соціокультурним змінам у музейній роботі перешкоджає недосконаліість правової бази у сфері культури на пострадянському просторі, і відчувається гостра потреба в методологічному забезпеченні та підтримці наукових центрів.

Використані джерела

1. Зап. від Алексєєвої Маргарити Андріївни, 1947 р. н., м. Бєлгород, 2013 р. – Рукопис.

2. Зап. від Ломакіної Валентини Андріївни, 1957 р. н., с. Хотмизьк Борисівського району Бєлгородської обл., 2013 р. – Рукопис.

3. Зап. від Маняхіної Наталії Іванівни, 1956 р. н., с. Нижня Покровка Красногвардійського району Бєлгородської області, 2013 р. – Рукопис.

4. Зап. від Моргунової Лариси Іванівна, 1965 р. н., с. Кустове Яковлєвського району Бєлгородської області, 2013 р. – Рукопис.

5. Зап. від Яковлєвої Олександри Миколаївни, 1959 р. н., с. Кустове Яковлєвського району Бєлгородської області, 2013 р. – Рукопис.

6. Гращенко, А. Г. Сельский туризм в Белгородской области / А. Г. Гращенко // Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасні соціокультурні практики : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (29 – 30 жовт. 2010 р.). – Харків, 2010. – С. 59–61.

7. Жирова, М. В. Культурная политика Белгородского региона: организационно-экономические аспекты / М. В. Жирова // Пам'яткознавчі погляди молодих вчених XXI ст. – Харків, 2011. – Вип. 2. – С. 107–109.

8. Жиров, М. С. Сохранение и развитие народных традиций в современной социокультурной среде: региональный аспект / М. С. Жиров, О. Я. Жирова // Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасні соціокультурні практики : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (29 – 30 жовт. 2010 р.). – Харків, 2010. – С. 74–78.

9. Леньо, П. Ю. Специфіка приватного музейництва Закарпаття / П. Ю. Леньо // Там само. – С. 109–115.

10. Семухина, Л. И. Музеи Белгородской области / Л. И. Семухина // Культура: опыт, проблемы исследования и преподавания гуманитарных наук : сб. науч. тр. – Белгород, 2011. – С. 287–310.

НОВІ МУЗЕЇ ХАРКОВА
(за матеріалами періодичних видань 20 – 30-х років XX ст.)

Слівіна Катерина Іванівна,
аспірант кафедри музеєзнавства і пам'яткознавства
Харківської державної академії культури, Україна

Анотація*. Висвітлюється питання розвитку музейної мережі Харкова на сторінках періодичних видань 20 – 30-х років XX ст.*

Ключові слова: *музей, періодичні видання, часопис, Харків, музейництво, експозиція.*

Нова влада, після подій 1917 року, прагнучи зміцнити свою ідеологію, ставила перед собою завдання «удосконалення» культурного життя радянського суспільства. Тому не дивно, що цей процес торкнувся і музейних закладів країни. Враховуючи, що Харків у 1919 – 1934 рр. був столицею УСРР, саме тут була створена значна кількість музеїв.

Розглядаючи особливості розвитку музеїв Харківщини, слід зазначити, що наприкінці XIX – початку XX ст. для них була характерна позадержавна спрямованість. Саме громадська та приватна ініціатива художників та краєзнавців прискорила процес становлення музейної справи в Україні та регіоні зокрема [9, с. 25–26]. Нерідко важливими краєзнавчими осередками ставали місцеві музеї, в яких були зосереджені значні наукові сили. А починаючи з 1918 р., увага держави була спрямована на краєзнавство та музейництво.

У цей час найбільшими культурними центрами були Київ, Одеса та Харків. Станом на 1929 р. найбільша кількість музеїв знаходилася у Києві (13), Одеса посідала друге місце серед музейних міст УСРР – 11 музейних установ, а у Харкові налічувалося 8 музейних закладів. Так, першими музеями тогочасної столиці УСРР були:

- Музей Слобідської України ім. Г. С. Сковороди, заснований у 1920 р. на чолі з директором Р. С. Даньковською;
- Харківський археологічний музей, директор – О. С. Федоровський (1920);
- Музей українського мистецтва, директор – С. А. Таранушенко (1920);
- Всеукраїнський Соціальний музей ім. Артема, директор – Г. В. Каховський (1923);
- Сільськогосподарський музей Народного комісаріату земельних справ УСРР, завідуючий – Л. У. Биковський (1924);
- Постійна промислова виставка Вищої Ради Народного Господарства УСРР на чолі з Волкацом (1924);
- Харківський художньо-історичний музей, директор – В. М. Зуммер (1927);
- музей Революції УРСР, завідуючий – Слободський [11, с. 55–59].

Нові музейні заклади з’являлися і у харківському регіоні. Так, у 1920-х роках були відкриті Вовчанський, Куп’янський, Володимирський (Наталівський) та Ізюмський музеї, що також виконували культурно-просвітницькі та краєзнавчі функції. Зважаючи на активну роботу влади у напрямку розвитку музейної справи на території УСРР, не дивно, що інформація про діяльність цих музеїв висвітлювалася у періодичних виданнях 1920 – 1930-х років. Слід зазначити, що як науково-популярними, так і суспільно-політичними часописами нерідко подавалася інформація не

тільки про створення музею (у рубриці «хроніка»), але й про його структуру, наповненість експонатами, культурно-просвітницьку діяльність тощо.

Музей Слобідської України ім. Г. С. Сковороди було створено у 1920 р., однак його діяльність почала висвітлюватися на сторінках періодичних видань лише з 1934 р. У журналах «Червоний шлях», «Знання», «Глобус», «Всесвіт», «Пламя» друкувалися повідомлення, які умовно можна поділити на три групи: оглядово-інформаційні, про поповнення фондів та колекцій, організацію виставок. Аналіз змісту матеріалів першої групи надає уявлення про структуру тогочасного музею. Він складався із трьох відділів: етнографічного, історичного, художнього. Кожен відділ займав просторий зал, де у скляних вітринах містилися експонати. Етнографічний відділ демонстрував селянське знаряддя праці, старовинні кахлі, жіноче та чоловіче вбрання. Була навіть реконструкція сільської хати. Історичний – розповідав про Харків XVIII – XIX ст. за допомогою фотографій, театральних афіш та портретів відомих діячів науки і культури Харківщини. В експозиції художнього відділу було представлено декілька сотень картин видатних українських та російських художників (С. І. Васильківського, І. К. Айвазовського, О. О. Кисельова тощо). Інформація про це міститься у статтях А. Чарова [30, с. 22–24], І. Стругацького [24, с. 25–26], І. Єрофієва [15, с. 287] та у публікації «Музей Слободской Украины им. Сковороды» [12, с. 10–11].

Про активну роботу музею свідчать повідомлення другої та третьої груп. Музейний заклад активно поповнював свої фонди новими експонатами, про що йдеться у статтях музейного діяча І. Єрофієва [16, с.260–262], публікаціях «Новий рукопис Гоголя (з рукописного відділу музею Слобідської України)» [21, с. 175], «Г. Семирадський та його картина в Слобожанському музеї ім. Сковороди (нове придбання музею)» [14, с. 221–222], «Нові експонати в музеї Слобідської України ім. Сковороди» [17, с. 248–249], «З нових матеріалів до декабризму в музеї ім. Сковороди» [18, с. 102–103] та ін. А нові виставки, які періодично організовувалися на базі музейного закладу, давали зрозуміти, що музей намагається познайомити відвідувачів з якомога більшою кількістю експонатів. Про це свідчать такі публікації: «Виставка пам'яті Квітки-Основ'яненка (в музеї Слобідської України)» [4, с. 199–200], «Виставка у Слобожанському музеї ім. Сковороди» [13, с. 265–268], «Виставка у музеї Слобідської України ім. Сковороди» [6, с. 190–191]).

Не менш активну музейницьку діяльність проводив Музей українського мистецтва під керівництвом С. А. Таранушенка, створений у

1920 р. під назвою «Церковно-історичний музей». Керівництво покладало на нього функції збору, збереження та вивчення тих пам'яток українського мистецтва, які були пов'язані з релігію. У 1922 р. заклад було перейменовано у «Музей українського мистецтва». З матеріалів, поданих у періодичних виданнях, видно, що музей проводив широку науково-дослідницьку діяльність: реєстрацію пам'яток монументального будівництва та старовинних будівель Харкова, організацію експедицій зі збору колекцій традиційного народного мистецтва та видання музейних збірників (про український килим та слобожанське мистецтво). Про це йшлося у статтях С. А. Таранушенка [26, с. 214–215], «Короткий огляд роботи Харківського музею українського мистецтва за 1925 рік» [25, с.244–246] та «Музей українського мистецтва» [20, с. 228–230], «Державний музей українського мистецтва в Харкові» [10, с. 126]. І хоча ці повідомлення не дозволяють чітко уявити виставкові зали музею, проте про наповненість їх фондів різноманітними колекціями свідчать і перелік експонатів, і відкриття різноманітних виставок («Виставка книжкової графіки (в приміщенні державного музею українського мистецтва з ініціативи проф. Таранушенка)» [3, с. 257], «Виставка сучасної графіки у музеї українського мистецтва» [5, с. 208], М. Бурачек «Дві виставки (у музеї українського мистецтва)» [2, с. 3–5]).

Всеукраїнський соціальний музей ім. Артема був створений у 1923 р. та слугував взірцем установи – провідника пануючої ідеології 20–30-х років. XX ст. в УСРР. Будівля Покровського монастиря, що була віддана під експозиції музею, мала величезні площі. Саме тому «під своїм дахом» цей музейний заклад зібрав різноманітні колекції задля *«…розвитку…структури суспільства, його побуту, ідеології, організаційних форм та громадських рухів»* [1, с.22]. З публікацій у часописах відомо, що музей складався із декількох відділів: «Основи життя», «Відділ охорони здоров'я», «Західноєвропейське мистецтво», «Відділ продукції», які розташовувалися у багатьох залах. Про організацію музею йдеться у статтях Я. Брік «Музей, що іде у ногу з життям» [1, с. 22-23] та Г. Шпітерс «У манастирських стінах» [31, с. 10–11]. Цінність колекцій (особливо художніх), які потрапляли до фондів музею, була досить значною. Про це свідчить, наприклад, повідомлення про колекцію гравюр «Художественные сокровища Украины (гравюра во Всеукраинском социальном музее им. Артема)» [29, с. 8–9].

Менш детально періодичними висвітлювалася діяльність інших музеїв Харкова. Проте роботу Харківського археологічного музею (який у

1920 – 1933 рр. мав статус міського) описав організатор і директор закладу професор О. Федоровський у статті «Краєзнавча робота в Харкові і на Слобожанщині» [27, с. 190–192]. Харківський художньо-історичний музей, який був відокремлений від Всеукраїнського соціального музею ім. Артема у 1927 р., здійснював активну діяльність, про задачі і мету якої йдеться у статті «Про Харківський державний художньо-історичний музей» [22, с. 265]. Діяльність Харківського Музею Революції, Сільськогосподарського музею та Постійної промислової виставки ВРНГ УСРР висвітлювалася у невеликих повідомленнях часопису «Червоний шлях»: «Харків. Музей Революції» [28, с. 242], «Сільськогосподарський музей» [23, с. 221] та «Всеукраїнська художньо-промислова виставка» [7, с. 240]. Про музеї, відкриті після 1930 р., розповідають статті Б. Ландкофа «Дім психогієнічної освіти» [19, с. 2324] та Г. Р. «Палеонтологічний сад-музей у Харкові» [8, с. 10–11].

Таким чином, музейна мережа в Україні активно розширювалася. Це, зокрема, стосується і міста Харків. Нові музеї, маючи певні проблеми в організації та фінансуванні, все ж розвивали і удосконалювали свою діяльність, яка достатньо детально та різнобічно висвітлювалася на сторінках української періодики 20-30-х років.

Література

1. Брік, Я. Музей, що іде в ногу з життям / Я. Брік // Знання.– 1930. – №5. – С. 22–23.

2. Бурачек, М. Дві виставки (у музеї українського мистецтва) / М. Бурачек // Знання. – 1929. – №12. – С.3 – 5.

3. Виставка книжкової графіки (в приміщенні державного музею українського мистецтва з ініціативи проф. Таранушенка) // Червон. шлях.– 1929. – №5-6. – С. 257.

4. Виставка пам'яті Квітки-Основ'яненко (в музеї Слобідської України) // Червон. шлях. – 1929 .– №2. – С.199–200.

5. Виставка сучасної графіки у музеї українського мистецтва // Червон. шлях.– 1929. – №7. – С.208.

6. Виставка у музеї Слобідської України ім. Сковороди // Червон. шлях. – 1927. – №12. – С.190–191.

7. Всеукраїнська художньо-промислова виставка // Червон. шлях. – 1924. – №6. – С.240.

8. Палеонтологічний сад-музей у Харкові // Знання. – 1929. – №7. – С.10–11. – Підпис: Р. Г.

9. Гнєзділова, В. В. Теоретики та практики музейництва Харківщини: внесок у формування музейної мережі регіону (XIX – поч. XX ст.) / В. В. Гнєзділова // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2010. – Вип. 29. – С.25–31.

10. Державний музей українського мистецтва в Харкові // Червон. шлях. – 1931. – №7-8.– С.126.

11. Дубровський, В. В. Музеї на Україні / В. В. Дубровський. – Київ : Держ. вид-во України, 1929. – 60 с.

12. Ерофеев, И. Музей Слободской Украины им. Сковороды / И. Ерофеев // Пламя. – 1925. – №9. – С.10–11.

13. Єрофієв, І. Виставка у Слобожанському музеї ім. Сковороди / І. Єрофієв // Червон. шлях. – 1925. – №4. – С.265–268.

14. Єрофієв, І. Г. Семирадський та його картина в Слобожанському музеї ім. Сковороди (нове придбання музею) / І. Єрофієв // Червон. шлях. – 1926. – №4. – С. 221–222.

15. Єрофієв, І. Музей Слобідської України / І. Єрофієв // Глобус. – 1928. – №18. – С.287.

16. Єрофієв, І. Нова колекція писанок в музеї Слобідської України ім. Сковороди / І. Єрофієв // Червон. шлях. – 1926. – №1. – С.260–262.

17. Єрофієв, І. Нові експонати в музеї Слобідської України ім. Сковороди / І. Єрофієв // Червоний шлях. — 1926. – №11-12. – С.248–249.

18. З нових матеріалів до декабризму в музеї ім. Сковороди // Червон. шлях. – 1931. – №11-12. – С.102–103.

19. Ланкоф, Б. Дім психогієнічної освіти / Б. Ланкоф // Знання.– 1930. – №10. – С.23–24.

20. Музей українського мистецтва // Червон. шлях.– 1924. – №7. – С.228–230.

21. Новий рукопис Гоголя (з рукописного відділу музею Слобідської України) // Червон. шлях. – 1926. – №2. – С.175.

22. Про харківський державний художньо-історичний музей // Червон. шлях. – 1928. – №11. – С.265.

23. Сільськогосподарський музей // Червон. шлях. – 1924. – №1-2. – С.221.

24. Стругацький, І. Культурний куточок (музей Слобідської України ім. Сковороди) / І. Стругацький // Знання. – 1927. – №3. – С.25–26.

25. Таранушенко, С. Короткий огляд роботи Харківського музею українського мистецтва за 1925 рік / С. А. Таранушенко // Червон. шлях.– 1926. – №5-6. – С.244–246.

26. Таранушенко, С. А. Звітна за 1924 р. виставка музею українського мистецтва / С. А. Таранушенко // Червон шлях. –1925. – №8. – С.214–215.

27. Федоровський, О. Краєзнавча робота в Харкові і на Слобожанщині / О. Федоровський // Червон. шлях. – 1923. – №3. – С.190–192.

28. Харків. Музей Революції // Червон. шлях. – 1926 .– №5-6. – С.242.

29. Художественные сокровища Украины (гравюра во Всеукраинском социальном музее им. Артема) // Пламя. – 1926. – №3. – С.8–9.

30. Чаров, А. Музей Слобідської України / А. Чаров // Всесвіт.– 1926. – №3. – С.22–24.

31. Шпітерс, Г. В манастирських стінах (Соціяльний музей ім. Артема) / Г. Шпітерс // Всесвіт. – 1926. – №13 – С.10–11.

ЧИТАННЯ ТА ВІДОСОБЛЕННЯ В ДОБУ МОДЕРНУ: ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ М. ВОЛЬФА ПОЧАТКУ XX ст.

Бондаренко Станіслав Костянтинович,
старший лаборант Центру краєзнавства
ім. академіка П. Т. Тронька Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна, Україна

Анотація. *В контексті історії читання та історичної психології здійснюється спроба розглянути вибір книг для читання як випадковість такого роду, що вступає у структурний зв'язок із загальними історичними тенденціями.*

Ключові слова: *історія читання, історична психологія, модерн.*

Аннотация. *В контексте истории чтения и исторической психологии осуществляется попытка рассмотреть выбор книг для чтения как случайность такого рода, которая вступает в структурную связь с общими историческими тенденциями.*

Ключевые слова*: история чтения, историческая психология, модерн.*

Abstract. *In the context of the history of reading and historical psychology, is attempted to consider the choice of books to read as a randomnicity of such kind, which comes in a structural link with the general historical trends.*

Key words: *history of reading, historical psychology, modern era.*

Історія читання нерідко має справу з необхідністю здійснювати мікроісторичний аналіз [5]. Втім, у історії читання та історичній психології «дрібні факти» залишаються на маргінесі, осторонь «великих» пластів історичного письма, яке не визнає за ними права на істину. Для того, щоб пояснити значення історико-психологічних дрібниць, звернемося до одного із засновників вітчизняної історичної психології Б. Поршнєва, який пропонував спиратися на історичну семіотику [4]. Остання, у свою чергу, в особі Ю. Лотмана, зробила певні кроки до можливостей пояснення ролі історичних випадковостей та «дрібниць» [3].

Наразі ми приймаємо історико-семіотичну трактовку Ю. Лотманом біфуркації як такого моменту, коли *«передбачення майбутнього стає неможливим, а значення набувають другорядні, випадкові елементи»* [3]. На думку семіотика, у момент біфуркації, *«вибір майбутнього залежить від індивідуального духовного вибору»* [3]. В цьому сенсі спробуємо розглянути те, які саме книги обирали читачі на початку XX ст., в добу «срібного віку» та фатальних передчуттів, якщо ці книги могли трапитися їм, як останні в їхньому житті.

М. Рубакін зазначав: *«…зазвичай судження про читаючу публіку робляться на підставі цифрових даних про попит на книги у публічних бібліотеках і читальнях»* [6]. Однобічність суджень такого походження була ясною ще у момент їхнього збирання [7]. Звернемося до інших матеріалів, які характеризують читацьке середовище – спеціальних опитувань, які проводили книгопродавці. Так, одне з них було проведене 1911 р., у короткий момент стабільності, що передував наростанню антивоєнних та революційних тенденцій [1]. Видавництво М. Вольфа розіслало своїм передплатникам анкету, в якій ставило таке запитання: «Якби вам треба було відправитися у далекий пустий край, на незаселений острів, у *одиночне утримання*, де *немає ніякої можливості спілкування* з людьми, якими п'ятьма книгами ви б запаслися на *все подальше одиноке життя*?» (Курсив наш – *С. Б.*) [2]. Участь в анкетуванні (анонімно) взяли письменники, вчені, педагоги, журналісти. Анкета назбирала 3 273 відповіді, у 50 з яких респонденти вказували: «відповідь неможливо осмислити». Деякі листи були колективними, деякі у віршах, а деякі – пусті. Переважну кількість відповідей дали вчителі. Відповідали інженери, педагоги, художники, архітектори, фармацевти, музиканти. Велику увагу опитуванню приділили літератори і публіцисти. Багато відповідей надійшло

від військових і юристів. Відповідали також телеграфісти, залізничні службовці, дрібні чиновники, канцеляристи, майстрові, купці, прикажчики [2].

Здається, видавець використовував «уявну робінзонаду» як метод, що мав би вказати на найважливіші, з точки зору читачів, книжки, втім, на це прямо не вказував [1]. Це свого роду є прикладом одного зі способів «дослідження ринку». Нині складається враження, що відповіді на запропоноване запитання виглядають так, ніби належать людям, які готуються попрощатися із життям. Для багатьох ясно, що відособлення на острові – це і є смерть, хоча і віддалена. Повне відчуження означає відсутність надії на спасіння. Крізь притаманну інтелігенції іронію тягне відчуттям неминучого, загибелі.

Спробуємо розглянути відповіді, як такі, що проливають світло на психологію епохи модерну. Для цього перефразуємо запитання анкети так, як воно могло б сприйматися: *«Якщо смерть неминуче наступить незабаром, то як використати наодинці час, що залишиться до її приходу (якщо в цей час можливо читати книги)?»*.

Наведемо деякі відповіді, відібрані редколегією часопису в 1911 р. Так, белетрист відповів: *«…Якщо мене змушують обмежитися п'ятьма книгами, я зволію забути, що я грамотний»*. Професор: *«(взяв би) «Демокрітос» М. Вебера в оригіналі»*. Поетеса: *«П'ять товстих книг, але пустих – зошитів, і олівець»*. Те саме відповів прокурор. Бібліотекар: *«Біблія, Коран, Талмуд, вчення Будди і Заратустра Ніцше»*. Помітимо, що Ф. Ніцше фігурує у багатьох відповідях. Поряд із Ф. Ніцше нерідко зустрічаємо Євангеліє. Дехто писав : «…ми інтелігенти. Читати Біблію – чи не ханжество це?». Курсистка: *«Я б ввела тиранів у оману, і у перепліт вплела двадцятеро книг, по чотири – в кожний»*. Студент: *«Я не взяв би жодної книги, втім, запасся б папером, чорнилами і пір'ями, олівцями, і захопив би картину «Страшний суд» Васнєцова»*. Офіцер: *«…п'ять книг про природу»*. Прикажчик: *«…п'ять книг, а шосту я би якось приховав»*. Викладач жіночої гімназії: *«…я б переписала в одну книгу всі листи дорогі і милі, аби зберегти з ними спілкування думкою»*. Офіцер: *«…книги з медицини, ботаніки, які можуть допомогти у виживанні»*. Священик: *«…ви привели мене до жахливої думки, що може статися щось таке, що може примусити мене залишити собі лише п'ять книг»*. Професор: *«…ваша анкета спричинила п'ять діб мого безсоння. Зірвав вже десять листів з відповідями, не можу зупинитися на жоднім»*. Історик літератури: *«Вихопив*

би з гори книг навмання – що попадеться». Так само тягнув би жереб і фабрикант.

Психіатр вказав лише на величезну значимість запитання (абстрактно). Інженер залишив би собі атласи і підручник з кораблебудування, аби втекти з острова. Артистка: «*Пушкіна, Лермонтова і Жуковського, Грибоєдова і Надсона, і вивчила б їх напам'ять*». Книговидавець: «*Каталоги книг, аби зайнятися бібліографією*». Історик: «*П'ять книг з історії людства*». Сільський вчитель: «*…Я обрав ті книги, які любив у дитинстві, аби знову переживати найщасливіші часи життя, серед них «Робінзон Крузо», «Пригоди Мюнхгаузена», «Хатина дядька Тома», Л. Монтгомері…*». Викладач гімназії: «*Я б обрав п'ять Євангелій п'ятьма мовами*».

Для одного філософа книга виявилася зайвою, інший приват-доцент, філософ свідчить, що взяв би із собою, забувши про літературу, книги, які дозволили б йому вижити: поварену книгу, травник, керівництво з ремесел, а також Біблію для спасіння душі. Інженер: «*Тільки одну. Історія сотворіння світу*». Музикант не брав би книги з музики. Вчитель літератури: «*…Не в змозі будучи втамувати книжковий голод, я б взяв відомості з літератури з 5 років*». Студент: «*…Сміх є найкращі ліки. Гоголь. Твен. Джером Джером. Збірку анекдотів*». Військовий радить чотири томи словника В. Даля і книгу з медицини. Комерсант взяв би вітчизняну історію, а про інше – зайвим є судити, аби не образити тисяч добрих книг [2].

Саме такими були деякі відповіді – таким був «останній» вибір уявно приречених до відособлення читачів: означений особистим, внутрішнім сенсом, що втрачається у конотаціях не стільки «канону книг», скільки в глибинах читацького досвіду кожного з респондентів. Слід підкреслити хаотичність думок та побажань читачів, їхню неготовність прийняти тяжку долю, що відколює їх від повсякдення, їхню зосередженість на переважно таких значеннях, що вказують на книгу для розважання або книгу, яка пригадує особисто-цінний, автобіографічний досвід (наприклад, поетичні збірки, книги з філософії тощо). На фоні прагнень до переважання особистого минулого випадки обрання книг, які можуть сприяти виживанню та «спасінню душі», так зване серйозне читання – рідкість. Для більшості «приречених» читачів виявлялося найціннішим – берегти пам'ять про особистий духовний досвід. Анонімність вказує лише на маски і соціальні ролі. Питання про необхідність відшукання за ними обличчя ми наразі залишаємо в області риторики.

Використані джерела

1. Гордеева, Е. Ю. Духовно-просветительская миссия библиографического журнала в России (по материалам «Известий книжных магазинов товарищества М. О. Вольфа) / Е. Ю. Гордеева // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Сер. «Журналистика». – 2012. – № 1. – С. 309 – 312.

2. Десять самых необходимых книг // Изв. Книж. магазинов т-ва М. О. Вольф по лит., наукам и библиогр. – 1914. – № 1. – С. 284 – 285.

3. Лотман, Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста // Ю. М. Лотман. Избранные статьи. В 3 т. Т. 1. – Таллинн, 1992.

4. Поршнев, Б. Ф. История и психология / Б. Ф. Поршнев. – Москва, 1971.

5. Равинский, Д. История чтения: раздвигая границы исследовательского пространства [Электронный ресурс] / Д. Равинский // Новое лит. обозрение. – 2010. – № 2. – Режим доступа : http://magazines.russ.ru/nlo/2010/102/ra27.html.

6. Рубакин, Н. А. Искорки. Из записной книжки публициста. Чистая публика и интеллигенция из народа / Н. А. Рубакин. – Санкт-Петербург, 1912.

7. Шафир, Я. Очерки психологии читателя / Я. Шафир. – Москва, 1927.

КОЛЛЕКЦИЯ МИНИАТЮРНЫХ КНИГ В ФОНДЕ СЕКТОРА РЕДКИХ И ЦЕННЫХ ИЗДАНИЙ ЛУГАНСКОЙ ОУНБ им. А. М. ГОРЬКОГО: ФОРМИРОВАНИЕ И ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ

Воронцова Нелля Кирилловна,
главный библиотекарь сектора редких и ценных изданий
Луганской областной универсальной
научной библиотеки им. А. М. Горького
Украина

Аннотация. *Представлен опыт работы библиотеки по созданию коллекции миниатюрных изданий, освещены формы и методы ее популяризации.*

Ключевые слова: *миниатюрные книги, библиотечные коллекции, Луганская областная научная библиотека им. А. М. Горького.*

Миниатюрная книга непрерывно и все
заметней расширяет ареалы своего распространения…
Миниатюрная книга – книга будущего [3].
У. Спектор,
собиратель и исследователь истории миниатюрных книг

История миниатюрной книги начинается с античности. Тогда книга имела форму глиняной плитки с текстом, свитка из пергамента или из папируса, затем появились берестяные грамоты, вскоре книга приобрела вид кодекса, который используется по сегодняшний день.

Прелесть миниатюрной книги, по словам библиофила В. Бялого, в том, что она, при крохотном размере (не более 100×100 мм), сохраняет в себе все качества книги – величайшего сокровища человеческой мудрости, вместилища человеческого гения [1].

Как и в древние времена, когда книга была результатом труда нескольких человек, она привлекает к себе внимание, особенно если являет собой образец искусства печати, иллюстрации, переплета и является предметом коллекционирования, как любителями миниатюрных книг, так и библиотеками.

Коллекция миниатюрных изданий Луганской ОУНБ им. А. М. Горького собиралась многие годы. В настоящее время она насчитывает свыше 1 000 экземпляров.

Широка география мест издания миниатюрных книг, входящих в коллекцию. Здесь представлены книги издательств более 50 городов Украины, ближнего и дальнего зарубежья. Активное пополнение коллекции осуществлялось в 70–80-е годы прошлого столетия.

С конца прошлого века и до 2006 года значительно уменьшились поступления новых миниатюрных изданий. Объясняется это тем, что на Украине они издавались редко, а получение книг из других государств стало проблематичным.

Неоценимый вклад в пополнение коллекции внесли известные библиофилы. Основатель единственного в Украине музея миниатюрной книги (г. Горловка, Донецкая область) В. А. Разумов, подарил библиотеке три свои книжечки, изданные в г. Донецке. Редкие мини-книги прислали книголюбы-миниатюристы П. П. Тихонов из Ивано-Франковска и М. А. Корсунский из Таллина.

С 2006 года одним из основных источников пополнения собрания миниатюрных книг библиотеки является Луганское издательство «Янтарь». В 2006 году оно выпустило первую мини-книгу Г. Половинко «Від Кальміусу до Лугані» (65×95 мм). В настоящее время насчитывается около 20 мини-книг этого издательства. И все они имеются в коллекции Луганской ОУНБ им. А. М. Горького. Издательство «Янтарь» – единственное полиграфическое предприятие в Луганске, владеющее технологией издания книжок-малышек.

Если рассматривать коллекцию Луганской ОУНБ по хронологическому принципу, то в ней нет дореволюционных изданий. Некоторые из них представлены в факсимильном воспроизведении. Самым ранним изданием миниатюрной книги является сборник стихотворений поэта А. Яшина «Клятва». Книга издана в 1945 году в городе Челябинске и является одной из немногих мини-книжек, вышедших из печати в годы Великой Отечественной войны тиражом 8 тыс. экз. В настоящее время она является библиографической редкостью. К великому сожалению, в нашем собрании отсутствуют и микрокниги. Издание самого маленького размера (25×35 мм) в коллекции – «Чески Крумлов».

Если же говорить о тематическом содержании коллекции, то большую ее часть составляет художественная литература и фольклор. Широко представлены произведения классиков украинской и мировой литературы. Среди них значительное место занимает Шевченкиниана, Пушкиниана.

Из шевченкинианы привлекают внимание такие издания:

- Заповіт: мовами народів світу. – 1984. – 60×80 мм.
- Мала книжка. – 1984. – 70×100 мм. Это факсимильное издание так называемой захалявной или Малой книжки – рукописного сборника стихотворений Т. Г. Шевченко, написанных во время первых четырех лет ссылки (1847–1850).

В несколько в большем объеме в коллекции библиотеки представлена Пушкиниана. Нельзя без волнения перелистывать замечательно изданные книжки-малютки, содержащие гениальные творения А. С. Пушкина:

- факсимильное воспроизведение издания «Евгений Онегин» 1837 г. – 1988.–70×100 мм. Это третье, последнее прижизненное издание поэта выпущено в миниатюрном формате.
- новосибирское издание «Евгений Онегин». – 1986. – 70×98 мм, которое оформлено одним из самых известных иллюстраторов Пушкина в

России –Энгелем Насибулиным – и не имеет себе равных: 158 иллюстраций – это нечто невиданное!

• «Полтава». – 1979. – 95×60 мм. Суперобложка воспроизводит страницу газеты «Северная пчела» от 2 апреля 1829 г. с извещением о поступлении в продажу пушкинской поэмы.

Наличие в коллекции библиотеки немалого количества пушкинских изданий дало возможность к 175-летию гибели поэта (2012 г.) организовать выставку «Пушкинский мир в миниатюрных изданиях». На ней было представлено 90 наименований миниатюрных книг из собраний библиотеки и коллекции известного луганского библиофила–миниатюриста, члена Национального союза журналистов Украины и Межрегионального союза писателей Украины Я. А. Смоляренко. Выставка нашла свое отражение в каталоге «Пушкинский мир в миниатюрных изданиях».

Огромное эстетическое наслаждение доставляют издания по искусству, а именно:

• Палехские миниатюры. – 1979. – 63×95 мм. Здесь представлены «самые миниатюрные» миниатюры, маленькие шедевры в естественную их величину. Хорошее качество репродуцирования приближает изображения к факсимильным.

• Историческая портретная миниатюра XVI–XIX вв.: в 3-х т. – 2002. – 70×90 мм. Книга посвящена портретной миниатюре, которая во все времена являлась зеркалом истории.

Значительное место в коллекции занимает Лениниана в миниатюрных изданиях, в свое время активно выпускаемая многими издательствами. Широкую популярность завоевала «Пермская Лениниана». На XVIII Всесоюзном конкурсе искусства книги поощрительного диплома была удостоена «Пермская Лениниана» в 8 томах, выпущенная в 1976 г. «Пермская Лениниана» в собрании библиотеки представлена 8-томным (1976), 7-томным (1979), 6-томным (1981), 20-томным (1984) изданиями.

Обращают на себя внимание современные издания православной тематики. Некоторые из них являются дарами Луганской епархии. Как известно, одними из первых миниатюрных книг были сокращенные варианты литургических книг – молитвословы, календари-месяцесловы, святцы. Касаясь языкового аспекта, необходимо отметить, что основную часть коллекции составляют мини-издания на русском языке, незначительная часть – на украинском и единичные издания – на других языках.

Сотрудники сектора редких и ценных изданий уделяют должное внимание не только пополнению коллекции, но и ее популяризации. Здесь используются самые разные формы и методы работы.

В 2011 году луганским издательством «Янтарь» был издан каталог коллекции миниатюрных книг «Библиотека на ладони» в миниатюрном формате (60×85 мм). Каталог содержит описания 625 миниатюрных книг, изданных с 1945 г. по 2008 г.

Многие собиратели миниатюрных книг высоко оценили его содержание и оформление. Каталог «языком библиографии представляет очаровательные томики не только с произведениями мировой художественной литературы, но и с сочинениями современных поэтов и прозаиков» [2]. Неоценимую помощь библиотеке в популяризации миниатюрных изданий уже много лет оказывает известный не только в Луганске, на Украине, но и за ее пределами, библиофил-миниатюрист Я. А. Смоляренко. В 2013 году вышла из печати очередная мини-книга Якова Аркадиевича «Миниатюрная книга в Луганске» (55×75 мм).

Заслугой Я. А. Смоляренко является создание на базе сектора редких и ценных изданий Луганской ОУНБ им. А. М. Горького Луганского клуба любителей миниатюрных изданий. Задачи Клуба:

- привлечение внимания к миниатюрным изданиям как образцам искусства мастеров полиграфии, иллюстрации и переплета;
- содействие коллекционерам Луганщины, музеям, библиотекам в комплектовании собраний миниатюрных изданий;
- выявление и сохранение уникальных частных и общественных коллекций миниатюрных изданий;
- создание в перспективе музея мини-изданий на основе коллекции Луганской ОУНБ им. А. М. Горького, в т.ч. даров членов Клуба.

Одним из основных направлений Клуба является организация, проведение и участие в выставках миниатюрных книг. Председателем Клуба является его организатор – Я. А. Смоляренко.

Клуб имеет **эмблему.** Ее создатель – луганский архитектор, художник и поэт Г. Сусуев. У каждого члена клуба имеется **членский билет,** разработку дизайна и печать которого осуществило Луганское книжное издательство «Янтарь» (директор – Д. Манько).

Члены Клуба – люди самых разных профессий: издатели, журналисты, ученые, инженеры, врачи, библиотекари. Всех их объединяет любовь к книге, а к миниатюрной книге – в особенности.

Благодаря издательству «Янтарь» Клуб выпускает информационный бюллетень «Миниатюрные издания в Луганске».

Работа с миниатюрными изданиями библиотеки находит широкое освещение на страницах периодической печати Луганщины, на областных радио- и телевидении. В социальных сетях создана группа «Мир маленькой книжечки» (Facebook). Луганское издательство «Янтарь» создало сайт «Мир миниатюрной книги» (http://www.minibooks.net.ua).

Закончить свою статью хотелось бы словами профессора О. С. Чубарьяна: «У миниатюрных книг большое будущее – многие считают их удобными для пользования, а формат и качество полиграфического оформления делают их изящными и привлекательными для многих и многих книголюбов» [4].

Использованные источники

1. Бялый, В. Полиграфические шедевры [Электронный ресурс] / В. Бялый // Журнал Вестник Online. – 2002. – 15 мая (№ 10). – Режим доступа : www.vestnik.com/issues/2002/0515/win/bialy.htm. – Загл. с экрана.

2. Смоляренко, Я. Луганский каталог миниатюрных книг / Я. Смоляренко // Бібл. форум України. – 2011. – № 2.– С. 14.

3. Смоляренко, Я. А. Мир миниатюрной книги: заметки библиофила-миниатюриста / Я. А. Смоляренко. – Луганск : Янтарь, 2010. – С. 211.

4. Чубарьян, О. С. О миниатюрных книгах / О. С. Чубарьян // Миниатюрные книги СССР. – Москва, 1975. – Т.1. – С. 31.

РОКИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ: ВИДАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ОСВІТИ

Васьківська Ольга Леонідівна,
вчений секретар Державної наукової
установи «Книжкова палата
України імені Івана Федорова», Київ

Анотація*. Розглянуто становлення випуску україномовних підручників у роки визвольних змагань, які сприяли створенню та виданню нового українського правопису, нових українських підручників для початкових, середніх та вищих шкіл, словників тощо. Висвітлення стану книговидавничої справи, зокрема виданню літератури з освіти, в Україні років визвольних змагань має велике наукове значення, оскільки за радянської*

влади цей період замовчувався і, як наслідок, був викреслений з пам'яті кількох поколінь українців.

Ключові слова: *підручники, мова, Директорія, освіта.*

Жодне суспільство не може існувати без певної системи знань, починаючи з найпростішого рівня – передавання соціального досвіду. Будь-яка соціальна система для свого функціонування і розвитку потребує різного роду знань, наявних у суспільстві із самого початку. Соціальні відносини проявляються у розповсюдженні та обміні інформацією, і книга за своєю сутністю є її передавачем.

Роком становлення вітчизняного книговидання вважається 1917-й, початок якого збігається з утворенням Української держави. Суспільство потребувало творення нової інформації. Важливою складовою цього процесу став розвиток освіти, засвоєння новим поколінням наявних знань. Особливої уваги надавалося виданню україномовних підручників для початкових, середніх та вищих шкіл, українського правопису, термінології, словників.

Важку спадщину в галузі освіти залишив російський уряд Україні: загальний освітній рівень українського народу був дуже низький, неписьменність серед населення становила близько 70 %, у деяких губерніях (Волинська, Подільська) цей показник сягав навіть понад 80 %.

1917-й рік приніс позитивні зміни в галузі освіти, розпочалась її українізація: відкриваються українські державні гімназії, виділяється фінансування на культурні потреби українського народу, зокрема видання шкільних підручників рідною мовою. Освітній рух охоплює всі губернії України, але на початковому етапі виключно як народний, громадський, силами самого громадянства, на його кошти, під керівництвом губернських і повітових земств, учительських організацій, товариства «Просвіта» тощо. С. Постернак зазначав: *«У квітні 1917 р. був накреслений на всеукраїнському педагогічному з'їзді той шлях, яким пізніше пішла Українська Центральна Рада…. До осені треба було і підготовити учителів, і надрукувати сотні тисяч підручників, і встановити певну термінологію та певний правопис, і підготувати все до викладання українознавства по середніх і вищих школах»* [1].

Проблеми, пов'язані з підготовкою та випуском підручників для національної школи, порушувалися у численних газетних публікаціях. Так, Голова «Просвіти» м. Шишаки Полтавської губернії Ю. Доброволенко пише листа до редакції однієї з полтавських газет[1]:

«Позаяк з осени почнеться вчення по школах української мови, а в нас існує декілька правописів і цими ріжноманітними правописами і досі друкуються навіть дитячі книжки (що дуже шкодить розповсюдженню і читанню їх), то мимоволі стає перед нами питання про заведення єдиного для всієї України і вкупі з тим найлегшого правопису.

Стаючи на грунті інтересів селянства Шишацьке товариство "Просвіта" вважає, що наш правопис мусить бути як найлегшим і як найзручнішим для народніх мас, котрі не мають змоги багато витрачати часу на завчання усяких правописних "правил". Таким найлегшим і найзручнішим правописом є той, що уживається видавництвами: "Нашим дітям", "Український учитель", "Вік" і деякими иншими.

Вважаючи на те, що заведення цього правопису вимагають інтереси працюючого люду, ми звертаємось до усіх народніх організацій з закликом підтримати нас і домагатися, щоб у нас зразу-ж був заведений Єдиний фонетичний і вкупі з тим найлегший правопис».

м. Шишаки, 28.V.1917 [2].

Відкриття україномовних освітніх закладів стимулювало роботу видавничих осередків над створенням книжкових видань, зокрема підручників з української мови, літератури, історії тощо.

За Директорії Міністерство освіти України розробило план щодо розвитку видавничої справи. Планувалося у державному масштабі забезпечити підручниками, довідковими виданнями та книгами усі школи й установи позашкільної освіти. Директорія ухвалила план і асигнувала на його виконання 30 млн крб, утворивши Міністерство преси і пропаганди, завданням якого було допомагати розвиткові української літературної творчості та розповсюдженню видань.

Домінантною української культури 1918 р. став процес національного відродження. Неодмінна його умова – поширення у середовищі народу уявлень про культурну національну традицію через розвиток національної системи освіти. Для її виконання залучаються найкращі наукові та культурні сили країни, зокрема С. Русова, Т. Лубенець, Я. Чепіга, С. Черкасенко тощо, які тримали в полі зору весь процес розбудови та функціонування української національної школи.

Видавнича галузь новоствореної держави наповнила книжковий ринок граматками, читанками. Цінними на той час виданнями стали граматки, укладені Б. Грінченком, О. Курило, С. Черкасенком, Т. Лубенцем тощо.

У 1918 р. видавничий відділ Міністерства народної освіти (МНО) вперше оголосив конкурс на випуск підручників для української школи,

зокрема «Історії України», «Історії українського письменства», «Історії всесвітньої літератури», «Географії України», «Економічної географії України». Згодом товариство «Криниця» теж оголосило конкурс на п'ять кращих підручників, запланувавши наклади підручників не менше 100 тис. примірників. А Літературно-педагогічна колегія при Всеукраїнському учительському видавничому товаристві «Всеувито» розробила план «найближчої праці видавництва», ухваливши випуск підручників з усіх предметів. «Всеувито» до кінця 1918 р. випустило і розіслало по школах України 175 тис. букварів, 25 тис. читанок для вищих початкових і середніх шкіл. Найбільшу кількість підручників випускали товариства «Криниця», «Час», «Дзвін», «Українська школа», видавництво Книгарні Є. Череповського. Як зазначав Л. Чикаленко: «*Хотілося б вітати кожну нову книжку, а надто підручника: так їх мало, так їх бракує, особливо коли знаєш, як колосально виросли наші потреби і як мало встигли ми зробити за два роки перманентної революції для задоволення цих потреб*».

Значні кошти МНО витрачало на видання навчальної літератури, зокрема у Книжковій палаті України зберігаються підручники 1918 р., позначені штампами міністерства.

Шульгина-Іщук, Н. *Задачник до систематичного курсу аритметики. Ч. 2. Дроби / Н. Шульгина-Іщук. — Київ : Т-во шк. освіти, 1918. — 115 с.*

На тит арк. у підзаг.: **Фінансовано Міністерством Народної Освіти**.

У 1918 р. розпочалося широкомасштабне друкування підручників для шкіл (початкових та середніх), для вищих навчальних закладів. Першими вийшли букварі, граматки та читанки. Друкуються українською мовою підручники з математики, хімії, фізики, географії, ботаніки, зоології, природознавства, історії України, української літератури тощо.

Виникнення великої кількості українських освітніх видань було викликане практичними потребами суспільства, так, зокрема 24 березня 1918 р., приймається Закон Центральної Ради «Про запровадження української мови у банківській і торговій сфері», пунктом 3 якого проголошувалося, що «*мовою в діловодстві має бути державна українська*». Далі зазначалося: «*Всякого роду написи, вивіски... повинні писатися державною українською мовою...*». Це стимулювало випуск термінологічних словників з різних галузей, зокрема, виходять російсько-українські словники: для адвокатів, суддів, нотарів та урядовців, юристів, для військових, для «залізних посад», з медичної, фізичної термінології тощо.

Як зазначав С. Сірополко, на кінець 1918 р. в Україні нараховувалось 1 162 вищих початкових школи, з них 1 069 утримувалися державним

коштом і 93 місцевим. Кількість дітей шкільного віку на початок 1919 р. становила 3 354 995 осіб, тобто необхідність забезпечення підручниками стояла гостро і випуск навчальних книг прагнули задовольнити різні державні та приватні видавництва [3].

У наступному році, а саме 1 січня 1919 р. Директорія затверджує Закон «Про державну мову в Українській Народній Республіці», підписаний Головою Ради Народних Міністрів В. Чеховським, де зазначалося: «*державною мовою в УНР є українська*» [4]. А 17 січня того ж року виходять друком «Головніші правила українського правопису», ухвалені МНО для шкільного вжитку на всій Україні, підписані міністром і головою правописної комісії І. Огієнком.

Таблиця 1

Кількість освітніх видань, випущених упродовж 1917—1920 рр.

Україномовні підручники та словники*	**Рік**			
	1917	**1918**	**1919**	**1920**
буквар	2	5	6	1
граматка	18	44	9	1
читанка	11	32	10	1
арифметика	11	20	13	4
правопис, термінологія мова, література	6	17	14	2
географія	2	12	4	4
словники	6	42	3	—

*враховувалися перевидання підручників упродовж року.

Українські підручники користувалися великим попитом. Як свідчать дані, наведені у таблиці 1, найбільше зростання їхнього випуску спостерігалось у 1918 р. За результатами дослідження, упродовж року видавництва випустили 44 граматки, середній наклад яких становив 100 тис. примірників і 42 словники. Вперше в Україні вийшла така велика кількість граматок і українсько-російських та російсько-українських словників для різних галузей знань.

Але у 1920 р. різко знижуються кількісні показники випуску навчальної літератури, це сталося після встановлення в Україні Радянської влади, яка націоналізувала приватні видавництва й обмежила діяльність кооперативно-громадських, централізувавши видавничу справу. У цей період основна кількість книжкових видань мала агітаційно-пропагандистське спрямування.

Незважаючи на складні політичні та економічні умови в Україні упродовж 1917—1919 рр., Українська Центральна Рада, Гетьманат, Директорія за невеликий проміжок часу встигли багато зробити у створенні та розвитку вітчизняного книговидання. По-перше, вони законодавчо закріпили статус української мови як державної, прагнучи реалізувати можливості, які отримав народ (скасування заборонних законів і розпоряджень часів царського режиму, революція повернула природні права українській нації). Внаслідок попереднього періоду русифікації, народу важко було без допомоги держави реалізувати своє право на рідну школу й освіту: не було підготовлених учителів, програм, підручників, шкільного приладдя, не було досвіду, і не було коштів, цієї матеріальної підстави для виконання поставлених завдань.

По-друге, усі українські уряди підтримували організаційно та фінансово випуск друкованих видань з освіти і, зокрема, підручників, що позитивно впливало на суспільство, сприяючи формуванню нового покоління.

По-третє, роки визвольних змагань сприяли становленню національного книговидання, значному збільшенню випуску україномовних видань та їх тиражів і головне – створенню нової навчальної літератури для національної школи і самоосвіти.

Використані джерела

1. Постернак, С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. / С. Постернак. – Київ : Всеукр. кооп. видавн. союз, 1920. – 127 с.

2. ЦДАВО України, ф. 1009, оп. 1, спр. 24, арк. 7.

3. Сірополко, С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – 2-ге вид. – Львів : Афіша, 2002. – 663 с.

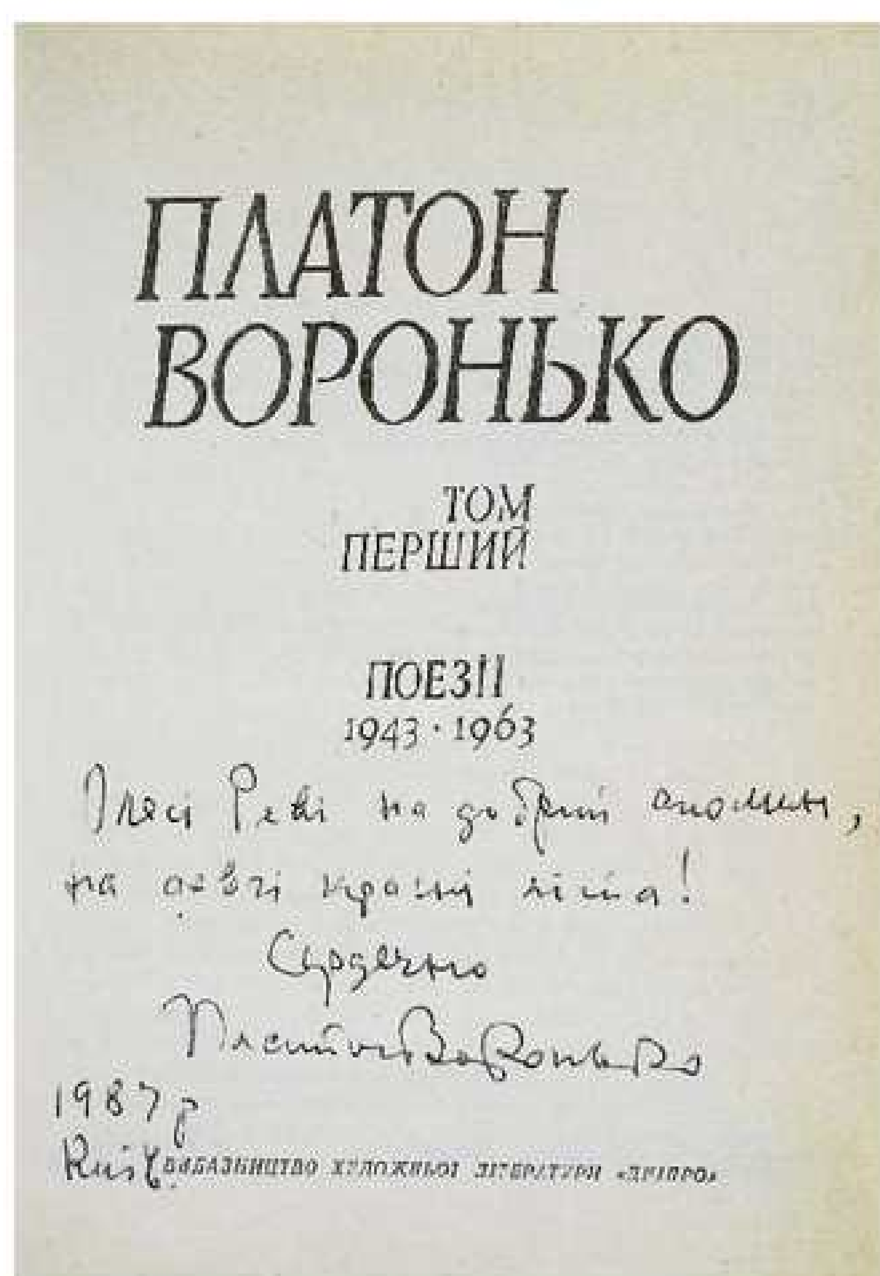
4. Про державну мову в Українській Народній Республіці : Закон від 1 січ. 1919 р. // Вісн. Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – 1919. – Вип. 1. – С. 4.

ПЛАТОН ВОРОНЬКО: ПИСЬМЕННИК-ВОЇН.
(Дослідження на основі бібліотечних та архівних фондів)

Рева Лариса Григорівна,
науковий співробітник Національної
бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,
канд. філол. наук, Київ

Анотація. *На основі бібліотечних фондів та архівів розглядаються історико-літературні тенденції другої половини XX ст., які суттєво вплинули на формування національних орієнтирів у поезії відомого українського поета П. М. Воронька. Особлива увага зосереджується на життєстверджуючому началі його творчості, у долі його ліричних героїв простежується доля самого автора. Творчість поета стала його сповіддю перед сучасниками.*

Ключові слова: *Платон Воронько, українські письменники, біографія, доля, вірші.*

Серед видатних діячів, які активно працювали на ниві української культури, почесне місце належить Платонові Микитовичу Вороньку. Проте після його смерті (минуло 25 років) не з'явилося жодної вагомої про нього згадки. Метою цього дослідження є висвітлення гідного життєвого, творчого шляху та внеску поета в розвиток української літератури. Для цього були плідно використані бібліотечні та архівні ресурси. На жаль, всі вони є прижиттєвими. І хоча сьогодні, як ніколи гостро, стоїть питання: кому ж потрібні радянські герої, ми категорично проти такого підходу,

оскільки він є не лише невиваженим, а й поверховим, який закреслює сторінки минулої доби, натомість прославляючи представників діаспори, людей «розстріляного відродження», і тих, хто зараз «на плаву». А от митців, які чесно служили своєму народові і з честю пішли в кращий світ, сьогодні гуртом «забули», применшивши їхню роль та місце в культурному доробку.В. Коротич якось написав мені: *«Лесю, ну кому потрібні сьогодні радянські поети?».* Розізлившись, що ми свідомо топчемо своє минуле, даємо собою нехтувати, звернулася саме до такої постаті. Без запопадливості перед Заходом та Сходом. Нехай вони їдуть до нас за культурою, а не ми до них! Отже, це – П. М. Воронько, цьогоріч виповнюється 100 років від дня його народження.

Платон Воронько був сином і поетом свого часу. Він благополучно почувався і за сталінської доби, і за хрущовської «відлиги», і в застійні часи. Завжди був на гребені успіху: то співав про сталінський дороговказ «в комуністичний час», то славив партію – «розум, честь і совість нашої епохи»… Не був обділений численними нагородами та преміями. Критики та літературознавці, особливо з офіціозної обслуги, незмінно писали про нього у схвально-піднесеному тоні.

Сьогодні можемо без емоцій, об'єктивно подивитися на життєпис П. Воронька, якого немає з нами чверть століття (він помер 10 серпня 1988 р.). Творча спадщина одного з найбільш відомих українських поетів — П. М. Воронька (1913–1988) – явище оригінальне, багатогранне. За художньою формою воно відобразило складність та різноманітність подій воєнних та повоєнних років нашої країни. Поет у своїй творчості продовжив кращі традиції класичної літератури. Безсмертне слово великого Кобзаря, Лесі Українки, М. Рильського та інших видатних художників слова стало для П. Воронъка своєрідною школою, а українська народна пісня, дума – невичерпним джерелом, яке збагатило творчу манеру майстра засобами поетичної образності. Творчість П. Воронька посідає важливе місце не лише в українській літературі, вона – *«помітний набуток усієї нашої … поезії»* [1, с. 5].

Аналізові творчості П. Воронька приділяли увагу деякі вітчнзняні та зарубіжні дослідники. Ще 1963 р. поетові присвятив літературно-критичний нарис «Платон Воронько» П. Сердюк, у якому критик простежує життєвий та творчий шлях письменника, досліджує окремі проблеми вдосконалення художньої майстерності П. Воронька, визначає основні особливості індивідуального стилю з початку творчого шляху поета до 1960-х років. Літературно-критичний нарис «Платон Воронько» написав 1973 р.

болгарський вчений С. Русакієв. Вітчизняні критики відзначали цей нарис як важливий внесок у справу дослідження української поезії в її інтернаціональних зв'язках. Поруч з розповіддю про творчість поета критик детально розглядав болгарську тему в творчості П. Воронька, аналізував переклади творів поета болгарською мовою.

Популярний нарис життя та творчості поета для дітей шкільного віку Л. Горлача «Платон Воронько» опублікований видавництвом «Веселка» у 1973 р. Дослідник підкреслив правдивість, достовірність, високу майстерність поетичної творчості П. Воронька, яка хвилювала читачів, сприяючи вихованню їх у дусі відданості гуманістичним ідеалам.

Понад тридцять збірників поета називає в статті «Поки живий – іди!» Б. Олійник. Багаго теплих слів сказано на адресу автора. І разом з тим на цілком правомірне запитання *«Чи всі з названих вище і не згаданих книг рівноцінні за художніми якостями?»*, Б. Олійник відповідає: *«Не всі, і того не приховує сам автор, що свідчить про потужність його таланту. Що ж, деякі вірші та поеми не витримали іспиту часу»* [2, с. 136].

Життя П. Воронька – це людська доля, насичена подіями, якими жило не одне покоління людей. Важкі випробування випали на його плечі. Звідси – багатоготемність творчості. Його цікавило все – від всесвітніх подій – до конкретного факту. Людина активної громадянської позиції, дивної цілісності характеру, Платон Воронько завжди був у вирі життєвих проблем, тому і його поезія завше зумовлювалася загальнонародними інтересами.

Народився поет 1 грудня 1913 р. у селі Чернеччина на Сумщині в родині сільського коваля. Любов до слова у Платона прокинулась змалку, тоді, коли сліпий від народження дід Василь ходив по світу, оспівував людське горе і лихоліття. Це був народний лірник, і допитливий хлопчик переймав від старого Перебенді могутність та печаль народної пісні…

Довоєнна газета харківської молоді «Ленінська зміна» від 8 червня 1938 р. розповідала про батька Платона – колгоспника Микиту Васильовича. У нарисі-монолозі під назвою «Коли сліпі прозріли» (а цей матеріал підготував тоді ще зовсім молодий журналіст Олесь Гончар) читаємо: *«Почав я пісні складати. Розповідав у тих піснях, як гірко жити бідному селянинові, як пан над ним знущається. Згадував я своє село, ненависних панських об'їзчиків, що так і зирять, як би зайняти селянську худобину, коли вона хоч близько пройде повз панське пасовисько. Пішов я з цими піснями в редакцію «Южный край». Була така колись в Харкові. Прочитали там мої пісні, та як почали гримати:*

—Ти знаєш, що ти пишеш?

—А що? —питаю.

—А те, — кричать, що за таку писанину за гратами посидиш… Пішов я звідти та й писати кинув. Єдиної радості позбувся» [3].

Таким чином, дід – батько – син. Усіх об'єднувала залюбленість в рідне слово, вони прагнули передати мрії та надії народу. Поезія стала часткою їхньої душі.

З віршів вимальовується босоноге дитинство поета. Воно запам'яталося маленькому Платонові не лише піснями діда-лірника, а й піснями матері за прядкою, ткацьким верстатом. Платон слухав їх, затамувавши подих: так самобутньо народжувався поет. Про це ми читаємо в його спогадах, а також у віршах «Коваль Микита», «На виставі "Платон Кречет"», «На руїні дитмістечка», «Три покоління», «Кобзар» тощо.

Поет – це біографія, – говорив П. Воронько не для інтерв'ю, а так, у бесіді. Вся його творча спадщина, яка щедро представлена в бібліотеках – це історія країни, народу, з яким він невідривно був пов'язаний.

Попереду було перебування в Охтирському дитмістечку, навчання в Харківському автошляховому технікумі, робота на будовах далекого Таджикистану за комсомольською путівкою. Накопичувались враження, синтезувались до певного часу.

1935 – І937 рр. – П. Воронько знаходився в лавах Червоної Армії в місті Кушка, де довелося йому віч-на-віч стрітися з рештками басмацьких зграй, які ще блукали в Каракумах. У 1937 р. вступив до Московського літературного інституту. У заяві до Спілки письменників України від 24 серпня 1944 р. поет написав: *«Близько двсяти років тому я почав писати вірші. Під час перебування на військовій службі в Середній Азії до 1937 р., я писав вірші російською мовою, які друкувались в журналі «Литературный Узбекистан» та в інших виданнях Середньої Азії... Я брав участь у фінській компанії, а з початком Великої Вітчизняної війни перебував у тилу ворога як підривник. Скоро я потрапив до партизанського загону Ковпака, де почав писати вірші українською мовою»* [4].

Друга світова війна – важливий етап творчості П. Воронька. Як поет, він народився на війні. Саме досвід тих суворих літ і став «відправним пунктом» його творчої біографії.

Велика Вітчизняна війна – важливий етап у творчості більшості українських письменників. Активно воювали і не менш активно творчо працювали на фронті і в тилу українські поети М. Бажан, В. Сосюра, П. Усенко, Л. Первомайський, К. Герасименко та інші.

«З самого початку Вічизняної війни, – писав О. Копиленко, – *муза радянських поетів пішла добровольцем на фронт разом з тими, хто слово своє прирівняв до штика, до автомата, снаряда. Так народилась наша фронтова українська поезія, яка увійде в історію літератури героїчною сторінкою боротьби за звільнення Радянської Батьківщини від чужоземних эагарбників. Майже на всіх фронтах брали участь у боях українські поети. ВОни оспівували нашу боротьбу, гнівними рядками засуджували ворога»* [5].

Знаходячись у партизанському загоні С. Ковпака, П. Воронько бачив страхітливі злодіяння, скоєні фашистськими нелюдями, і, звичайно, це не змогло пройти повз його увагу. Проникливо й зворушливо говорить поет про пережите, побачене, відчутне в ті роки. Тема війни і воєнні будні стали наскрізними .

Народно-поетична творчість є не лише первинним ґрунтом, з якого зростав поет, а й активним естетичним компонентом національної своєрідності віршів П. Воронька.

Про великі справи, перемоги, рани і смерті в ім’я миру на Землі, поет писав для дітей і онуків як очевидець і літописець тривожних 1940-х, знаходячи і використовуючи при цьому найвиразніші поетичні засоби:

Ходять коні в пізнім житі,
Степ гуде безсонний,
В тому житі хлопці вбиті —
Хазяї цих коней.
Згодом підуть коні в плузі,
Але мусять стати
ТАМ, де впали їхні друзі,
Де й могил не знати.

(«Поколошкане, забуте». 1944. Т. 1. С. 42).

Голоси тих, хто поліг у боях, все життя звучали у серці поетовім, постійно нагадуючи йому про боротьбу на «шматованій люто землі» – від Путивля до Карпат.

Більшість творів П. Воронька побудовані як оповідь про побачене, і при цьому автор ніколи не претендував на виключність свого положення, – як і його побртими, він потерпав від мук випробувань, залишаючись самим собою в найкритичніші хвилини. Тому все його особистісне ставало спільним, а пережите іншими – особистими випробуваннями та переживаннями. Багато з віршів збірника «Карпатський рейд» ставали народними піснями.

Історична перемога нашого народу в Другій світовій війні, показавши могутню силу народу-переможця, ідейна і моральна перевага

людини-гуманіста, змінила й самосвідомість П. Воронька. Проте відбувалися метаморфози: перемігши ворога, наш народ не цілком впевнено споглядав майбутнє. Парадоксальна ситуація складалася не лише за вікном поетового дому, але і в його душі. Цей період, кінець 1940-х – початок 1950-х років, відомий в історії нашої країни як період розквіту культу особи Сталіна. Культ особи негативно позначався і на розвиткові літератури. В результаті спостерігався відхід поетів від об'єктивності, від правди життя. І можна погодитися з П. Сердюком, який стверджував: *«Поезія дуже часто втрачала свої людинознавчі властивості, перетворювалась на холодну і бездумну форму лакування дійсності. Рожеві фарби витрачалися безмірно, легковажним бодряцтвом прикривалися об'єктивні життєві трудощі. Зростала загроза відриву поезії від життя, від сучасності і читачів...»*. Однак, – писав критик, – *«неправомірно твердити, ніби вся поезія тих літ була однаково заражена грибком культу... Навіть за найтяжчих часів поезія росла, розвивалась, збагачувалася, і, може, не так густо, але лишила в спадок твори, що ввійшли цінними надбаннями і в скарбницю української радянської літератури»* [6].

Не минув період культу особи безслідно і для творчості П. Воронька. Це знайшло відображення в ідейно-тематичному спрямуванні його творів, схематичності та поверховості образних засобів. Проте віддамо належне поетові, який і в цей складний час зумів перебороти тенденційність та штучність, створивши високохудожні твори про народний подвиг у роки війни, про мирну творчу працю, боротьбу за мир, ліричні твори, що увійшли до книг «Весняний грім» (1947), «Великий світ», «Славен мир» (1950), «Від Москви до Карпат» (1951) та інших, що різною мірою художньої майстерності відобразили пережите і навіки затаємничене серцем, а також додавали сконденсованого поетичного осмислення відбудовного періоду, непростого періоду повернення людини до життя та мирної праці. Головним тематичним напрямком творчості П. Воронька цього періоду були народ і війна, людина та її доля в умовах повоєнних випробувань.

Поступово у поетовій творчості помічаються переходи й до інших тем: мирної праці, людського щастя, кохання, в цілому – майбутнього нації та індивідуально ліричного героя, краси буття в усіх її проявах. По суті, поет починає створювати свій поетичний літопис подій мирного повоєнного часу в Україні.

Помітне місце в перших післявоєнних збірках посідає інтимна лірика поета, яка свідчить про блискучий талант П. Воронька – майстра легких та містких поетичних форм, душевне проникнення та глибокий зв'язок з

ліричною народною піснею. Полонить щирість, оптимістична бездоганність, глибока поетична одухотвореність, багатогранність та пристрасність почуттів у інтимній ліриці поета того часу. Проте головною темою продовжувала залишатися тема війни. І якщо твори першої книги поета «Карпатський рейд» відзначалися безпосередністю, відтворенням конкретних подій, пережитих автором, то перший післявоєнний збірник «Весняний грім» (1947) був своєрідним підсумком споминів та роздумів поета про героїзм партизанів уже в мирний час. Ця ж тема бойових споминів продовжує свій художній розвиток і в наступному збірнику «Великий світ» (1948). Творчо використовуючи досягнення поетики і техніку кращих представників української та світової поезії, і обов'язково фольклор, П. Воронько, завдяки разноманітним інтонаціям, оригінальності троп, строфічному розмаїттю, досягає досконалості в зображенні суворих буднів війни. Книги ставали безцінними споминами про роки бойових побоїщ, про виключно напружені, переповнені драматизму та великого героїзму події, про моральну велич людини, але вже трохи зважено, без гарячковості, з філософським навантаженням, як погляд з відстані. Зранена війною душа поета на все життя закарбувала життєвий парадокс. З одного боку, вона не могла залишатися байдужою до пам'яті війни – безсмертного подвигу нашого народу у боротьбі з фашистами, з іншого – не могла стояти осторонь подій, якими жила його Вітчизна у тяжкий і водночас світлий повоєнний час. Основне місце в творчості поета цього часу посіла тема воїнського подвигу, святої та чистої солдатської дружби.

Два вірші П. Воронько присвятив прославленому у боях комісарові Ковпаківського з'єднання генералові С. Руднєву – «Руднєв» (1946), «Могила генерала Руднєва» (1947). На всіх небезпечних ділянках завжди партизани бачили нескореного командира. Під час знаменитого рейду в Карпати генерал Руднєв загинув. Тяжку втрату переживали друзі хороброго воїна. Оспівуючи незабутню людину, поет змалював щиру любов до нього воїнів – партизанів, їхню вірність пам'яті народного героя. Непоправну втрату до читачів поет доносить інтонацією епічної оповіді:

Славетний наш Руднєв тут ліг серед бою
Душа партизанських полків.
Від бою до бою він вів за собою
Звитяжних своїх юнаків.
Любили цього комісара палкого
Селяни Полісся й Карпат…

(«Могила генерала Руднєва», 1947 . Т. 1. С. 66).

І з яким жалем сьогодні ми дізнаємося, що це також була

насильницька смерть [7]. Вірний син українського народу Семен Руднєв був убитий руками НКВС.

Тема війни знайшла своє відображення і у віршах П. Воронька «Пілот-партизан», «Галичанка», «Тост», «Повернення» (1945), «Солдат» (1947), «Балада про сапера» (1948), «Пісня ветерана» (1949), «Балада про батьківську любов» (1952), а також у поемах «Безсмертя» (1943), «Стояни» (І953), «Сопілка» (1954) та інших творах.

Війна дала поетові численні сюжети, використовуючи які П. Воронько зумів, завдяки епічним якостям поеми, показати життя та боротьбу, мужність українського народу у вищих їхніх проявах. Поруч із цим розкриваються новаторські риси його поем, пов’язані, головним чином, із зображенням нового у характерах героїв. Це спостерігаємо в образі хороброго Івасика з Полтави («Портрет»), Катрусі з Чернеччини, яка повертається з німецького полону («З Німеччини в Чернеччину»), відважної розвідниці Ліри Нікольської, загиблої в боях з ворогом під час Карпатського рейду («Безсмертя»), Ярославни, мужньої та люблячої жінки, яка вірно та трепетно очікує на повернення свого чоловіка з війни. Новаторство поем П. Воронька про війну знаходить своє вираження і в заглибленості художньої проблематики, у прагненні поета художньо втілити найістотніші теми, такі, як людське безсмертя, утвердження невгасимого духу боротьби із загарбниками, віри в перемогу.

Широко використовував П. Воронько для вираження своїх творчих замислів, для художньої реалізації надскладних за своєю глибиною та значенням ідей і тем поему-легенду. Максим Горький колись писав, що у легенді, казці народ втілює найзаповітніші свої мрії про справжнє людське щастя. П. Воронько використав народнопоетичну фантастику в поемі-легенді «Сопілка», в основі якої змальовані реальні картини партизанського походу проти німецьких завойовників, додаючи при цьому вимисел. У поході партизанів весь час супроводжувала сопілка, яка, указуючи дорогу, допомагала виходити з оточення, і перемагати:

Нікого немає,
Сама вона грає –
Бо, кажуть, в ній серце гуцульського краю.

(«Сопілка». 1954. Т. 3. С. 135).

Якщо «Сопілка» побудована виключно на матеріалі бойової героїки, то в поемі-легенді «Стояни», де також використані елементи усної народної фантастики та казки, в гіперболізованому показі образів чотирьох братів Стоянів, які на своїх плечах витримали міст через Збруч,

пропускаючи полки та армії, тим самим наближаючи перемогу. Тут автор об'єднує в одне єдине героїку праці українців та їхні бойові подвиги як необхідне джерело перемоги над ворогом.

Основною особливістю змісту цих та інших поем П. Воронька є виразна громадянська позиція героїв, готових на подвиг, самопожертву в ім'я людського щастя. Життєво правдиві, в поєднанні з романтичною піднесеністю та достовірністю поетичних деталей, ці поеми дуже подібні до народних взірців героїчного епосу – дум, билин.

Війна зробила П. Воронька поетом непохитної правди і мужності, совісливості і чесності, поетом, кожен рядок віршів якого дихає любов'ю до Вітчизни та ненавистю до її ворогів, до всього зла, неправди, втрати людяності. Поезія П. Воронька про війну являє собою єдине ціле. Високе її моральне горіння, чистота, жива її тривожна дума, емоційна напруга, художня завершеність. Поет мав цілковите право сказати своє слово про війну від імені тих, з ким воював проти фашистських загарбників, а також тих, хто не повернувся з війни, загинув смертю хоробрих, захищаючи Вітчизну. Він гаряче любить свою Батьківщину і безмежно відданий їй. З особливим, майже священним почуттям розповідає він на сторінках своїх творів про свою тривожну воєнну юність.

Конкретні бойові епізоди у книгах поета, написані уже в мирний післявоєнний час, сповнюються емоційно-схвильованим, глибоким осмисленням авторських переживань. Їх об'єктивність та філософічність набувають нового звучання, яскравішим і окресленішим стає зображення духовного світу ліричного героя, гарячим громадянським неспокоєм, турботою про збереження миру сповнюється майже кожен поетичний рядок. Це спостерігаємо у творах «Дівоче гроно», «Солдат», «Балада про сапера», «В час війни», «Пісня ветерана», «За всі літа розлуки» та ін. Багатшою також стає палітра зображувальних засобів, ритмомелодика вірша, відзначена свого часу М. Рильським: *«Тішить при цьому дуже велика розмаїтість уживаних Вороньком розмірів та ритмів. Він не застиг на одній якійсь "нуті", як це буває з менш обдарованими піснярами. Не застиг він і на самій-но пісенности, він уже дав уже хороші зразки не тільки розмаїтої за формою та змістом лірики, він вдало спробував свої сили і в жанрі поеми, він пише й прекрасні вірші для дітей — прості, дохідливі, позбавлені будь-якого «сюсюкання» і разом з тим задушевні. І скрізь він – «той, що греблі рвав", скрізь він – бурхливий, невтомний боєць і робітник»* [8].

У кожного поета біографія є одним із найважливіших джерел його

творчості. Так і у П.Воронька. Людина героїчної долі, великої душі та оптимізму, він завжди був у водовороті життя. Як кредо, звучать його проникливі рядки:

Я той, що греблі рвав,
Я не сидів у скелі,
Коли дуби валились вікові.

(«Я той, що греблі рвав». 1946. Т. 1. С. 56).

Слова «Я той, що греблі рвав» — дійсно стали крилатими. *«Із епіцентру Другої світової війни, з партизанських ночей, хрещений кулями, підперезаний бікфордовим шнуром, на межі життя і смерті, проголосив ці слова Платон Воронько,* – писав Б.Олійник. *–...І якщо вони, ці рядки, стали крилатою метафорою, то, певно, про вищу оцінку своєї творчості будь-кому з поетів годі й мріяти!»* [1, с. 7]. У багатьох творах поета зафіксована тема зв'язку воєнного і мирного часів, тема єдності цілей живих і загиблих. Відчуття духовного зв'язку з тими, хто загинув на війні, за право на мирне життя, на працю, звучить у віршах «Школа батьків» (1960), «На своїй землі» (1960), «Ніжний димок…» (1960), «Розлилися гони пишними житами…» (1960), «На дощ заболіли рани» (1960) та ін., в яких яскраво виражається основне ідейно-тематичне спрямування творчості поета:

В крові ми промокли колись,
Щоб з миром цей хліб уродивсь.

(«На дощ заболіли рани». 1960. Т. 1. С. 282).

Новий етап творчості П. Воронька – 1970–1980-ті роки. Цей період увійшов в історію нашого суспільства як період застою, який зіграв особливо негативну роль у розвитку літературного процесу. Соціально-економічні деформації, політично-правові перекручення мали згубний вплив на художню творчість, що знайшло відображення в ідеологізації літератури, державно-бюрократичній монополізації істин, уникненні гострих соціальних проблем, втрати відповідальності письменника перед народом. Однак і в цей період українська література не стояла на місці. Виходять відомі талановиті збірники: «Гранослов» (1968) Д. Павличка, «До джерел» (1972) І. Драча, «Маруся Чурай» (1979) Л. Костенко і багато інших. З'являється хвиля поезії, тонко сприйнятна й талановито відтворена національним ґрунтом. Хвиля, яка синтезувала філософію З. Фрейда, Ф. Ніцше, ететику Г. Ібсена, М. Матерлинка, Г. Гауптмана... Поклоніння мистецтву як примату, жертовність в ім'я творіння, але й філософська глибина, гострота морально-етичних колізій, динамізм і жорсткість сюжету

– все, що домінувало в європейській поезії, було майстерно запозичено українськими письменниками,

З'являються поети, які протистоять офіційній ідеології (В. Стус, М. Руденко та інші). Як і раніше, в поезії цього періоду в творчості авторів різних поколінь іде активне осмислення історичного минулого, досвіду воєнних років і сучасності. Предметом ліричних роздумів багатьох поетів залишалися «вічні» теми, які хвилювали наших сучасників, і які піднімали- соціально-філософські і морально-естетичні проблеми. Провідними залишалися теми вірності фронтовому минулому, пам'яті тих, хто віддав своє життя за свободу Батьківщини, за мир і щастя на планеті. Книги поетів-фронтовиків, які опиралися на їхній життєвий досвід, точне відчуття запитів часу і невичерпні традиції реалістичного мистецтва, давали чимало прикладів глибокого морально-психологічного та художнього пошуку.

У літературі 1970-х років йшла поглиблена, послідовна розробка теми народної і національної самосвідомості, яка поставала ще в попередній період. Останні десятиліття для П. Воронька були особливо плідними. Він видав збірники «Повінь» (1970), «В ім'я твоєї волі» (1974), «Здвиг-земля» (І976), «Узьмінь» (1979), «Совість пам'яті» (1980). Твори цих збірників свідчили про подальший розвиток його самобутньої творчої індивідуальності.

До 70-ліття видатного поета видавництво «Дніпро» подготувало чотири-томне зібрання творів П. Воронька (1982 — 1983), куди увійшли кращі вірші та поеми учасника легендарного партизанського рейду ковпаківців, пройняті пафосом народної героїки.

Не вся спадщина поета однаково цінна. На багатьох творах помічаємо печать ідилічності. Проте, абстрагуючись від негативних явищ життя, з усією щирістю, особистою причетністю та сповідальністю, поет кращими своїми творами оспівав душевну красу людини.

На жаль, у бібліотечних фондах прекрасна лірика поета лишається в тому, далекому часопросторі повоєнних та застійних часів. Бібліотеки не пропагують його творів. Не відзначаєють 100-ліття. Книжкові виставки яскраво закликають до євроінтеграції, до міжконтинентальних взаємин. Наша культура зі славетними іменами здоганяє світовий прогрес. Конче необхідно виправляти ситуацію.

Використані джерела

1. Олійник, Б. Поки живий – іди! [передмова] / Б. Олійник //

Воронько П. М. Твори. В 4 т. Т. 1. – Київ, 1982. – С. 5.
2. Олійник, Б. Планета Поезія / Б. Олійник. – Київ : Дніпро, 1983. – С. 136.
3. Ленінська зміна. — 1938. — 8 черв.
4. Особистиста справа поета, що знаходиться в Спілці письменників України // Лит. наследство. — Москва, 1966. — Т. 70, кн. 1. — С. 416.
5. Сердюк, П. Платон Воронько / П. Сердюк. — Київ, 1963. — С. 52–53.
6. Тельнюк, С. Незакінчена поема про Руднєва / С. Тельнюк // Літ. Україна. — 1990. — 31 трав.
7. Рильський, М. Поет-боєць / М. Рильський // Рад. Україна. — 1951. – – 20 берез.

ДОКУМЕНТЫ ИЗ ИСТОРИИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ / ХГНБ им. В. Г. КОРОЛЕНКО В ЛИЧНОМ ФОНДЕ М. О. ГАБЕЛЬ

Исаенко Ольга Ярополковна,
зав. сектором научно-исследовательского отдела книговедения, коллекций редких изданий и рукописей Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко,
Украина

Аннотация. *Анализируется находящийся в составе фондов ХГНБ им. В. Г. Короленко личный архивный фонд известного харьковского ученого-книговеда и литературоведа Маргариты Орестовны Габель. Материалы рассматриваются как источниковедческая база для изучения истории Библиотеки. Дается краткая биография фондообразователя.*

Ключевые слова: *М. О. Габель, Харьковская общественная библиотека, Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко, личный архивный фонд, книговедение, библиотековедение, литературоведение, историко-филологические исследования.*

Среди архивных фондов и коллекций, хранящихся в Харьковской государственной научной библиотеке им. В. Г. Короленко (ХГНБ), для библиотековедов и историков отечественной библиографии особенно интересны два фонда – фонд **Маргариты Орестовны Габель** и

мемориальный фонд Библиотеки. Материалiы, содержащиеся в них, имеют огромное значение для изучения истории библиотечного дела Харькова.

Документы личного происхождения бывших сотрудников Библиотеки всегда были одним из приоритетных источников при изучении её истории. Многие из них пополнили архивную часть фондов, некоторые составили цельные отдельные собрания. Вполне закономерно, что одним из первых был сформирован личный архивный фонд № 4 М. О. Габель – необыкновенной женщины, выдающегося специалиста-литературоведа и библиографа, первой заведующей отделом редких изданий и рукописей [15]. Материалы, составившие основу фонда, были переданы после смерти Маргариты Орестовны ее наследниками Иваном Степановичем Цыкиным, доцентами Харьковского педагогического института Галиной Александровной Васильевой, Михаилом Евсеевичем Финкелем и преподавателем этого института Ниной Александровной Никипеловой, доцентами Харьковского университета Марком Владимировичем Черняковым, Генрихом Венициановичем Фризманом. Архив был обработан в кратчайшие сроки. Массив документов поступил 23 ноября 1981 г., а фонд был сформирован уже в следующем, 1982 г.

Фамилия Габель является знаковой для Библиотеки. Все члены многочисленного семейства Габель так или иначе посвятили свою жизнь делу просвещения. Орест Мартынович Габель, отец Маргариты, был членом Правления и одним из отцов-основателей Харьковской общественной библиотеки (ХОБ, ныне ХГНБ). Мама, Августина Станиславовна, вместе со старшими дочерями Людмилой и Еленой, создавали на окраинах города филиалы ХОБ. Они всячески пропагандировали литературу (включая нелегальную) среди рабочих Харькова [12; 16]. Стоит ли говорить, что младшие дети – Валерия, Юрий и Маргарита – также попали под влияние настроений, царивших в доме. Это была настоящая семья единомышленников.

Яркая личность М. О. Габель неоднократно привлекала к себе внимание исследователей. Её биография рассматривалась как сквозь призму юбилейных дат [12], так и в связи с разными периодами профессиональной деятельности – преподавательской, научной, библиотечной. Восторженно отзывались о ней друзья, коллеги, ученики и даже те, кто сталкивался с ней единожды. Такова была сила воздействия ее личности. Если же говорить об истории отдела редких книг и рукописей ХГНБ, то существует даже термин «габелевский период» [5].

Маргарита Орестовна Габель родилась в 1893 г. в Харькове. Именно здесь, после долгих мытарств по тюрьмам и ссылкам, в 1887 г. осело их многочисленное семейство. После гимназии юная Маргарита Габель заканчивает Харьковский университет и получает два диплома – историка (1916 г.) и словесника (1919 г.). Из справки, хранящейся в архивном фонде № 4, мы узнаем, что Маргарита Орестовна *«с 1 марта 1920 г. до 1 января 1932 г. без перерыва работала в Харьковском Университете (и в институтах, возникших на базе бывшего Университета – Академии теоретических знаний, Институте народного образования и Институте педагогического профессионального образования) в качестве аспиранта, ассистента, а затем с 1 сентября 1938 г. по 17 сентября 1941 г. была доцентом Харьковского Государственного университета им. М. Горького»* (а. ф. №4, К4-82-329). А из характеристики того же собрания мы узнаем, что она *«работала в Государственной Научной Библиотеке им. В. Г. Короленко в г. Харькове с 1933 года по 1941 год в качестве старшего научного сотрудника-библиографа и зав. отделом старопечатных и редких книг»* (а. ф. №4, К4-82-329).

Заведующей М. О. Габель стала в январе 1940 г., после того, как книговедческая группа, которую она возглавляла, была реорганизована в самостоятельный отдел. На руководителя столь интересного, но сложного профильного подразделения возлагалась не только организационная работа, но и львиная доля профессиональных консультаций. Маргарита Орестовна была идеальным кандидатом на эту должность. Обладая энциклопедическими знаниями, она все время стремилась к самосовершенствованию. Лишним подтверждением этому стала (вскоре после назначения ее заведующей) защита диссертации на соискание степени кандидата филологических наук. После возвращения из эвакуации в 1944 г., по вызову Наркомата просвещения УССР, М. О. Габель продолжила работу в ХГНБ (до 1949 г.) параллельно с преподаванием в Харьковском государственном педагогическом институте (а. ф. №4, К4-82-329).

Переломным в судьбе Маргариты Орестовны стал 1949 год. Её, доцента кафедры русской литературы, уволили с занимаемой должности (приказ № 55) за пропаганду «антипатриотичной клеветы на русский народ» в работе «Эртель и Тургенев» (а. ф. №4, К4-82-329). В то время подобные явления были обычными в среде интеллигенции. Однако то, что Маргарита Орестовна смогла добиться отмены приказа и снятия обвинений, – случай беспрецедентный. Стоит ли удивляться, что на прежнее место работы она возвращаться не пожелала [12]. В том же году М. О. Габель получает по

конкурсу должность доцента Харьковского государственного библиотечного института (ныне Академия культуры). Далее ее преподавательская и научная деятельность была связана с этим высшим учебным заведением. Следует признать, что она была весьма успешной и плодотворной, это подтверждает написанная в 1960-е годы и защищенная докторская диссертация, посвящённая творчеству И. С. Тургенева (а. ф. №4, 972200).

Обработанный в числе первых в Библиотеке, фонд М. О. Габель не был структурирован по классической архивной схеме. Это было время, когда сотрудники нарабатывали опыт обработки подобных документных комплексов. Однако это ни в коей мере не умаляет его содержательную часть. В фонде так же, как и в большинстве архивов личного происхождения, присутствуют *биографические документы*, *материалы служебной и общественной деятельности*, *литературно-художественные и хозяйственно-имущественные документы, переписка* и *фото*. Не все они принадлежат фондообразователю. Значительная часть материалов связана с членами семьи Габель. Если бы собрание обрабатывалось в другое время, его вполне могли бы оформить как родовой или семейный архив.

Габелевский фонд не исчерпывается личными и семейными материалами. Для библиотекарей, архивистов и просто исследователей давно не секрет, что подобные собрания могут служить источником (нести в себе документальные свидетельства) не только о конкретной личности, семье или роде, но и содержать уникальные исторические документы, касающиеся прошлого города, отрасли, и даже государства в целом. В данном случае мы рассмотрим отражение в нем истории ХГНБ им. В. Г. Короленко.

Архив М. О. Габель небольшой по количеству единиц собрания – их всего девятнадцать, но для исследователей истории Библиотеки представляет огромный интерес. Яркой иллюстрацией тому может служить подготовка к 125-летию ХГНБ. Документы из фонда Маргариты Орестовны стали одним из основных источников для трех юбилейных изданий [1; 3; 14] и целого ряда докладов на «Короленковских чтениях» этого года. За последние годы к материалам данного архива 18 сотрудников Библиотеки обращались 31 раз. Все документы фонда – оригиналы. В его составе текстовые архивные документы (рукописные и машинопись) на русском и украинском языках, а также фотодокументы. Большая часть материалов собрания относится к первой половине XX в., кроме того, есть небольшое количество документов конца XIX в. и второй половины XX в.

Остановимся подробно на материалах, имеющих прямое отношение к теме нашего исследования. В связи с тем, что фонд не был обработан канонически, его приходится классифицировать не по единицам, а по документам. Это связано с тем, что целый ряд единиц содержит одновременно разные типы материалов. Документы по истории ХОБ в личном фонде Маргариты Орестовны Габель можно рассматривать в двух проекциях:

- официальные и условно официальные (статьи и доклады по истории Библиотеки) документы, мемуарные материалы и фотодокументы;
- документы по истории ХОБ, по истории ХГНБ и объединяющие оба эти периода (к таким источникам относится «История ХГНБ им. В. Г. Короленко за первые сорок лет ее существования»).

Причем, любой из этих вариантов может быть рассмотрен через призму второго. Например, среди *официальных документов* можно отметить следующие:

- *официальные документы, касающиеся трудовой деятельности М. О. Габель* как сотрудника ХГНБ им. В. Г. Короленко. Это две характеристики с места работы (в одной из них прямо указано, что Маргарита Орестовна «фактически создала в библиотеке книговедческую работу» (а.ф. №4, К4-82-329) и справка;
- *официальные документы, касающиеся истории ХОБ.* Среди них чрезвычайно интересная переписка Правления ХОБ с временным Генерал-губернатором Харькова конца 1905 г. – начала 1906 г. Это своего рода официальные переговоры в письмах. Речь шла об открытии Библиотеки, закрытой за распространение нелегальной литературы. Дополняет это собрание целый ряд протоколов заседаний Правления (под председательством Д. И. Багалея) с обсуждением возникшей ситуации и составлением писем и других официальных бумаг, а также приглашения на экстренные заседания. Хорошо иллюстрируют революционную тему данного периода и многочисленные списки конфискованной литературы (с подсчетом её стоимости), и официальный перечень изданий с подчёркнутыми позициями (видимо, изъятой литературы).

Кроме того, хотелось бы отметить довольно представительную коллекцию различной документации ХОБ. В ее составе образец абонементной книжки, талон о залоге книг, бланк обращения Правления ХОБ к потенциальным меценатам, «Правила для посетителей кабинета для

чтения при ХОБ» и «Правила для сотрудниц кабинета для чтения ХОБ», а также различные официальные объявления.

- *официальные документы, относящиеся к истории ХГНБ им. В. Г. Короленко:* пятилетние планы отделов, различные отчеты, пояснительная записка и др. Особого внимания заслуживают источники военного и послевоенного периода. Среди них акт об ущербе, причиненном немецко-фашистскими захватчиками и их сообщниками ГНБ им. В. Г. Короленко, опись уничтоженного и награбленного, подробный отчет-автограф М. Румницкой об ущербе, нанесенном Библиотеке во время оккупации. Хотелось бы отметить, что большая часть документов времен оккупации Харькова украиноязычные. Это и «Звіт про работу ХДНБ ім. В. Г. Короленка за 1942 р.», и справки в Харьковскую Городскую Управу (1942 г.), и справки в отдел образования (1943 г.), и акт о потере Библиотекой книжного фонда во время оккупации Харькова с 24.10.1941 г. по 23.08.1943 г. Объединяет весь этот период обзор «Государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко в период с 16.10.1941 г. до 01.10.1943 г.».

Если говорить о сложностях, связанных с несовершенством обработки, то это касается в т. ч. и определения групповой принадлежности ряда материалов. Примером может служить рукопись-автограф на украинском языке «Харківська Центральна Державна бібліотека ім. В. Г. Короленка у 1905 році». Документ написан на официальных дореволюционных бланках прошений Харьковского университета. Но из текста явствует, что написан он после 1922 г. Язык и манера подачи материала официальны, но нет не только никакого соответствующего оформления, но даже данных об авторе.

Очень значительной и, пожалуй, самой яркой частью фондового собрания являются разнообразные фотодокументы. Архив содержит более шести десятков фотографий, связанных как с историей семьи фондообразователя, так и с историей Библиотеки. Среди материалов многочисленные портреты членов семейства Габель и их родных, в т. ч. работы известных харьковских фотографов А. М. Иваницкого, А. К. Федецкого, А. Скасси. Большинство документов относится к дореволюционному периоду. Особенно выразителен групповой портрет Правления ХОБ 1916 г., приуроченный к 30-летию Библиотеки. Также присутствуют снимки хранилища, разных залов и экспонировавшихся выставок.

Нет никаких сомнений, что личный архивный фонд М. О. Габель еще не раз привлечет внимание исследователей. Невзирая на многократные обращения, его документоведческий ресурс далеко не исчерпан. Вполне вероятно, что среди переписки, хранящейся в фонде (а это почти два десятка практически не исследованных писем), есть информация, касающаяся истории ХГНБ. Не проанализированы должным образом многочисленные статистические данные, содержащиеся в этом документном комплексе. Это сведения о составе библиотечного фонда разных лет, о читательских предпочтениях, информация о кадрах Библиотеки и многое другое.

Подводя итог, следует подчеркнуть, что рассматриваемый личный архивный фонд не просто может служить источником, но, безусловно, заслуживает отдельных публикаций и специальных исследований уже на современном уровне раскрытия коллекций.

Использованные источники

1. Бібліотека в історичному просторі трьох епох. До 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : нариси. – Харків : РА «ІРІС», 2011. – С. 82–91.

2. Васильева, Г. А. О друге и учителе / Г. А. Васильева // 25-ый подъезд. – Харьков, 2011. – С. 9–16.

3. Від XIX до XXI ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства: до 125-річчя ХДНБ ім. В. Г. Короленка : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 – 14 жовт. 2011 р. – Харків, 2011. – 368 с.

4. Гофф, И. Подруги матери моей: три судьбы : [рассказ «Маргарита Орестовна» – о зав. отд. ред. изд. и рукописей ХГНБ М. О. Габель] // Октябрь. – 1988. – № 7. – С. 138–157.

5. Лосієвський, І. Я. Відділ рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка // Відкритий архів : щоріч. матеріалів та дослідж. з історії модер. укр. культури. – Київ, 2004. – С. 633–636.

6. Лосієвський, І. Я. Діяльність книгознавчої групи ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 1934–1949 рр. («габелівський період») / І. Я. Лосієвський // Від XIX до XXI ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства: до 125-річчя Харк. держ. наук. б-ки ім. В. Г. Короленка : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12–14 жовт. 2011 р. – Харків, 2011. – С. 101–107.

7. Лосієвський, І. Я. Діяльність Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка з формування, збереження та розкриття колекцій пам'яток писемності та друку: історія, традиції, новації / І. Я. Лосієвський, С. Б. Шоломова, О. Л. Грабарчук // Зб. наук. пр. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2012. – Вип. 6. – С. 88–113.

8. Лосієвський, І. Я. Напроти течії / І. Я. Лосієвський // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. До 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : нариси. – Харків, 2011. – С. 82–91.

9. Лосієвський, І. Я. Подолання руїни / І. Я. Лосієвський // Там само. – С. 164–173.

10. Лосієвський, І. Я. Робота з формування колекцій рідкісних видань і рукописів у Харківській громадській бібліотеці (кінець 1880-х – 1910-ті рр.) / І. Я. Лосієвський // Короленківські читання 2006 : матеріали наук.-практ. конф. – Харків, 2006. – С. 9–14.

11. Лосієвський, І. Я. У роки першої російської революції / І. Я. Лосієвський // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. До 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : нариси. – Харків, 2011. – С. 82–91.

12. Раскіна, Т. С. Штрихи до портрета М. О. Габель : до 100-річчя з дня народж. / Т. С. Раскіна // Культура України : зб. ст. – Харків, 1994. – Вип. 2. – С. 143–155.

13. Раскина, Т. С. М. О. Габель (Штрихи к портрету) / Т. С. Раскина // 25-ый подъезд. – Харьков, 2011. – С. 22–31.

14. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (1886 –2011) : кат. вид. Б-ки та публікацій про її діяльн. – Харків, 2011. – 454 с.

15. Шоломова, С. Б. Библиотековедческие, книговедческие и библиографоведческие источники в коллекции архивных документов и личных архивных фондах ХГНБ / С. Б. Шоломова // Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від. рідкіс. вид. і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2003. – С. 86–96.

16. Шоломова, С. Б. Харківська громадська : [бібл. династія Габелів] / С. Шоломова // Вітчизна. – 1986. – № 9. – С. 188–190.

17. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка // Архівні фонди, ф. 4 (М. О. Габель).

ОСОБОВИЙ ФОНД ПОЕТА БОРИСА ЧИЧИБАБІНА У ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СКЛАДУ

Лосієвський Ігор Якович,
завідуючий науково-
дослідним відділом книгознавства,
колекцій рідкісних
видань і рукописів Харківської державної
наукової бібліотеки
ім. В. Г. Короленка, Україна

Анотація. *Розглядаються історія створення та склад особового фонду поета Бориса Чичибабіна в ХДНБ ім. В. Г. Короленка, шляхи популяризації матеріалів фонду в медіа-просторі.*

Ключові слова*: особовий фонд, структура, склад, колекція, документ.*

Одним з найбільш цінних особових письменницьких фондів, сформованих у ХДНБ ім. В. Г. Короленка останніми десятиріччями, безумовно, є фонд видатного російського поета XX ст., громадянина і літератора України, харків'янина Бориса Чичибабіна (справжнє ім'я – Борис Олексійович Полушин; народився 9 січня 1923 р. у м. Кременчуці Полтавської області, помер 15 грудня 1994 р. у м. Харкові). Псевдонімом поет обрав прізвище матері – небоги видатного російського вченого, хіміка-органіка, академіка АН СРСР О. Є. Чичибабіна.

Життєвий та творчий шлях Бориса Чичибабіна був складним, інакше й не могло бути, оскільки поет належав до справжніх, духовно стійких і вимогливих до себе літераторів радянської доби [2;3;6]. У 1946 р. він, студент філологічного факультету Харківського університету, був репресований, засуджений «за антирадянську агітацію» у віршах на п'ять років таборів. Після звільнення поет повернувся до Харкова, де й пройшло його подальше життя.

Найважливіші віхи біографії Бориса Чичибабіна: реабілітація та перша публікація віршів у 1958 р.; вступ до Спілки письменників СРСР у 1966 р.; духовна та творча криза і відречення поета від своїх перших чотирьох поетичних збірок, що у майбутньому оцінювались автором як ганебна данина кон'юктурній літературі; виключення з письменницької спілки у 1973 р. (знов-таки кара за вірші – нові вірші, що не відповідали

ідеології пануючого режиму). Твори Чичибабіна, однак, виходили у самвидаві та безцензурних виданнях російського зарубіжжя, а сам автор – працівник міського трамвайно-тролейбусного управління – опинився під постійним наглядом КДБ. І саме цей складний період у житті поета став періодом остаточного духовного розкріпачення й творчого розквіту.

Пізній ліриці Чичибабіна притаманні філософський масштаб сприйняття всесвіту, глибинне, майже містичне відчуття своєї невід'ємності від Божих творінь – світу природи та людського світу, тяжіння до класичних зразків російської та світової поезії, сприйняття і переосмислення творчого досвіду провідних поетів-модерністів ХХ ст., досконалість поетичної форми. До того ж, і гражданські мотиви відчутно присутні в його творчості до останніх рядків. У 1988 р., коли в країні почались демократичні зміни, поет був поновлений у Спілці письменників СРСР і реабілітований як громадянин і письменник.

З кінця 1980-х років. Борис Чичибабін сприймається критикою та читачами як найвизначніший російський поет сучасності, одна за одною виходять нові збірки його поезій: «Колокол» (Москва, 1989, 1991), «Мои шестидесятые» (Київ, 1990), «82 сонета и 28 стихов о любви» (Москва, 1994), «Цветение картошки» (Москва, 1994). Побачило світ і перше зібрання творів «Борис Чичибабин в стихах и прозе» (Харків, 1995) – остання книжка, підготовлена поетом до друку, яка нині перевидається в славнозвісній серії «Литературные памятники» (видавничий план російського видавництва «Наука» 2014 р.). Слід зауважити, що вже за життя Бориса Чичибабіна масштаб цієї унікальної особистості певною мірою адекватно оцінювали і колеги-письменники, і критики, і читачі, і широкі кола громадськості, і влада. Поет став лауреатом Державної премії СРСР (1990 р.), премії імені академіка А. Д. Сахарова «За громадянську мужність письменника» (присуджено літературно-громадським об'єднанням «Квітень» у 1993 р.).

Борис Чичибабін був читачем і другом Бібліотеки ім. В. Г. Короленка, виступав у її стінах, приходив сюди і для того, щоб подарувати і надписати свої нові книжки. Ось один з його написів, зроблений за неповних два місяця до смерті, коли поет востаннє завітав до нас:

«*Харьковской библиотеке имени Короленко с чувством благоговения и любви, которое во мне вызывают книги и люди, работающие с ними.*

Борис Чичибабин. 17.10. 1994» [1, с. 139].

Вже наприкінці 1980-х років співробітники відділу рідкісних видань і рукописів Бібліотеки ім. В. Г. Короленка розпочали роботу зі складання

картотеки «Борис Чичибабін: публікації творів, публікації про поета». Автор цих рядків, тоді ще зовсім не знайомий з Борисом Олексійовичем, осмілився телефонувати йому з пропозицією передавати до Бібліотеки матеріали з особового архіву, що накопичуються і вже не потрібні власникові, але можуть становити історико-культурний інтерес. Я почав розмову з відомої цитати з Пастернака про непотрібні для митця архіви, зауваживши, що все ж таки мають рацію і хранителі-архівісти, повторюючи за Воландом: «Рукописи не горять», але відповідь була нервовою і безнадійною: Борис Олексійович сказав, що чернеток не зберігає і, загалом, не вважає за необхідне де-небудь створювати свій особовий фонд. Чимало було у нас зустрічей у наступні роки, був навіть сніданок у купе потягу «Харків – Сімферополь», де за пропозицією поета скатеркою нам стали його чернетки (оцініть, колеги, страждання та витримку природного архівіста!), але більше до цієї теми ми не повертались.

Однак розпочату роботу працівники відділу продовжили, тим більше, що, крім згаданої картотеки, поповнювалася колекція самих публікацій. З часом матеріали цієї картотеки і колекції було враховано укладачем першого біобібліографічного покажчика за тією ж темою – Т. Б. Бахмет [9, с. 401–473].

Основу особового фонду № 38 Бориса Чичибабіна у ХДНБ ім. В. Г. Короленка складають надходження 1991 – 2013 рр. з приватних архівних зібрань близьких та друзів Б. О. Чичибабіна: дружини поета Л. С. Карась-Чичибабіної, сестри поета Л. О. Гревізірської (народженої Полушиної); М. Ф. Якубовської, Л. Б. Аврутіної, І. О. Євси, Р. Д. Левоненко, М. Д. та Ф. Д. Рахліних, І. М. Челомбитько. Автографічні рукописи Чичибабіна та цінні матеріали, пов’язані з життям і творчістю поета, надійшли також від фотографа Г. О. Беремблюма, поетів С. О. Мінакова та С. К. Шелкового, вченого-літературознавця Л. Г. Фрізмана.

Станом на 2013 р. – рік 90-річчя з дня народження Бориса Чичибабіна – фонд містить 120 одиниць зберігання, близько 900 документів (оригіналів та копій). Фонд складають текстові архівні документи російською мовою, рукописні та машинописні; зображувальні матеріали: малюнки та фотодокументи, фрагменти тиражованих друкованих матеріалів (газетні та журнальні вирізки) російською, українською, білоруською та італійською мовами тощо. Основна частина документів датується серединою – другою половиною XX ст., є також незначна кількість документів початку XXI ст.

Атрибуція рукописів-автографів Бориса Чичибабіна, навіть не підписаних поетом, не становила великих труднощів. При порівнянні

рукописів – об'єктів атрибуції – з джерелом 1 (написання слів, літер та цифр у даті) були виявлені суттєві збіжні ознаки письма: надзвичайно висока координація та лівоокружний напрямок рухів, середній темп письма, розмір літер малий або середній, незначний нахил літер вправо, стійкі каліграфічні форми всіх літер з елементами ускладнень, оздоблень; зв'язність майже відсутня, форма лінії письма суворо пряма, за стилем письмо є близьким до художньо виконаного друкованого курсиву у стилі українського необароко, висота малих літер становить 1/3 висоти великих літер, індивідуалізоване написання літер «б», «К», «л», «Х», «я» (як «е»), цифри «7»; у підпису «Борис Чичибабин» значний нахил літер вправо, індивідуалізоване написання літер «Б» і «Ч», спрощення графіки літер «р», «ч», «б», «и», «н» (замість трьох останніх – розчерк). Розбіжних ознак почерку не було виявлено. У чернетках (дійсно вони майже не збереглися, але кілька одиниць у фонді є) почерк значною мірою змінюється, насамперед, зменшується координація рухів і, відповідно, втрачається каліграфічність письма, лінія рядка стає непрямою, ламаною, але індивідуалізоване написання вказаних вище літер зберігається. Збіжні ознаки є цілком достатніми для позитивного висновку про те, що ці рукописи, зокрема, підписані «Борис Чичибабин», виконані саме Борисом Чичибабіним.

Фонд структуровано за типовою архівною схемою: наявні документи дозволили виділити розділи біографічних документів, літературно-художніх творів, матеріалів службової та громадської діяльності, листування, господарчо-майнових документів, фотодокументів, книг з особової бібліотеки, документів про Бориса Чичибабіна, колекційних матеріалів.

Далі дамо коротку характеристику перелічених розділів.

Серед *біографічних документів*, що репрезентовано у копіях, – атестат, виданий Б. О. Полушину по закінченні Чугуївської середньої школи № 1 (1940 р.), студентський квиток Б. О. Полушина, студента історичного факультету Харківського університету (1940 р.); довідка, видана начальником виправно-трудового табору «К» (1951 р.), посвідчення про закінчення Б. О. Полушиним бухгалтерських курсів (1953 р.), довідка про реабілітацію за підписом заступника голови військового трибуналу Московського військового округу (1958 р.); генеалогічні матеріали.

Розділ *літературно-художніх творів* цілком складають оригінали, насамперед, рукописи-автографи Бориса Чичибабіна: укладені ним збірки поезій «Ясная Поляна. Реалистическая лирика» (1952 р.), «Работа и любовь» (1953 р.), «Простые слова для любимой. Лирика» (1954 р.) та дві збірки без

назв (1950-ті роки). Це документи надзвичайної цінності, що висвітлюють особливості ранньої чичибабінської поезії і є основними джерелами наших знань про цей період творчості поета. Виготовлені Борисом Чичибабіним рукописні збірки, хоча й призначалися для близьких друзів, були етапними для поета репрезентаціями творчих досягнень, мали програмний характер. Не випадково одна з цих збірок містить також прозовий текст, де сформульовано його життєве та творче кредо, – у вигляді відповідей автора на питання анкети («Моя исповедь»).

Відзначимо також численні білові та чорнові рукописи віршів на окремих аркушах (1952 – 1993 рр.), прозові твори (зокрема, нарис «Ода Тракторному», 1966 – 1967 рр.). Важко перебільшити історико-літературне значення і таких документів, як окремі аркуші друкованої збірки «Мороз и солнце» (Харків, 1963) з авторською правкою рядків, пошкоджених радянською цензурою хрущовської доби. Крім автографічних збірок, є у фонді збірка поезій Бориса Чичибабіна – машинописний текст (укладена М. Д. Рахліною у 1958 р.) та рукописна збірка «Стихотворения» Бориса Чичибабіна (за авторськими рукописами укладена Ф. Д. Рахліним у 1977–1978 рр.).

Значною за обсягом є колекція газетних та журнальних вирізок – публікацій, зокрема, з автографами Бориса Чичибабіна. Йдеться про добірки віршів, у тому числі українські та італійські переклади творів, а також про есе та інтерв'ю поета 1967 – 1999 рр. Особливу цінність мають підготовлені Борисом Чичибабіним для друзів та знайомих (зокрема, для дослідника його творчості, відомого літературознавця, професора Л. Г. Фрізмана) саморобні брошури, що укладено ним у 1987 – 1990 рр. з таких вирізок, з автографами – бібліографічними уточненнями та авторською правкою. Окремою одиницею зберігання став примірник-оригінал публікації поезій Чичибабіна «Печаль моих поэм» («Новый мир», 1987, № 10) з правкою автора – виправленням рядків, пошкоджених радянською цензурою, що продовжувала своє існування, незважаючи на горбачовську «перебудову».

До фонду приєднано і комплекс ксерокопій дарчих написів Бориса Чичибабіна на своїх книжках, що нині зберігаються у приватних бібліотеках харків'ян.

Матеріали службової та громадської діяльності представлені в оригіналах і копіях, серед них – трудова книжка (1953 – 1989 рр.), документи щодо вступу, виключення та поновлення у Спілці письменників СРСР: заяви до правління Харківської організації Спілки письменників України, особовий листок з обліку кадрів, дві автобіографії, рекомендації до Спілки

письменників СРСР, видані поету Д. К. Вишневським, Б. І. Котляровим, С. Я. Маршаком та І. Л. Муратовим (1963 р. та без дати), протокол засідання правління Харківського відділення Спілки письменників України (1973 р.) та витяг з протоколу розширеного засідання правління Харківського відділення Спілки письменників України (1987 р.), постанова правління щодо поновлення поета Б.О. Чичибабіна у Спілці письменників України (1987 р.), членський квиток Спілки письменників СРСР (1988 р.); запрошення на V з'їзд письменників України, тимчасове посвідчення делегата з'їзду (1966 р.), службові посвідчення (1987 – 1989 рр.), рекомендація поету С. О. Мінакову до Спілки письменників України (автограф Бориса Чичибабіна), почесна грамота комірнику ВМТП Харківського трамвайно-тролейбусного управління Б. О. Полушину «за успіхи у праці, активну участь у громадському житті колективу» (1989 р.); численні афіші, буклети, запрошення на поетичні вечори, творчі зустрічі з Борисом Чичибабіним (1988 – 1994 рр.).

Невеликий за обсягом розділ «*Листування*». У фонді є комплекси автографів та копій листів Бориса Чичибабіна до М. Д. Рахліна та Ю. Ю. Захарова (1967 р), Л. С. Карась-Чичибабіної (1969 р.), М. Ф. Якубовської (1960 – 1971 рр.), Р. Ф. Левоненко (1975 р.), Л. Г. Фрізману (1989 р.), І. І. та Ф. Д. Рахліних (1993 – 1994 рр.), Є. О. Євтушенко (без дати), Чичибабіним (без дати), членів клубу поезії «Струмок», м. Київ (друга половина 1980-х, оригінал); вітальні телеграми з нагоди нагородження Державною премією СРСР від російських та українських літераторів, громадських діячів С. О. Баруздіна, О. Г. Боннер, М. С. Вінграновського, С. П. Залигіна, В. О. Коротича, М. О. Дудіна, А. І. Приставкіна, О. Г. Чухонцева та ін. (1990 р., усі документи – оригінали).

Серед кореспондентів Чичибабіна 1950 – 1980 років, чиї листи (в копіях) увійшли до фонду, – видатні письменники, зокрема, поет і драматург Олександр Галич, поети Давид Самойлов і Борис Слуцький; видатний учений, фізико-хімік і біофізик, член-кореспондент РАН М. В. Волькенштейн.

Господарчо-майнові документи представлені у фонді документами, що юридично фіксували взаємовідносини поета як автора з видавництвами, зокрема, авторським договором з видавництвом «Каравела» (м. Харків, 1994 р.), оригіналом, з підписом Бориса Чичибабіна.

Є у фонді і комплекс цінних *фотодокументів*, це фотопортрети Бориса Чичибабіна (1987 – 1994 рр., без дати), групові фото, де поета знято з батьками, сестрою, племінниками, Л. С. Карась-Чичибабіною,

М. Ф. Якубовською, О. З. Басюком, М. Й. Алігер, В. М. Войновичем, Н. М. Коржавіним, О. П. Лєс-ніковою, В. Е. Рецептером, Л. С. Тьоміним, С. Б. Шоломовою, учасниками літературних вечорів у харківських бібліотеках – районній бібліотеці ім. О. С. Пушкіна, Музично-театральній бібліотеці ім. К. С. Станіславського (1958–1994 рр., без дати) та ін.

Особова бібліотека Бориса Чичибабіна представлена фрагментарно – 29 примірниками, основна її частина нині зберігається у Чичибабін-центрі – у складі бібліотеки та меморіальної експозиції. Вже на рубежі 1950 – 1960 років до книжкової колекції поета входили зібрання творів та численні окремі видання класиків російської, української і світової літератури, зокрема повні зібрання творів та зібрання творів М. Гоголя, А. Чехова, І. Буніна, В. Маяковського, Олексія Толстого, М. Пришвіна, К.Чапека; видання творів О. Пушкіна, М. Лермонтова та Льва Толстого, велика кількість поетичних збірок. У фонді № 38 – видання XIX – XX ст. творів художньої літератури, літературної критики, фольклору; книги з історії літератури, культури; художні альбоми, путівник, а також книги з дарчими написами авторів, перекладачів та інших осіб Борису Чичибабіну. Серед дарувальників – Н. М. Чичибабіна, мати поета (1950 р.), письменники Анатолій Ніканоркін (1953 р.), Марк Богославський (1959 р.), Самуїл Маршак (1962 р.), Леонід Тьомін (1965 р.), Ігор Муратов (1966р.), Роберт Трет'яков (1968 р.), Ілля Еренбург (без дати) та ін. [детальніше: 3, с. 43, 44].

Комплекс *документів про Бориса Чичибабіна* містить спогади сестри Л. О. Гревізірської; В. Г. Брезинського, М. О. Коржа, Р. Ф. Левоненко, Н. С. Пугачової, М. Д. та Ф. Д. Рахліних, В. Є. Рубановича, І. М. Челомбитько, С. К. Шелкового (рукописні, машинописні тексти та ксерокопії рукописних текстів 1988 – 1997 рр.); об'ємну колекцію газетних і журнальних вирізок; «Венок Борису Чичибабину» – матеріали до меморіального видання, що не вийшло (1995 р.); програми та інші матеріали щорічної наукової конференції «Чичибабінські читання» (організатори – Харківський інститут культури, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Чичибабін-центр), інших конференцій, поетичних вечорів (з 1995 р.), книжкових експозицій; бібліографічні списки публікацій творів та літератури про поета, документи Міжнародного фонду пам'яті Бориса Чичибабіна.

До фонду належить також унікальна *колекція* малюнків Л. С. Пугачова, близького друга поета (61 малюнок-оригінал, 29 фотокопій, без дат). За мотивами деяких з них Борисом Чичибабіним написаний цикл «Сонеты к картинкам». Органічно ввійшов до фонду і суто музейний

предмет – автоматична ручка з дарчим гравійованим написом Борису Чичибабіну, датованим 1964 р. (дарувальник – В. Михайлін).

Цей документний комплекс має велику наукову, історико-культурну, історико-літературну цінність, оскільки містить численні автографічні та інші матеріали, що пов'язані з життям і творчістю видатного російського поета Бориса Чичибабіна, розкривають невідомі сторінки творчої біографії митця, особливо – раннього періоду. Один з віршів поета починається рядком:

«Я слишком долго начинался…» [10, с. 142]. Дійсно, більшість творів, які наближаються до російської ліричної класики або вже стали нею (оскільки видаються в академічній серії «Литературные памятники»), написані поетом в останні десятиріччя життя, однак «довга» генеза видатної творчої особистості на ім'я Борис Чичибабін має неабиякий науковий інтерес: вже серед його поезій 1940 – 1950 років є чимало таких, що цілком або частково – хоча б на рівні окремих образів, поетичних засобів – є суто чичибабінськими, починаючи з хрестоматійних нині віршів «Кончусь, останусь жив ли…», «Махорка», «Клянусь на знамени весёлом…». Є серед автографів фонду і надзвичайно рідкісні у Чичибабіна рядки про рідне місто. Наприклад, такі – початку 1950-х, з маяковською ремінісценцією:

О красавце железобетонном,
О его площадях и садах,
Я не знаю, чем станет потом он,
Но горюю в чужих городах.

Веселей невозможно упрочить,
Нашу связь расшатать нелегко,
Нас одна приютила жилплощадь,
Воспитало одно молоко.

Нашим будням, большим и бессонным,
Не ища ни названий, ни мер,
Мы дышали гремучим озоном
Новостроек, садов и премьер.

Здесь бродил я, рассеян и кроток,
За душой не имея гроша,
С асфальтированных сковородок
Газированным солнцем дыша [10, с. 712].

Десятки ранніх поезій Бориса Чичибабіна надруковано вперше в посмертних збірках поета за автографами особового фонду № 38 [8–10]. Опубліковані спогади сестри поета Л. О. Гревізірської, його шкільних товаришів В. Г. Брезинського та І. М. Челомбитько [7], документи щодо виключення та поновлення Бориса Чичибабіна у Спілці письменників СРСР [5] та ін. Документи-оригінали, що входять до складу цього фонду, насамперед, рукописи-автографи Бориса Чичибабіна, книги з дарчими написами поетові – автографами видатних російських та українських письменників І. Г. Еренбурга, С. Я. Маршака, І. Л. Муратова та ін., – належать до Національного архівного фонду України.

Враховуючи історико-культурну цінність розглянутих вище матеріалів, планується підготувати електронний путівник по чичибабінському фонду у двох версіях – науковій та науково-популярній, – що задовільнить наукові потреби дослідників, архівних та музейних працівників, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, учителів та учнів середніх шкіл тощо.

Слід зазначити, що, крім охарактеризованого вище фонду, у ХДНБ ім. В. Г. Короленка, також створений особовий архівний фонд Бориса Чичибабіна у Російському державному архіві літератури і мистецтва у Москві.

Використані джерела

1. Автографи діячів науки і культури на книгах із фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : тексти, факс., біобібліогр. матеріали / упоряд. І. Я. Лосієвський. – Харків : ХЧМГУ, 2008. – С. 139; альб. «Факс. автографів», позиція 673: дарчий напис Бориса Чичибабіна на тит. арк. його кн. «82 сонета и 28 стихотворений о любви» (Москва, 1994).

2. Казак, В. Лексикон русской литературы XX века / В. Казак. – Москва : Культура, 1996. – С. 458–459.

3. Універсальний словник-енциклопедія. – Київ : Ірина, 1999. – С. 1496.

4. Лосієвський, І. Я. Особисті бібліотеки видатних вчених і письменників у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка / І. Я. Лосієвський // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. – Харків, 2003. – С. 33–46.

5. Фризман, Л. Г. Два обсуждения /Л. Г. Фризман, А. Э. Ходос // Вопр. лит. – 1997. – № 5. – С. 335–339.

6. Фризман, Л. Г. Чичибабин Борис Алексеевич / Л. Г. Фризман // Русские писатели XX века : биогр. словарь. – Москва, 2000. – С. 745–747.

7. Борис Чичибабин в статьях и воспоминаниях / сост.: М. И. Богославский, Л. С. Карась-Чичибабина, Б. Я. Ладензон. – Харьков : Фолио, 1998. – 463 с.

8. Чичибабин, Борис. Когда я был счастливый : стихи / Б. Чичибабин ; сост.: И. А. Евса, Л. С. Карась-Чичибабина. – Киев : Издат. дом Дмитрия Бураго, 2001. – 231 с.

9. Чичибабин, Б. Раннее и позднее / Б. Чичибабин ; сост. Л. С. Карась-Чичибабина, коммент. и примеч. Л. С. Карась-Чичибабиной, Л. Г. Фризмана. – Харьков : Фолио, 2002. – 479 с.

10. Чичибабин, Б. Собрание стихотворений / Б. Чичибабин ; сост. Л. С. Карась-Чичибабиной, коммент. Л. С. Карась-Чичибабиной, С. Н. Буниной. – Харьков : Фолио, 2009. – 890 с.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ПИСЬМЕННИКА ВАДИМА КОЗОВОГО У ФОНДАХ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Грабарчук Олександр Леонідович,
бібліотекар І категорії науково-дослідного відділу
книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів
Харківської державної наукової бібліотеки
ім. В.Г. Короленка, Україна

Анотація. *Розглядаються особливості складу особового фонду письменника В. М .Козового, огляд його життєвого та творчого шляхів.*

Ключові слова: *Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, особовий фонд, структура, склад, документ, письменники, Вадим Козовий.*

Одним з найбільш цінних особових письменницьких фондів, сформованих у ХДНБ ім. В. Г. Короленка останнім часом, є фонд видатного російського письменника XX ст. – поета, перекладача, літературного критика та есеїста Вадима Козового. Життєвий та творчий шлях цього митця – рідкісний зразок рішучого і послідовного подолання духовно стійкою людиною тяжіння тоталітарного режиму, протистояння «імперії

зла» не лише і не стільки в політичній площині, скільки з міркувань особистісної стратегії, заради збереження справжньої творчої незалежності.

Вадим Маркович Козовий народився у Харкові 28 серпня 1937 року, в родині службовців. Батько – історик, політолог-«міжнародник», кандидат історичних наук, лектор; мати – за фахом архітектор, працювала у Харківському відділенні інституту «Теплоелектропроект». Повертаючись із матір'ю з евакуації до Харкова шестирічний Вадим потрапив на одній із станцій під вибух снаряду. Тільки майстерність лікарів повернула дитину майже з того світу. Але внаслідок цього випадку він втратив частину ноги та око.

У 1954 р. Вадим Козовий закінчує у Харкові середню школу із золотою медаллю, успішно складає іспити до Московського університету і стає студентом історичного факультету. У 1957 р. під час проведення у Москві VI Всесвітнього фестивалю молоді та студентів В. М. Козовий був заарештований за звинуваченням в участі в неофіційному гуртку «Спілка патріотів Росії». Це була так звана «справа Краснопевцева», або «справа молодих істориків». Козового було засуджено на вісім років (УК РРФСР ред. 1926 / ред. 11.01.1956, Особл. ч., ст. 58^{10}). Відбував покарання в таборах у Мордовії до 1963 р. включно. В цей час заочно познайомився з Іриною Іванівною Ємельяновою, дочкою Ольги Івинської, близької подруги великого російського поета Бориса Пастернака. 1964 р. І. І. Ємельянова стала дружиною В. М. Козового. У цьому шлюбі народилися двоє синів – Борис (1965 р.) та Андрій (1975 р.).

У таборах Вадим Козовий захопився французькою мовою (яку досі не знав, але тепер вивчив досконало) та літературою. Після повернення до Москви Вадим до 1968 р. працював у Музеї культур Сходу, але насправді його захоплювала літературна діяльність. Уже в 1967 р. він готує коментоване французьке видання «Роману о Тристані та Ізольді» та публікує переклади з Анрі Мішо, а у 1973 р. – з Рене Шара. 1976 р. виходить збірник есеїв Поля Валері «Про мистецтво», майже цілком підготовлений, перекладений та прокоментований Вадимом Козовим. Далі – збірка перекладів Бенедикта Лівшиця «Від романтиків до сюрреалістів» (1970) з коментарем та статтею В. Козового, перші опубліковані переклади Лотреамона, А. Рембо та С. Маларме (1980 – 1981). В Лозанні (Швейцарія) 1978 р. виходить збірка віршів Козового «Грозовая отстрочка». У 1974 р. Вадим Козовой стає членом Французького ПЕН-центру.

17 лютого 1981 р. В.М. Козовой від'їздить до Франції по запрошенню Рене Шара, для лікування старшого сина Бориса. Про це клопотала не тільки

літературна громадськість, але й офіційна французька влада. Через чотири роки до нього приєдналася дружина з молодшим сином. У 1987 р. Вадим Маркович Козовий отримав французьке громадянство. У Парижі він працював у Національнім центрі наукових досліджень (CNRS). Був близький з А. Мішо, Р. Шаром, М. Бланшо, Ж. Граком, П. Сувчинським, Ж. Дюпеном, М. Дегі, Ж. Ніва, Ж.-К. Маркаде та ін. Видав збірки «Прочь от холма» (1982), «Поименное» (1988), книгу вибраних віршів паралельно російською і французькою мовами (1984). Виступав з літературними читаннями, співробітничав у журналах «Поезі», «Деба», газетах «Русская мысль», «Ле Монд». Його великий внесок у російсько-французький культурний обмін було відзначено у 1985 р. орденом літератури і мистецтва Франції (L'Orde des Art et des lettres). На історичній батьківщині визнання до В. М. Козового прийшло вже у пострадянську добу.

Збірник програмних есеїв Вадима Козового «Поэт в катастрофе» – про шляхи російської поезії (І. Анненський, А. Бєлий, В. Хлєбніков, Б. Пастернак, М. Цветаєва, Д. Хармс) у зв'язку з європейським модернізмом на зламі століть і світовими катаклізмами XX століття – вийшов друком у Москві у 1994 р.

Вадим Маркович Козовий помер у Парижі 22 березня 1999 р. Посмертно в Росії були надруковані його вибрані переклади – «Французкая поэзия: антология» (М., 2001), книга російських і французьких есеїв різних років «Тайная ось» (М., 2003), збірник «Выйти из повиновения: письма, стихи, переводы» (М., 2005). Вибрані есеї В. М. Козового вийшли друком у Франції – «Le Monde est sans object» (Париж, 2003). Побачив світ і збірник його пам'яті – «Твой нерасшатанный мир» (М., 2001), де зображене його життя від юності до еміграції до Франції. До збірника увійшли вірші, в тому числі й неопубліковані. Випадкові особисті спогади Козового доповнюються спогадами його друзів, серед яких – Михайло Алпатов, Микола Харіджиєв, Петро Сувчинський, Моріс Бланшо, Анрі Мішо, Жюльєн Грак.

Матеріали, що склали особовий архівний фонд В. М. Козового у ХДНБ ім. В. Г. Короленка, були люб'язно надані сестрою Вадима Козового харків'янкою Лорою Марківною Проценко-Козовою та вдовою письменника Іриною Іванівною Ємельяновою, яка також подарувала Бібліотеці його посмертні видання і написану нею книгу мемуарної прози «Легенды Потаповского переулка» (М., 1997).

Особовий архівний фонд № 42 В. М. Козового у ХДНБ складається із семи розділів та двох підрозділів, а саме: І. Біографічні документи; II.

Документи творчої діяльності; III. Офіційні документи, матеріали службової та громадської діяльності; IV. Листування з родичами, друзями та колегами з двома підрозділами – Листи В. М. Козового різним особам, Листи В. М. Козовому від різних осіб; V. Фотодокументи; VI. Матеріали про В. М. Козового; VII. Матеріали інших осіб.

Біографічний розділ містить матеріали шкільного та студентського періодів життя Вадима Козового, зокрема табелі успішності учня 2 – 10 класів, а також автобіографію письменника 1985 р. (рукопис-автограф).

Серед *документів творчої діяльності* найціннішими є матеріали літературної творчості – оригінальні автографічні рукописи та машинописні тексти з авторською правкою до поетичних збірок «Грозовая оторочка», «Прочь от холма», «Поименное», «Мельница под замком», книг прози («Сфинкс» та ін.), історико-літературних видань (роман «Тристан і Ізольда»).

Перекладацьку роботу Козового репрезентують рукописи-автографи та машинописні тексти з його правкою перекладів французьких поетів-символістів (П. Верлена, С. Малларме, А. Рембо, П. Валері та ін.) та сюреалістів (Р. Шара, А. Мішо та ін.),численні автографи-чернетки перекладів до антології французскої поезії XIX – XX століть. До одного й того ж твору Козовий повертався багато разів, послідовно удосконалюючи свій переклад, і цей збережений ним «архів варіантів», на наш погляд, є надзвичайно цінним джерелом для дослідників перекладацького мистецтва.

Особливий комплекс складають ранні рукописи Вадима Козового, починаючи з творів, написаних ним до шкільної стінної газети. Ще з дитячих та підліткових років він активно включається до літературної творчості, співробітничає з дитячим журналом «Затейник», з газетами «Молодежь мира», «Пионерская правда», про що свідчать, окрім самих публікацій, грамоти та подяки від редакцій цих видань [1, од. зб. 53, арк. 1 – 14]. Збереглися також нотатки та виписки юного Вадима Козового з праць різних авторів – філософів, вчених, історичних діячів [1, од. зб. 6, арк.1 – 18, од. зб. 7, арк. 1 – 2]. Такі матеріали є одним з важливих джерел щодо встановлення, якими шляхами йшло формування світогляду майбутнього письменника.

В офіційних документах, матеріалах службової та громадської діяльності тією чи іншою мірою, нерідко як у кривому дзеркалі (це стосується, зрозуміло, радянських документів) відображені головні події життєвого шляху Вадима Козового у 1970 – 80-ті роки як у Радянському Союзі, так і у Франції.

Листування з родичами, друзями та колегами включає великі комплекси листів В. М. Козового, адресованих його батькам, сестрі, дружині та близьким по духу людям, а також листи до В. М. Козового російських та французьких письменників, літературознавців. До фонду увійшла кореспонденція людей, які відігравали у житті фондоутворювача визначну роль. Серед них – французький славіст Жорж Ніва, російський письменник-дисидент Едуард Кузнєцов, видатний літературознавець Юхим Еткінд. Серед французьких адресатів В.Козового – Ж. Абенсур, І. Бержере, Ж. Рубішу.

Фотодокументи відрізняються чималим хронологічним діапазоном, охоплюючи майже 40 років. Фотопортрети Вадима Козового і членів його родини, друзів. Тут побут і панорама як радянського, так і західного життя, – Харків та Москва, Париж, Лондон. Це доба «хрущовської відлиги» і доба «розвинутого соціалізму» – час, коли кращі ідеї народжувалися в умах ентузіастів, проте не змогли подолати консерватизму і бюрократії радянської машини. В цьому ключ до розуміння того, чому Вадим Козовий обрав шлях іміґранта до Франції – країни вільнодумців, де його творчі задуми знайшли свою адекватну реалізацію. Козового вважають другим після Іллі Мечнікова харків'янином, «який одержав у Франції таке відверте і вдячне визнання» [10].

Матеріали про В. М. Козового складаються з документів, що стосуються його особистості та творчих звершень. Перед усім це – публікації про перекладацьку, поетичну та літературно-критичну діяльність, як прижиттєві, так і посмертні.

Матеріали інших осіб містять листи від дружини І. І. Ємельянової до матері В. М. Козового, творчі та службові матеріали батька В. М. Козового – М. І. Козового, лист племінника В. М. Козового – Виктора Проценка, в якому описує останні роки життя та обставини смерті письменника [1, од. зб. 71, арк.1 – 2].

Заслуговує на особливу увагу рукописна збірка віршів видатного українського поета-футуриста Миха́йля Семенка, репресованого у 1937 р. Донька поета Ірина надіслала Вадиму Козовому цю збірку поштою [1, од. зб. 72].

***

Вадим Козовий, за особистим визначенням, був «фахівцем з французької літератури, поезії, естетики» [1, од. зб. 39, арк. 1]. Предметом особливої професійної гордості для Козового слугували антологія поезії

антифашистського Опору «С Францией в сердце», наукове видання творів класика французької літератури Поля Валері й книга перекладів творів двох видатних французьких поетів XX століття Рене Шара й Анрі Мішо [1, од. зб. 39, арк. 43].

Виходець із сім'ї радянської інтелігенції, що у добу «хрущовської відлги» фатально спіткнувся о камінь консерватизму радянської системи, Вадим Козовий, проте, в силу, як і своєї цілеспрямованості, так і відповідного тому збігу обставин знайшов своє місце у житті. Сфера історичного дослідження для нього була зачинена, але ще до еміграції Козовий зумів реалізувати себе як творчу людину у сфері літературній. Любов до французької поезії сприяла тому, що він досконало оволодів її мовою і здійснив поетичний переклад російською творів багатьох її славнозвісних представників. Ці роботи належать до класики російського поетичного перекладу XX ст.

Використані джерела

1. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, особові архівні фонди. – Ф. 42 (В. М. Козового). – Оп.1. – Од. зб. 1–73.

2. Бланшо, М. Восходящее Слово или Достойны ли мы сегодня поэзии? [Электронный ресурс] : (разрозненные заметки) / Морис Бланшо; пер. с фр. Б. Дубина. – Режим доступа : http://www.tyumbit.ru/~mic/Blanchot/word.html.

3. Вадим Козовой: биография [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.people.su/54725.

4. Дубин, Б. Человек двух культур [Текст] / Борис Дубин // Иностр. лит. – 2002. – № 7. – Электрон. аналог : режим доступа : http://magazines.russ.ru/inostran/2002/7/dubin.html.

5. Козовой, В. Комментарий / В. Козовой // Валери П. Об искусстве. – Москва, 1976. – С. 513–588.

6. Козовой, В. Комментарий / В. Козовой // Поль Валери. Об искусстве Москва : Искусство, 1976 [Electronic resource]. – A mode of access : http://lib.ru/CULTURE/VALERY/about_art.txt.

7. Маркадэ, Ж.-К. О Вадиме Козовом [Текст]: (незаконченная заметка) / Жан-Клод Маркадэ // НЛО. – 1999. – № 39. – Электрон. аналог : режим доступа : http://magazines.russ.ru/nlo/1999/39/markade.html.

8. Наркирьер, Ф. С Францией в сердце: предисл. [Текст] / Ф. Наркиер // С Францией в сердце. Французские писатели и антифашистское Сопротивление 1939 – 1945. – Москва, 1973. – С.11–29.

9. Твой нерасшатаный мир. Памяти Вадима Козового [Текст] : стихи, письма, воспоминания / [сост. И. Емельянова]. – Москва : Прогресс-Традиция, 2001. – 248 с., [52] л. ил.

10. Яковлев, Л. Русская проза 1990-х – 2000-х годов [Электронный ресурс] / Лео Яковлев. – Режим доступа : http://russian-prose-90.myriads.ru/%DF%EA%EE%E2%EB%E5%E2%2C+%CB%E5%EE/11508/28.htm.

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ ЗБІРНИКІВ МАТЕРІАЛІВ «КОРОЛЕНКІВСЬКИХ ЧИТАНЬ»

Наталія Іванівна Капустіна,
завідуюча науково-дослідним відділом
бібліотекознавства і бібліографознавства
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
г. Харків, Україна,
e-mail: voonir@gmail.com

Анотація. *Доповідь присвячено аналізу покажчика змісту збірників матеріалів щорічної науково-практичної конференції «Короленківські читання», підготовленого і виданого ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2013 році до 15-річчя «Короленківських читань». Покажчик містить інформацію про повідомлення зі збірників матеріалів конференції, виданих протягом 1998 – 2012 рр.*

Ключові слова: *Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, покажчики змісту, науково-практичні конференції, «Короленківські читання».*

У 2012 році науково-практична конференція «Короленківські читання» відзначила п'ятнадцятирічний ювілей. Це знакова подія у бібліотечній справі не лише Харкова, але й України. П'ятнадцятиріччя в історії конференції – це великий хронологічний період. Враховуючи особливості процесу становлення конференції, необхідно узагальнити пройдений шлях і намітити перспективні напрямки для її подальшого розвитку. Завданням організаторів перших читань було об'єднання зусиль дослідників, які займалися вивченням регіональних проблем бібліотечної і книжкової справи та їх активізація. Нині конференція є результатом

послідовного і планомірного розвитку наукової думки у регіоні і продовжує тематику попередніх заходів. Висвітлюються актуальні проблеми бібліотечних, архівних, музейних закладів, принципи і пріоритети наукової діяльності, роль професійних організацій та компетентність бібліотечних фахівців у формуванні наукового потенціалу бібліотек.

Разом з тим можна з упевненістю констатувати, що з часом конференція набула не тільки регіонального, але й всеукраїнського, і навіть міжнародного статусу, що позитивно вплинуло на статус заходу, відкрило можливості встановлення контактів і кооперації з провідними бібліотекознавчими центрами України, Російської Федерації, США, Польщі, Грузії, Республіки Молдови. Конференція, включена до Плану основних заходів Міністерства культури України, відбувається за його підтримки та участі. Серед співорганізаторів – Харківська державна академія культури (ХДАК), Харківське обласне відділення Української бібліотечної асоціації (ХОВ УБА), Асоціація сучасних інформаційно-бібліотечних технологій (АСІБТ).

У ХДНБ ім. В. Г. Короленка з 1998 р. опубліковано 15 збірників матеріалів конференції, що надає можливість широкій бібліотечній громадськості ознайомитися з результатами наукової діяльності бібліотек України, впроваджувати кращий досвід у свою діяльність. Протягом десяти років (1998 – 2008 рр.) незмінним укладачем видання була завідуюча науково-дослідним відділом бібліотекознавства і бібліографознавства Л. М. Багрянцева. Надзвичайно корисним для бібліотекарів є її огляд, що відображає роль «Короленківських читань» у діяльності бібліотек регіону [1], в якому характеризуються матеріали десяти регіональних науково-практичних конференцій.

Путівником у масиві опублікованих матеріалів став покажчик змісту, підготовлений і виданий ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2013 р. до 15-річчя «Короленківських читань» [2]. Завдання укладачів полягало в тому, щоб розглянути, як ставилися і вирішувалися на сторінках збірника окремі питання регіонального бібліотекознавства, загальнотеоретичні проблеми; яка його роль як джерела професійної інформації.

Покажчик змісту містить інформацію про доповіді та повідомлення, опубліковані у збірниках матеріалів конференції «Короленківські читання», виданих протягом 1998 – 2012 рр. Електронні версії цих матеріалів представлені у розділі «Видання бібліотеки» на сайті ХДНБ (URL: http://korolenko.kharkov.com/vydav/vydav.html). Науково-допоміжний апарат складається з передмови, вступної статті, іменного покажчика, покажчика

бібліотек та інших установ-учасників «Короленківських читань». Іменній покажчик, покажчик установ-учасників дозволяють зібрати воєдино всі публікації одного автора або установи, опубліковані в різні роки і з різної тематики.

У вступній статті «Короленківські читання»: 15 років співробітництва бібліотек України», присвяченій 15-річчю видання, визначені його цільові та читацькі установки, подано короткий тематичний огляд публікацій [3]. Узагальнені та представлені дані про тематику видання, авторські колективи і характер опублікованих матеріалів. Аналіз документного потоку наукових публікацій з матеріалів конференції «Короленківських читань» 1998 – 2012 рр., дозволив одержати статистику на рівні країн, міст, організацій і окремих учасників, наукових праць в предметних областях знання та здійснити пошук шляхів підвищення ефективності конференції. У матеріалах конференції за ці роки опубліковано 278 доповідей, з якими виступили 183 фахівці. У 128 публікаціях виявлено 1279 посилань. Звертає на себе увагу, що у період 2011 – 2012 рр. значно зросла кількість учасників, – з 17 до 60 відповідно. Це пов'язано як із змінами статусу і формату конференції, так і зі зростанням популярності конференції серед наукової спільноти.

Захід відбувається за участю представників Міністерства культури України, науковців і фахівців бібліотечної, архівної, музейної справи України, Російської Федерації, США, Польщі, Грузії, Республіки Молдови, провідних бібліотечних закладів Харкова, у т. ч. головних методичних центрів бібліотек різних систем та відомств, ХДАК та інших освітніх установ культури. Збірники матеріалів містять наукові публікації авторів з 11 міст України (Харків, Київ, Львів, Дніпропетровськ, Луганськ, Донецьк, Полтава, Сімферополь, Суми, Івано-Франківськ, Рівне), а також з близького (Російська Федерація) та далекого (США, Польща) зарубіжжя. Найчастіше виступали фахівці з Харкова, Києва, Львова.

У науковому заході брали участь фахівці з 53 установ. Це представники наукових, обласних, галузевих і бібліотек вищих навчальних закладів, музейних і архівних установ. Зокрема, фахівці з 34 книгозбірень – Національної парламентської бібліотеки України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної наукової медичної бібліотеки України, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки, Національної академії аграрних наук України, Державної

наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, Кримської республіканської установи «Універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка», Івано-Франківської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Рівненської, Харківської обласних універсальних наукових бібліотек та бібліотек харківських вищих навчальних закладів.

Найбільшу активність виявляють фахівці Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Харківської державної академії культури. Ранговий аналіз за кількістю публікацій визначив групу авторів, які підготували найбільшу кількість доповідей, що свідчить про їхню наукову активність (Л. М. Багрянцева – 16, І. Я. Лосієвський – 11, Н. М. Березюк – 9, В. В. Сєдих і Т. О. Сосновська – по 7).

У бібліографічному посібнику в основу систематизації матеріалу покладено таблиці ББК для наукових бібліотек. Виділено 5 розділів: «Бібліотечна справа. Бібліотекознавство», «Бібліографія. Бібліографознавство», «Науково-інформаційна діяльність. Інформатика», «Книгознавство», «Охорона пам'яток історії та культури. Музейна справа. Архівна справа»), 33 підрозділи, 5 тематичних рубрик: «Перелік «Короленківських читань», «К. І. Рубинський», «Л. Б. Хавкіна», «Т. Г. Шерстюк», «В. Г. Короленко», в яких бібліографічні записи статей розташовані у відповідності з їх основним змістом. У межах розділу, підрозділу, рубрики записи подаються за алфавітом авторів. Принцип хронології використаний в рубриці «Перелік «Короленківських читань», в якій відображена послідовність проведення конференцій.

Суттєва частка публікацій припадає на висвітлення питань бібліотечної справи і бібліотекознавства (80%). Публікації, що стосуються книгознавства (7%) і бібліографознавства (6%), посідають друге місце. Менш актуальними тематичними напрямками для висвітлення на конференції є музеєзнавство, архівознавство та інформатика. Серед можливих пояснень такої ситуації – створення секції «Бібліотеки, архіви, музеї: соціокомунікаційний обмін» у структурі конференції лише в 2011 р. Слід виділити кілька тематичних напрямків: актуальні питання методичного забезпечення генеалогічної та історико-пошукової роботи, інтеграція архівних ресурсів у світову цифрову мережу, концептуальні засади створення музею історії бібліотеки, окремі архівні фонди та колекції.

Тематика публікацій практично повністю відповідає основним напрямам бібліотечної діяльності: загальнотеоретичні питання бібліотечної

справи, проблеми бібліотечної освіти, сучасні тенденції в управлінні бібліотечно-інформаційною діяльністю, діяльність бібліотек різних типів і видів, сучасні технології та інформаційні ресурси бібліотек, історія бібліотечної справи, діяльність видатних бібліотекознавців. Але, звичайно, ступінь відображення цих напрямків є різною. З 2006 р. науково-практична конференція стала тематичною, адже проводиться за наслідками досліджень, що сприяють оптимізації управління бібліотечним процесом у регіоні, а також розробці концепції конференції. Їх тематика різноманітна, але завжди актуальна і своєчасна: «Роль бібліотек у житті регіонів» (2007), «Робота бібліотек України на допомогу незахищеним верствам населення» (2008), «Бібліотечна молодь: погляд у майбутнє» (2009), «Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону» (2010), «Від XIX до XXI ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства» (2011) «Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі» (2012). «Короленківські читання» 2006 р. і 2011 р. присвячені ювілеям ХДНБ ім. В. Г. Короленка (120, 125-річчю), 2010 р. – 80-річчю набуття Бібліотекою статусу наукової установи.

Найбільша кількість публікацій (27%) присвячена питанням організації бібліотечної справи. Багато повідомлень відображають питання роботи з читачами (18%), історії бібліотечної справи (14%), бібліотечних фондів (13%). Найменша кількість матеріалів стосується теми бібліотечних каталогів (7%).

Ряд публікацій присвячено питанням теорії і методології бібліотекознавства, організації науково-дослідної роботи окремих бібліотек, широко відображені конкретні соціологічні дослідження читання і читацьких інтересів. Значна увага приділялася стану бібліотечної професії, кадрової політики бібліотек України. Розвідки історико-бібліотекознавчого характеру присвячені здобуткам Харківської бібліотечної школи. Розглядалися історія розвитку бібліотечного громадського руху на Харківщині, значення професійних об’єднань у формуванні наукового потенціалу бібліотек регіону.

Ґрунтовно висвітлено сучасний стан бібліотечної корпоративної взаємодії в Україні. Серед питань корпоративного формування й інтеграції інформаційних ресурсів виокремлено підрозділ «Корпоративна каталогізація». Привертали увагу учасників конференції питання створення корпоративного інформаційного простору бібліотечних послуг та сервісів, спільне інформаційне обслуговування користувачів, засади розвитку об’єднаної віртуальної довідкової служби бібліотек, служби електронної

доставки документів. Висвітлювалася розробка соціальних програм і проектів; забезпечення відкритого й оперативного доступу користувачів до корпоративних ресурсів через телекомунікаційні мережі.

Слід виділити питання інформаційного обслуговування людей з особливими потребами; трансформації читацької діяльності у новому комунікативному середовищі. Частина повідомлень присвячена питанням складу, формування, використання та збереження бібліотечних фондів. Безсумнівно, дуже цінними для фахівців є доповіді, які всебічно розкривають фонди рідкісних видань і рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; досвід створення та використання електронних версій пам'яток писемності та друку на сайтах бібліотек світу.

Спостерігається стабільне зростання публікацій з бібліотечного краєзнавства і деяких аспектів краєзнавчої бібліографії; створення краєзнавчих електронних ресурсів; професійної бібліографії. Багато публікацій за своєю тематикою можуть бути віднесені до кількох розділів. Для уникнення повторення назв документів посилання подані на порядкові номери записів у «Переліку», що дозволяє зв'язати воєдино однорідний за характером матеріал. За допомогою посилань можна виявити всі публікації, питання, зміст яких розкрито в різних аспектах. У межах розділів, підрозділів записи подано за алфавітом авторів.

За мовною ознакою до покажчика включено матеріали українською, російської, польською, англійською мовами.

Бібліографічний опис здійснено згідно з ДСТУ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», скорочення слів – відповідно до ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила» та ГОСТу 7.12-93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила». Бібліографічні записи розташовані за наскрізною нумерацією. Електронна версія покажчика представлена у розділі «Видання бібліотеки» на сайті ХДНБ (URL: http://korolenko.kharkov.com/vydav/Korolenko%201998_2012.pdf). Видання адресоване бібліотечним фахівцям, науковцям, викладачам, аспірантам та студентам навчальних закладів культури.

Таким чином, авторському колективу вдалося виділити ряд теоретичних і практичних аспектів, які стали предметом обговорення

вчених-дослідників і фахівців-практиків на науково-практичній конференції «Короленківські читання», звернути увагу на перспективні цілі, завдання і напрями їх діяльності, що базуються на кращих традиціях харківської наукової та освітньої бібліотечної школи.

Матеріали збірників науково-практичної конференції «Короленківські читання» є джерелом професійної інформації, яка сприяє формуванню власної інфраструктури книгозбірень в сучасному інформаційному просторі регіону.

Використані джерела

1. Багрянцева, Л. М. Роль «Короленківських читань» у діяльності бібліотек регіону : (до 10-річчя регіон. наук.-практ. конф.) / Л. М. Багрянцева // Короленківські читання 2007 : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». – Харків, 2008. – С. 3–6.
2. «Короленківські читання» (1998 – 2012) : покажч. змісту / М-во культури України, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: Н. І. Капустіна, О. В. Непочатова]. – Харків, 2013. – 54 с. – До 15-річчя «Короленківських читань».
3. Капустіна Н. І. «Короленківські читання»: 15 років співробітництва бібліотек України / Н. І. Капустіна // «Короленківські читання» (1998 – 2012) : покажч. змісту / М-во культури України, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: Н. І. Капустіна, О. В. Непочатова]. – Харків, 2013. – С. 4–15.

СПИСОК АВТОРІВ ПОВІДОМЛЕНЬ КОНФЕРЕНЦІЇ

Абраїмова Тетяна Олександрівна, *заступник директора з наукової роботи комунального закладу культури «Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія», Дніпропетровськ, Україна,*

Агішева Анна Азатівна, *науковий співробітник Центрального державного науково-технічного архіву України, Харків*

Альшевська Ольга Миколаївна, *старший науковий співробітник лабораторії книгознавства Державної публічної науково-технічної бібліотеки Сибірського відділення Російської академії наук, доцент Інституту філології, масової інформації і психології державного освітнього закладу вищої професійної освіти «Новосибірський державний педагогічний університет», кандидат історичних наук, Російська Федерація*

Артем'єва Олена Борисівна, *завідуюча відділом науково-дослідної і методичної роботи Державної публічної науково-технічної бібліотеки Сибірського відділення Російської академії наук, кандидат педагогічних наук, Новосибірськ, Російська Федерація*

Барикіна Олена Іванівна, *провідний спеціаліст відділу використання інформації документів Центрального державного науково-технічного архіву України, Харків*

Березюк Ніна Михайлівна, *головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Україна*

Бондаренко Станіслав Костянтинович, *старший лаборант Центру краєзнавства ім. академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Україна*

Василенко Ольга Миколаївна, *директор Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, кандидат історичних наук, Київ, Україна*

Васьківська Ольга Леонідівна, *вчений секретар Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Київ*

Вірютіна Катерина Миколаївна, *методист науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Власенко Людмила Миколаївна, *учений секретар Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського, Україна*

Воронцова Нелля Кирилівна, *головний бібліотекар сектору рідкісних і цінних видань Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького, Україна*

Глазунова Людмила Володимирівна, *заступник директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Грабарчук Олександр Леонідович, *бібліотекар I категорії науково-дослідного відділу книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Ісаєнко Ольга Ярополківна, *завідуюча сектором науково-дослідного відділу книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Капустіна Наталія Іванівна, *завідуюча науково-дослідним відділом бібліотекознавства і бібліографознавства Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Карнаух Ірина Анатоліївна, *головний бібліотекар науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Коженкін Ігор Олександрович, *директор Міжрегіонального центру модернізації бібліотек, аспірант Челябінської державної академії культури і мистецтв, Російська Федерація*

Коптєва Ольга Сергіївна, *головний спеціаліст відділу організації та координації архівної справи Державного архіву Харківської області, Україна*

Лаврова Кльона Борисівна, *доцент Челябінської державної академії культури і мистецтв, кандидат педагогічних наук, Російська Федерація*

Лосієвський Ігор Якович, *завідуючий науково-дослідним відділом книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, доктор філологічних наук, Україна*

Лупіцька Валентина Михайлівна, *завідуюча сектором прогнозування та інновацій Харківської обласної бібліотеки для дітей, Україна*

Макеєва Оксана Володимирівна, *науковий співробітник відділу науково-дослідної і методичної роботи Державної публічної науково-технічної бібліотеки Сибірського відділення Російської академії наук, кандидат педагогічних наук, Новосибірськ*

Мелкадзе Нінель Володимирівна, *провідний спеціаліст Національної парламентської бібліотеки Грузії і Університету ім. св. цариці Тамари Грузинської Патріархії, Тбілісі*

Подоляка Надія Степанівна, *науковий редактор робочої групи з підготовки тому «Звід пам'яток історії та культури України. Сумська область»; співробітник Управління культури і туризму, національностей та релігій Сумської обласної державної адміністрації; викладач Машинобудівного коледжу Сумського державного університету, кандидат наук із соціальних комунікацій, Україна*

Пристай Галина Іванівна, *завідувач відділу літератури з мистецтва Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка, Україна*

Шемаєв Сергій Олександрович, *аспірант Харківської державної академії культури, Україна*

Рева Лариса Григорівна, *науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук, Київ*

Рубан Алла Іванівна, *науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Київ*

Сафонова Вікторія Володимирівна, *головний бібліотекар науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Сєдих Віктор Васильович, *доцент кафедри документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури, кандидат педагогічних наук, Україна*

Скорик Олена Петрівна, *завідуюча сектором науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Слівіна Катерина Іванівна, *аспірант кафедри музеєзнавства і пам'яткознавства Харківської державної академії культури, Україна*

Тіщенко Антоніна Анатоліївна, *провідний бібліотекар науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Трофименко Тетяна Михайлівна, *співробітник комунального закладу культури «Харківський літературний музей», Україна*

Ураєва Ірина Вікторівна, *старший викладач кафедри бібліотечно-інформаційних ресурсів Тамбовського державного університету ім. Г. Р. Державіна, кандидат історичних наук, Російська Федерація*

Чумак Марія Петрівна, *співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ*

Шалиганова Алла Людвигівна, *головний бібліотекар Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Україна*

Шатрова Марина Борисівна, *доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету, факультет документальних комунікацій та менеджменту, кандидат історичних наук, Україна*

ЗМІСТ